

สหภาพของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

อภิธานการ
จาก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

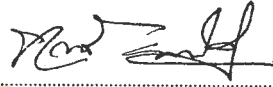
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ.2545
ISBN 974-04-1864-3
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

๑๗
๗๖๕๘๒
๒๕๔๕
ก. ๕

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

บทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

พระมหาทงชัย บูรณพิสุทธิ์

ผู้วิจัย

รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปันเจื้อนชาติย์

พธ.บ., M.A., Ph.D.

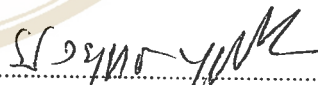
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอี่ยม ทองดี

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ บุราสิทธิ์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์เลียงชัย ลี้มล้อมวงศ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

บทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2545

พระมหาทงชัย บูรณพิสุทธ์

ผู้วิจัย

รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปันเจื่อนชาติย์

พร.บ., M.A., Ph.D.

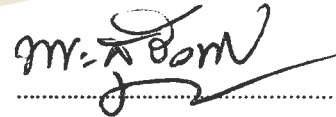
ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชยยุทธ บุราสิทธิ์

ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

พระสุธีวรญาณ

พร.บ., M.A., Ph.D.

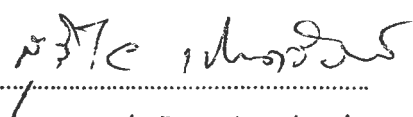
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์เลียงชัย ล้อมล้อมวงศ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์สุวิไล เปรมศรีรัตน์

อบ., อม., Ph.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีด้วยความช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างดียิ่ง จากรองศาสตราจารย์เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอี่ยม ทองดี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ บุราสิทธิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำปรึกษาแนะนำ และข้อคิดเห็นต่างๆ รวมทั้งช่วยตรวจแก้ไข จนวิทยานิพนธ์สำเร็จบริบูรณ์ จึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ที่ได้มอบทุนวิจัยส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นอุปการคุณยิ่งต่อการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เลขานุการวัด ตลอดจนพระภิกษุ สามเณร ของวัดทั้งหมดในพื้นที่วิจัย ที่ได้กรุณาให้สัมภาษณ์ และเอื้อเพื่อเอกสารข้อมูลต่างๆ ตลอดจนอนุญาตให้ผู้วิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรม และพิธีกรรมต่างๆ ของทางวัด

ขอขอบคุณพระมหาชูศักดิ์ สัทธมมาลงกาโร สหธรรมิกที่เป็นเพื่อนช่วยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนให้ยืมปริ้นเตอร์ในการพิมพ์วิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขอขอบคุณ คณะอุบาสก อุบาสิกา ของวัดทั้งหมดที่ทำการวิจัย ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่มาทำบุญและมาท่องเที่ยวในวัดที่ได้สละเวลาให้สัมภาษณ์ด้วยดี

ขอขอบคุณ คุณกิตติภักดิ์ นันท์ธนะวานิช คุณวัชรเขต ดีแท้ ซึ่งเป็นผู้ช่วยวิจัยและลูกศิษย์ที่คอยปรนนิบัติรับใช้และอำนวยความสะดวก ในเรื่องความเป็นอยู่และการเดินทางตลอดเวลาที่ทำการวิจัย

ท้ายสุดนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ บิดา มารดา และคุณน้ามลลิกา บุญรักษ์ ที่ได้สนับสนุนทุนการศึกษาและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา

พระมหาทองชัย บุรณพิสุทธิ์

4037737 LCRU/M : สาขาวิชา : พัฒนารชนบทศึกษา ; ศศ.ม. (พัฒนารชนบทศึกษา)

คำสำคัญ : บทบาท / วัด / ชุมชนเมือง

พระมหาทนงชัย บุรณพิสุทธิ์ : บทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร
(THE ROLES OF THE BUDDHIST MONASTERY IN THE URBAN COMMUNITY
IN BANG-RAK DISTRICT, BANGKOK) อ.ที่ปรึกษา : เรืองเดช ปั้นเขื่อนขัตติย์ MA., Ph.D.,
เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม., ยงยุทธ บุราสิทธิ์ ศศ.บ., ศศ.ม., 227 หน้า. ISBN 974-04-1864-3

วัดเป็นสถาบันที่สำคัญประการหนึ่งในการสืบทอดหลักธรรมคำสอนและอุดมคติทางพระพุทธศาสนาไปสู่สังคมและชุมชนไทย ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ของสังคมและชุมชนไทยผูกติดอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีอารยธรรมอันสูงส่งของสังคมและชุมชนไทย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักการแห่งธรรมวินัย บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน บทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบันและศึกษาถึงความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งแบ่งขั้นตอนการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ ศึกษาข้อมูลเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาบทบาทวัดที่ปรากฏตามหลักพระธรรมวินัย และศึกษาข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสำรวจ การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ เพื่อศึกษาถึงบทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมือง ในปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองเขตบางรักแบ่งเป็น 7 ด้านใหญ่ๆ คือ 1) บทบาทด้านการศึกษา 2) บทบาทด้านการท่องเที่ยว 3) บทบาทด้านพิธีกรรมทางศาสนา 4) บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน 5) บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย และกิจกรรมสันทนาการต่างๆ 6) บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ 7) บทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งบทบาทเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของชุมชนเมืองในระดับหนึ่ง ส่วนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมืองนั้นพบว่าวัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อกันสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันใน 3 ด้าน คือ ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ ความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ และความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคมและชุมชนไทย

ข้อเสนอแนะของงานวิจัย คือ หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรให้ความสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนารบทบาทและกิจกรรมของวัดเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนให้มากขึ้น เช่น ร่วมมือกับทางคณะสงฆ์หรือสถาบันการศึกษาจัดอบรมสัมมนาถวายความรู้แก่พระภิกษุสามเณร พร้อมทั้งพิจารณาให้ความอุดหนุนด้านทุนและงบประมาณแก่วัดที่มีบทบาทในการแก้ปัญหาชุมชนให้มากขึ้น สำหรับวัดต่างๆในพื้นที่ศึกษาควรเน้นบทบาททางด้านการพัฒนาจิตใจโดยการจัดกิจกรรมด้านกิจกรรมจริยธรรมและกิจกรรมภาคปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนาให้มากขึ้น

4037737 LCRU/M : MAJOR : RURAL DEVELOPMENT STUDIES ; M.A.
(RURAL DEVELOPMENT STUDIES)

KEY WORDS : ROLE / MONASTERY / URBAN COMMUNITY

PHRAMAHA THANONGCHAI BURANAPHISUT : THE ROLES OF THE
BUDDHIST MONASTERY IN THE URBAN COMMUNITY IN BANG-RAK DISTRICT, BANG-
KOK. THESIS ADVISORS : RUENGDET PANKHUENKHUT Ph.D., IAM THONGDEE M.A.,
YONGYUTH BURASITH M.A. 227 p. ISBN 974-04-1864-3

The monastery is identified as an important institution in the propaganda of the principle of Buddhist teaching and ideals for the Thai society and community from the past to the present. The way of life in Thai society and community and culture has been involved with the principles of Buddhism for a long time via the monastery as the center and symbol of the unique civilization of Thai society and community. The objective of this thesis is to study the role of the Buddhist monastery with the community according to the discipline and doctrine of Buddhism, which includes the actual role, the suitable role and the relationship between the Buddhist monastery and the urban community at present.

This is a qualitative study, which has two parts of study: one is a documentary study, which describes the role of the Buddhist monastery according to discipline and doctrine of Buddhism. The second is a field study by using a survey in both participatory and non-participatory observation. Formal and informal interview was used to study the actual and suitable roles of the monastery in the urban community at present.

From the study, it was found that the role of the Buddhist monastery in Bang-rak district's community can be classified into 7 roles: (1) educational role (2) tourism role (3) religious ritual role (4) social welfare role (5) role as a place of relaxation, exercise, and various entertaining activities (6) role as a mental sanctuary (7) role as Thai artistic and cultural heritage conservative source. These roles have been practiced regularly as they were described in the principle of Buddhist teaching and ideals. Also they can be used compatibly with the circumstances of the urban problems. Thus, the relationship between monastery and urban community has been associated supportively for many decades and can be categorized into three ways: (1) relationship in space (2) relationship of duty (3) relationship of culture, tradition and religious ceremony. These relationships are actually based on the principle of Buddhist teachings which also have an influence on the way of life of Thai society and community.

Recommendations from this research are that authorized departments and private companies should emphasize support and development of the roles as well as activities of the Buddhist monastery to be more useful to the community such as cooperation with Buddhist organizations or educational institutions to provide seminar and training course for monks and novices. Moreover support for budget and educational funds are considerable at the Buddhist monastery, which has a role to solve problems in the community. For many Buddhist monasteries near schools or education institutions, they should place emphasis on their roles as the moral developer by giving moral lecture classes and insight meditation activity or ever more in each school.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ฉ
อักษรย่อชื่อคัมภีร์	ฐ
บทที่	
1. บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่ศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	6
2. แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา	8
2.1.1 แนวคิดเรื่องศาสนากับสังคม	8
2.1.2 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)	12
2.1.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)	16
2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	18
2.2.1 ความหมายของวัด	18
2.2.2 ฐานะและความสำคัญของวัดต่อชุมชน	21
2.2.3 ประวัติวัดในพระพุทธศาสนา	23
2.2.4 วัดในประเทศไทย	26
2.2.5 การจัดระเบียบของวัด	33
2.2.6 บทบาทของวัดต่อชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย	54

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2.2.7 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย	62
2.2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	65
2.2.9 ชุมชนเมือง	70
3. วิธีดำเนินการวิจัย	74
3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา	74
3.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา	75
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	76
3.4 การตรวจสอบข้อมูล และการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม	78
3.5 การเรียบเรียง และจัดหมวดหมู่ข้อมูล	78
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	78
3.7 การนำเสนอข้อมูล	78
4. ชุมชนและวัดในเขตบางรัก	79
4.1 ลักษณะและสภาพทั่วไปของชุมชนเขตบางรัก	79
4.1.1 ประวัติความเป็นมา	79
4.1.2 ลักษณะทางกายภาพ	81
4.1.3 การคมนาคม	81
4.1.4 การปกครอง	82
4.1.5 ประชากร	85
4.1.6 สถานที่สำคัญในพื้นที่เขตบางรัก	86
4.1.7 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	88
4.1.8 สภาพปัญหาของชุมชนเมืองเขตบางรัก	90
4.2 วัดในเขตบางรัก	97
4.2.1 วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร	97
4.3.2 วัดหัวลำโพง	106
4.3.3 วัดแก้วแจ่มฟ้า	114

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4.3.4 วัดสวนพลู	118
4.3.5 วัดม่วงแค	121
4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน	124
4.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในอดีต	124
4.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในปัจจุบัน	125
5. บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองเขตบางรัก	128
5.1 บทบาทด้านการศึกษา	128
5.1.1 บทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง	129
5.1.2 บทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ชุมชน	132
5.2 บทบาทด้านการท่องเที่ยว	139
5.3 บทบาทด้านพิธีการทางศาสนา	143
5.3.1 เป็นสถานที่บรรพชาอุปสมบท	143
5.3.2 เป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน	145
5.3.3 เป็นสถานที่ฟังธรรมของพุทธศาสนิกชน	148
5.3.4 เป็นสถานที่บำเพ็ญทานการกุศลต่างๆ	149
5.3.5 เป็นสถานที่จัดงานศพ	152
5.4 บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน	153
5.5 บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย และกิจกรรมสันทนาการต่างๆ	155
5.6 บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ	156
5.7 บทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย	157
6. บทวิเคราะห์	159
6.1 บทบาทวัดต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย	159
6.1.1 วัดมีบทบาทในฐานะที่เป็นองค์กรหนึ่งของชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย	159
6.1.2 เป็นสถานที่อบรม สั่งสอนประชาชนให้เข้าถึงธรรม	161

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
6.1.3	เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชน 163
6.1.4	เป็นศูนย์กลางชุมชนในการพบปะสนทนาธรรม 164
6.1.5	เป็นสถานที่พักอาศัยของอารามิกชน 165
6.1.6	เป็นสถานที่บำเพ็ญการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชน 165
6.2	บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน 167
6.2.1	วัดมีบทบาทต่อชุมชนในฐานะตัวแทนของการแสดงออกในบทบาทหน้าที่ ของศาสนาที่มีต่อชุมชนและสังคม 167
6.2.2	บทบาทของวัดเป็นทั้งบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาด- หวังของสังคม 171
6.2.3	สาเหตุของความไม่สอดคล้องระหว่างบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาท ตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังและความต้องการของสังคม 173
6.2.4	วัดมีบทบาทในฐานะเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ต้องสนอง- ตอบความต้องการพื้นฐานของชีวิตและชุมชน 175
6.3	บทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน 178
6.3.1	เป็นบทบาทที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาในบริบท ของชุมชนเมืองในปัจจุบัน 178
6.3.2	เป็นบทบาทที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและลักษณะทาง- กายภาพของแต่ละวัด 179
6.4	ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง 179
6.4.1	ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ 180
6.4.2	ความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ 180
6.4.3	ความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา 181

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
7. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	183
7.1 สรุปผลการวิจัย	183
7.1.1 สรุปบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักพระธรรมวินัย	183
7.1.2 สรุปบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน	184
7.1.3 สรุปบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน	185
7.1.4 สรุปความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง	185
7.2 อภิปรายผล	185
7.2.1 ความสอดคล้องระหว่างบทบาทของวัดกับหลักการแห่งพระธรรมวินัย	186
7.2.2 บทบาทที่เป็นจริงของวัดต่อสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน	187
7.2.3 บทบาทที่เหมาะสมของวัดในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบัน	193
7.2.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชน	196
7.3 ข้อเสนอแนะ	199
7.3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องที่วิจัย	199
7.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไป	200
บรรณานุกรม	201
ภาคผนวก	208
ประวัติผู้วิจัย	219
Executive Summary	220

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนวัดที่พระราชอาณาจักร ปี 2540	32
ตารางที่ 2 แสดงจำนวนวัดที่พระราชอาณาจักร ปี 2542	32
ตารางที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธกิจกับชุมชน	64
ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลชุมชนเขตบางรัก	80
ตารางที่ 5 แสดงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ	89

สารบัญแผนภาพ

หน้า

แผนที่ที่ 1 แสดงการแบ่งเขตกรุงเทพมหานคร	83
แผนที่ที่ 2 แผนที่เขตบางรัก	84
แผนภูมิที่ 1 แสดงชนิด และประเภท ชั้นของวัด	31
แผนภูมิที่ 2 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา	75

อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้อักษรย่อ

พระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ (BUDSIR) ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหิดล

อักษรย่อ พระวินัยปิฎก

วิ.ม.ป.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	มหาวิภังค์	ปฐมภาค
วิ.ม.ท.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	มหาวิภังค์	ทุติยภาค
วิ.ม.หา.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	มหาวรรค	
วิ.จุล.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	จุลวรรค	
วิ.ปริ.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	ปริวาร	

อักษรย่อ พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ที.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ป.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค
ม.มู.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัลลณาสก์
ม.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัลลณาสก์
ม.อุปริ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัลลณาสก์
ส.ข.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค
ส.สคาถ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาวรรค
ส.ส.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค
ส.มหา.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค
อง.เอก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกนิบาต
อง.ทุก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต
อง.ติก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต
อง.จตุกก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อง.ปญจก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต
อง.ฉก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต
อง.สตตก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต
อง.อฏฐก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต
อง.ทศก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทศกนิบาต

อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก (ต่อ)

ช.ธ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	ธรรมบท
ช.ช.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	ชุตทกปาฐะ
ช.สุ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	สุตตนิบาต
ช.มหา.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	มหาวรรค
ช.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	มหานิเทศ
ช.อิติ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	อิติวุตตกะ
ช.อุ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	อุทาน
ช.เปต.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	เปตวัตถุ
ช.วิมาน.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	วิมานวัตถุ
ช.เถร.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	เถรคาถา
ช.ชา.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	ชาดก
ช.อป.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	อปทาน
ช.พุทธ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ชุตทกนิกาย	พุทธวงศ์

หมายเหตุ : แม้ว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้ค้นคว้าพระไตรปิฎกครบทุกเล่ม แต่ผู้วิจัยได้นำอักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนของพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎกมาลงไว้ครบทุกเล่มเพื่อความสะดวกสำหรับผู้ประสงค์ค้นคว้าต่อไป

การใช้หมายเลข

หมายเลขอ้างอิงในพระไตรปิฎก ระบุถึง เล่ม/ ข้อ/ หน้า ตามลำดับ เช่น (ช.อิติ.25/289/314) หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ชุตทกนิกาย อิติวุตตกะ เล่มที่ 25 ข้อที่ 289 หน้า 314

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่ศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนชาวไทยประมาณร้อยละ 95 นับถือศาสนาพุทธ หลักของพระพุทธศาสนาจึงเป็นแก่นและแกนของวัฒนธรรมไทยทุกสาขาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ไปสู่ชุมชน จากอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษา อบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ ตำราแพทย์แผนโบราณ และศิลปกรรมแขนงต่างๆ ใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครอง รวมทั้งเป็นสถานที่สงเคราะห์ทางจิตใจแก่ ประชาชน (กองพุทธสถานกรมการศาสนา, 2541:1)

การที่พระพุทธศาสนา ซึ่งรวมทั้งวัดและพระสงฆ์กับชนชาติไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันนั้น พระธรรมปิฎก (2539:1) ได้กล่าวไว้ว่า เพราะพระพุทธศาสนากับชนชาติไทยมีความสัมพันธ์กันมาใน 2 ด้าน ดังนี้

1) ในทางประวัติศาสตร์ : ความเป็นมาของชาติไทยเนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจนชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาต่อเนื่องตลอดมาจนกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา

2) ในด้านวัฒนธรรม : วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกัน ตลอดจนผสมคลุกเคล้ากับความเชื่อและข้อปฏิบัติสายอื่นๆ ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ

จากลักษณะดังกล่าวจะเห็นว่าสถาบันพระพุทธศาสนามีความผูกพันแนบแน่นกับสังคมและชุมชนไทยมาช้านาน จนอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนรวมมีรากฐานมาจาก

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทและอิทธิพลในสังคมและชุมชนไทยโดยอาศัยสถาบันต่าง ๆ ที่สำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันวัดและพระสงฆ์ ซึ่งสถาบันเหล่านี้ได้มีบทบาทที่ปฏิสัมพันธ์ตอบสนองต่อสังคมที่เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด จึงกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตแม้กระทั่งปัจจุบันมีความผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา วัด และพระสงฆ์ ตั้งแต่เกิดจนตาย

การศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อสังคมชุมชนไทยนั้นต้องวิเคราะห์จากองค์ประกอบของความเป็นสถาบันพุทธศาสนาซึ่งองค์ประกอบที่มีบทบาทอย่างสำคัญนอกจากพุทธธรรม หรือหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในฐานะเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการอบรมทางสังคมแล้ว สิ่งที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งก็คือวัด และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสังคมอยู่ตลอดเวลา (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2530:27-28)

ดังเป็นที่ทราบและยอมรับกันโดยทั่วไปว่าตั้งแต่อดีตนั้น วัดและพระสงฆ์ได้มีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่องและนับเป็นแบบอย่างของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับบ้านมาโดยตลอด เพราะทั้งสองสถาบันต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันเกือบทุกด้าน (อภิชัย พันธเสน, 2539:205) โดยสรุปแล้วบทบาทของวัดนอกจากจะเป็นศูนย์กลางของสังคมชุมชนในฐานะเป็นรากฐานหรือรากเหง้าทางสังคมวัฒนธรรมไทยแล้ว บทบาทของวัดในอดีตนั้นพอจะสรุปได้ดังนี้ (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2523; อ้างถึงใน อภิชัย พันธเสน, 2539:206)

- 1) เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่สอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมเยาวชนด้วย
- 2) เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีพอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
- 3) เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้สมัยนั้น
- 4) เป็นที่พักคนเดินทาง
- 5) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
- 6) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
- 7) เป็นสถานที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ
- 8) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

9) เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่จัด หรือ ยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

10) เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม กันบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ

11) เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

จึงกล่าวได้ว่าวัดเป็นทุกอย่างของชุมชน สังคม และเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของ ประชาชน ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและร่วมมือกัน โดยนัยนี้วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคีและรวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ได้

สถาบันวัดและพระสงฆ์ในอดีตนั้นนับว่ามีบทบาทต่อสังคมและชุมชนอย่างกว้างขวาง เมื่อพิจารณาจากหลักฐานในพระไตรปิฎกจะเห็นว่าวัดและพระสงฆ์กับสังคม และชุมชนนั้นมีหน้าที่ที่ผูกพันกันโดยหลักธรรม ดังพระโอวาทที่พระพุทธองค์ทรงประทานแก่พระสงฆ์สาวกในวาระต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระธรรมวินัยและพระสูตรต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมและชุมชน เช่น พระโอวาทในคราวส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนายังแคว้นดินแดนต่าง ๆ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อเกื้อกูลประโยชน์สุข แก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (วิ.มทา. 4/32/32)

และพระโอวาทที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยกันและกันด้วยอามิสทาน และธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อทำความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยอาการอย่างนี้” (ขุ.อติ. 25/287293) เป็นต้น

พระพุทธทวณะที่ยกขึ้นมากล่าวอ้างนี้เป็นเพียงตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า สถาบันศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดและพระสงฆ์กับสังคมชุมชนนั้นต่างก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง และการที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นมานี้ก็โดยเหตุที่ทรงต้องการให้สถาบันสงฆ์ได้เป็นที่พึ่งของสังคมในการช่วยแสวงหาทางออกหรือแก้ปัญหาแก่สังคม ดังนั้นจึงจำเป็นที่วัดและพระสงฆ์จะต้องเข้าไปมีบทบาทต่อสังคมอย่างน้อยก็ในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ดังที่พระมหาสมทรง สิรินธโร (2525:18) ได้สรุปถึงเหตุผลที่สถาบันวัดและพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทต่อชุมชน สังคมไว้ 3 ประการ ดังนี้

- 1) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
- 2) สภาพและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม
- 3) โดยคุณธรรมคือเมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

ปัจจุบันสภาพการณ์ทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามหลักอนิจจัง สังคมมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและประเทศไทยได้มีการพัฒนาประเทศให้เทียบทันกับอารยธรรมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสามทศวรรษหลังนี้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายๆ ด้าน การพัฒนาประเทศได้เน้นไปแบบอย่างตะวันตก ทำให้ประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น ประกอบกับมีสถาบันทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ในขณะเดียวกันบทบาทความสำคัญของวัดก็เริ่มลดน้อยถอยลงเรื่อยๆ ดังจะเห็นได้จากบทบาทเด่นๆ ของวัดและพระสงฆ์ที่เคยเป็นมา นั้นถูกแทนที่โดยสถาบันอื่นๆ จนเกือบหมดสิ้น เช่น บทบาททางด้านการศึกษาถูกแทนที่โดยโรงเรียนและสถานศึกษาอื่นๆ บทบาททางการรักษาพยาบาลถูกแทนที่โดยสถานเอนามัยและโรงพยาบาล การใกล้เคียงข้อพิพาทและตัดสินคดีความต่างๆ ตกไปเป็นหน้าที่และบทบาทของศาลสถิตยุติธรรม การอนุรักษ์ผลงานทางศิลปกรรมแขนงต่างๆ ตกไปเป็นหน้าที่และบทบาทของพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชุมชนเมืองซึ่งเป็นสังคมชุมชนที่มีความสลับซับซ้อนสูงด้วยแล้ว การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมักเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบต่อสังคมสูง แม้รัฐจะพยายามพัฒนาตามนโยบายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาจนถึงฉบับที่ 8 ในปัจจุบันนี้แล้วก็ตาม แต่สภาพปัญหาต่างๆ ของสังคมคงยังปรากฏให้เห็นอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และปัญหาในเรื่องจริยธรรม เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการท้าทายต่อบทบาทขององค์กรสงฆ์และวัดเป็นอย่างยิ่ง บทบาทของวัดและองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันนี้อาจมองได้ว่ามีลักษณะหยุดนิ่ง ในขณะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและต่อเนื่อง แม้ปัจจุบันจะพบว่า มีวัดบางวัด และพระสงฆ์บางรูปได้พยายามปรับบทบาทเข้าหาสังคมมากขึ้นก็ตาม แต่ยังคงขาดเอกภาพและพลังที่เข้มแข็งในการแก้ปัญหาของสังคมอยู่มาก อีกทั้งบางครั้งการปรับเปลี่ยนบทบาทดังกล่าวมักจะไม่ค่อยคำนึงถึงหลักการเดิมอันเป็นแก่นของศาสนา รวมทั้งไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน จึงไม่สามารถแก้ปัญหาของสังคมได้ ดังนั้นจึงจำเป็นที่วัดและพระสงฆ์จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในหลักของศาสนธรรม และความเป็นไปของสังคมเพื่อที่จะได้สามารถปรับบทบาทของตนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนี้ได้เหมาะสม

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเชื่อว่าสถาบันศาสนาอันหมายรวมทั้งวัดและพระสงฆ์นั้นเป็นสิ่งสำคัญจำเป็นที่จะต้องมียุคดำรงอยู่คู่กับสังคมชุมชนอีกยาวนานและจะเป็นสถาบันทางสังคมอีกสถาบันหนึ่งที่จะช่วยเหลือผ่อนปรนปัญหาของสังคมชุมชนได้เป็นอย่างดี

เขตบางรักนับว่าเป็นเขตของชุมชนเมืองขนาดใหญ่เป็นแหล่งที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางของความเจริญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม การคมนาคม เป็นต้น ในด้านศาสนาก็เช่นกันเขตบางรักเป็นที่ตั้งของ ศาสนสถานและ วัดที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดม่วงแค และวัดสวนพลู เป็นต้น วัดเหล่านี้ล้วนมีบทบาทความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนโดยรอบในด้านต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อันเป็นเมืองหลวงของประเทศซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง และการบริหารงานคณะสงฆ์ มีจำนวนพระภิกษุสามเณรอาศัยอยู่ค่อนข้างสูง พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ล้วนเป็นผู้ที่ทรงภูมิธรรม ภูมิปัญญา มีความรู้สำเร็จการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมในระดับเปรียญธรรมสูงๆ และปริญญาระดับต่างๆ กระจายอยู่ตามวัดต่างๆ จำนวนมาก จนอาจกล่าวได้ว่าวัดเหล่านี้มีความพร้อมในหลายๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนธรรม และศาสนบุคคล เป็นต้น จึงน่าจะเป็นเหตุผลให้วัดเหล่านี้มีบทบาทต่อสังคม ชุมชนในด้านต่างๆ สูงด้วย สิ่งเหล่านี้จึงนำไปสู่ประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยต้องการศึกษานั้นคือ การศึกษาว่าวัดต่างๆ ดังกล่าวมีบทบาทที่เป็นจริงในปัจจุบันต่อสังคมชุมชนอย่างไร และบทบาทเหล่านั้นสอดคล้องกับหลักการเดิมตามหลักกรรมวินัยหรือไม่ และบทบาทที่เหมาะสมของวัดในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบันควรจะเป็นอย่างไร มีเหตุปัจจัยอะไรบ้างที่มีนัยสัมพันธ์กับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชน ซึ่งผลของการศึกษานี้จะเป็นคำตอบในการกำหนดบทบาทของวัดที่เหมาะสมและเป็นจริงในบริบทของสังคมชุมชนเมืองในปัจจุบันต่อไป

1.2 วัดดูประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักกรรมวินัย
- 1.2.2 เพื่อศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน
- 1.2.3 เพื่อศึกษาถึงบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน
- 1.2.4 เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ได้รับความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักกรรมวินัย
- 1.3.2 ได้ทราบถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน
- 1.3.3 ได้ทราบถึงบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน
- 1.3.4 ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง

1.3.5 เพื่อเป็นแนวทางแก่วัดในพื้นที่ศึกษาในอันที่จะพัฒนาและปรับปรุงบทบาทหน้าที่ของวัดให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นไปของสังคมและชุมชนในปัจจุบัน ตลอดจนเป็นแบบอย่างให้กับวัดในเขตอื่นๆ

1.3.6 คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อสถาบันสงฆ์และฝ่ายต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำไปประกอบการพิจารณาเพื่อการทบทวน ปรับปรุง แก้ไข และสนับสนุนส่งเสริมบทบาทของวัดที่สามารถสนองตอบความต้องการของศาสนาและสังคมได้อย่างเหมาะสมภายใต้สภาวะการณ์ในปัจจุบัน และยังเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวกับวัดต่อไปได้

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยไว้ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ครอบคลุมเฉพาะในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีทั้งหมด 5 วัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดม่วงแค และ วัดสวนพลู

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักธรรมวินัยของพุทธศาสนา และบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงและควรจะเป็นในปัจจุบัน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท หมายถึง ภาระกิจของวัดและพระสงฆ์ที่พึงกระทำต่อชุมชนตามหน้าที่ สถานภาพ พระธรรมวินัย หรือตามที่กฎหมายกำหนดและหรือตามความคาดหวังของสังคม

บทบาทของวัดตามหลักธรรมวินัย หมายถึง บทบาทที่ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอันเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์โดยตรง

บทบาทที่เป็นอยู่จริงของวัด หมายถึง บทบาทของวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสังคมอันเป็นบทบาทที่เป็นจริงและปรากฏอยู่จริงในปัจจุบัน

บทบาทที่เหมาะสม หมายถึง บทบาทที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพสังคม

ชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นบทบาทในอันที่จะช่วยสืบสานพระศาสนาและช่วยแก้ไขผ่อนปรนสภาพปัญหาของสังคมชุมชนได้

พระธรรมวินัย หมายถึง หลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย

วัด หมายถึง พุทธศาสนสถานโดยปกติเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์และเป็นประกอบศาสนกิจของพุทธสาวกทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ รวมถึงองค์ประกอบทั้งหมดภายในวัด ทั้งในด้านศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ศาสนธรรม และศาสนบุคคล ซึ่งในที่นี้ หมายถึง วัด 5 วัด คือ วัดมหาพฤฒาราม วรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดสวนพลู และวัดม่วงแค

พระสงฆ์ หมายถึง บุคคลที่ผ่านการอุปสมบทโดยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตามแบบอย่างของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหินยาน ซึ่งมีสังกัดอยู่ในวัดที่ทำการศึกษาวินัย

ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนเฉพาะที่อยู่ในพื้นที่เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับวัดทั้งในเชิงพื้นที่ และในเชิงภาระหน้าที่ ตลอดจนวิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน อันเป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะแตกต่างไปจากชุมชนชนบททั้งในด้านสังคม ประชากร ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาชีพ การงาน ซึ่งเป็นแบบอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมเป็นส่วนใหญ่ และความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในสังคมมีลักษณะแบบเป็นทางการเป็นส่วนมาก

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทวัดกับชุมชนเมืองในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทั้งนี้เพราะการวิจัยในลักษณะนี้มีความต้องการข้อมูลที่เป็นภาพรวม ระดับลึก รอบด้าน (Holistic) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่บริบท (Context) ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา เพื่อประโยชน์แก่การวิเคราะห์ตีความข้อมูลได้อย่างชัดเจนและตรงไปตรงมาตามข้อมูลที่แท้จริง

ในกระบวนการวิจัยนั้นผู้วิจัยจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดหรือเครื่องมือในการนำทางในการวิจัย ดังนั้นเพื่อเป็นการกำหนดแนวทางการวิจัย การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องและทำงานภาคสนามไปพอสมควรแล้วจึงได้เลือกแนวคิดทฤษฎีที่สอดคล้องกับประเด็นการศึกษาวิจัย ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับดังนี้

2.1.1 แนวคิดเรื่องศาสนากับสังคม

แนวคิดเรื่องศาสนากับสังคมนับเป็นแนวความคิดหลักอีกแนวคิดหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความเชื่อ รูปแบบความสัมพันธ์ของศาสนากับสังคมจึงมักจะถูกกล่าวถึงในเรื่องบทบาทหน้าที่ที่สถาบันหนึ่งมีต่ออีกสถาบันหนึ่งภายใต้ระบบหรือสภาวะอันเป็นเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ

หน้าที่ของศาสนาต่อสังคมก็คือการมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบแบบแผน ค่านิยม และอุดมคติในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ อีกนัยหนึ่งหน้าที่พื้นฐานของศาสนาก็คือการที่สถาบันศาสนาในแต่ละสังคมเป็นตัวแทนของการยอมรับค่านิยมบางอย่างร่วมกันของสมาชิกในสังคมและจำเป็นต่อการรวมส่วนต่างๆ ของสังคมไว้ด้วยกัน (โสวัตรี ณ ถลาง, 2537:8) ในแง่ของพุทธศาสนานั้นจะเห็นได้จากกรณีที่สมบูรณ สุขสำราญ (2527:117) ได้สรุปถึงบทบาทหน้าที่ที่พุทธศาสนามีต่อสังคมไทยไว้ดังนี้

1) พุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการของสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ

2) พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยม และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย

3) พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันในโอกาสทางสังคม ทั้งด้านเศรษฐกิจ และการเมืองด้วย

นักสังคมวิทยาศาสนาซึ่งพิจารณาความคงอยู่ของสังคมและความต่อเนื่องของสังคมว่าขึ้นอยู่กับ การกระทำหน้าที่ของสถาบันทางสังคม และเนื่องจากศาสนา สถาบันทางศาสนา เป็นสถาบันทางสังคมซึ่งดำรงอยู่มาตั้งแต่อดีตกาล แสดงว่าศาสนาจะต้องมีหน้าที่ในการสนองตอบความต้องการของสังคมอย่างแน่นอน (เอนก ทิพลือชา, 2526:24) ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ บุญลือ วันทายนต์ (2525:159 - 160; อ้างถึงใน ผจกญ คำชูสังข์, 2541:158) ที่ว่าทั้งศาสนาและสังคมต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างสนิท และต่างก็เกื้อกูลต่อกันและกัน ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาจนทุกวันนี้ สังคมจะเรียบร้อยก็เพราะมีหลักศาสนาคอยกำกับ ศาสนาจะมีอยู่ได้ก็ต้องดูจากพฤติกรรมทางสังคม เพราะศาสนานั้นขึ้นอยู่กับ การยอมรับของมนุษย์ในสังคม หากมนุษย์ยอมรับศาสนาจึงจะดำรงอยู่ต่อไปได้ หากมนุษย์ไม่ยอมรับ ศาสนาก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ ศาสนานั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องเหมือนกันทุกสังคม เพราะการที่ศาสนาจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะความต้องการของสังคม เช่น รูปแบบทางศาสนา หลักธรรมหรือปรัชญาของศาสนา เป็นต้น เพราะการที่ศาสนาจะดำรงอยู่หรือสูญสิ้นไปนั้น ก็ขึ้นอยู่กับศาสนาเองด้วย ศาสนาเป็นนามธรรมจำต้องอาศัยสังคมอยู่ ฉะนั้นการที่จะอยู่หรือจะสูญสิ้นไปจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของมนุษย์ผู้เป็นสมาชิกของสังคม ศาสนาจะไม่สามารถแสดงบทบาทได้หากปราศจากสังคมมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกของสังคม ถือว่าเป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้ศาสนาเป็นไปต่าง ๆ ได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นผู้กำหนดชะตาของศาสนาไว้ด้วยในฐานะเป็นแกนกลางของสังคม การที่ศาสนาและสังคมจะสัมพันธ์กันนั้นขึ้นอยู่กับแกนกลางของสังคม คือตัวบุคคลหรือมนุษย์ผู้เป็นสมาชิกของสังคมนั้นเอง ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้สังคมและศาสนาสัมพันธ์กัน ดังนั้นศาสนาและสังคมจะสัมพันธ์กันน้อยเพียงไรนั้นจึงขึ้นอยู่กับบุคคลอันถือเป็นหน่วยหนึ่งทั้งของศาสนาและสังคม

ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมนั้น สุธรรม ธีรภัทรธำรง (2537:26 - 27) กล่าวไว้ว่าเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมแล้วเราจะพบความจริงได้ว่า ศาสนาเกิดขึ้นเพราะความต้องการของสังคมนั้นเอง ทั้งนี้เนื่องมาจากสังคมประสบปัญหาทั้งทาง

วัตถุและทางจิตใจ ศาสนาจึงเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการช่วยแก้ไขและขจัดปัญหาดังกล่าว ศาสนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกล้วนเป็นการคิดค้นของมนุษย์เพื่อให้กระทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในสังคม ศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ของโลก เช่น พระพุทธเจ้า พระเยซูคริสต์ พระมุฮัมหมัด ต่างเล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของศาสนาที่ทำหน้าที่อธิบายความเป็นไปของสภาวะแห่งสรรพสิ่ง

หรือธรรมชาติ ความเป็นไปโดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่เรียกว่า “สังขธรรม” ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ศึกษาและเข้าใจถึงสังขธรรมที่ศาสนาสอนแล้วย่อมสามารถถือเอาประโยชน์จากความรู้ความเข้าใจซึ่งสังขธรรมนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตโดยปกติสุข และปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ของสังคม

ในแง่ของมนุษย์เอง มนุษย์มีความสัมพันธ์กับศาสนาในรูปของการยึดถือ ปฏิบัติตามคำสอน การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา การปฏิบัติตามความเชื่อถือ สิ่งเหล่านี้คือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สังคมใดถ้าผู้นับถือศาสนาใด พฤติกรรมของผู้นั้นในสังคมนั้นก็จะแสดงออกให้ปรากฏตามหลักธรรมคำสอน และพิธีกรรมที่เขาปฏิบัติซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ ซึ่งพบได้ในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ หรือวรรณคดี เป็นต้น ดังนั้นศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตบุคคลอย่างแท้จริง

สำหรับอีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim, 1912; อ้างถึงใน เอนก ทิพลือชา, 2526:24-30) นักสังคมวิทยา เห็นว่าศาสนาเป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (The Sacred) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกเคารพและยำเกรง เขาเห็นว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาต่าง ๆ นั้น แท้ที่จริงคือ ขนบธรรมเนียม ค่านิยม หรือบรรทัดฐาน (Norm) ของสังคม ซึ่งถูกทำให้เป็นเรื่องที่อยู่เหนือสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน (The Profane) โดยพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อให้เป็นที่ยอมรับนับถือร่วมกันของสมาชิกในสังคมด้วยเหตุนี้การเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็คือการเคารพนับถือสังคมนั่นเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าศาสนาเป็นเครื่องมือควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งที่ช่วยสร้างเสถียรภาพให้แก่สังคม โดยการทำให้มนุษย์ยอมรับในค่านิยม และแบบแผนความประพฤติร่วมกัน ในแง่ศาสนาตามทัศนะของเดอร์ไคม์จึงมีหน้าที่ในการสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม

เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ถือว่าสิ่งสำคัญคือสังคมต้องผนึกหรือยึดเหนี่ยว (Solidarity) ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมทางสังคม ซึ่งนอกจากกฎหมายข้อบังคับทำหน้าที่ควบคุมเพียงส่วนหนึ่งแล้ว ศาสนาเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1) ทำหน้าที่ในการเตรียมและจัดวินัย (Disciplinary and Preparatory function) หน้าที่นี้จะเป็นส่วนที่พิธีกรรมของศาสนาจะหัดให้บุคคลมีระเบียบวินัยด้วยตัวของตัวเอง และเตรียมตนเพื่อชีวิตในสังคม

2) หน้าที่ในการยึดเหนี่ยวหรือผนึกเข้ากับสังคม (Cohesive function) ศาสนาและพิธีกรรมจะทำหน้าที่ในอันที่จะสร้างความหมายของการที่มนุษย์จำต้องอยู่ร่วมกัน มีอารมณ์และความรู้สึกทำนองเดียวกัน ตลอดจนแสดงออกในแนวเดียวกัน เป็นการสร้างพลังของการรวมเป็นกลุ่ม

3) หน้าที่ในการผนวกและรื้อฟื้น (Revitalizing function) ศาสนาและประเพณีจะทำหน้าที่สร้างศรัทธา ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีในอดีตให้คงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม

4) หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกร่วมกันและความสุขของการมีชีวิต (Euphoric function) พิธีกรรมทำให้เกิดความสุขในการมีชีวิตร่วมกัน พร้อมทั้งเป็นการลดความกดดันหรือเศร้าโศกในจิตใจ ในกรณีที่กลุ่มสังคมจำเป็นต้องประสบภาวะวิกฤติเสมอๆ เช่น การตาย หรือภัยต่างๆ ซึ่งพิธีกรรมทางศาสนาจะเป็นเครื่องชี้ว่า บุคคลที่ประสบเคราะห์กรรมนั้นมิใช่เป็นผู้เดียวที่ได้รับทุกข์ แต่กลุ่มสังคมก็มีส่วนร่วมในความทุกข์อันนั้น ตัวอย่างเช่น ประเพณีงานศพซึ่งบรรดาญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงของผู้ตายทั้งหลาย และผู้ที่มีชีวิตอยู่ก็จะมาร่วมในพิธีกรรมต่างๆ เป็นการแสดงถึงการมีส่วนร่วมในทุกข์ มิใช่บุคคลคนเดียวเท่านั้น หรือในพิธีแต่งงานก็จะมีผู้มาแสดงความยินดีช่วยเหลือ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้เกี่ยวข้องโดยตรงตระหนักในผลของการเป็นสมาชิกของสังคมนั้น

มาลินอว์สกี (Malinowski) เห็นว่าหน้าที่ของศาสนาก็คือช่วยสนับสนุนกำลังขวัญของมนุษย์โดยการเสริมสร้างทัศนคติที่มีคุณค่าต่างๆ เช่น การยอมรับนับถือประเพณี ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ความกล้าหาญ และความมั่นใจในการต่อสู้กับอุปสรรค และในการเผชิญหน้ากับความตาย พิธีกรรมทางศาสนามีหน้าที่บางอย่างในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ในสังคม (เอนก ทิพลีธชา, 2526:25)

สำหรับโรเบิร์ต เบลลาห์ (Robert Bellah) และคลิฟฟอร์ดเกียร์ทส์ (Clifford Geertz) มองว่า ศาสนาคือระบบสัญลักษณ์ โดยเกียร์ทส์ได้ให้นิยามศาสนาว่า “ ศาสนา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบตัว มีพลังอำนาจที่สามารถสร้างศรัทธา เร้าอารมณ์ ความรู้สึกของคนโดยการให้สัจธรรมเกี่ยวกับชีวิตและอธิบายประสบการณ์ในลักษณะที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคน และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นจริง” (Geertz, 1966: อ้างถึงใน โสวัตริ ฌ กลาง, 2537:8)

เบลลาห์ (Bellah, 1964:358 - 374) มองว่ามนุษย์ในทุกระดับสังคมต่างพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ และการให้ความหมายแก่ชีวิต แม้ว่าการให้ความหมายและการตีความของมนุษย์จะแตกต่างกันก็ตาม เบลลาห์ได้เสนอหลักการวิเคราะห์การให้ความหมาย การตีความ หรือระบบสัญลักษณ์ของศาสนาว่าให้มองที่ความสอดคล้องกันของพิธีกรรมทางศาสนากับสถาบันทางสังคมอื่นๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร นั่นคือเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปก็ย่อมมีอิทธิพลให้รูปแบบของศาสนา ไม่ว่าจะในด้านสัญลักษณ์ พิธีกรรม กลุ่มทางศาสนา และอิทธิพลที่ศาสนามีต่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งเบลลาห์ได้เสนอว่ารูปแบบของศาสนาจะเปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กับรูปแบบของสังคม โดยเขาได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในเรื่องของ “สัญลักษณ์ พิธีกรรม กลุ่มหรือองค์กรทางศาสนา และอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อสังคม”

จากแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคมนี้อาจสรุปได้ว่าศาสนากับสังคมต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยมีมนุษย์ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมเป็นแกนกลางที่สำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ดังกล่าว ในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม เป็นหน่วยหนึ่งในหลายๆ หน่วยของสังคม ซึ่งจะต้อง

มีหน้าที่ต่อสังคม เพราะศาสนาเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องตลอดมาเพราะการทำหน้าที่สนองตอบความต้องการของสังคม ทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นสถาบันที่ให้ความหมายแก่ชีวิตและสังคม เป็นโครงความคิดและระบบความเชื่อที่ให้คำอธิบายทุกอย่างในความจริงทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ความเชื่อ การปฏิบัติ และอุดมคติในการดำเนินชีวิตตลอดจนการตอบสนองความต้องการที่จะสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมมนุษย์ เพราะศาสนาสามารถเข้าถึงสาระสำคัญในส่วนลึกแห่งชีวิตมนุษย์ไม่เพียงแต่ทางวัตถุหรือทางกายเท่านั้น ยังสามารถเข้าถึงส่วนลึกแห่งจิตใจมนุษย์ได้แท้จริง ดังที่พุทธทาสภิกขุ (2521:128) กล่าวไว้ว่า

“ศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี ถ้ามีฉะนั้นแล้วชีวิตนี้ก็จะมีความพ่ายแพ้อยู่ตลอดเวลา มนุษย์อาจพ่ายแพ้ทั้งวัตถุและจิตใจ ที่ลึกซึ้งขึ้นไปคือความพ่ายแพ้ทางความคิดเห็น หลักศาสนานั้นมิใช่ถือว่าเรามีชีวิตอยู่เพราะอาหารอย่างเดียว เพราะนั่นไม่มีความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ธรรมชาติ คือ ศาสนาทำให้ชีวิตมนุษย์มีความหมายเป็นจริง ความหมายที่แท้จริงของชีวิต คือ อยู่ที่ความดี ความงาม มนุษย์หากปราศจากธรรมชาติ (ศาสนา) แล้วก็ไม่ได้ต่างจากสัตว์ ฉะนั้นธรรมชาติหรือศาสนาจึงจำเป็นสำหรับมนุษย์ที่จะจัดปัญหาทุกอย่างของมนุษย์” และราธะกริชนัน (Radhakrishnan, 1974:10-42) ได้ตระหนักถึงความจริงในข้อนี้จึงกล่าวไว้ว่า

“ขณะนี้มีมนุษย์กำลังแบกภาระแห่งความทุกข์ทรมาน โลกมีแต่ความโศกเศร้า มีความเข้าใจผิดซึ่งกันและกัน มีความขมขื่นเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน เกิดความไม่แน่ใจและกลัวกังวลต่ออนาคต ความทุกข์ขมขื่นในเรื่องเชื้อชาติ ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ การทำสงครามในระดับที่เคยมีมาก่อน ยุคนี้เป็นยุคของการปฏิวัติซึ่งมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก ศาสนาเป็นกฎระเบียบที่ช่วยให้มนุษย์มีความสำนึกรับผิดชอบ เพื่อต่อสู้กับความชั่วความเลวร้าย เช่น ความโลภ ดันหา ความเกลียดชัง และศาสนาเป็นพลังรักษาโลกนี้ไว้ เป็นพลังผูกพันให้เกิดความสามัคคีของสังคมมนุษย์ โดยสาระที่แท้จริงศาสนาไม่ใช่เรื่องของเทวศาสตร์ แต่เป็นเรื่องของการปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่จะเยียวยาจิตวิญญาณของมนุษย์ที่เหินห่างจากสัจธรรมอันนิรันดร์”

2.1.2 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ราชบัณฑิตยสถาน (2525:459) ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่าหมายถึง “การทำทำตาม บท, การทำตามบท, โดยปริยายหมายความว่าทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู” วราคม ที่สุกะ (2527:174 อ้างถึงใน พระมหาทองชัย บูรณพิสุทธิ์, 2539:19) ได้ให้ความหมายว่า บทบาท คือสิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำ เมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็น (สถานภาพ)

ปทานี จูติวัฒนา (2523:67 อ้างถึงใน สุธรรม ธีรภัทรธำรง, 2537:9) ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทว่า บทบาท หมายถึง การกระทำต่อกันหรือการปะทะสังสรรค์กันทางสังคม (Social Interaction) บทบาทนี้จะต่อเนื่องมาจากการกระทำอย่างมีแบบแผน โดยผ่านการเรียนรู้มาก่อนว่าในสถานภาพเช่นใดควรจะทำประพฤติดีปฏิบัติเช่นใด

พิศวง ธรรมพันทา (2523:3 อ้างถึงใน พระมหาสุภา อุทโท, 2541:8) ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของสถานภาพ ดังนั้นบทบาทจึงเป็นลักษณะที่เปลี่ยนแปลงได้ หรือเป็นแง่พฤติกรรมของสถานภาพ ตัวอย่างเช่น สามีพึงเลี้ยงดูปกป้องคุ้มครองภรรยา ครูพึงสั่งสอนนักเรียน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ กมลรัตน์ หล้าสูงษ์ (2527:50) ที่กล่าวว่า บทบาท หมายถึงการประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้นๆ เช่น ครูมีหน้าที่สอนหนังสือตามตำแหน่ง แต่ครูใหญ่มีสถานภาพสูงกว่าครูประจำชั้นต้องรับผิดชอบมากกว่า ผู้ชายมีสถานภาพเป็นบิดา มีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตร แต่มีสถานภาพสูงกว่าบุตร บุตรต้องให้ความเคารพนับถือเชื่อฟัง เป็นต้น

จรัล พรหมอยู่ (2526:27 - 28) ได้อธิบายไว้ในลักษณะเดียวกันว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ เป็นทหารต้องเป็นรั้วของชาติ เป็นลูกต้องเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ช่วยพ่อแม่ทำงาน อยู่ในโอวาท หรือพูดได้ว่า บทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของสถานภาพ เช่น นายแพทย์มีหน้าที่ป้องกันและรักษาโรค มีสิทธิ์สั่งยา ผ่าตัด สิทธิหน้าที่เป็นสิ่งติดตัวกับสถานภาพไม่ใช่เรื่องของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะ

เดิมศักดิ์ สุวรรณประเทศ (2527:86) ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของสถานภาพมีลักษณะเป็นแง่หนึ่งแง่การขับเคลื่อนของสถานภาพ(Dynamic aspect) นั่นเอง เช่น เราพูดถึงบทบาทของนางสาวเสิดาในสังคม ซึ่งประกอบด้วยบทบาทย่อยต่างๆ มากมาย เช่น บทบาทครู บทบาทพี่สาว บทบาทผู้เสียภาษี บทบาทนักกีฬาทีมชาติ บทบาทนายกสมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น

ส่วน โคเฮน (Bruce J.cohen, 1979:36 อ้างถึงใน พระมหาประยงค์ อุปเสน, 2539:19) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า การที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้เราปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้น เรียกว่าเป็นบทบาทที่ถูกกำหนด (Prescribed Role) ถึงแม้ว่าบุคคลบางคนจะไม่ได้ประพฤติปฏิบัติ ตามบทบาทที่คาดหวังโดยผู้อื่นก็ยอมรับว่า จะต้องปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted Role) เป็นวิธีการที่บุคคลได้แสดงหรือปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งของเขา ความไม่ตรงกันของบทบาทที่ถูกกำหนดกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงหรือเป็นจริงนั้น โคเฮน อธิบายว่าอาจมีสาเหตุมาจาก

- 1) บุคคลขาดความเข้าใจในส่วนของบทบาทที่ต้องการ (Lack of understanding)

2) ความไม่เห็นด้วย (Can not to Conform) หรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนด

3) บุคคลไม่มีความสามารถ (Inability) ที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับลินตัน (Ralph Linton) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่าการที่บุคคลจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่ถูกกำหนดไว้ได้ดีหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ ดังนี้

- 1) ลักษณะเฉพาะของสังคมหรือชุมชน
- 2) วัฒนธรรม ประเพณี และความปรารถนาของสังคมที่เกี่ยวข้อง
- 3) บุคลิกภาพและความจำเป็นของเจ้าของบทบาท

องค์ประกอบทั้งสามประการดังกล่าวนี้จะเป็นตัวกำหนดให้บุคคลแสดงบทบาทตามนิสัยทิฐิหน้าที่ตามสถานภาพของตน ซึ่งอัลพอร์ต (Allport) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการแสดงบทบาทของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 อย่างดังต่อไปนี้

1) ความคาดหวังในบทบาท (Role Expectation) เป็นบทบาทตามความคาดหวังของผู้อื่นหรือเป็นบทบาทที่สถาบันองค์กรหรือกลุ่มสังคมคาดหวังให้บุคคลปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ที่บุคคลนั้นครองตำแหน่งอยู่

2) การรับรู้บทบาท (Role-Conception) เป็นการรับรู้ในบทบาทของตนเองว่าควรจะมีบทบาทอย่างไรและสามารถจะมองเห็นบทบาทของตนเองได้ตามการรับรู้ (Perceived Role) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความต้องการของบุคคลนั่นเอง (His needs) ทั้งนี้การรับรู้ในบทบาทและความต้องการของบุคคล ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล ตลอดจนเป้าหมายในชีวิตและค่านิยมของบุคคลที่สวมบทบาทนั้น

3) การยอมรับบทบาทของบุคคล (Role Acceptance) ซึ่งเกิดขึ้นได้ เมื่อมีความสอดคล้องกันของบทบาทตามความคาดหวังของสังคมและบทบาทที่ตนเองรับรู้อยู่ การยอมรับบทบาทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความเข้าใจในบทบาทและการสื่อสารระหว่างสังคมและบุคคลนั้น ทั้งนี้เพราะว่าบุคคลไม่ได้เป็นที่ยอมรับบทบาทเสมอไป แม้ว่าจะได้รับการคัดเลือกหรือถูกแรงผลักดันจากสังคมให้รับตำแหน่งและมีบทบาทหน้าที่ปฏิบัติก็ตาม เพราะถ้าหากว่าบทบาทที่ได้รับนั้นทำให้ได้รับผลเสียหายหรือเสียผลประโยชน์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าขัดแย้งกับความต้องการหรือค่านิยมของบุคคลนั้น ผู้ครองตำแหน่งอยู่ก็จะพยายามหลีกเลี่ยงบทบาทนั้นไม่ยอมรับบทบาทนั้น ๆ

4) การปฏิบัติตามหน้าที่ของบุคคล (Role Performance) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง (Actual Role) ซึ่งอาจจะเป็นการแสดงบทบาทที่สังคมคาดหวังหรือเป็นการแสดงบทบาทตามการรับรู้และตามความคาดหวังของตนเอง การที่บุคคลจะปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ได้ดีเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับระดับการยอมรับบทบาทนั้น ๆ ของบุคคลที่ครองตำแหน่งอยู่ซึ่งเนื่องมาจาก

ความสอดคล้องกันของบทบาทตามความคาดหวังของสังคมและการรับรู้บทบาทของตน (จินดา พูนเกษม, 2527:6-7)

ส่วนบรม และเซลซนิก (Leonard Broom and Philip Selznick, 1973:36) อธิบายว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ หรือตำแหน่งในสังคมซึ่งประกอบด้วยลักษณะ ต่าง ๆ 3 ประการ คือ

- 1) บทบาทในอุดมคติ หรือสิ่งที่สังคมกำหนดไว้ (The Sociality Prescribed Ideal Role) เป็นบทบาทในอุดมคติของสังคมที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ตามตำแหน่งทางสังคมไว้
- 2) บทบาทที่ควรกระทำ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเห็นว่าควรกระทำตามตำแหน่งที่ได้รับ ซึ่งอาจไม่เหมือนกับบทบาทในอุดมคติ และอาจจะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล
- 3) บทบาทที่กระทำจริง (The Actual Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความคิด ความเชื่อ ความคาดหวัง การรับรู้และการยอมรับของแต่ละบุคคล ตลอดจนความกดดัน และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ รวมถึงบุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

สำราญ ดันเรืองศรี (2530:16) ได้สรุปถึงลักษณะของบทบาทไว้ 3 ประการเช่นกันเดียวกัน คือ

- 1) บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติ เป็นบทบาทที่มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคมไว้
- 2) บทบาทที่คาดหวัง เป็นบทบาทที่ต้องแสดงความคาดหวัง ในขณะเดียวกัน เจ้าของสถานภาพนั้นก็สามารถที่จะรู้ว่าตนเองมีบทบาทอย่างไร และสามารถที่จะคาดหวังตัวเองว่าจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง
- 3) บทบาทที่เป็นจริง เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจเป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวัง หรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจจะไม่เป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516:50 อ้างถึงใน สุธรรม ธีรภัทรธำรง, 2537:10 - 11) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้สรุปได้ว่า บทบาทมีประจำอยู่ในทุกสถานภาพของสังคม ในการกำหนดบทบาท วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง และบทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับบทบาทที่ควรจะเป็นตามปทัสฐานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริง ๆ นั้นเป็นผลแห่งปฏิกิริยาแห่งบุคลิกของบุคคลที่ครองสถานภาพร่วมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการแสดงบทบาท

ตำรา ฐานดี (2520:159) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า มนุษย์จะแสดงบทบาทตามความคิดเห็น หรือความรู้สึก ทักษะคติที่ได้รับมาจากการคาดหวังทางสังคมตามสถานภาพของบุคคลนั้น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ บทบาทเป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่ ความคิดเห็น ความรู้สึก และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ สถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยการคาดหวังต่าง ๆ จากสังคมให้บุคคลที่ครองสถานภาพนั้น ๆ ปฏิบัติตามความคิด

จากการให้ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทข้างต้นนั้น อาจสรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมหรือการกระทำ การประพฤติปฏิบัติที่แสดงออกตามสิทธิหน้าที่ ฐานะหรือตำแหน่งและสถานภาพทางสังคมของบุคคล ที่ตนดำรงอยู่ในขณะนั้น ๆ ซึ่งอาจเป็นไปตามความคิด ความรับรู้ อุดมคติ และความคาดหวังของตนเองและสังคม

2.1.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีพื้นฐานมาจากแนวความคิดทางมานุษยวิทยา ที่เน้นการทำวิจัยภาคสนาม และการเก็บบันทึกข้อมูลทางสังคมวัฒนธรรมอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยมีจุดเน้นอยู่ที่การให้ความสนใจต่อสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นักมานุษยวิทยาที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดทฤษฎีหน้าที่นิยมมีอยู่ 2 คน คือ แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R.Radcliffe-Brown) และบรอนิสลอฟ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski)

ทฤษฎีหน้าที่นิยมของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R.Radcliffe-Brown) เป็นการมองสังคม โดยเปรียบกับสิ่งมีชีวิต (Organism) เช่น ร่างกายของคนเราประกอบด้วยระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ซึ่งแต่ละระบบก็มี “โครงสร้าง” และ “หน้าที่” ของตัวเอง ทุก ๆ ระบบภายในร่างกายจะทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ร่างกายมีชีวิตรอดอย่างปกติสุข หากระบบใดหยุดทำหน้าที่ก็จะทำให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกาย สังคมก็เช่นกันประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ เช่น ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา เป็นต้น ซึ่งแต่ละระบบจะมีโครงสร้างและหน้าที่เฉพาะของตน และแต่ละระบบจะทำหน้าที่เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น นั่นคือระบบต่าง ๆ ของสังคมจะทำงานอย่างใกล้ชิดเพื่อรักษาความสมดุล (Equilibrium) ของสังคมเอาไว้

แรดคลิฟฟ์-บราวน์ เสนอว่าเราสามารถศึกษาโครงสร้างของสังคมหรือความสัมพันธ์ของคนในสังคมโดยดูจากหน้าที่ของพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างความเป็นปึกแผ่น และรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไรบ้าง เช่น เขาอธิบายพิธีกรรม ความเชื่อ และเทพนิยาย ต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาว่ามีหน้าที่ในการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ์ร่วม” (Collective emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี (ยศ สันตสมบัติ, 2540:28 - 29)

โดยสรุปแล้วแนวความคิดของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ ตามทฤษฎีนี้เป็นการมองสังคมว่าเปรียบเหมือนอินทรีย์ซึ่งมีชีวิต มีการเจริญเติบโต อาพาธ เจ็บป่วยได้ เหยี่ยวรักษาได้ เมื่อหายแล้วก็จะก้าวเดินต่อไปได้ร่างกายของมนุษย์มีอวัยวะเป็นส่วนประกอบเพื่อการดำรงอยู่สังคมมีโครงสร้างเพื่อการดำรงตนทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคมต่างทำหน้าที่ที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผดุงร่างกายและสังคม หากโครงสร้างสังคมเกิดความขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากการทำหน้าที่ไม่สอดคล้องกัน จะทำให้สังคมเกิดความชะงักงัน พัฒนาไปได้ช้า ต้องหาทางปรับเปลี่ยนแก้ไข สังคมจึงสามารถพัฒนาจากรูปแบบหนึ่งไปสู่รูปแบบหนึ่งได้ ดังนั้นการศึกษาตามแนวทัศนะของแรด คลิฟฟ์-บราวน์ ก็คือการค้นหาและอธิบายว่าระบบต่าง ๆ ของสังคมมีโครงสร้างและหน้าที่อย่างไร แต่ละระบบมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ของสังคมก็คือโครงสร้างสังคม (Social Structure) นั่นเอง

แรดคลิฟฟ์-บราวน์ ได้นำเอาแนวคิดเรื่อง “หน้าที่” (Functions) มาใช้ผสมกับมโนทัศน์เรื่อง “โครงสร้างสังคม” ดังนั้นในบางครั้งแนวความคิดของเขาจึงได้รับการขนานนามว่า “โครงสร้างหน้าที่นิยม” (Structural Functionalism)

สำหรับบรอนิสลอส มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) นักมานุษยวิทยาชาวโปแลนด์ มีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมย่อมมีความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ นั่นคือเขาถือว่าพฤติกรรมใด ๆ ก็ตามที่มนุษย์คิดขึ้นมาประพฤติปฏิบัติกันจนเป็นกระบวนการและสถาบันล้วนแล้วแต่มีหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ทั้งสิ้น มันมีหน้าที่ในสังคมเสมอ สมาชิกในสังคมจึงนิยมประพฤติปฏิบัติกัน จึงกล่าวได้ว่าพฤติกรรมทุกประเภททุกชนิดของมนุษย์ล้วนมีเหตุผลทั้งสิ้น วัฒนธรรมเกิดมาจากความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีหน้าที่ของมันและหน้าที่หลักของวัฒนธรรมก็คือการตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ วัฒนธรรมตามทัศนะของเขาจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต ซึ่งเขาได้แบ่งความต้องการ (Needs) ของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจ (Basic biological and psychological Needs) เช่น ความต้องการแสวงหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค การพักผ่อนหลับนอน และการสืบพันธุ์ เป็นต้น

2) ความต้องการทางด้านสังคม อันเป็นการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม (Instrumental Needs) เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ เช่น การทำงานร่วมกันของสมาชิกในสังคมก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัว เครือญาติ และสถาบันทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

3) ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Needs) เป็นความต้องการจำเป็นของมนุษย์ เพื่อสร้างความมั่นคง และความรู้สึกปลอดภัย ซึ่งระบบสังคมที่สนองความต้องการด้านนี้ ได้แก่ ความรู้

วิทยาศาสตร์ ศาสนา ไสยศาสตร์ กฎหมาย เวทมนตร์คาถา และพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น ระบบต่างๆ เหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ นั้นนอกจากจะสร้างความรู้สึกร่มแน่นคง ปลอดภัย และความเข้าใจปรากฏการณ์บางอย่างที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายได้แล้วยังทำหน้าที่เสริมสร้างความ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกในสังคมนั้นๆ ด้วย (ยศ สันตสมบัติ, 2540:30 - 32)

2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาถึงบทบาทวัดกับชุมชนเมืองจึงได้ทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา ดังนั้นเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว จะได้กล่าวถึงหลักการอันเป็นสาระที่ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นเกี่ยวกับวัดในพระพุทธศาสนาและชุมชนเมืองตามลำดับ ดังนี้

2.2.1 ความหมายของวัด

วัดถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของสถาบันสงฆ์และพุทธศาสนา ตามปกติเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อเข้าถึงทิฐฐธรรมสุขวิหารธรรม จึงเรียกว่า “วิหาร” เป็นสถานที่ที่มีความสงบสงัด ร่มรื่น ร่มเย็นทั้งกายและใจ เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมให้ก้าวหน้า จึงเรียกว่า “อาราม” ส่วนคนไทยเรียกสถานที่อยู่ของนักบวชหรือผู้นำเพ็ญพรหมจรรย์เช่นนั้นว่า “วัด” เพราะสถานที่ดังกล่าวใช้เป็นที่วัดภูมิธรรมภูมิปัญญาของศาสนิกชนผู้มาวัดว่าสามารถประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าได้มากน้อยแค่ไหน โดยนัยนี้วัดจึงหมายถึงสถานที่สำหรับพักให้เย็นหรือทำให้ห่างไกลออกไป กล่าวคือพักให้ความร่ำร้อนที่เกิดจากกิเลสคือราคะ ติ โทสะ และโมหะ อันได้แก่ไฟคือราคะ โทสะ และโมหะ ให้หมดไปหรือห่างไกลออกไปจากจิตใจ ก่อให้เกิดความสงบเย็นขึ้นในจิตใจ ดังที่คณินนิตย์ จันทบุตร (2532:2) กล่าวไว้ว่า วัดเกิดขึ้นเพราะมีผู้บรรลุดุธรรม ผู้เข้าใจธรรมชาติและชีวิต มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีพระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ มุ่งทำประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชนในสังคม วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสงบ ร่มเย็น ความสะอาด ร่มรื่นทั้งกาย วาจา ใจ เพราะเป็นที่พำนักของผู้มีบาปกรรมอันสงบระงับแล้ว เรียกว่า “สมณะ” เป็นที่อยู่ของผู้เห็นภัยในวัฏฏะและปัญหาที่เป็นภัยต่อสังคมที่เรียกว่า “ภิกษุ” เป็นผู้ละเว้นห่างไกลจากความชั่วทุกรูปแบบ ที่เรียกว่า “บรรพชิต”

คำว่า วัด เป็นคำที่คุ้นหูและรู้จักกันดีในหมู่คนไทย เพราะวัดเป็นสถาบันที่สำคัญในการสืบทอดอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาไปสู่สังคมและชุมชนไทยตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน วิถีชีวิต

วัฒนธรรมของสังคมและชุมชนไทยได้ผูกติดอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลายาวนาน โดยที่วัดเป็นศูนย์กลางและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญหรือความมีอารยธรรมอันสูงส่งของสังคม ดังนั้นวัดจึงเป็นคำที่มีความหมายและความสำคัญที่ผูกพันอย่างลึกซึ้งอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชนชาติไทย ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีชุมชน หมู่บ้าน เกิดขึ้นชาวไทยมักจะสร้างวัดขึ้นด้วยเสมอ โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่าวัดเป็นสถาบันอุดมการณ์อันชอบธรรมและทรงพลังของชุมชนในอันที่จะเชื่อมโยงผู้คนให้มีความรัก ความผูกพัน ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความเมตตาต่อกัน รวมทั้งเชื่อมประสานศรัทธาหรือความเชื่อตลอดจนอุดมคติในโลกนี้และโลกหน้าของผู้คนในสังคมชุมชนให้เข้าไปในแนวทางเดียวกันได้อย่างเป็นเอกภาพ อันเป็นการควบคุมและจัดระเบียบสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยอีกประการหนึ่ง

วัดจึงถือเป็นสถาบันหลักที่สำคัญประการหนึ่งของพุทธศาสนาที่มีต่อชุมชนและสังคมไทย เพราะวัดเป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชน เป็นเครื่องแสดงการมีชุมชนหมู่บ้านเกิดขึ้น เป็นสัญลักษณ์แห่งความภาคภูมิใจของชุมชน เป็นศูนย์กลางกิจกรรม เป็นที่รวมจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางที่นำประชาชนให้เข้าถึงปรัชญาแห่งการดำรงชีวิตอันประเสริฐ ตลอดจนเป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และนันทนาการต่าง ๆ มากมาย

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงวัด คนทั่วไปมักจะมองไปที่ถาวรวัตถุหรือศาสนวัตถุภายในวัดและมีความเข้าใจกันเพียงว่าวัดเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ อันเป็นความหมายที่ธรรมดาสามัญ เป็นการมองแบบผิวเผิน หากมองให้ลึกซึ้งจะพบว่ามิใช่ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบและสัมพันธ์กับวัดทั้งใน ส่วนรูปธรรมและนามธรรมซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยทำให้เกิดเป็นวัดที่สมบูรณ์อยู่อีกจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามคำว่า วัด นั้นในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525:758) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัด คือสถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวชเป็นต้น ส่วนมานพ พลไพรินทร์ (2527:319) ได้ให้ความหมายของวัดที่สอดคล้องกับราชบัณฑิตไว้ว่า วัด คือสถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารถาวรวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป ทั้งยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย

นอกจากนี้คำว่า วัด ยังมีที่ใช้อยู่เดิมในภาษาบาลีอีก 3 คำ คือ

1) อาราม โดยพยัญชนะแปลว่า “เป็นที่มาเริ่มรมย์” โดยอรรถแปลว่า “สวน” เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นพุทธศาสนิกชนนิยมถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เช่น เวฬุวนาราม เป็นสวนที่พระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ หรือ เชตวันารามอันเป็นสวนที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์สาวก เป็นต้น คำว่า อาราม นี้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

(2525:944) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัด, ความยินดี, ความรื่นรมย์, ความเพลิดเพลิน, ที่สำราญ, สวนเป็นที่รื่นรมย์” ดังนั้น อารามในสมัยพุทธกาลจึงหมายถึงวัดที่มีลักษณะเป็นสวนป่าที่สงบ ร่มรื่น น่าชื่นชมยินดี เป็นที่สบายแก่ผู้ที่อยู่อาศัยและผู้มาเยี่ยมเยือน

2) อาวาส โดยพยัญชนะแปลว่า “ที่อยู่” ซึ่งเป็นความหมายที่กว้าง แต่ถ้าจะจำกัดขอบเขตให้แคบลงว่า หมายถึงวัด ก็ต้องมี ภิคุ สุภัท เป็นคำจำกัดความข้างหน้าว่า ภิคุนฺนมาวาโส แปลว่า ที่อยู่ของพระภิคุสงฆ์คือวัด โดยอรรถในอภิธานปิฎกาท่านแปลว่า เรือน เป็นไวพจน์ของคำว่า ชม เป็นต้น คำว่า อาวาส นี้ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525:944) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัด, ผู้ครอบครอง, เช่น ชมราวาส (ชม + อาวาส) คือ ผู้ครอบครองเรือนหรือผู้อยู่อาศัยของเรือน” ดังนั้น อาวาส ในสมัยพุทธกาลจึงหมายถึงวัด ซึ่งเป็นคำเรียกขานที่มุ่งเอาการเป็นสถานที่อยู่อาศัยของพระภิคุสงฆ์เป็นหลัก

3) วิหาร โดยพยัญชนะก็แปลว่าที่อยู่คล้ายกับอาวาส แต่ตามพระวินัย เช่น ในมหาลลกลีกขาบทที่ 7 แห่งสังฆาทิเสสและในอนุศาสน์ ท่านหมายเอาสิ่งปลูกสร้างเป็นหลังและสังเกตุในที่ทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ เป็นพวกตึก แต่เพราะวิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของพระภิคุทั้งหลาย จึงพลอยเรียกสถานที่บริเวณนั้นว่า วิหาร ซึ่งเท่ากับคำว่าวัดในภาษาไทยนั่นเอง คำว่า วิหาร นี้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525:772) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัด, ที่อยู่ของพระสงฆ์, ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคู่กับโบสถ์” ดังนั้นคำว่า วิหาร ในสมัยพุทธกาลจึงหมายถึงวัดที่มีสิ่งก่อสร้างสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิคุสงฆ์ เช่น วัดเชตวัน และวัดบุพพาราม เป็นต้น¹

นอกจากคำทั้งสามนี้แล้วยังมีอีกคำหนึ่งที่มีความหมายค่อนข้างจะเป็นนามธรรมและอาจหมายถึงวัดในภาษาไทยได้ คือ คำว่า วุตต ในภาษาบาลี และคำว่า วุตุต ในภาษาสันสกฤต ซึ่งหมายถึงข้อปฏิบัติ พรต กิจวัตร ธรรมเนียม หน้าที่ ความประพฤติ กิจพึงกระทำ การจำศีล การสมาทานหรือประพฤติตามลัทธิศาสนา ดังที่คนเฒ่าคนแก่บอกว่าการไปวัดก็เพื่อเป็นการวัดจิตใจหรือเพื่อตรวจสอบข้อวัตรปฏิบัติของตนว่าถูกต้องหรือไม่ มีความบกพร่องหรือเป็นไปด้วยดีอย่างไร ตนเองมีความสงบ เย็นกายเย็นใจลงมากน้อยแค่ไหนเพียงไร เป็นต้น นอกจากนี้ในด้านความหมายของคำแล้วเหตุผลอีกประการหนึ่งคือคำว่า วัด ในภาษาไทยมีเสียงพ้องกับคำว่า วุตต และ วุตุต (วัตร) ในภาษาบาลี สันสกฤต ถ้าเขียนตามเสียงภาษาไทยด้วยอักษรวิธภาษาไทยเป็น “วัด” ดังนั้นวัดจึงอาจเป็นคำที่กร่อนมาจาก วุตต หรือ วุตุต ก็ได้เพราะมีเสียงตรงกัน จากความหมายและเหตุผลดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่า คำว่า วัด เป็นคำที่ใช้เรียกข้อวัตรปฏิบัติ หรือศีลพรตของ นักบวชซึ่งมีความหมายดั้งเดิมตามที่มาของรากศัพท์ และพลอยเป็นคำที่ใช้เรียกสถานที่อยู่อาศัยของบรรพชิตหรือนักบวชผู้บำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติหรือศีลพรตเช่นนั้นด้วย

1 ดู สมเด็จพระธีรญาณมุนี, “คุณวัด” วารสารใบลาน ปีที่ 5 (เม.ย.-พ.ค.2528), หน้า 10.

คำว่า วัด จึงมีความหมายที่ลึกซึ้งมิใช่เป็นเพียงที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์เท่านั้น แต่หมายรวมถึงองค์ประกอบทั้งหมดทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรมที่ประกอบกันขึ้นเป็นวัด รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในวัดเองและความสัมพันธ์ที่วัดมีต่อชุมชนและสังคมนั้นๆ ด้วย การศึกษาวิจัยถึงวัดในแง่นี้จะทำให้มองเห็นองค์ประกอบของวัดและเข้าใจในระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในวัดและระหว่างวัดกับชุมชนได้อย่างชัดเจน อันจะนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในปัจจัยการแห่งความหมาย ความมุ่งหมาย และบทบาทของวัดได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ทำให้ภาพพจน์ของวัดในสายตาของคนทั่วไปเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ในอันที่จะพัฒนาส่งเสริมให้วัดเป็นสถาบันที่อำนวยประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรมสมกับเจตนารมณ์แห่งการก่อเกิดวัดตามกรอบแห่งพระธรรมวินัยและลักษณะแห่งสังคมได้อย่างแท้จริง

2.2.2 ฐานะและความสำคัญของวัดต่อชุมชน

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานไว้ในสังคมไทยจนเกิดมีวัดและพระสงฆ์ขึ้น วัดก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยมีฐานะเป็นสถาบันที่สำคัญที่เอื้ออำนวยประโยชน์อเนกประการแก่ชุมชน วัดมีความสำคัญต่อชีวิตทั้งส่วนบุคคล ตลอดจนถึงส่วนรวม

ในสมัยโบราณนั้นชาวไทยที่ประพฤติปฏิบัติศาสนกิจโดยสม่ำเสมอได้อาศัยวัดเป็นที่ชุมนุม แลกเปลี่ยนและสื่อสารความคิดซึ่งกันและกันในโอกาสต่างๆ ทางศาสนา เช่น การไปร่วมฟังเทศน์ ไปถืออุโบสถศีลในวัด ไปตักบาตรที่วัดในวันพระ ไปดูมหรสพฉลองการบวชนาค มหรสพในงานเผาศพ ไปเที่ยวงานประจำปีของวัด เหล่านี้คนไทยมีโอกาสได้พบปะกันเป็นประจำ วัดจึงเป็นแหล่งชุมชนอันดีตั้งแต่สมัยโบราณต่อเนื่องมาหลายต่อหลายศตวรรษ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2532:26) ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ก็คงมีปรากฏให้เห็นและมีความสำคัญต่อชุมชนอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทหรือแม้กระทั่งในชุมชนเมืองเองก็ยังมีอยู่ แม้บางอย่างจะลดความเข้มข้นลงบ้างและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมก็ตาม แต่ฐานะและความสำคัญของวัดต่อชุมชนก็ยังคงมีอยู่และจะยังคงดำเนินต่อไปตราบเท่าที่ชาวไทยยังยึดมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนา และพระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคลากรที่สำคัญในวัดยังคงปฏิบัติศาสนกิจตามอุดมการณ์และหลักคำสอนของพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าวัดเป็นสถาบันหลักอันสำคัญของพุทธศาสนาที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย และสังคม ชุมชนไทย เพราะนอกจากวัดจะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นสถานที่สำคัญในการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์และประชาชน เป็นบ่อเกิดของศีลปะวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของชาวไทย ที่แฝงไว้ด้วยศีลธรรม จริยธรรม และหลักคำสอนต่างๆ ทางพุทธศาสนา ซึ่งนับเป็นวิธีการถ่ายทอดจริยธรรม หลักคำสอนทางพุทธศาสนาไปสู่ชุมชนอย่างแบบคายอีกประการหนึ่ง นอกจากนั้นวัดยังมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่พักผ่อน

ผ่อนหย่อนใจ เป็นลานกีฬาและสันทนาการต่าง ๆ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าวัดมีความสำคัญต่อชุมชนตลอดระยะเวลาอันยาวนานอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ดังที่พระราชวรมณี (2527:8) กล่าวไว้ว่า

“ประเทศไทยตั้งแต่อดีตมาพระสงฆ์ได้บำเพ็ญสมณกิจเพื่อประโยชน์แก่สังคมอย่างมากมาย จนทำให้วัดวาอารามซึ่งเป็นที่ตั้งของสถาบันศาสนานั้นกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นศูนย์กลางทางสังคม เป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของชุมชนทุกขนาด เช่น แม้การสร้างหมู่บ้าน เล็ก ๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นด้วย เป็นต้น กล่าวได้ว่าวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันทางสังคมครบทุกรูปแบบ เช่น เป็นโรงเรียน โรงพยาบาล สภา สโมสร ที่พักแรมคนเดินทาง สถานบันเทิง พิพิธภัณฑน์ ฯลฯ เป็นต้น เรียกได้ว่า เป็นทุกอย่างของชุมชน”

ฐานะบทบาทและความสำคัญของวัดดังที่ได้กล่าวมานี้ไม่เพียงเป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปในหมู่ของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แม้ชนชาติที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ยังสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น

● สังฆราชपालเลกัวซีได้เล่าไว้ว่า ในสมัยก่อนชาวบ้านจะนำเด็ก ๆ ไปฝากไว้ที่วัดเพื่อให้เรียนหนังสือ หรือบางครั้งต้องประกอบอาชีพทำไร่ทำนา วัดจึงกลายเป็นสถานที่รับฝากเด็ก เป็นแหล่งรวมของเด็กชายไทย พวกเด็ก ๆ เหล่านี้ได้เรียนหนังสือบ้าง ไม่ได้เรียนบ้าง ต่างก็เที่ยวเตร่สนุกสนาน ชุกชอนอยู่ในวัด และวัดมีบทบาทในสังคมที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ดังจะพบว่าเมื่อคนใกล้จะตายจะต้องมีพระสงฆ์เป็นผู้ชี้ทางให้

วิลเลียม เจ คลอสเนอร์ (William J. Klausner) ผู้ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยเมื่อ ปี พ.ศ.2498 เพื่อทำวิจัยสาขามานุษยวิทยา โดยเข้าไปใช้ชีวิตร่วมอยู่กับชาวบ้านหนองขอน จังหวัดอุบลราชธานี และภายหลังได้กลายเป็น “ลูกเขยชาวอุบล” ในที่สุด ได้เล่าถึงวัดในหมู่บ้านหนองขอนไว้ว่า วัดจะอยู่เกือบใจกลางหมู่บ้าน เป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัด ตลอดวันจะมีผู้คนเดินเข้าออกมิได้ขาด ชาวบ้านหลายคนพากันมาดักน้ำที่บ่อ ผู้ใหญ่จะมาถวายอาหารเพลแก่พระสงฆ์แล้วฟังเทศน์ประจำวันตอนบ่าย บางคนก็มาปรึกษาปัญหาส่วนตัวและขอคำแนะนำต่าง ๆ จากเจ้าอาวาส งานบุญและงานประเพณีรื่นเริง เช่น ภาพยนตร์ หมอลำ ฯลฯ มีกันอยู่เรื่อย ๆ การประชุมเกี่ยวกับกิจการงานของส่วนรวมก็มากระทำกันที่วัด เช่น จะตัดถนนไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งเมื่อไร จะจัดงานบุญบั้งไฟกันวันไหน แม้แต่คูหาสำหรับลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ทำกันที่วัดนั่นเอง

นิโคลัส เบนเนตต์ (Nicholas Bennett) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษผู้ซึ่งได้เข้ามาเมืองไทยในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาเยเนสโก ได้กล่าวถึงว่าเป็นเวลาหลายร้อยปีที่วัดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้บริการต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ให้การศึกษาแก่เด็กชาย

ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อน โกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตลอดถึงให้การรักษาพยาบาล นอกจากนั้นวัดยังช่วยเก็บรักษาวัฒนธรรม โดยการที่พระสงฆ์ได้เข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ (พระสุธีวรญาณ, 2541:147 - 149)

อย่างไรก็ตามวัดจะมีฐานะบทบาทและความสำคัญต่อชุมชนได้คตินั้น จะขึ้นอยู่กับทุกคนทุกฝ่ายทุกสถาบันในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ประชาชน และคณะสงฆ์จะต้องช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมผลักดันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในชุมชนที่ตั้งวัดและพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในวัดนั้นๆ จะต้องเป็นหลัก เป็นแกนกลางในการพัฒนาวัดให้เข้มแข็งจนสามารถช่วยแก้ไขผ่อนปรนปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักรหรือบ้านกับวัดจะต้องร่วมมือกันเพราะความเป็นไปของบ้านมีผลต่อดวัด และความเป็นไปของวัดก็มีผลต่อบ้านด้วยเช่นกัน

2.2.3 ประวัติวัดในพระพุทธศาสนา

“วัด” ในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรกในแดนดินอันเป็นถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนา คือ ชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในปัจจุบัน ก่อนที่จะเกิดขึ้นในประเทศไทยหรือประเทศอื่นๆ ที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา

เงื่อนไขหรือร่องรอยที่ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของวัดนั้นสันนิษฐานว่ามาจากประเพณีอย่างหนึ่ง กล่าวคือในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลมีประเพณีอย่างหนึ่ง คือ เมื่อบุคคลผู้เป็นที่รักและเคารพนั้นถึงตายลงบรรดาญาติจะนำอัฐิหรือกระดูกที่เผาแล้วไปฝังไว้ในเนินดิน ประเพณีนี้ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงสมัยพุทธกาล (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539:5) ประเพณีนี้สอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องอุปารหุบุคคล 4 คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ และพระเจ้าจักรพรรดิว่าเป็นบุคคลผู้สมควรแก่การเคารพบูชา และควรเก็บอัฐิธาตุหรือกระดูกไว้ในสถูปเพื่อสักการบูชา (ที.ม.10/134/137-138) และพระองค์ยังได้ตรัสถึงเรื่องสถูปเจดีย์ไว้ในตอนท้ายของปรินิพพานสูตรที่กล่าวถึงวัชชือปริทานิยธรรม 7 ในข้อที่ 6 ว่า “การเคารพสักการะบูชาเจดีย์ทั้งหลาย ทั้งภายในภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรมานไป...” (ที.ม.10/68/79-81; อง.สศดก. 23/20/22) และทรงสรุปว่าหากชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักอุปารหุณิยธรรมนี้อยู่ตราใดความเสื่อมก็จะไม่มีตราบนั้น

จากข้อสันนิษฐานที่อ้างถึงนี้พอจะสรุปได้ว่าในอินเดียสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลมีการสร้างสถูปเจดีย์สำหรับบรรจุอัฐิหรือกระดูกของคนตายผู้เป็นที่เคารพรักจนกลายเป็นประเพณีอย่างหนึ่งและเมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลกและเจริญแพร่หลายต่อมาจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งเป็นผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงสละพระราชทรัพย์จำนวนมากให้สร้างวัดและสร้างสถูปเจดีย์ทั่วพระราชอาณาจักรถึง 84,000 องค์ แสดงว่าสถูปหรือเจดีย์มีมาก่อนหน้าสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแล้วแต่มาเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยของพระองค์ นักโบราณคดีไม่ว่าจะ

เป็นฮินดูหรืออิสลามก็ตามกล่าวหาว่าพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระบิดาของศิลปะแห่งอินเดีย โดยเฉพาะพุทธศิลปะ (Buddhist Art) (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539:6)

ดังนั้น อาจเป็นไปได้ว่าจากประเพณีการบรรจุอัฐิหรือกระดูกของบุคคลผู้เป็นที่เคารพรักซึ่งตายลงไว้ในเนินดินหรือกองดินแล้วค่อยๆ พัฒนารูปแบบมาเป็นสถูป เจดีย์ และมีการตกแต่งพุทธศิลปะรอบๆ บริเวณนั้นและอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถูปเจดีย์ที่เชื่อมโยงไปสู่ความเชื่อและอุดมคติตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน จึงได้เกิดพัฒนาการมาเป็นวัดในที่สุด

อย่างไรก็ตาม สำหรับวัดที่พระสงฆ์อยู่ประจำอย่างวัดในประเทศไทยของเรานี้ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539:8 - 15) สันนิษฐานว่าคงจะเกิดขึ้นในสมัยหลังและมักสร้างขึ้นในบริเวณมหาพุทธเจดีย์สถาน เช่น ที่บริเวณพระธรรมิกเจดีย์ ณ ตำบลมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงปฐมเทศนา และการสร้างวัดในอดีตนั้นคงจะสร้างสถูป เจดีย์ วิหาร และโบสถ์ขึ้นเป็นประธานของวัดซึ่งถือเป็นเขตพุทธาวาสก่อน แล้วจึงสร้างกุฏิสงฆ์และอาคารอื่นๆ ขึ้นในเขตสังฆาวาสภายหลัง เช่น วัดในอาณาจักรสุโขทัยอาจจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นเฉพาะสถูปเจดีย์ วิหาร เป็นหลักของวัดซึ่งบางวัดอาจไม่มีกุฏิสงฆ์รวมอยู่ในวัดโดยเฉพาะวัดในบริเวณราชธานีหรือวัดในบริเวณวังหลวงเช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็เป็นได้ ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวไว้ว่าภายหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วได้เกิดประเพณีที่พวกพุทธบริษัทไปกระทำพุทธบูชาซึ่งที่เป็นสังฆเวณียสถาน 4 แห่ง จึงเกิดเป็นที่ซึ่งพุทธบริษัททั้งพระและคฤหัสถ์ไปประชุมกันไม่ได้ขาด ทำให้พวกชาวบ้านแถวนั้นสร้างที่พักอาศัยเลี้ยงดูพวกอาคันตุกะ แล้วมีผู้ศรัทธาทำบุญด้วยการสร้างที่อาศัยถวายพระภิกษุสงฆ์ ก็เห็นจะมีผู้ที่สมัครอยู่ประจำรักษาสังฆเวณียสถานนั้น น่าจะเป็นเหตุให้เกิดสังฆาวาสอันเป็นที่ๆ พระสงฆ์อยู่ประจำ ซึ่งเราเรียกกันว่า “วัด” มีขึ้นในมัธยมประเทศ รวมทั้งในคำบ่ออื่นๆ ที่คงอยากให้มีเจดีย์สถานใกล้ภูมิลำเนาของตนเมื่อเจดีย์สถานเกิดขึ้น ณ ที่ใดก็จำเป็นต้องมีการบำรุงรักษา จึงมีสังฆาวาสที่พระสงฆ์อยู่ประจำเกิดขึ้น ณ ที่เจดีย์สถานนั้น (เนตรนภิส นาควัชระ และคณะ, 2527:7-8) โดยสรุปแล้วมูลเหตุแห่งการสร้างวัดในพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นต้นตอของเจตนาในการสร้างวัดอย่างที่มีพระสงฆ์อยู่ประจำสืบมาในชั้นหลังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2471:18) กล่าวว่ามี 2 อย่างคือ

- 1) วัดพุทธเจดีย์ ได้แก่ วัดซึ่งสร้างเป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ถือว่าเป็นหลักพระพุทธศาสนาในที่แห่งหนึ่งอาจจะมิวิหารเพื่อเป็นที่ชุมนุมสงฆ์หรือสำหรับผู้มาสักการะเจดีย์สถานนั้นๆ
- 2) วัดอนุสาวรีย์ ได้แก่ วัดซึ่งเป็นสถูปบรรจุอัฐิธาตุของท่านผู้ทรงคุณธรรมในพระศาสนา เช่น ชั้นครูอาจารย์ ซึ่งเป็นที่นับถือว่าเป็นบุรุษพิเศษ ซึ่งได้มรณภาพไป และหลังจากเผาศพจึงก่อสถูปบรรจุอัฐิธาตุดังกล่าวตามประเพณีในอินเดีย แต่อุทิศให้เป็นเรือนพระพุทธรูปด้วย

การที่จะเข้าใจถึงความเป็นมาและวิวัฒนาการของวัดในพุทธศาสนาได้ดั้นดั้นจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงการเกิดขึ้นของวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา คือในช่วงปฐมโพธิกาลหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในระยะเริ่มแรกนั้นพระสงฆ์ยังมีจำนวนไม่มากและยังไม่มีที่อยู่อาศัยประจำ พระสงฆ์สาวกได้จาริกไปยังแคว้นต่าง ๆ เพื่อประกาศหลักธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ยังไม่มีการสร้างวัดและพักอาศัยอยู่ประจำในที่แห่งเดียวเป็นเวลานาน ๆ พระพุทธองค์ยังไม่ได้ทรงอนุญาตการอยู่วัดและยังมิได้ทรงบัญญัติการอยู่จำพรรษาแก่พระภิกษุสงฆ์ เหตุแห่งการสร้างวัดขึ้นเป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ว่าเมื่อคราวที่พระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ยังทรงเป็นพระราชกุมารอยู่นั้น พระองค์ได้ตั้งความปรารถนาไว้ 5 ประการ ดังนี้

- 1) โฉนหนอ ชนทั้งหลายพึงอภิเษกเราในราชสมบัติ
- 2) ขอพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าพึงเสด็จมาสู่แคว้นของเรา
- 3) ขอเราพึงได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
- 4) ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นพึงแสดงธรรมแก่เรา
- 5) ขอเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น (วิ. มหา. 4/59/52-53)

ในคราวที่เข้าชายสิทธิ์ดะเสด็จออกบรรพชานั้นได้เสด็จผ่านเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทรงเชื่อเชิญให้ครองราชย์ร่วมกับพระองค์โดยจะทรงแบ่งราชสมบัติให้ปกครองคนละครึ่ง แต่เข้าชายสิทธิ์ดะทรงปฏิเสธเพราะพระองค์ทรงปรารถนาพระโพธิญาณคือการตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าพิมพิสารทรงทำปฏิญญาว่าหากเข้าชายสิทธิ์ดะได้ตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จกลับมาโปรดพระองค์ด้วยเข้าชายสิทธิ์ดะทรงรับปฏิญญา และภายหลังจากตรัสรู้แล้วเพื่อจะเปลื้องปฏิญญาที่ทรงให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร พระพุทธองค์จึงได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้สดับพระสัทธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ก็ได้บรรลุโสดาบันบังเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้ประกาศพระองค์เป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ นับว่าเป็นการสำเร็จตามความปรารถนาที่ตั้งไว้ ต่อมาภายหลังพระองค์จึงได้ดำริหาสถานที่ ๆ เหมาะสมสำหรับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกพักอาศัย สถานที่นั้นได้แก่ สวนเวฬุวัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายให้เป็นวัดสำหรับพักอาศัยแต่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์สาวกด้วยประโยคว่า “หม่อมฉันถวายสวนเวฬุวันนั้นแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์ได้มีวัดเป็นที่พักอยู่อาศัยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาด้วยประโยคว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม” (วิ. มหา. 4/59-63/52-56) จึงกล่าวได้ว่าสวนเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดแห่งนี้มีลักษณะของวัดดังที่พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงพระราชดำริว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงประทับอยู่ ณ ที่ไหนดีหนอ...สวนเวฬุวันของเรานี้แลไม่ไกลไม่ใกล้จากบ้านนัก สะดวกด้วยการคมนาคม ควรที่ประชาชนผู้ต้องประสงค์พึงเข้าไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน

กลางคืนเงียบสงัด เสียงไม้ก๊อกก้อง ปราศจากลม (กลิ่น) แต่ชนที่เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ที่ต้องการสงัด และควรเป็นที่หลีกเลี่ยงอยู่ตามสมณวิสัย ฉะนั้นเราพึงถวายสวน เวฬุวันแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข...” (วิ.มหา. 4/63/55)

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายสวนป่าเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาและพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการอยู่ในอารามหรือวัดแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว อุบาสก อุบาสิกา อื่นๆ ในที่ต่างๆ ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็ถวายเช่นกัน เช่น วัดเชตวันมหาวิหาร ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี วัดบุพพาราม ของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา วัดอัมพปาลีวัน ของนางอัมพปาลี ในเมืองสาวัตถี วัดโฆสิตาราม ของพระเจ้าอุเทน เมืองโกสัมพี เป็นต้น¹ โดยสรุปแล้วลักษณะของวัดที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมีดังนี้ คือ

- 1) ไม่ไกลบ้านนัก
- 2) ไม่ใกล้บ้านนัก
- 3) สะดวกแก่การไปวัดและการมาจากวัด
- 4) เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้
- 5) กลางวันไม่พลุกพล่าน
- 6) กลางคืนเงียบสงัด
- 7) ไม่มีเสียงก๊อกก้อง
- 8) ปราศจากลม (กลิ่นตัว) แต่ชนที่เดินเข้าออก
- 9) เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบสงัด
- 10) เหมาะที่พระสงฆ์จะหลีกเลี่ยงอยู่ตามสมณวิสัย

ดังนั้น วัดจึงเป็นสถาบันหลักสำคัญและเป็นแกนกลางในการสืบทอดพระพุทธศาสนาเหมาะสำหรับเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ เป็นที่เผยแผ่ธรรมะ เป็นที่ปฏิบัติธรรมของพุทธบริษัททั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้พบปะสนทนาธรรม เป็นสถานที่ฟังธรรม และเป็นที่ยึดอำนาจต่อการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์โดยเฉพาะ (พระสุธีวรญาณ, 2541:136)

2.2.4 วัดในประเทศไทย

สำหรับการเกิดขึ้นของวัดในประเทศไทยนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2503:14) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าคงมีมูลเหตุเกี่ยวกับการเกิดวัดขึ้นมาในสมัยพุทธกาล คือเมื่อพุทธศาสนาจากอินเดียได้แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทยครั้งแรกโดยชาวอินเดียเป็นผู้นำพระพุทธ

1 ดู รายละเอียดเพิ่มเติมหัวข้อว่าด้วย “การจัดระเบียบของวัดในสมัยพุทธกาล” ในหน้าที่ 35 ของงานวิจัยเล่มนี้

ศาสนาเข้าไปทำการสั่งสอนให้ชาวไทยโดยทั่วไปจนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนในศาสนา เมื่อจำนวนศาสนิกชนมากพอสมควรแล้วก็ได้ไปขอพระบรมธาตุและคณะสงฆ์มาจากอินเดียแล้วสร้างพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุและผู้ศรัทธาที่ประสงค์จะบวชก็ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสงฆ์ที่มาจากอินเดียจึงเกิดมีการสร้างวัดและสังฆมณฑลขึ้นเพื่อใช้ในกิจการพระศาสนาตามมาภายหลัง

อีกประการหนึ่ง การเกิดขึ้นของวัดในประเทศไทยนั้นเป็นไปได้ว่า เริ่มต้นจากนโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ 3 ซึ่งเรื่องที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในการสังคายนาครั้งนี้คือการที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในแคว้นและประเทศต่างๆ รวมทั้งหมด 9 สายด้วยกัน คือ

- 1) พระมฆฉันทิกเถระ ไปแคว้นแคชเมียร์และคันธาระ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งได้แก่แคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบันนี้
- 2) พระมหาเทวเถระ ไปมหิสสภมณฑลอยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำโคธาวารี ซึ่งได้แก่แคว้นไมซอร์ในปัจจุบัน อยู่ทางทิศใต้ของอินเดียติดกับแคว้นมัทราส
- 3) พระรักจิตเถระ ไปนวนาสีประเทศ อยู่ในเขตกะนะระ แคว้นบอมเบย์
- 4) พระโยนกธัมมรักจิตเถระ ไปปรันตชนบท อยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียบน ทางทิศเหนือของบอมเบย์
- 5) พระมหาธัมมรักจิตเถระ ไปมหาวิญญูประเทศ ได้แก่ อินเดียประเทศทุกวันนี้
- 6) พระมหาวิญญูเถระ ไปโยนกประเทศได้แก่ เขตแดนปากเดเรียนในเปอร์เซียเดียนี
- 7) พระมฆฉิมเถระ ไปหิมวันตประเทศ ได้แก่ เนปาล ซึ่งอยู่ตอนเหนือของอินเดีย
- 8) พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ไปสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า และมอญทุกวันนี้
- 9) พระมหินทเถระ ไปประเทศลังกา (พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), 2507:299)

ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าสมณทูตสายที่ 9 คือสายของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระที่มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมินั้นได้มาประดิษฐานพระพุทธศาสนาครั้งแรกขึ้นที่จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีการก่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์และรูปจำลองของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระไว้เป็นอนุสรณ์เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาและวัดได้เจริญแพร่หลายและตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทยสืบมาจวบจนปัจจุบัน สุธรรม ธีรภัทรธำรง (2537:21) กล่าวว่าในสังคมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นที่พึงทางใจและเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัตินั้น การทำบุญสร้างกุศลจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ การสร้างวัดเป็นพุทธบูชาเป็นที่นิยมกันมากและถือว่าได้กุศลแรง เพราะวัดนอกจากจะเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อป้องกันอุปสรรคจากธรรมชาติคือความร้อน ความหนาวและสัตว์ร้ายต่างๆ เป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและสามารถนำพระธรรมวินัยนั้นมาสั่งสอนเผยแผ่ต่อไป อันเป็นการจรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบต่อไปแล้ววัดยังถือเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นสถาบันอันสำคัญที่

เป็นตัวแทนของพระศาสนาด้วย คนไทยในสมัยก่อนได้เล็งเห็นความสำคัญและประโยชน์ของวัดที่มีต่อสังคมจึงรับเอาประเพณีการสร้างวัดเข้ามาด้วยและปรับปรุงวัดให้เป็นสถานที่ที่ทำประโยชน์แก่สังคมไทยให้มากที่สุด การสร้างวัดจึงเป็นที่นิยมกันมากในสังคมไทย ประเทศไทยจึงมีวัดมากมาย กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ

ปัจจุบันวัดในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วัดหลวงหรือพระอารามหลวง และวัดราษฎร์ ฐานะของวัดตามประมวลแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 72 บัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลเช่นเดียวกับทบวงการเมือง ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียน บริษัทจำกัด สมาคม และมูลนิธิที่ได้รับอำนาจ วัดจึงเป็นนิติบุคคล มีสิทธิและหน้าที่ภายในขอบเขต วัตถุประสงค์ของวัด สามารถถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน มีอำนาจทำนิติกรรมสัญญา ฟ้องร้องผู้ละเมิดทำให้วัดเสียหาย และมีหน้าที่รับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกในการกระทำของวัดหรือผู้แทนวัด (ปลื้ม โชติขจรูญางกูร, 2520:215)

แม้วัดทั้งหลายจะมีฐานะทางกฎหมาย คือเป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกันอยู่อีก ดังนั้นตามมาตราที่ 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 จึงได้จำแนกวัดออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้ว แต่ยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น ตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) และวัดที่สร้างขึ้นก่อน ร.ศ.121 ซึ่งยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทางกฎหมายแล้ว

2) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่ได้เคยบัญญัติไว้ในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเพื่อประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระวินัยสำหรับพระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัยทุกประการ

ลักษณะวัดที่สมควรได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งปรากฏในกฎกระทรวง ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2520)¹ ออกตามความใน พ.ร.บ.คณะสงฆ์ 2505 ข้อ 30 พอสรุปความได้ ดังนี้

- 1) ได้สร้างขึ้นหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นเป็นหลักฐานถาวร
- 2) มีบรรพชิตอยู่ประจำไม่น้อยกว่า 5 รูป ติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี แต่ระยะเวลา 5 ปี มิให้ใช้บังคับแก่วัดที่ได้สร้างอุโบสถเสร็จเรียบร้อยแล้ว
- 3) ให้เจ้าอาวาสเสนอรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาต่อเจ้าคณะใหญ่ และเมื่อเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเห็นสมควรแล้ว ให้นำปรึกษากรรมการศาสนา

1 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 94 ตอนที่ 59 ลงวันที่ 1 กรกฎาคม 2520

ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 65 ตอนที่ 6 วันที่ 25 มิถุนายน 2520

4) เมื่อเข้าคณะใหญ่และกรรมการศาสนาพิจารณาเห็นสมควรแล้วให้นำกราบทูลสมเด็จพระสังฆราช

5) เมื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงเห็นชอบแล้ว ให้กระทรวงศึกษาธิการนำความกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อไป

เมื่อพระราชทานวิสุงคามสีมาแก่วัดใดแล้ว ให้นายอำเภอท้องที่ที่วัดนั้นตั้งอยู่ดำเนินการปักหมายเขตที่ดินตามที่ได้รับพระราชทานต่อไป ประเภทของวัดนั้นแบ่งตามสภาพฐานมี 3 ประเภท คือ พระอารามหลวงหรือวัดหลวง วัดราษฎร์ และวัดร้าง ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1) พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ทรงสร้างหรือสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

ชั้นแห่งพระอารามหลวง แบ่งตามลำดับความสำคัญออกเป็น 3 ชั้น คือ

(1) ชั้นเอก ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ วัดที่บรรจุบรมอัฐิหรือวัดที่มีเกียรติอย่างสูงมี 3 ชนิด คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร และวรมหาวิหาร ปัจจุบันวัดชั้นเอกมี 22 พระอาราม เช่น วัดอรุณราชวราราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

(2) ชั้นโท ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ หรือวัดที่มีเกียรติ มี 4 ชนิด คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร และวรวิหาร เช่น วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วัดชนะสงคราม วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดราชบูรณะราชวรวิหาร วัดบพิตรพิมุข วัดเทพศิรินทราวาส เป็นต้น

(3) ชั้นตรี ได้แก่ วัดที่มีเกียรติ วัดประจำหัวเมืองหรือวัดสามัญ มี 3 ชนิด คือ ราชวรวิหาร วรวิหาร และสามัญ เช่น วัดราชนัดดาราม วัดเทพธิดาราม วัดตรีทศเทพ วัดมหาพฤฒาราม และวัดมหรณพาราม เป็นต้น

ชนิดและขนาดแห่งพระอารามหลวง แบ่งได้ ดังนี้

(1) ราชวรวิหาร ได้แก่ พระอารามหลวงที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและเป็นปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ เช่น วัดราชโอรสาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐ์ วัดเบญจมบพิตร วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดเทพศิรินทราวาส เป็นต้น

(2) วรวิหาร ได้แก่ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ พระราชทานเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งก็ดี แก่วัดเองก็ดี รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงควรยกเป็นเกียรติยศจัดว่าเป็นวัดมีเกียรติ เช่น วัดมหาพฤฒาราม วัดบพิตรพิมุข วัดไตรมิตรวิทยาราม วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดราชนัดดาราม วัด

เทพธิดาราม วัดตรีทศเทพ และวัดมหารณพาราม เป็นต้น

(3) ราชวรมหาวิหาร ได้แก่ พระอารามชนิดราชวรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โตและมีสิ่งก่อสร้างใหญ่โต ที่เป็นปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญประจำอยู่ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดอรุณราชวราราม วัดชนะสงคราม และ วัดสระเกศ เป็นต้น

(4) วรมหาวิหาร ได้แก่ พระอารามชนิดวรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โตและมีสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โต เช่น วัดระฆังโฆสิตาราม วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน วัดจักรวรรดิราชาวาส และวัดกัลยาณมิตร เป็นต้น

(5) สามัญ ได้แก่ พระอารามหลวงต่างๆ ไปที่ไม่เข้าในหลักเกณฑ์แห่งพระอารามหลวงชนิดราชวรวิหาร วรวิหาร ราชวรมหาวิหาร วรมหาวิหาร ซึ่งมีลักษณะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีทั้งสิ้น เช่น วัดยานนาวา วัดทองนพคุณ วัดเวฬุราชิน และวัดคลองโพธิ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

2) วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับ วัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ซึ่งมิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

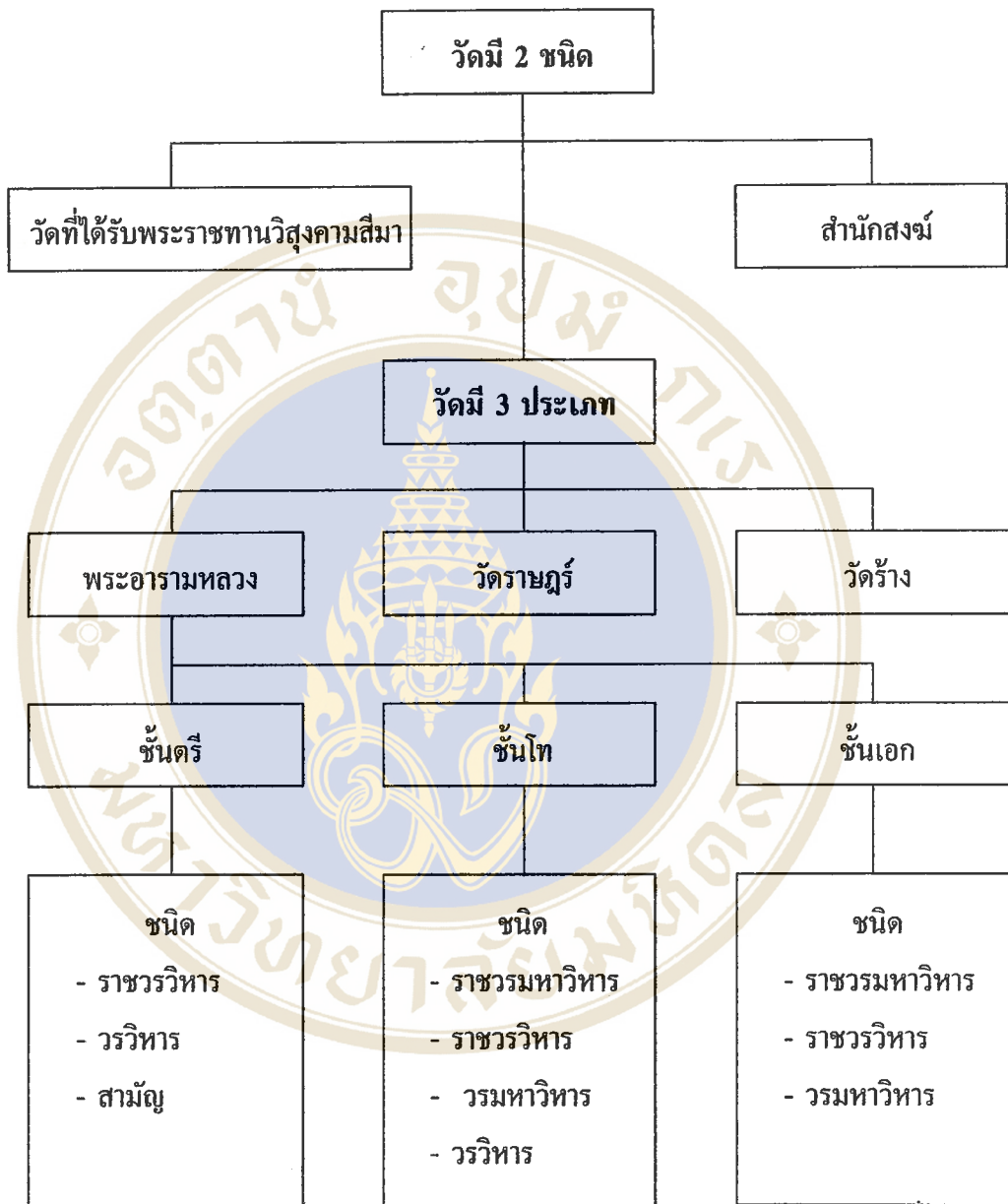
3) วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างไว้ วัดร้างโดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ (มาดพ พลไพรินทร์, 2527:319) ทั้งนี้ให้เป็นไปตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาตรา 32 ทวิ ที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ ความว่า

วัดใดเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระภิกษุอยู่อาศัย ในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัดให้กรมการศาสนามีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย

การยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ดังนั้นจึงพอจะสรุปชนิด ประเภท และชั้น ของวัดในประเทศไทยในปัจจุบันได้ ดังที่แสดงไว้ในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงชนิดและประเภทชั้นของวัด

ตามรายงานการศาสนาประจำปี 2540 กล่าวว่ามียอดทั่วราชอาณาจักรจำนวน 30,377 วัด
ดังมีรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนวัดทั่วราชอาณาจักร ปี 2540

นิกาย	ประเภท	จำนวน
มหานิกาย	พระอารามหลวง	199
	วัดราษฎร์ (รวมทั้งสำนักสงฆ์)	28,684
ธรรมยุต	พระอารามหลวง	52
	วัดราษฎร์ (รวมทั้งสำนักสงฆ์)	1,423
อนัมนิกาย	วัดราษฎร์	11
จีนิกาย	วัดราษฎร์	8
รวมทั้งสิ้น		30,377

ที่มา : ฝ่ายข้อมูลสถิติและสารสนเทศ กองแผนงาน กรมการศาสนา

ปัจจุบันจะเห็นว่าในแต่ละปีประเทศไทยมีวัดเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากอันเป็นการแสดงให้เห็น
ถึงการขยายตัวของชุมชนและความต้องการมีวัดในชุมชน ตามสถิติของฝ่ายข้อมูลสถิติและสารสนเทศ
กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ.2542 นี้ ได้แสดงสถิติของวัดทั่วราชอาณาจักรไว้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนวัดทั่วราชอาณาจักร ปี 2542

ประเภท	จำนวน (วัด)
วัดที่ได้รับพระราชวิสุงคามสีมา (พระอารามหลวงและวัดราษฎร์)	18,829
สำนักสงฆ์	11,849
วัดร้าง	5,004
รวม	30,678

หมายเหตุ : ข้อมูล ณ วันที่ 1 มกราคม 2542

อย่างไรก็ตาม การที่บุคคลจะสร้างวัดให้ถูกต้องตามกฎหมายนั้นต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2520) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 หมวด 3 ว่าด้วยการสร้างวัด ซึ่งมีหลักสำคัญว่าวัดที่จะสร้างขึ้นต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

(1) สมควรเป็นที่พำนักของบรรพชิต
 (2) เป็นประโยชน์แก่ประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียง และมีเหตุผลที่เชื่อได้ว่าเมื่อตั้งวัดขึ้นแล้วจะได้รับการบำรุงส่งเสริมจากประชาชน

(3) ตั้งอยู่ห่างจากวัดในคณะสงฆ์เดียวกันไม่น้อยกว่า 2 กิโลเมตร เว้นแต่จะมีเหตุจำเป็นให้บุคคลผู้มีความประสงค์จะสร้างวัดยื่นคำขอต่อนายอำเภอแห่งท้องที่ที่จะสร้างวัดนั้น พร้อมด้วยรายการและเอกสาร ดังต่อไปนี้

(1) หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่เจ้าของกรรมสิทธิ์หรือผู้มีสิทธิครอบครองจะยกให้สร้างวัด และที่ดินนั้นต้องมีต้องมีเนื้อที่ไม่น้อยกว่าหนึ่งไร่

(2) หนังสือสัญญาที่เจ้าของกรรมสิทธิ์หรือผู้มีสิทธิครอบครองที่ดินตามกฎหมายทำกับนายอำเภอและเจ้าพนักงานที่ดินอำเภอ แสดงความจำนงจะให้ที่ดินดังกล่าวใน (1) เพื่อสร้างวัด

(3) จำนวนเงินและสัมภาระที่จะใช้ในการสร้างวัดในระยะเริ่มแรกต้องมีมูลค่ารวมกันไม่น้อยกว่า 50,000 บาท

(4) แผนที่แสดงเขตที่จะตั้งวัด ประกอบด้วยเขตติดต่อข้างเคียงและระยะทางระหว่างวัดที่จะสร้างขึ้นกับวัดอื่นในระยะ 2 กิโลเมตรโดยรอบ และให้แสดงแผนผังสิ่งก่อสร้างของวัดตามความเหมาะสมของสภาพที่ดิน

เมื่อนายอำเภอได้รับคำขออนุญาตสร้างวัดและพิจารณาเห็นสมควรแล้วให้เสนอเรื่องและความเห็นไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดพิจารณาเห็นสมควรแล้ว ให้เสนอเรื่องและความเห็นไปยังกรมการศาสนา เพื่อนำปรึกษาเจ้าคณะใหญ่ เมื่อกรมการศาสนาและเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเห็นสมควรแล้ว ให้นำกราบทูลสมเด็จพระสังฆราช เมื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงเห็นชอบแล้ว ให้กรมการศาสนาออกหนังสืออนุญาตให้สร้างวัดได้ เมื่อปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนดังกล่าวจนได้รับอนุญาตแล้ว ผู้ประสงค์จะสร้างวัดก็ควรดำเนินการก่อสร้างวัดให้ถูกต้องตามกฎหมายและพระธรรมวินัย พร้อมทั้งร่วมกันพัฒนาวัดให้เจริญก้าวหน้าสืบต่อไป

2.2.5 การจัดระเบียบของวัด

หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าและทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายจนหยั่งรากลึกลงในสังคมชุมชนในขณะนั้น จนมีผู้ศรัทธาเลื่อมใส

หันมายอมรับนับถือและอุทิศตนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากนับตั้งแต่ยากจันฑาล¹ จนถึงกษัตริย์บุคคลเหล่านี้เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะดำรงฐานะเป็นพระภิกษุสงฆ์เสมอกันหมด มิได้มีการแบ่งแยกชนชั้นวรรณะ แม้ผู้ที่มีได้เข้ามาบวชแต่ดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมอันเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐนี้ ก็จะไม่ยึดติดอยู่กับระบบชนชั้นวรรณะอย่างงมงาย แต่จะยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญ อันเป็นเหตุผลให้บุคคลทุกชั้นวรรณะในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข นับเป็นการทำลายกำแพงแห่งวรรณะ² หรือระบบชนชั้นในขณะนั้นลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูประบบสังคมให้ดำเนินไปตามหลักการแห่งพุทธธรรมโดยยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐาน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสามารถสถาปนาหลักคำสอนของพระองค์ให้หยั่งรากลึกและเจริญงอกงามอย่างมั่นคงลงในท่ามกลางสังคมซึ่งในขณะนั้นมีความแตกต่างทางสังคมสูงได้อย่างเป็นผลสำเร็จยิ่งและด้วยพระวิริยาคุณอันบริสุทธิ์พระปัญญาธิคุณอันเฉียบแหลมพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ พระองค์ได้ทรงตั้งหลักศาสนาขึ้นโดยทรงอาศัยหลักใหญ่ ๆ 3 ประการ คือ

(1) **โดยการปฏิวัติ (Revolution)** คือทรงประกาศลบล้าง เปลี่ยนแปลงของเก่าที่ทรงเห็นว่าไม่ดีทั้งหมด เช่น ลัทธิการอ่อนนอบบวงสรวงพระเจ้า การบูชายักษ์ การถือชนชั้นวรรณะ การทรมานตน และการหมกมุ่นในกาม เป็นต้น การประกาศคัดค้านลัทธิเหล่านี้เท่ากับเป็นการปฏิวัติความเชื่อถือเดิมของพวกเขาอย่างเด็ดขาด

(2) **โดยการปฏิรูป (Reformation)** ทรงตัดแปลงของเก่าให้เข้ากับของใหม่ และของใหม่ให้เข้ากับของเก่าได้ คือไม่ทรงปฏิเสธหรือยอมรับเลยทีเดียว เป็นแต่เพียงทรงนำมาตัดแปลงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น เช่น พวกพราหมณ์เห็นว่า พราหมณ์เป็นผู้ประเสริฐได้เพราะยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมของพราหมณ์ พวกพราหมณ์ถือว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก จึงให้ความเคารพนับถือมาก พระพุทธองค์ตรัสว่าพรหมเป็นสิ่งประเสริฐ แต่ว่าพรหมในคำสอนของพระพุทธองค์ ได้แก่ พรหมวิหาร 4

(3) **ทรงตั้งหลักขึ้นใหม่** คือทรงบัญญัติสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนขึ้นใหม่ เช่น หลักอริยสัจ 4, หลักปัจจุจสมุปบาท ซึ่งไม่มีอยู่ในสมัยนั้น แต่พระพุทธองค์ทรงตั้งขึ้นใหม่ บัญญัติใหม่ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการทำทลายคำสอนเดิมในสมัยนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักคำสอนไว้เป็น 3 ชั้นดังนี้ คือ

(1) **ปริยัติ** ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในคำสอน

(2) **ปฏิบัติ** ได้แก่ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่ได้เรียนมานั้น

(3) **ปฏิเวธ** ได้แก่ การเข้าถึงผลหรือการเสวยผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาและการปฏิบัติ ซึ่งพอจะเทียบได้ดังนี้

1 จันฑาล ได้แก่ บุคคลที่ถือกำเนิดจากบิดามารดา ซึ่งเป็นคนต่างวรรณะกัน เช่น สุทรกับพราหมณ์แต่งงานกัน บุตรีคนที่กำเนิดมา จะถูกเรียกว่า จันฑาล

2 ดูรายละเอียดเกี่ยวกับวรรณะใน พระอัครกณิกการ (ชวนทร์ สระคำ), "ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย". โรงพิมพ์การศาสนา, 2506 หน้า 35-38.

ปริยัติ เปรียบเหมือนแผนที่ชี้ทางให้ไปหาขุมทรัพย์ว่าจะต้องเดินไปอย่างไร ทางไหนจึงจะถูก
ปฏิบัติ เปรียบเหมือนการออกเดินทางเพื่อค้นหาขุมทรัพย์ตามแผนที่ที่แสดงไว้
ปฏิเวธ เปรียบเหมือนการเดินทางถึงขุมทรัพย์และได้รับทรัพย์นั้น (พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์
สระคำ), 2506:198 - 200)

เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายเป็นที่ยอมรับนับถือ เคารพ ศรัทธาของมหาชน มีผู้เข้า
มาบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์สามเณรเป็นจำนวนมากจนเกิดเป็นสังคมสงฆ์และวัดขึ้น ในระยะเริ่มต้นของ
การเกิดวัดขึ้นในพระพุทธศาสนานั้น รูปแบบของวัดไม่มีความสลับซับซ้อน ไม่มีสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โต
วัดส่วนมากจะเป็นสวนป่าที่สงบ ร่มรื่น ไม่อึกทึกครึกโครม มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและ
สามารถคงความเป็นธรรมชาติของระบบนิเวศได้เป็นอย่างดี จึงเป็นสถานที่ที่สัปปายะ มีความเหมาะสม
และเป็นพลังเกื้อหนุนต่อการบำเพ็ญสมณธรรมให้ก้าวหน้าโดยเร็วได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ¹

อย่างไรก็ตามในระยะแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น เนื่องจากพระสงฆ์สาวกยังมี
จำนวนน้อยและท่านเหล่านั้นล้วนเป็นผู้ที่หาอาสวะมิได้แล้ว ปัญหาต่างๆ จึงมีไม่มาก ต่อมาเมื่อมีวัด
เกิดขึ้นและมีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้นตามลำดับ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์จำ
พรรษาอยู่ประจำที่ตลอดสามเดือนในฤดูฝน เมื่อมีการอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะเกิดขึ้น ประกอบกับ
พระภิกษุสงฆ์ก็มีทั้งที่เป็นพระอริยบุคคลและปุถุชน ปัญหาต่างๆ จึงเกิดขึ้นมากมาย ระเบียบวินัยก็
เริ่มหย่อนยาน ความสลับซับซ้อน ความขาดระเบียบก็เริ่มปรากฏขึ้นเรื่อยๆ จึงต้องมีการจัดการเกิดขึ้น
เพื่อให้สภาพความเป็นอยู่ภายในวัดและการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์เกิดความเรียบร้อยเรียบร้อย
ง่ายต่อการบริหารและเป็นที่ยอมรับศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและประชาชนโดยทั่วไป

2.2.5.1 การจัดระเบียบของวัดในสมัยพุทธกาล

เนื่องจากปัญหาหรือความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ความพลาดปลั้ง ความเสื่อมโทรมและความ
หละหลวมย่อหย่อนต่อพระธรรมวินัยไม่ว่าจะโดยสาเหตุใด ๆ ก็ตามย่อมจะมีปรากฏให้เห็นได้ในทุกยุคสมัย
จะมีความรุนแรงหรือมากน้อยแค่ไหนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยในยุคสมัยนั้น ๆ แม้ในสมัยพุทธกาล
เองก็เช่นกัน ดังนั้นเมื่อมีปัญหาในกรณีต่างๆ เกิดขึ้นพระพุทธเจ้าก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบสวน
ถึงมูลเหตุที่แน่ชัดและผู้ที่ก่อปัญหาก็ยอมรับด้วยดีในความผิดที่ตนกระทำให้แล้วพระองค์ก็จะทรงบัญญัติ
พระวินัยในท่ามกลางหมู่พระสงฆ์สาวกเป็นกรณี ๆ ไป พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติทั้งหมดจะ
เป็นธรรมบัญญัติในการปกครองของพระสงฆ์ต่อไป

การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัยขึ้นนั้นก็เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนา ประชาชน

1 ดูรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของวัดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในบทที่ 4 ของงานวิจัยนี้, หน้า 25-26

และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดและพระสงฆ์ ดังจะเห็นได้จากอานิสงส์ของการบัญญัติพระวินัย 10 ประการ¹ ดังนี้

ก. ว่าด้วยประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม

1) *สงฆสุภุจตาย* เพื่อความเรียบร้อยดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณโทษแห่งความประพฤตินั้น ๆ ชัดเจนแล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้โดยความเห็นชอบร่วมกัน

2) *สงฆผาสุตาย* เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

ข. ว่าด้วยประโยชน์แก่บุคคล

3) *ทุมมกฺกุนํ ปุคฺคถานํ นิคฺคทาย* เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก คือ เพื่อกำราบคนผู้ด่า ประพฤติ
ทรมาน

4) *เปสฺถานํ ภิกฺขุณฺํ ผาสุวิหาราย* เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม

ค. ว่าด้วยประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ หรือแก่ชีวิต ทั้งทางกายและทางใจ

5) *ทิจฺจธรมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย* เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือ เพื่อระวังปิดทางความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่จะมามีในปัจจุบัน

6) *สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏฺิฆาตาย* เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต คือ เพื่อแก้ไขมิให้เกิดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อน ที่จะมามีในภายหน้าหรือภพหน้า

ง. ว่าด้วยประโยชน์แก่ประชาชน

7) *อปฺปสนฺนํ ปสาทาย* เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส

8) *ปสนฺนํ ภิกฺขโยภายาย* เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว

9) *สทฺธมฺมฏฺิจิตฺยา* เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม

10) *วินยฺยานุคฺคทาย* เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ ทำให้มีบทบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบของหมู่ สนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), 2535:287-288)

ในสมัยพุทธกาลนั้นแม้จะมีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เกิดขึ้นและมีวัดต่าง ๆ เกิดขึ้นจำนวนมากก็ตาม แต่ก็มีได้มีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์ต้องอยู่ประจำหรือสังกัดวัดใดวัดหนึ่งโดยเฉพาะ เพียงแต่พระองค์ทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ต้องเข้าอยู่จำพรรษา ณ วัดใดวัดหนึ่งหรือที่ใดที่หนึ่งอันมีขีดต่อพระธรรมวินัยเท่านั้น² ต่อเมื่อออกพรรษาแล้วพระสงฆ์ต่างก็ออกจาริกไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า ในดง ตามโคนต้นไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า กลางแจ้ง เป็นต้น หรือจาริกไปสั่งสอนประชาชนยังสถานที่ต่าง ๆ ตามอัธยาศัย

1 ดูรายละเอียดใน วิ.ม.ป. 1/20/26 : อ.ทสก. 24/31/73

2 สถานที่ ที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์จำพรรษามี 6 อย่าง คือ โพรงไม้, ค้ำคยไม้, ที่แจ้ง, ในร่ม, คุ้ม โปรดุราย ละเอียดใน วิ.มท. 4/218-221/249-250

จะเห็นได้ว่าในสมัยนั้นพระสงฆ์คงอยู่ประจำวัดเฉพาะในฤดูฝนเท่านั้นหรืออาศัยวัดเป็นสถานที่พักในการเดินทาง มิได้อยู่ประจำทีเดียว (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2539:16) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวัดแต่ละวัดจะมีหมู่คณะพระสงฆ์หมุนเวียนเปลี่ยนกันมาพักอาศัยอยู่เป็นระยะๆ หากพระสงฆ์หมู่ใดรูปใดที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ เมื่ออยู่ประจำนานๆ เข้าอาจเกิดความรู้สึกริดรอนที่อยู่ ผูกพันที่อยู่และมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของหรือเจ้าวัดนั้นๆ ได้ อันจะเป็นเหตุให้เกิดอวาสนาปรีโพรคือความกังวลในอวาสน และอวาสนัจฉริยะ คือความตระหนี่ในอวาสนหรือวัดที่อยู่อาศัยได้ แต่ปัจจุบันนี้สภาพสังคมและสถานการณ์ต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปมาก จำเป็นที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องอยู่สังกัดวัดใดวัดหนึ่ง ตามแจ้งความของกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 29 สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก 130 (พ.ศ.2454) ซึ่งกำหนดว่า “ภิกษุสามเณรทั้งปวงต้องมีสังกัดว่าอยู่วัดไหน ถ้าไม่มีสังกัดจัดว่าเป็นพระจรจัด” และในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505² และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535³ มีข้อความซึ่งกำหนดว่า “เมื่อพระภิกษุรูปใดต้องด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้ คือ

- 1) ต้องคำวินิจฉัยตามมาตรา 25 ให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก แต่ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น
- 2) ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจิม
- 3) ไม่สังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง
- 4) ไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายเดรสมาคมพระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศตามวรรคสองต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น” ดังนั้นพระภิกษุจึงต้องมีสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่งหรือมีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง มิฉะนั้นจะมีความผิดและได้รับโทษตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว การมีข้อกำหนดหรือบทบัญญัติเช่นนี้ก็เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เจตนารมณ์ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือเพื่อให้การคณะสงฆ์เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนสืบไป

กล่าวถึงการเข้าพรรษาหรือการอยู่ประจำที่และการออกจาริกไปในที่ต่างๆ นั้น ในอดีตแม้พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงจำพรรษาและเมื่อออกพรรษาแล้วก็มักเสด็จจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาโปรดเหล่าเวไนยสัตว์ซึ่งแสดงว่าทรงสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์จำพรรษาด้วยและออกจาริกด้วย เพราะการจาริกไปในที่ต่างๆ นั้นย่อมทำประโยชน์ให้แก่สังคมชุมชนได้มากกว่า ดังจะเห็นได้จากพระโอวาทที่ทรงประทานแก่พระสาวกในคราวที่ส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก⁴ การออกจาริกไป

1 ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, การคณะสงฆ์, 2514 หน้า 60.

2 คู มาตรา 27, 29 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 115 วันที่ 31 ธันวาคม 2505)

3 คู มาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 16 วันที่ 4 มีนาคม 2535)

4 คูใจความของพระโอวาทในหน้า 3 ของงานวิจัยนี้

ในที่ต่าง ๆ นั้นทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้มองเห็นสภาพที่แท้จริงหรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจนและใกล้ชิด สามารถหาวิธีการมาแก้ไขปัญหาหรือวิธีการเผยแผ่ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จได้ดีกว่า และยังแสดงให้เห็นถึงความอดทน ความเมตตา กรุณา ความเสียสละที่พระภิกษุสงฆ์มีให้ต่อสังคม ชุมชน อีกทั้งยังเป็นการละความยึดมั่นถือมั่นในสถานที่อยู่อาศัย เพราะการมีที่อยู่อาศัยประจำนั้นย่อมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในที่อยู่อาศัยและสิ่งของต่างๆ ที่ต้องสะสมไว้ใช้ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดอหังการมมังการดังกล่าวแล้ว ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม การจาริกจึงเป็นการฝึกปฏิบัติให้ละวางกิเลสโดยไม่รู้ตัว แต่การจาริกนี้ก็เชื่อว่าจะมีแต่คุณประโยชน์เพียงอย่างเดียวพระพุทธเจ้ายังได้แสดงถึงโทษของการจาริกไว้เช่นกัน ดังปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้

- 1) ย่อมไม่ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- 2) ไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
- 3) ไม่แก้ถ้อยคำในสิ่งที่ได้ฟังแล้วบางประการ
- 4) ได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก
- 5) ไม่มีมิตร
- 6) ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ
- 7) เสื่อมจากคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว
- 8) ย่อมไม่แก้ถ้อยคำด้วยคุณวิเศษที่บรรลุแล้วบางประการ

เนื่องจากการจาริกไปเรื่อย ๆ นั้นย่อมจะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมเทศนาจากพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงแล้ว หรือเมื่อเกิดข้อเคลือบแคลงสงสัยขึ้นก็ไม่มีโอกาสได้ไต่ถาม พระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ จึงไม่เชี่ยวชาญในสิ่งที่ได้เคยฟังและพลอยทำให้การบรรลุคุณธรรมขั้นสูงเป็นไปได้ยากหรือบรรลุคุณพิเศษบางอย่างแล้วก็สามารถเสื่อมได้ อันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม บางครั้งการจาริกไปเรื่อย ๆ อาจทำให้เพลิดเพลินจนปล่อยปละละเลยต่อการปฏิบัติธรรม เป็นต้นได้ ส่วนคุณประโยชน์หรืออานิสงส์ของการจาริกนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้โดยนัยตรงกันข้ามกับโทษของการจาริก¹

การอยู่อาศัยประจำที่นั้นก็มิทั้งคุณและโทษเช่นเดียวกับการจาริก ซึ่งโทษของการอยู่อาศัยตามที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกนั้น ดังนี้คือ

- 1) ทำให้ตระหนี่ที่อยู่
- 2) ตระหนี่ตระกูล
- 3) ตระหนี่ลาภ
- 4) ตระหนี่วรรณะ

1 คุรุบาละเอื้อคิน อภ. ปญจก. 22/221-222/264

- 5) ตระหนี่ธรรม
- 6) มีการสะสมสิ่งของมาก
- 7) มีกิจมาก ทำให้ไม่ฉลาดในกิจที่จะต้องทำ
- 8) เกิดการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดเรื่องที่ไม่สมควรขึ้นมาได้
- 9) เกิดความห่วงใยในที่อยู่อาศัยไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้

ส่วนคุณของการอยู่อาศัยนั้นพระพุทธเจ้าได้แสดงไว้โดยนัยตรงกันข้ามกับโทษของการอยู่อาศัย ทั้งการจาริกและการอยู่อาศัยประจำต่างก็มีทั้งคุณและโทษ ทั้งข้อดีและข้อเสีย ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ทั้ง 2 ส่วน ดังนั้นพระสงฆ์จะต้องไม่ปฏิบัติในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนเกินขอบเขตแต่ควรให้สมดุลกันเพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม เพื่อประโยชน์ทั้งต่อตัวพระสงฆ์เองและต่อชุมชน เพราะฉะนั้นการมีวัดอยู่อาศัยก็เพื่อป้องกันสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์ร้ายต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นตัวขัดขวางการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และใช้เป็นที่อยู่ที่พระสงฆ์ใช้เป็นที่พักพิงที่ปฏิบัติหน้าที่ ๆ คนมีอยู่ด้วยความรับผิดชอบ (วันดี ยงชยุต, 2529:9-13)

● เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นจะได้กล่าวถึงวัดที่สำคัญ ๆ บางวัดในสมัยพุทธกาลพอเป็นตัวอย่างโดยสังเขปดังนี้

วัดเวฬุวัน หรือเวฬุวนาราม

วัดเวฬุวันนั้น เดิมเป็นพระราชอุทยานของพระเจ้าพิมพิสารในตำนานบางแห่งแสดงว่ามี 2 ตอนหนึ่งเรียกว่า “กถันทกนิวาปะ” คือเป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต ตอนนั้นพระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นอารามแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวก ส่วนอีกตอนหนึ่งเรียกว่า “โมรนิวาปะ” คือเป็นที่ให้เหยื่อแก่นกยูง พระเจ้าพิมพิสารได้อนุญาตให้เป็นที่อยู่ของพวกปรีชาชน ซึ่งเป็นนักรบพวกหนึ่ง นี่ก็แสดงว่าพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงเป็นศาสนูปถัมภ์ของทุก ๆ ลัทธิ ถึงไม่ทรงนับถือแต่ก็ไม่ทรงเบียดเบียน (สมเด็จพระญาณสังวร, 2537:51) วัดเวฬุวันมีสภาพเป็นสวนป่าไผ่ สงบร่มรื่น ตั้งอยู่ที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายไว้เป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา ตามหลักฐานนั้นไม่ปรากฏว่ามีอาคารสิ่งก่อสร้างที่พักอาศัยแต่อย่างใด แต่สมเด็จพระญาณสังวร² (2537:87) ได้ทรงตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “พระราชอุทยานเวฬุวันซึ่งเป็นสวนหลวงนั้นน่าจะต้องมีที่พักอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้แสดงไว้ชัด แต่จะต้องมีต้นไม้มากเป็นแน่นอน เหมือนอย่างที่เราเรียกว่าสวนในบัดนี้” อย่างไรก็ตามแม้ในขั้นต้นยังไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเสนาสนะคือกุฏิ วิหาร หรือที่พักอาศัย แต่ในเสนาสนชนันธกะ (วิ.จุล. 7/85/198-302) ได้กล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ไว้ดังนี้

1 ดูรายละเอียดใน อจ. ปญจก. 22/221-222/264-266

2 สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกฯ องค์พระประมุขแห่งคณะสงฆ์ไทย

เช้าวันหนึ่ง เศรษฐีกรุงราชคฤห์ได้ออกไปเห็นพระภิกษุเวลาเช้าตรู่ กำลังออกกันมาจากป่าข้าง โคนไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ซอกเขาบ้าง ถ้ำบ้าง ป่าช้าบ้าง สุ่มทุมพุ่มไม้บ้าง ที่แจ้งบ้าง ลอมฟางบ้าง และ ภิกษุเหล่านั้นต่างก็พากันสำรวมเป็นอย่างดี เศรษฐีกรุงราชคฤห์มีความยินดี เลื่อมใส จึงได้กล่าววาทะ พระ ภิกษุจะรับวิหารที่จะสร้างถวายหรือไม่ พระก็ตอบว่าจะกราบทูลพระพุทธเจ้าก่อน แล้วก็มา กราบทูล พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้รับเสนาสนะ คือที่นอนที่นั่ง ที่ระบุไว้ในบาลี 5 ชนิด ได้แก่ วิหาร อันหมายถึง ถึงที่อยู่ เช่น กุฏิหรือกระท่อม อัทสนโยคะ อันหมายถึงที่อยู่ที่ยังครั้งหนึ่ง เปิดให้โปร่งไว้ครั้งหนึ่ง ปราสาท อันหมายถึงเรือนชั้น ทัมมิยะ อันหมายถึงที่อยู่ที่มีหลังคาตัด คูหา อันหมายถึงถ้ำ เป็นถ้ำอริฐที่สร้างขึ้น หรือว่าถ้ำภูเขา หรือถ้ำที่พอกขึ้นด้วยดินอย่างใดอย่างหนึ่ง พระภิกษุก็ไปแจ้งให้แก่เศรษฐีกรุงราชคฤห์ เศรษฐีจึงให้สร้างวิหารขึ้น 60 หลังในวันเดียว ซึ่งท่านสันนิษฐานว่าคงจะเป็นกระท่อมเล็กๆ พอเป็นที่ อยู่อาศัยของภิกษุรูปหนึ่ง ๆ จึงสร้างได้รวดเร็ว ถ้าไม่สร้างเป็นกระท่อมเล็กๆ อย่างนั้นก็อาจจะเสร็จไม่ทัน ครั้นแล้วก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้า เชิญเสด็จพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ให้ไปเสวยและไปฉันที่ บ้านของคนในวันรุ่งขึ้น วันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ก็ไปที่บ้านของเศรษฐี ๆ ก็อังคาสคือ ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ และกราบทูลถามว่าจะปฏิบัติอย่างไรในวิหาร 60 หลังนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าให้ประดิษฐานไว้เพื่อสงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง 4 (สมเด็จพระญาณสังวร, 2537:88) ครั้นมีพุทธานุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ในวิหารแล้วก็ยังทรงอนุญาตเครื่องใช้และอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น เติง ตั้ง ม้านั่ง ฟูก หมอน หอฉัน ท่อระบายน้ำ โรงไฟ เป็นต้น (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2539:12)

วัดเขตนันทาววิหาร

วัดเขตนันทาววิหารตั้งอยู่ที่เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล อนาคตปิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้สร้าง โดยซื้อ อุทยานของเจ้าชายเขต และเจ้าชายเขตได้ช่วยร่วมทำบุญด้วยครั้งหนึ่ง วัดนี้เป็นวัดใหญ่ที่สมบูรณ์แบบ คือมีอุทยานใหญ่ สร้างมหาวิหาร 7 ชั้น มีกำแพงและคูเป็นขอบเขต ภายในบริเวณบันเป็นสัดส่วน มี คันธกุฎีที่ประทับของพระพุทธเจ้า ที่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ ที่เจริญธรรม ที่จงกรม ที่สรงน้ำ หอ ฉันครบถ้วน ควรแก่สมณบริโศก ปัจจุบันนี้ยังมีซากตึกต่างๆ ปรากฏอยู่ วัดนี้พระพุทธเจ้าประทับนาน ที่สุดเป็นเวลาถึง 19 พรรษา แต่หาได้ประทับจำพรรษาลดปีไม่ แต่ละปีประทับเพียง 3 เดือนในฤดู ฝนเท่านั้น อีก 9 เดือน เสด็จไปแสดงธรรมในคามนิคมอื่น อนาคตปิณฑิกเศรษฐีใช้จ่ายในการก่อสร้าง วัดนี้เป็นเงิน 45 โกฎิกหาปณะ¹

วัดนุพพาราม

วัดนุพพาราม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดพระเขตนันทาววิหาร ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของ

กรุงสรวดี แคว้นโกศล นางวิสาขา มหาอุบาสิกาเป็นผู้สร้าง วัดนี้สร้างเป็นตึก 2 ชั้น หลังคาเป็นกุฎาคาร (เรือนยอด) หรือเป็นยอดโดม มียอดโดม 60 ยอด ที่ยอดมีหม้อน้ำทำด้วยทองสีสุกตั้งอยู่ทุกยอด มีห้องชั้นละ 400 ห้อง รวมทั้งหลังเป็น 1,000 ห้อง จัดแบ่งเป็นส่วนๆ ส่วนหนึ่งเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า มีห้องพระโรงเป็นที่ประชุมฟังธรรม มีที่พักกลางวัน กลางคืน ที่จงกรม ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของพระผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ พระผู้ทรงพระวินัย พระผู้ทรงพระสูตร พระผู้เล่าเรียนคัมภีร์ พระผู้เล่าเรียนวิปัสสนาธุระ ส่วนหนึ่งเป็นที่พักของพระอาคันตุกะ พร้อมด้วยญาติโยมที่ติดตามมา ส่วนหนึ่งเป็นห้องพักพระภิกษุอาพาธมีห้องหม้อ ห้องพยาบาล ห้องยา ส่วนหนึ่งมีห้องพัสดุภัณฑ์ ส่วนหนึ่งมีห้องพักโยมวัดผู้ทำกิจของพระมีวัจกุฎีทั้งเฉพาและส่วนรวม รอบบริเวณมีต้นไม้ปลูกเป็นแถว มีทางเดิน มีสระน้ำสำหรับพระสงฆ์ มีสระน้ำจัน ค่าก่อสร้าง 9 โกฏิหาปณะ ค่าฉลองอีก 9 โกฏิหาปณะ รวมเป็น 18 โกฏิ พระพุทธเจ้าประทับที่วัดบุพพารามนี้เป็นเวลา 6 พรรษา โดยทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับวัดพระเชตุพนมหาวิหาร¹

วัดนิโครธาราม

ตั้งอยู่ที่กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาทรงถวายสวนของเจ้านิโครธให้เป็นสังฆาราม คือที่อยู่ของพระสงฆ์ ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยพระสงฆ์อีก 20,000 องค์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงโปรดให้สร้างที่ถวายเป็นเอกเทศ เพื่อสะดวกในการต่างๆ ต้องเลือกสถานที่ๆ เหมาะแก่พระสงฆ์ ไม่ห่างบ้านนัก เพื่อมิให้มีเสียงรบกวนความสงบ สร้างเสนาสนะที่ประทับของพระพุทธองค์ ที่พักของพระสงฆ์ที่เป็นพระเถระ มัชฌิมะ และนวกะ ตามควร สถานที่รับรองแขกต่างเมืองที่ตามเสด็จ หอประชุมใหญ่ ที่จงกรม ที่พักกลางวัน ที่พักกลางคืน พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาอยู่ที่วัดนิโครธาราม เพียงพรรษาเดียวเท่านั้น²

ตามที่ได้กล่าวถึงวัดต่างๆ ในสมัยพุทธกาลและจากการศึกษาหลักฐานข้อมูลจาก พระไตรปิฎก ทำให้มองเห็นว่าเราสามารถศึกษาการจัดระเบียบของวัดโดยมองผ่านสภาพวัดและการปกครองคณะสงฆ์ภายในวัด องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของวัดในสมัยพุทธกาลคือ พระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระธรรมราชาคือเป็นพระราชาโดยธรรม เป็นพระราชาแห่งธรรม เป็นผู้ค้นพบและประดิษฐานธรรม ทรงเป็นผู้ริเริ่มในการวางระเบียบแบบแผนต่างๆ บัญญัติวินัย ประกาศหลักธรรมคำสอนต่างๆ ขึ้นไว้ให้ถือเป็นแบบ ต่อมาพระองค์ก็มองอำนาจให้พระสงฆ์ ปกครองกันเอง ในการที่สงฆ์ปกครองกันเองนั้นก็ให้ถือพระธรรมวินัยเป็นศาสดา ไม่ทรงตั้งแม่แต่พระภิกษุที่จะเป็นผู้นำหรือหัวหน้าสงฆ์ ก่อนปรินิพพานพระองค์ก็ทรงมอบพระธรรมวินัยไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์³ ข้อนี้นั้นเห็นได้จาก

1 ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 16. กรุงเทพฯ, หน้า 10461-10464. อ้างใน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2537, หน้า 13-14

2 ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 15. กรุงเทพฯ, หน้า 9748-9749. อ้างใน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2537, หน้า 15

3 ดูรายละเอียดใน มหาปรินิพพานสูตร ที่.ม.10/67-93/78-104

คำสนทนาของวัสสการพราหมณ์กับพระอนนท¹ คือหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ววัสสการพราหมณ์ไปพบพระอนนท¹ เข้าจึงถามว่าก่อนปรินิพพานนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งรูปใดไว้เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นแบบอย่างเป็นหลักให้ภิกษุทั้งหลายยึดถือปฏิบัติตามบ้างไหม พระอนนท¹ ตอบว่าไม่มี วัสสการพราหมณ์จึงถามต่อว่าแล้วมีพระภิกษุสักรูปใหม่ที่พระเถระจำนวนมากด้วยกันร่วมใจกันตั้งไว้ให้เป็นหัวหน้าของภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้รับคำตอบว่าไม่มี จึงถามต่อว่า เมื่อไม่มีบุคคลที่เป็นที่พึ่งอาศัยเป็นหลักอย่างนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายจะได้อะไรเป็นเหตุแห่งการเป็นอยู่โดยสมัคสมานสามัคคีโดยธรรมกันเล่า พระอนนท¹ ตอบว่าพระภิกษุทั้งหลายมีพระธรรมวินัยนั่นเองเป็นที่พึ่งอาศัยเป็นหลักประพฤติกปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

อย่างไรก็ตามแม้พระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์จะมีได้ตั้งใครไว้เป็นหัวหน้า เป็นผู้นำก็ได้ หมายความว่าไม่มีพระภิกษุที่เป็นหลัก เป็นแบบอย่างเสียเลย เพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักเอาไว้ว่า ถ้าพระภิกษุรูปใดก็ตามมีคุณสมบัติ 10 ประการ ก็ให้ภิกษุทั้งหลายยึดถือภิกษุรูปนั้นเป็นแนวประพฤติปฏิบัติได้ เชื้อฟังคำได้ ถือว่าภิกษุรูปใดก็ตามที่ประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างนั้น เป็นผู้ที่ควรแก่การเคารพนับถือยึดเอาเป็นหลัก² เพราะฉะนั้นในคณะสงฆ์แบบเดิมจึงไม่มีเจ้าอาวาสเจ้าคณะอะไรต่อมิอะไร แต่มีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และระบบการถือนิสัยที่ปฏิบัติกันอย่างจริงจัง (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), 2532:30-34)

แม้วัดในสมัยพุทธกาลจะไม่มีการแต่งตั้งเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะปกครองต่างๆ แต่ภายในวัดก็มีความเป็นอยู่อย่างเป็นระบบเพราะมีระเบียบแบบแผนที่ดี เช่น ระบบการถือนิสัย ที่พระภิกษุเมื่ออุปสมบทแล้วต้องถือนิสัยอยู่ในสำนักของอุปัชฌาย์ อาจารย์ เพื่อฝึกฝนอบรมตนเอง ได้ปรนนิบัติอุปัชฌาย์ อาจารย์ และเรียนรู้จากท่านจนกว่าจะครบ 5 พรรษา จึงจะพ้นจากการถือนิสัยเรียกว่า นิสัยมุตตะกะ ระเบียบการปฏิบัติตามหลักอุปัชฌาย์วัตร อาจารย์วัตร สัทธิวาทริกวัตร อันเดวาสิกวัตร และระบบการเคารพกันตามพรรษาแห่งการบวชคือภิกษุผู้บวชใหม่ต้องเคารพผู้ปานกลางและผู้เถระตามลำดับ เป็นต้น ระบบต่างๆ เหล่านี้อาจเรียกว่าเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ก็ได้ เพราะเป็นระบบการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันของผู้ที่มีความสัมพันธ์กันที่อยู่ในวัดเดียวกันและในฐานะเป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธิวาทริก อันเดวาสิก ของกันและกัน ซึ่งต้องปฏิบัติต่อกันโดยเอื้อเฟื้อโดยธรรมโดยวินัย นอกจากปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลด้วยกันแล้วในด้านวัตถุประสงค์ของและกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด ก็มีธรรมเนียมการปฏิบัติและการแบ่งหน้าที่กันโดยอิงอาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลัก เช่น การสมมติภิกษุให้เป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ คือคณะสงฆ์ในวัดสมมติหรือแต่งตั้งพระภิกษุภายในวัดให้ทำหน้าที่ต่างๆ เกี่ยวกับกิจการของส่วนรวมในวัดซึ่งตามพระธรรมวินัยแบ่งไว้ 5 อย่างคือ

1 ดูรายละเอียดใน โทปกโมคคัลลานะสูตร, ม.อ. 14/104-119/74/83

2 เจริญธรรมเรื่องเดียวกัน, เพิ่งอ้าง.

1) เจ้าอธิการแห่งจีวร ได้แก่ ภิกษุผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับจีวร มี 3 อย่าง คือ

จีวรปฏิบัติหค	ได้แก่	ผู้รับจีวร
จีวรนิทหค	ได้แก่	ผู้เก็บจีวร
จีวรภาซก	ได้แก่	ผู้แจกจีวร

2) เจ้าอธิการแห่งอาหาร ได้แก่ ภิกษุผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับอาหารมี 4 อย่าง คือ

ภัตตุเทศก์	ได้แก่	ผู้แจกภัต
ยาคุภาซก	ได้แก่	ผู้แจกยาคุ
ผลภาซก	ได้แก่	ผู้แจกผลไม้
จัซชภาซก	ได้แก่	ผู้แจกของเคี้ยว

3) เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ คือภิกษุผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับเสนาสนะ แยกเป็น 2 คือ

เสนาสนะคทาปค	ได้แก่	ผู้แจกเสนาสนะให้ภิกษุถือ
เสนาสนะปญญาปค	ได้แก่	ผู้แต่งตั้งเสนาสนะ

4) เจ้าอธิการแห่งอาราม คือ ภิกษุผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับงานวัด แบ่งเป็น 3 คือ

อารามเปสค	ได้แก่	ผู้ใช้คนงานวัด
สามเณรเปสค	ได้แก่	ผู้ใช้สามเณร
นวกัมมิก	ได้แก่	ผู้ดูแลนวักรรมหรือการก่อสร้าง

5) เจ้าอธิการแห่งคลัง คือ ภิกษุผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับคลังเก็บพัสดุของสงฆ์ มี 2 คือ

ภัณฑาคาริก	ได้แก่	ผู้รักษาคลังที่เก็บพัสดุของสงฆ์
อัปปมัตตวิซซก	ได้แก่	ผู้จ่ายของเล็กน้อยให้แก่ภิกษุทั้งหลาย

นอกจากนี้ภิกษุผู้ได้รับสมมติให้เป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์นั้นจะต้องมีคุณธรรมอีก 5 ประการ

ดังนี้ คือ

- (1) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบ
- (2) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
- (3) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
- (4) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว
- (5) เข้าใจในการทำหน้าที่อย่างนั้น (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส,

2525:53-72)

จากการแบ่งหน้าที่ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลที่ขยายติดตามมาหลายประการ เช่น มีการจัดสถานที่สำหรับเก็บเสบียงอาหารของวัดที่เรียกว่า กัมปิยภูมิ หรือ ครั้ววัด¹ เป็นต้น การแบ่งหน้าที่และกิจกรรม

1 ดูรายละเอียดใน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536, หน้า 10.

ต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากจะเกี่ยวข้องกับบุคคลและวัตถุภายในวัดแล้วยังมีส่วนเกี่ยวโยงไปถึงบุคคลและวัตถุภายนอกด้วย

ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มีการแต่งตั้งเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองต่างๆ เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามในพระไตรปิฎกคัมภีร์ (Budsir) ฉบับภาษาไทยปรากฏคำว่า เจ้าอาวาสอยู่หลายแห่ง ซึ่งเป็นคำที่แปลมาจากภาษาบาลีว่า อวาสิโก¹ คำว่า อวาสิโก นี้ตามศัพท์แปลว่าภิกษุผู้อยู่ในอาวาส หรือภิกษุผู้เจ้าถิ่น ซึ่งหมายถึงภิกษุที่อยู่ในวัดนั้นๆ แต่จะแปลว่าเจ้าอาวาสก็ได้ แต่แม้ว่าจะแปลเช่นนั้นก็มีความหมายเดียวกันนี้ ดังนั้นคำว่า เจ้าอาวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นจึงหมายถึงภิกษุที่อยู่ในอาวาสหรือภิกษุผู้เจ้าถิ่นที่อาศัยอยู่ในวัดนั้นๆ ซึ่งแตกต่างจากเจ้าอาวาสในความหมายปัจจุบัน ที่หมายถึงพระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งได้รับแต่งตั้งโดยถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม² ดังนั้น เจ้าอาวาสที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในเรื่องคุณสมบัติและคุณธรรมของเจ้าอาวาสตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกต่อไปนี้จะให้หมายถึงเจ้าอาวาสในความหมายแบบโบราณในสมัยพุทธกาล เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความเจริญมั่นคงของวัดพระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดคุณสมบัติและคุณธรรมของเจ้าอาวาสไว้ดังนี้

1) อวาสิกธรรม คือคุณสมบัติของเจ้าอาวาสประเภทที่ควรแก่การยกย่องมี 5 ประการ ดังนี้

คือ

- (1) เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาทและวัตร
- (2) เป็นพหูสูตร ทรงไว้ซึ่งสุตะ คือมีความรู้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง
- (3) เป็นผู้ประพฤติน่าเลื่อมใส ยินดีในความสงบ ในกัลยาณธรรม
- (4) มีวาจาจาม รู้จักพูดในสิ่งที่ประโยชน์ รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี
- (5) มีปัญญา เฉลียวฉลาด (อง. ปญจก. 22/231/270)

2) ปิยธรรมของเจ้าอาวาส คือ คุณสมบัติหรือคุณธรรมของเจ้าอาวาสประเภทที่เป็นที่รัก ที่ชอบใจ ที่เคารพ และสรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ มี 5 ประการ คือ

- (1) มีศีล สำรวมในพระปาติโมกข์ ไม่มองข้ามโทษ (ความผิด ความชั่ว สิ่งไม่ดีงาม) แม้มีประมาณน้อย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
- (2) เป็นพหูสูตร ทรงความรู้ รู้แจ้งกัลยาณธรรมด้วยวิจิตรอันบริสุทธิ์
- (3) มีวาจาไพเราะ มีวาทศิลป์ที่ดี
- (4) ได้คล่องแคล่วในฌานสี่ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- (5) บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ (อง. ปญจก. 22/232/270)

1 คำว่า อวาสิโก มีรากศัพท์มาจาก อา บทหน้า วส ธาตุ ในความอยู่ ฉก ปัจจัยในครุฑยทิตถิต สบ ฌ ด้วยอำนาจปัจจัยที่เนื่องด้วย ฌ ที่ณะต้นธาตุ เป็น อวาสิโก แจกวิภตติตามแบบ อ การันต์ในปึงลึงค์ สำเร็จรูปเป็น อวาสิโก มีวิเคราะห์ว่า อวาเส วสตีติ อวาสิโก (ภิกษุ) ภิกษุโดยอยู่ในอาวาส เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า อวาสิโก (ภิกษุผู้อยู่ในอาวาส) ดังนั้น คำว่า อวาสิโก จึงหมายถึง ภิกษุผู้เจ้าถิ่น.

2 อุฎฎมทาเถรสมาคม ฉบับที่ 16 (พ.ศ.2535) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ

3) โสภณธรรมของเจ้าอาวาส คือคุณธรรมของเจ้าอาวาสประเภททำให้วัดงาม 5 ประการ คือ

(1) มีศีล สำรวมในพระปาติโมกข์ ไม่มองข้ามโทษแม้เพียงเล็กน้อย เกรงครัดในสิกขาบททั้งหลาย

(2) เป็นพหูสูตร ทรงความรู้ รู้แจ้งกัลยาณธรรม ด้วยทิวัญอันบริสุทธิ์

(3) มีวาจาไพเราะ มีวาทศิลป์ที่ดี

(4) สามารถแสดงธรรมให้ผู้เข้าไปหาเข้าใจแจ่มแจ้ง สมทาน อจาหาญ ร่าเริงได้

(5) ได้คล่องแคล่วในฉานสี่ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน (อง. ปรญจก. 22/233/271)

4) พหุประการธรรมของเจ้าอาวาส คือ คุณธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสมีอุปการะมากแก่วัด 5 ประการ คือ

(1) มีศีล สำรวมในพระปาติโมกข์ ไม่มองข้ามโทษแม้เพียงเล็กน้อย เกรงครัดในสิกขาบททั้งหลาย

(2) เป็นพหูสูตร ทรงความรู้ รู้แจ้งกัลยาณธรรม ด้วยทิวัญอันบริสุทธิ์

(3) รู้จักบูรณะ ปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งของที่ชำรุดเสียหาย

(4) เมื่อมีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มาจากต่างถิ่นต่างแคว้น ก็สามารถชักชวนชาวบ้านให้มา

ทำบุญได้

(5) ได้คล่องแคล่วในฉานสี่ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน (อง. ปรญจก. 22/234/271)

5) ธุรณาธรรมของเจ้าอาวาส คือ คุณธรรมประเภทที่ทำให้เจ้าอาวาสอนุเคราะห์คฤหัสถ์ 5 ประการ คือ

(1) ชักนำให้คฤหัสถ์ถือปฏิบัติในอริศีล

(2) สั่งสอนให้คฤหัสถ์ตั้งอยู่ในธรรมทัสนะ คือ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

(3) เมื่อไปเยี่ยมคฤหัสถ์ผู้เจ็บป่วยก็เตือนสติให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า เมื่อ

มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มาจากต่างถิ่น ต่างแคว้น ก็สามารถชักชวนชาวบ้านให้มาทำบุญได้

(4) เมื่อเขาถวายโภชนาใดๆ จะดี เลว ประณีตหรือทราม ก็ฉันด้วยตนเอง

(5) ไม่ยั้งศรัทธาไทยให้เสียไป คือรู้จักรักษาศรัทธาของชาวบ้าน (อง. ปรญจก. 22/235/

272)

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังคริสต์ถึงคุณสมบัติหรือคุณธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสเลว ดี ตกต่ำ และไม่ตกต่ำ คุณสมบัติที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ของเจ้าอาวาสไว้หลายประการด้วยกัน¹ เช่น คุณสมบัติ

¹ คุรยละเอียดใน อง. ปรญจก. 22/236-240/272-275

ฝ่ายที่ไม่ดีไม่พึงประสงค์ของเจ้าอาวาส ได้แก่ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้วสรรเสริญผู้ควรตำหนิ ตำหนิผู้ควรสรรเสริญ แสดงความเลื่อมใสให้ปรากฏในที่อื่นไม่ควรเลื่อมใส แสดงความไม่เลื่อมใสให้ปรากฏในที่อื่นควรเลื่อมใส ยังศรัทธาไทยให้ตกไป เป็นต้น ส่วนฝ่ายที่ดีที่พึงประสงค์นั้นคริสต์ไวโดยนัย อันตรงกันข้าม และคุณธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เจ้าอาวาสทุกรูปควรมี คือ

- (1) ไม่ถึงพร้อมด้วยฉันทาคติ
- (2) ไม่ถึงพร้อมด้วยโทสาคติ
- (3) ไม่ถึงพร้อมด้วยโมหาคติ
- (4) ไม่ถึงพร้อมด้วยภยาคติ
- (5) ไม่ใช่สอยของสงฆ์คัจฉาของส่วนตัว (วิ.ปริ. 8/1219/472)

วัดกับชุมชนหรือบ้านกับวัด คลุกเคล้ากับพระภิกษุสงฆ์นั้นไม่ว่ายุคใดสมัยใดย่อมจะต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในทางใดทางหนึ่งเสมอ พระพุทธเจ้าได้ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการที่บ้านกับวัดหรือคลุกเคล้ากับพระภิกษุสงฆ์ควรมีความสัมพันธ์กันในการช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ จึงได้ทรงแต่งตั้งตำแหน่งไวยวจาจร (ผู้ทำธุระแทนสงฆ์, ผู้ช่วยขนขวายทำกิจธุระหรือช่วยเหลือรับใช้พระ) ขึ้น เพื่อช่วยเหลือพระสงฆ์ในการทำธุระต่างๆ ที่พระภิกษุสงฆ์ไม่อาจทำกิจนั้นได้ และตำแหน่งกบิยการก (ผู้ที่ทำหน้าที่สมควรแก่สมณะ, ผู้ที่ทำหน้าที่จัดของที่สมควรแก่ภิกษุผู้บริโศก, ผู้ปฏิบัติภิกษุ, ศิษย์พระ) ขึ้น เพราะบางครั้งพระภิกษุสงฆ์ไม่อาจรับสิ่งของบางอย่างได้ จึงต้องหากคนมาช่วยทำสิ่งที่ใช้ไม่ได้ให้ใช้ได้ แต่ตำแหน่งทั้งสองนี้ไม่มีการกำหนดคุณสมบัติโดยตรง เพียงแต่เป็นพุทธศาสนิกชนและมีคุณสมบัติของอุบาสกเป็นหลัก ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับและใกล้ชิดกับพระสงฆ์จึงมีผลต่อกิจกรรมของวัดด้วย เนื่องจากเป็นหน้าที่ที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของจึงมีโอกาที่จะเบียดเบียนได้มาก ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่พระภิกษุสงฆ์ได้ ดังนั้นผู้ที่ดำรงตำแหน่งทั้งสองนี้ จึงต้องเป็นผู้มีคุณธรรมศรัทธาในศาสนาอย่างแท้จริง ประกอบกิจการงานด้วยความซื่อสัตย์ มุ่งเอาประโยชน์ของศาสนาเป็นที่ตั้ง และที่สำคัญคือต้องรับผิดชอบในหน้าที่ที่พระภิกษุสงฆ์ได้มอบหมายให้ เอาใจใส่ในกิจที่ต้องกระทำเพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะฉะนั้นการแต่งตั้งตำแหน่งทั้งสองจึงมีผลต่อความเสื่อมหรือความเจริญของวัดด้วยจึงควรพิจารณาบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นหลัก (วันดี ยงชูยศ, 2529:40 - 41)

2.2.5.2 การจัดระเบียบของวัดในปัจจุบัน

การจัดระเบียบนั้นย่อมมีขึ้นเพื่อจัดการกับสิ่งที่ไม่เป็นระเบียบหรือภาวะที่ไร้ระเบียบ ภาวะที่หละหลวมหย่อนยานต่อระเบียบแบบแผน ขาดความเรียบร้อย ให้กลับเข้าสู่แนวทางที่ควรจะเป็นหรือภาวะที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทที่เกี่ยวข้องในแต่ละยุคสมัยและแต่ละท้องถิ่นซึ่งย่อมจะต้องมีสภาพที่แตกต่างกันเป็นธรรมดา ไม่ว่าจะป็นสภาพทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม

และสิ่งแวดล้อม ซึ่งแม้แต่ในท้องถิ่นที่เดียวกัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปก็ย่อมมีสภาพต่างๆ ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปด้วย ฉะนั้นการจัดระเบียบของวัดในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันก็ย่อมจะต้องมีความแตกต่างกันเป็นธรรมดา เพราะวัดจำเป็นต้องปรับตัวให้เหมาะสมต่อยุคสมัยและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปรับตัวของวัดนั้นมิได้เป็นไปทั้งหมดโดยสิ้นเชิง เสียทีเดียว เป็นแต่เพียงปรับรูปแบบวิธีการบางอย่างเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของสังคมในปัจจุบัน ถึงอย่างนั้นก็ยังคงยึดหลักการแนวทางและเจตนารมณ์แห่งพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงพอจะประมวลการจัดระเบียบของวัดในปัจจุบันได้ดังนี้

1) การจัดระเบียบพื้นที่ภายในวัด

ในสมัยก่อนวัดส่วนใหญ่มักจะไม่มีการกำแพงล้อมรอบวัด เพราะตั้งอยู่ในบริเวณป่า จึงอาศัยแนวป่านั้นเป็นเขตที่ตั้งวัด บางวัดแม้จะมีการก่อสร้างซุ้มประตูแต่ก็ได้สร้างกำแพงและคกมิได้ปิดประตูที่ซุ้มประตูซึ่งนิยมสร้างไว้ที่ทางเข้าวัด ประชาชนจึงสามารถผ่านเข้าออกได้สะดวก ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางเมืองมักจะมีกำแพงวัดเป็นรั้วรอบขอบชิดอันเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกเขตแดนของวัด เพื่อแสดงขอบเขตที่ชัดเจนและเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัด ภายในบริเวณพื้นที่อันเป็นที่ตั้งวัดนั้นมักจะแบ่งเป็น 4 เขต คือ

(1) เขตพุทธาวาส เป็นเขตที่ตั้งอุโบสถ วิหาร เจดีย์ พระธาตุ พระปรางค์ มณฑป เป็นต้น เป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา เป็นแดนที่สงบเรียบร้อย

(2) เขตสังฆาวาส เป็นเขตที่พนักอาศัยอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ สิ่งก่อสร้างในบริเวณนี้จึงได้แก่ กุฏิ หอไตร หอฉัน หอกลอง หอระฆัง และโรงเก็บพัสดุ เป็นต้น

(3) เขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นบริเวณที่วัดกันเขตไว้เพื่อประโยชน์ในการสงเคราะห์ประชาชน เป็นที่ตั้งของโรงเรียน มูลนิธิ สมาคมทางศาสนา ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ฌาปนสถาน และศาลาบำเพ็ญกุศล เป็นต้น

(4) เขตจัดประโยชน์ สำหรับวัดที่มีพื้นที่เหลือจากเขตอื่นเพียงพอที่จะจัดประโยชน์หารายได้บำรุงวัด ก็มักจะจัดเป็นเขตจัดประโยชน์ เช่น จัดสร้างอาคาร ห้องแถวให้ประชาชนเช่าในราคาถูก จัดเป็นที่จอดรถ เป็นต้น เขตจัดประโยชน์จึงถูกแยกไว้ต่างหากจากเขตอื่นๆ ให้เป็นคนละส่วนกัน อย่างชัดเจน

การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็นเขตต่างๆ ดังกล่าวนั้นจึงสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างประเภทต่างๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ในบริเวณวัด ซึ่งสิ่งก่อสร้างทั้งหลายภายในบริเวณวัดนั้น เนตรนภิศ นาควัชระ (2525:103-104) กล่าวว่า อาจจัดลำดับจำแนกประเภทออกได้ตามหน้าที่และความสำคัญ ดังนี้

(1) สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์สถาน คือ สิ่งก่อสร้างขึ้นโดยกำหนดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเจดีย์สถาน คือสถานที่อันมีความสำคัญควรแก่การสักการบูชาหรือน้อมจิตระลึกถึง หรือเป็นอนุสรณ์สถานที่ควรสำนึกคำนึงถึง เช่น พระสถูปเจดีย์แบบต่าง ๆ พระพุทธรูปปางค์ พระมหาธาตุเจดีย์ พระมณฑปที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท เป็นต้น ซึ่งสถาปัตยกรรมส่วนนี้มิได้ใช้ประกอบกิจกรรมทางด้านสังฆกรรมโดยตรง

(2) สถาปัตยกรรมประเภทพุทธสถาน คือ สิ่งก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับความสำคัญขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพุทธศาสนิกชนโดยตรง มีทั้งที่ก่อสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร คือ รูปแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประดิษฐานเป็นประธานแห่งสงฆ์ เปรียบเสมือนหนึ่งเมื่อสมัยยังดำรงพระชนม์ชีพแต่ครั้งพุทธกาล พระภิกษุสงฆ์ซึ่งมาประชุมกันทำสังฆกรรมในที่นั้น ย่อมได้สำนึกเหมือนหนึ่งว่าได้ปฏิบัติกิจนั้นต่อพระพักตร์แห่งพระบรมศาสดาโดยตรง หรือพุทธศาสนิกชนที่มาประชุมกันฟังธรรม หรือรับการ อบรมศีลธรรมจรรยาในที่นั้น ๆ ก็ย่อมจะเกิดความสำนึกเช่นเดียวกับหมู่พระภิกษุสงฆ์ว่าได้ฟังพระธรรมเทศนาอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์แห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้ สถาปัตยกรรมประเภทนี้มี เช่น พระอุโบสถ พระวิหารต่าง ๆ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

(3) สถาปัตยกรรมประเภทสังฆสถาน คือ สิ่งก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสถานที่สำหรับอยู่อาศัยของหมู่คณะพระภิกษุสงฆ์เป็นประจำ เป็นอาคารสถานที่แยกต่างหากออกไปจากสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมประเภทพุทธสถาน สิ่งก่อสร้างประเภทสังฆสถานนี้ เช่น กุฏิ หอฉัน หอกลอง หอระฆัง เป็นต้น

(4) สถาปัตยกรรมประเภทบริวารสถาน คือ สิ่งก่อสร้างขึ้นโดยวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความสำคัญของสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์สถานและพุทธสถานให้มีความหมาย คุณค่า และความสำคัญตามฐานะในที่แห่งนั้น เช่น พระระเบียง ชุ่มเสมา กำแพงแก้ว เขื่อน ศาลาราย ศาลาท่าน้ำ ศาลาบาตร ทางเดินจงกรม เป็นต้น

(5) สถาปัตยกรรมประเภทอนุสรณ์สถาน คือ สิ่งก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ในทางอนุสรณ์ คือ เป็นที่หมายของสิ่งสำคัญอันควรแก่ความระลึกคำนึงถึง โดยทั่วไปมักจะสร้างเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของวงศ์ตระกูลในรูปของเจดีย์วัดรูปแบบต่าง ๆ อุทิศต่อพระศาสนา

นอกจากนี้ยังมีสถาปัตยกรรมอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมประเภทฌาปนสถาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เมรุ สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำหรับใช้เป็นสถานที่ฌาปนกิจศพหรือเผาศพให้คงเหลือแต่กระดูกและเถ้า ฌาปนสถานนี้มีรูปแบบและลักษณะทรวดทรงต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะทางด้านเศรษฐกิจของวัดและความต้องการจำเป็นของชุมชน ซึ่งปัจจุบัน ฌาปนสถานส่วนใหญ่ของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร จะเป็นแบบรั้วกลืนรั้วควนอันเป็นการนำ

เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามสมควรแก่ยุคสมัย

2) การจัดระเบียบด้านการบริหารและการปกครองวัด

ในด้านการบริหารและการปกครองภายในวัดนั้น วัดแต่ละวัดนอกจากจะจัดการ ปกครองโดย มีกฎ ระเบียบ กติกา เฉพาะของแต่ละวัดแล้วยังต้องอยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองแห่งราชอาณาจักร ไทยและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย เช่น กฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม กฎกระทรวง เป็นต้น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดแย้งต่อหลักการแห่งพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ดังนั้นในการ บริหารจัดการและปกครองภายในวัดนั้นนอกจากจะต้องคำนึงถึงพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมือง และกฎหมายคณะสงฆ์ เป็นต้นแล้ว สิ่งสำคัญที่พึงตระหนักคือความเจริญมั่นคงของวัด การพัฒนาวัด ให้มีศักยภาพที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชน ชุมชน และสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ จำเป็นจะต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการที่ดีและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและครบวงจรอย่าง แท้จริง

ดังนั้น เพื่อให้การบริหารการปกครองวัดเป็นไปด้วยดีมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย กฎหมายจึงได้กำหนดให้แต่ละวัดมีพระภิกษุดำรงตำแหน่งบริหารปกครองคณะสงฆ์ภายในวัด ซึ่ง ได้แก่ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส และกำหนดให้แต่ละวัดมีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งและความยุ่งยากในการบริหารวัด เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีอำนาจ มากที่สุดในวัด ฉะนั้นหากมีการแต่งตั้งเจ้าอาวาสเกินกว่าหนึ่งรูปจะเป็นปัญหาในการเข้าช้อนของ อำนาจหน้าที่และอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกเป็นฝักฝ่าย เพราะความเห็นที่ไม่ตรงกันและไม่ ยอมรับกัน เป็นต้น ดังนั้น กฎหมายจึงกำหนดให้วัดหนึ่งๆ มีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียว นอกจากนี้ยังได้ กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้อย่างกว้างขวางครอบคลุมการบริหารงานทุกอย่างภายในวัด ไม่ว่าจะเป็น ด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น¹ สำหรับวัดที่เป็นวัดใหญ่มีภารกิจมากจนเจ้าอาวาสไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างทั่วถึงนั้น เพื่อเป็นการ แบ่งเบาภาระของเจ้าอาวาสและประสิทธิภาพของการบริหารวัด กฎหมายจึงได้กำหนดไว้ว่าหาก เป็นการสมควรจะให้มียกเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ได้ ซึ่งจะมีที่รูปก็ได้ตามความเหมาะสมของ แต่ละวัด ส่วนอำนาจหน้าที่ของรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสนั้นกฎหมายมิได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน แต่ให้เป็นไปตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย เช่น วัดที่มีขนาดใหญ่และมีกิจการมาก จำเป็นต้องมีรองเจ้า อาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสหลายรูป เจ้าอาวาสก็จะแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสแบ่งเป็น ฝายต่างๆ เช่น ฝายปกครอง ฝายการศึกษา ฝายเผยแผ่ และฝายสาธารณูปการ เป็นต้น การกำหนด

1 ดูรายละเอียดใน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 หมวด 5 ว่าด้วยเรื่อง วัด ใน มาตรา 36,37 และ 38.

ให้มีรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสนอกจากจะเป็นการกระจายงานเพื่อช่วยเหลือนแบ่งเบาภาระของเจ้าอาวาสและประสิทธิภาพในการทำงานแล้ว ยังเป็นการกระจายอำนาจ มิให้เจ้าอาวาสมีอำนาจหน้าที่มากเกินไป

เนื่องจากตำแหน่งทั้ง 3 นี้เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญต่อวัดเป็นอย่างมาก วัดจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง จะมีบทบาทต่อชุมชนมากน้อยแค่ไหนเพียงไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของผู้บริหารวัดที่สำคัญทั้ง 3 ตำแหน่งดังกล่าวอย่างมีอาจปฏิเสธได้ ดังนั้นในการคัดเลือกพระภิกษุผู้จะเข้ามารับตำแหน่งทั้ง 3 นั้นจึงต้องมีการพิจารณาคัดเลือกกันเป็นพิเศษ เพื่อให้ได้บุคคลที่ดีมีคุณภาพ ศักยภาพที่จะสามารถบริหาร พัฒนาวัดและพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ซึ่งในกฎหมายเถรสมาคมได้มีการกำหนดคุณสมบัติและระเบียบขั้นตอนในการแต่งตั้งไว้อย่างชัดเจน¹

นอกจากตำแหน่งทั้ง 3 นั้นแล้ว ตำแหน่งที่มีความสำคัญต่อวัดอีกอย่างหนึ่งคือตำแหน่งเจ้าคณะหรือหัวหน้ากุฎี ซึ่งอาจเป็นรูปเดียวกับรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ได้ สำหรับวัดที่มีขนาดเล็ก มีหมู่กุฎีไม่มาก มิได้แบ่งเขตปกครองออกเป็นคณะอย่างชัดเจน เจ้าอาวาสจะมอบหมายให้พระภิกษุรูปที่เหมาะสมซึ่งโดยมากจะเป็นพระภิกษุที่มีอาวุโสสูงสุดในกุฎินั้นๆ เป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดที่พำนักอาศัยอยู่ในแต่ละกุฎี ส่วนวัดที่มีขนาดใหญ่ มีกุฎีหลายหลัง มีพื้นที่กว้างขวางและมีพระภิกษุสามเณรจำนวนมากมักจะแบ่งเขตการปกครองออกเป็นคณะๆ เช่น คณะ 1 คณะ 2 คณะ ก คณะ ข เป็นต้น ภายในแต่ละคณะจะมีเจ้าคณะเป็นผู้ปกครอง ซึ่งตำแหน่งเจ้าคณะนั้นจะคล้ายกับเป็นเจ้าอาวาสของคณะนั้นๆ สำหรับผู้แต่งตั้งเจ้าคณะนั้นได้แก่เจ้าอาวาสของวัดนั่นเอง นอกจากนี้ภายในแต่ละคณะหากเป็นคณะใหญ่มีกุฎีมาก อาจมีการแต่งตั้งหัวหน้ากุฎีเพื่อสอดส่องดูแลความเรียบร้อยและอำนวยความสะดวกแก่พระภิกษุสามเณรแทนเจ้าคณะอีกต่อหนึ่งด้วย

ทั้งหมดนี้จะเห็นว่าภายในวัดมีการกระจายการปกครอง โดยวางสายการปกครองออกเป็นทอดๆ ซึ่งนับเป็นรูปแบบการกระจายอำนาจหน้าที่ที่ดีประการหนึ่ง แต่บางครั้งอาจเป็นการวางฐานอำนาจเพื่อเสริมอำนาจและการสืบทอดอำนาจได้ อย่างไรก็ตามหากมีการดำเนินการโดยโปร่งใส เป็นที่รับรู้และยอมรับกันอย่างทั่วถึงโดยปฏิบัติตามกรอบแห่งพระธรรมวินัย ก็จะอำนวยประโยชน์และส่งผลดีต่อความเจริญรุ่งเรืองของวัดได้อย่างแท้จริง

3) การจัดระเบียบบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ภายในวัด

บุคลากรภายในวัดนั้นนอกจากจะประกอบด้วยพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังมีศิษย์วัด คนงานวัด ผู้อาศัยวัด และบางวัดก็มีแม่ชีด้วย เนื่องจากวัดเป็นสมบัติของส่วนรวมและต้องเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายฝ่าย จึงทำให้มีการกิจมาก ดังนั้นภายในวัดจึงมีการแบ่งหน้าที่ กำหนดขอบเขตความรับผิดชอบ

1 คุรุชละเสียดใน กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 16 (พ.ศ.2535) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ (ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 80 ฉบับพิเศษ (2) วันที่ 25 พฤศจิกายน 2535)

เพื่อช่วยกันดูแลรักษาและพัฒนาวัดให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเจริญยิ่งขึ้น โดยการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ขึ้นดูแลรับผิดชอบในส่วนนั้น เช่น เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานกลาง เจ้าหน้าที่ฌาปนสถาน เจ้าหน้าที่ดูแลวิหาร เจ้าหน้าที่ไฟฟ้า - ประปา เจ้าหน้าที่โรงครัว เจ้าหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับลานจอดรถในวัด เป็นต้น เจ้าหน้าที่เหล่านี้จะมีทั้งที่เป็นพระภิกษุสามเณร และฆราวาส ตามลักษณะและความเหมาะสมของงาน เพื่อช่วยกันดูแลรักษาและพัฒนาวัดตามขอบเขตความรับผิดชอบของตน ตามกฎระเบียบกติกากงวัดนั้น ๆ เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ทางวัดจะจัดสรรผลประโยชน์หรือรายได้ให้ตามสมควร เช่น นิตยภัต หรือเงินเดือน และกิจนิมนต์ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังใจและความสะดวกในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบสูง และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ โดยร่วมมือกันปฏิบัติงานเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของวัดและพระศาสนาอย่างแท้จริง การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้จะมีหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับความสะดวกและเหมาะสมของแต่ละวัด

นอกจากตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ตำแหน่งที่มีความสำคัญจำเป็นต่อวัดอีกประการหนึ่งคือ ไวยาวัจกรของวัด ไวยาวัจกร หมายถึง ฆราวาสหรือคฤหัสถ์ผู้ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เบิกจ่ายนิตยภัต และจะมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดได้ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นหนังสือ ตำแหน่งไวยาวัจกรนี้เป็นตำแหน่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ ส่วนได้ส่วนเสียของวัด ดังนั้นในการแต่งตั้งไวยาวัจกรจึงได้มีการกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ให้มีการคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติและความประพฤติเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ เพื่อให้การดูแลรักษาและจัดการผลประโยชน์ของวัดดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ในการแต่งตั้งไวยาวัจกรนั้นจะแต่งตั้งคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ตามความเหมาะสมของแต่ละวัด¹

ตำแหน่งต่าง ๆ รวมทั้งบุคลากรทั้งหมดที่มีอยู่ภายในวัดนั้นล้วนมีความสำคัญต่อวัดดังที่ วันดี ยงชูยศ (2529:43) กล่าวไว้ว่า ตำแหน่งต่าง ๆ ในวัดล้วนมีความสำคัญ เพราะต่างก็มีส่วนรับผิดชอบต่อกิจการของวัดและมีส่วนทำให้วัดก้าวหน้าหรือตกต่ำได้เช่นกันแต่ทั้งพระภิกษุที่อยู่ในวัดที่ไม่มีตำแหน่งใด ๆ รวมทั้งคฤหัสถ์ก็ควรจะได้ช่วยกันบริหารวัดโดยปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้วางไว้ หมั่นปรักษาหรือเกี่ยวข้องกับกิจการของวัดเพื่อปรับให้เข้ากับความต้องการของส่วนรวม ดังนั้นการแต่งตั้งบุคลากรต่าง ๆ ภายในวัดจึงควรพิจารณากันอย่างรอบคอบโดยคำนึงถึงผู้ที่มีคุณสมบัติเดิมที่ได้กำหนดไว้และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในกฎระเบียบ เพื่อให้ได้กลุ่มผู้บริหารวัดที่ดีและมีประสิทธิภาพในการทำงาน

4) การจัดระเบียบด้านการศึกษา

ในด้านการจัดการศึกษานั้นโดยปกติวัดแต่ละวัดมีหน้าที่ที่จะต้องส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุ

1 ดูรายละเอียดใน กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 18 (พ.ศ.2536) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร

สามเณรตลอดจนให้ความรู้หรือแสงสว่างแห่งปัญญาแก่ประชาชน โดยมุ่งตรงต่อหลักไตรสิกขา นั่นคือ มุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้หรือพัฒนาไตรทวาร คือกายทวาร วาจาทวาร มโนทวาร ตามหลักไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเข้าถึงองค์ความรู้หรือปัญญาญาณที่จะสามารถจัดความทุกข์หรือปัญหาต่างๆ ได้อย่างแท้จริง

การที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นมานั้นก็เพื่อให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ พระภิกษุทุกรูปที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาจะต้องเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เพราะต้องสมาทานศึกษา ประพฤติ ปฏิบัติ ตามสิกขาบททั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับตน คำว่า สิกขา หมายถึง การศึกษา ส่วน สิกขาบท หมายถึงเรื่องที่จะต้องศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตาม พระภิกษุทั้งหลายที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาจึงมีฐานะนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ยังเป็นพระเสขะบุคคล คือบุคคลที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ ฟีกฝน อบรม และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ดังนั้นในอดีตจึงมีประเพณีไทยที่เรียกว่า “บวชเรียน” คือบวชแล้วจะต้องศึกษาเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองสู่ความเป็นบัณฑิต คือมีปัญญาที่สามารถพึ่งพาได้ ซึ่งประเพณีการบวชเรียนนี้เป็นสิ่งที่ชาวไทยยึดถือปฏิบัติสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยเหตุนี้ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่อการศึกษาศึกษาของพระภิกษุสามเณรและการให้ความรู้หรือแสงสว่างทางปัญญาแก่ประชาชนจึงเป็นสิ่งที่วัดมีอาจปฏิเสธได้ ซึ่งวัดเองได้ดำเนินการในส่วนนี้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนเป็นที่ประจักษ์และยอมรับด้วยดีในหมู่ประชาชนชาวไทย แม้ปัจจุบันบทบาททางด้านการจัดการศึกษาของวัดจะมีได้เป็นไปอย่างกว้างขวางเหมือนในอดีตที่ผ่านมาเพราะสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปก็ตาม แต่ถึงกระนั้นวัดก็ยังคงไว้ซึ่งสาระและความสำคัญทางการศึกษาอย่างมั่นคงเสมอมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการทางการศึกษาแก่บุคคลากรในวัดนั้น วัดต่างๆ จะดำเนินการจัดระเบียบทางการศึกษาตามสภาพความเหมาะสมของแต่ละวัดซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

(1) การศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรม ได้แก่ การศึกษาเรียนรู้ในหลักพระธรรมวินัยทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ที่พระภิกษุสงฆ์สามเณรทุกรูปที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้วต้องศึกษาเรียนรู้เป็นเบื้องต้น ดังนั้นจึงถือเป็นภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบของวัดด้วยกันที่จะต้องจัดระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาด้านนี้ให้แก่พระภิกษุ สามเณรในวัดของตน

การศึกษาพระปริยัติธรรมแบ่งเป็น 2 แผนก คือ แผนกธรรม และแผนกบาลี ลำดับเนื้อหาของหลักสูตรการศึกษาจะเริ่มตั้งแต่ง่ายไปหายากขึ้นตามลำดับโดยแบ่งการศึกษาออกเป็นชั้นๆ คือ แผนกธรรม แบ่งเป็น 3 ชั้น ได้แก่ นกธรรมชั้นตรี นกธรรมชั้นโท และนกธรรมชั้นเอก ส่วนแผนกบาลีจะแบ่งเป็น 9 ชั้น โดยเริ่มตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์จนถึงชั้นประโยค ป.ธ.9 ซึ่งนับว่าเป็นการศึกษาชั้นสูงสุดในการศึกษาแผนกนี้

ในการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรมนี้ทางวัดจะมีระเบียบ กฎเกณฑ์ สำหรับบังคับให้พระภิกษุ สามเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ได้เรียนรู้อย่างน้อยที่สุดก็พอเป็นแนวทางนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตภายหลังจากที่พระภิกษุ สามเณรรูปนั้นลาสิกขาไปแล้ว เช่น หลักกิริยาปฏิบัติ เป็นต้น การจัดระเบียบการศึกษาดังกล่าวจึงนับว่าก่อให้เกิดผลดีทางการศึกษา คือ เป็นการง่ายต่อการทำความเข้าใจ เพราะมีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้ได้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมที่เป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังมีข้อจำกัดและข้อบกพร่องซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนของภาวะวิเคราะห์ต่อไป

(2) การศึกษาสายสามัญ

การศึกษาในด้านนี้วัดจะจัดการศึกษาโดยตั้งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจึงหมายถึงโรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นในที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรตามหลักสูตรของ กระทรวงศึกษาธิการสำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้จะต้องดำเนินการต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามกฎหมาย¹

การจัดการศึกษาในแผนกนี้นอกจากเพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาบุคลากรแล้วยังเป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ที่สูญเสียโอกาสทางการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนที่มีฐานะยากจนในชนบทเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้วไม่สามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐได้แม้ปัจจุบันจะมีการขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปแล้วก็ตาม แต่ยังเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึงประกอบกับในชนบทในบางหมู่บ้านบางครอบครัวยังมีข้อจำกัดที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการศึกษาของบุตรหลานอยู่มากระดังนั้นเยาวชนผู้ขาดโอกาสดังกล่าวจึงหันเข้ามาบวชเพื่อมาสู่ระบบการศึกษาที่วัดจัดตั้งขึ้นทั้งในส่วนการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรมและการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่วัดจัดตั้งขึ้น ฉะนั้นการจัดการศึกษาประเภทนี้จึงเป็นการช่วยแก้ปัญหาการขาดโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนได้ดีอีกประการหนึ่งซึ่งนับเป็นการช่วยรัฐไปในตัวด้วย

(3) การศึกษาอื่น ๆ

นอกจากการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและการศึกษาสายสามัญดังกล่าวแล้ว บางวัดได้มีการจัดการศึกษาชนิดอื่นอีกซึ่งถือเป็นส่วนของการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดให้บริการแก่ชุมชน เช่น จัดให้มีการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์แก่ประชาชนและพระภิกษุสามเณรขึ้นในวัดโดยความร่วมมือกับ กรุงเทพมหานคร จัดให้มีการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวินัยวิทยา จัดอบรมกรรมฐานแก่ญาติโยมในวันอาทิตย์ และจัดให้มีการเรียนการสอนพระอภิธรรมขึ้นในวัด เป็นต้น นอกจากนี้หลายวัดยังได้ส่ง

1 ดูรายละเอียดใน ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2535.

เสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดเรียนในระบบการศึกษานอกโรงเรียน เรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่พระภิกษุสามเณรจะนิยมไปเรียนที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ยังมีพระภิกษุสามเณรที่เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนบางแห่งแต่มีจำนวนค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะการศึกษาบางประเภทนั้นวัดมิได้เป็นผู้จัดโดยตรง เป็นแต่เพียงคอยให้การสนับสนุนส่งเสริมตามสมควรเท่านั้น ซึ่งการส่งเสริมการศึกษาในลักษณะนี้บางวัดก็เป็นไปอย่างค่อนข้างจำกัดพระภิกษุสามเณรในวัดต้องชวนขวยอย่างโดดเดี่ยวด้วยตนเองเพื่อที่จะได้เข้าศึกษาในการศึกษาดังกล่าว ซึ่งก็มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จเพราะขาดการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องจริงจัง

การจัดการศึกษาและส่งเสริมการศึกษาของวัดในลักษณะนี้ยังมีอยู่จำนวนน้อย มิได้เป็นไปอย่างกว้างขวางและทรงพลังที่เข้มแข็ง ดังนั้น วัด โรงเรียน ชุมชน และหน่วยงานของรัฐและเอกชนควรหันมาร่วมมือกันอย่างจริงจังเพื่อสร้างสรรค์พัฒนาการศึกษาที่เหมาะสมขึ้นในวัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

2.2.6 บทบาทของวัดต่อชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย

วัดเป็นสถาบันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันกับชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานนับตั้งแต่เริ่มแรกของการมีวัดเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่า ชุมชนจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดวัดและมีบทบาทในการอุดหนุนค้ำจุนวัด แต่วัดก็มีบทบาทต่อชุมชนอย่างกว้างขวางเช่นกัน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต (2513:14-15) กล่าวไว้ว่า

เมื่อการเผยแผ่เป็นผลสำเร็จกว้างขวาง จนพระพุทธศาสนาประดิษฐานลงมั่นคงแล้ว เกิดมีสถาบันวัดและพระสงฆ์ขึ้นเป็นหลักฐาน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกกระแสรายทางของประชาชน วัดก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นศูนย์กลางของสังคมทีเดียว...

วัดจึงเป็นสถานที่อยู่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ที่ตนมีอยู่ให้เหมาะสมหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ตามที่เข้าใจกันก็คือ การสืบทอดพระศาสนา โดยการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และนำเอาพระธรรมวินัยนั้นมาปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดผลแล้วจึงนำเอาพระธรรมวินัยนั้นมาสั่งสอนเผยแผ่แก่หมู่พระภิกษุสงฆ์ด้วยกันและแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่เพียงแต่พระภิกษุสงฆ์จะมีหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังต้องขยายขอบเขตหน้าที่ ที่พึงปฏิบัติออกสู่ชุมชนด้วย ดังปรากฏในสังคาโลวาทสูตรอันเป็นสูตรที่ว่าด้วยหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม โดยได้กล่าวถึงหน้าที่ระหว่างนักบวชกับประชาชนไว้อย่างชัดเจน เช่น คฤหัสถ์พึงอุปถัมภ์บำรุงสมณ

พรหมณ์หรือนักบวชด้วยการกระทำสิ่งใด ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตาทั้งการกระทำทางกาย คำพูด ความคิด ต้อนรับด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ ส่วนสมณพรหมณ์หรือนักบวชทั้งหลายเมื่อได้รับการอุปถัมภ์บำรุงตั้งนั้นแล้วจึงควรแนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านละเว้นจากการทำความชั่วดำรงอยู่ในความดี สงเคราะห์อ่อนโยนด้วยน้ำใจอันงาม และบอกทางแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐตามหลักพุทธธรรมให้เป็นต้น (ที.ปา. 11/24/146) พระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าทั้งพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านต่างก็ต้องเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันและกันทั้งสองฝ่ายจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นความสมคูลที่ต่างฝ่ายต่างเต็มใจที่จะพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่สำหรับให้พระภิกษุสงฆ์อาศัยอยู่เป็นที่ดำเนินกิจการในหมู่พระภิกษุสงฆ์เองและที่เกี่ยวข้องกับประชาชน กิจการขั้นพื้นฐานของพระสงฆ์ที่ปรากฏอย่างเด่นชัด คือ การเผยแผ่ศาสนา ซึ่งการเผยแผ่ในระยะแรกเป็นการจาริกไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อให้ศาสนาแพร่ขยายไปได้ทุกสถานที่และทุกชนชั้น ระยะเวลาจึงเป็นระยะที่พยายามให้มีการประดิษฐานศาสนาได้อย่างมั่นคงและกว้างขวาง จึงเป็นระยะที่พระสงฆ์จาริกออกไปหาประชาชน ต่อมาเมื่อมีสถาบันวัดเกิดขึ้นคณะสงฆ์ก็ยังคงจาริกไปตามที่ต่าง ๆ จะอยู่ประจำก็เพียงช่วงจำพรรษาเท่านั้น บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในช่วงนี้ที่มีต่อชุมชนจึงเป็นการสงเคราะห์ทางด้านจิตใจเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อการเผยแผ่เป็นผลสำเร็จกว้างขวาง พระพุทธศาสนาประดิษฐานได้อย่างมั่นคงแล้ว พระภิกษุสงฆ์ก็ไม่มีเวลาจำเป็นต้องออกจาริกตลอดเวลา จึงเป็นช่วงที่พระภิกษุสงฆ์ได้มีเวลาหยุดพักอยู่ที่วัดมากขึ้น เป็นการรอคอยอนุเคราะห์ประชาชนอยู่ที่วัดแทน วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ บทบาทของวัดจึงได้พัฒนาขึ้นตามลำดับของกาลเวลา (วันดี ยงชูยศ, 2529:44)

อย่างไรก็ตามบทบาทของวัดต่อชุมชนตามหลักพระธรรมวินัยหรือหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น จะเห็นได้ว่าเป็นผลสะท้อนจากหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ซึ่งมีอยู่หลายประการด้วยกัน เช่น หลักธรรมว่าด้วยการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน กล่าวคือการที่บุคคลไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์จะเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนได้นั้นจะต้องมีหลักธรรม คือ การพึ่งตนเอง และหลักการอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่ชน เป็นต้น

หลักการพึ่งตนเองได้นั้น ได้แก่ การที่สมาชิกชุมชนแต่ละคนต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองพร้อมที่จะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ โดยการประพฤติตามหลักธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง ที่เรียกว่า นาดกรณธรรม 10 ประการ ดังนี้

- 1) ศิล คือ การประพฤติดีมีระเบียบวินัย ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยสุจริตทั้งทางกาย วาจา มีระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมที่ดีงาม และประกอบสัมมาชีพ ไม่เบียดเบียนกันและกัน
- 2) พาหุสัจจะ คือ การได้รับการศึกษาที่ดี ได้แก่ การได้ศึกษาเล่าเรียนและสดับรับฟังมาก มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง
- 3) กัลยาณมิตตตา คือ การรู้จักคบหาคนดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร รู้จักที่จะเลือกคบหากับ

บุคคลอื่น รู้จักแสวงหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี อันจะทำให้ชีวิตเกิดความเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

4) โสวัจัสตยา คือ การมีอหยาศย์ดี เป็นคนพูดจากันง่าย ได้แก่ การไม่เป็นคนหัวรุนแรง อวดดีถือดี ดื้อรั้น กระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริงจากบุคคลอื่น และพร้อมที่จะแก้ไข ปรับปรุงให้ดีขึ้น

5) กิงกรณียะสุ ทักขตา คือ รู้จักขวนขวายในกิจการของหมู่คณะ ได้แก่ การรู้จักเอาใจใส่ ช่วยเหลือกิจการของชุมชนส่วนรวม รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม เพื่อจะได้จัดทำให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

6) ธรรมกามาตา คือ เป็นผู้ฝึกฝายินดีในธรรม ได้แก่ รักชอบธรรม ชอบศึกษาค้นคว้า หาความรู้ ความจริง จะทำสิ่งใดก็ยึดหลักธรรมเป็นเครื่องนำทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว สร้างสรรค์พัฒนาให้สำเร็จประโยชน์สุขที่แท้จริง

7) วิริยารัมภะ คือ การปรารถนาความเพียร ได้แก่ ขยันหมั่นเพียร ไม่ระย่อต่อความยากลำบาก ขยันเลิกละสิ่งชั่ว สร้างสรรค์สิ่งดีงาม บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่

8) สันตุญญี คือ มีความสันโดษ ได้แก่ ความรู้จักพอดี ยินดี พึงพอใจในผลงานและความสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้าง ตนทำ หรือแสวงหามาได้ ด้วยกำลังแห่งความเพียรพยายามของตนโดยทางชอบธรรม และไม่หมกมุ่นมัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

9) สติ คือ ความระลึกจำได้ ได้แก่ มีสติมั่นคง ไม่ประมาท เลินเล่อ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกได้ในการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้วและที่จะต้องจัดทำต่อไปได้ จะกระทำสิ่งใดก็มีความรอบคอบรู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่ปล่อยโอกาสให้ล่วงเลยไปสำหรับความดีงาม

10) ปัญญา คือ มีความรู้ชอบ รู้อย่างแจ่มชัดถูกต้องแท้จริง ได้แก่ ปัญญาที่ยังรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และมีประโยชน์ มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณา วิวินิจฉัยสิ่งทั้งหลายด้วยใจเป็นอิสระ มีเหตุผลเหนืออารมณ์ ทำสิ่งต่างๆ อย่างมีวิจารณ์ญาณ (ที.ปา. 11/357/279-281)

สำหรับหลักการอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่ชน หรือสังคม ชุมชน เพื่อประโยชน์สุขร่วมกันนั้นพึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน อันเป็นหลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันและกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม คือให้มีความรัก ความเมตตา มีความเห็นอกเห็นใจ เอื้อเฟื้อต่อกัน รู้จักแบ่งปันและใช้ประโยชน์ ทรัพยากรส่วนรวมร่วมกันอย่างมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ตลอดจนการรู้จักรักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม มีแบบแผนพฤติกรรมและหลักความคิดเห็น ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรืออุดมคติสูงสุดอันเดียวกัน (ที.ปา. 11/317/242-243) และ พรหมวิหารธรรม คือ มีความรักความปรารถนาดี ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้ประสบประโยชน์สุขที่เรียกว่า เมตตา มีความสงสาร ต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ยากเดือนร้อนต่างๆ ที่เรียกว่า กรุณา มีความเบิกบานใจพลอยยินดีด้วยเมื่อผู้อื่น

ประสบความสุขความสำเร็จในชีวิต กิจกรรมต่างๆ ที่เรียกว่า มุทิตา และมีใจเที่ยงธรรมเป็นกลาง คือรู้จักวางจิตให้เรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว ตามสมควรแก่เหตุ แล้ววินิจฉัยปฏิบัติไปตามความเป็นจริงอย่างเที่ยงธรรม ที่เรียกว่า อุเบกขา (ที.ม. 10/184/179) นอกจากนี้ยังต้องปฏิบัติหลัก สังคหัตถุธรรม คือหลักการสงเคราะห์หรือธรรมเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจหมู่ชน ช่วยประสานชุมชนไว้ในความรักความสามัคคี ซึ่งพระพุทธเวที (ประยูรช ปรยุตโต, (2535:9)) ได้นำจากพระไตรปิฎกมาแสดงไว้ดังนี้

- 1) ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา
- 2) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้ เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- 3) อัถลจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวายช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้าน จริยธรรม
- 4) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน (ที.ปา. 11/140/141)

ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์ในฐานะตัวแทนของวัดในการแสดงบทบาทต่อชุมชน จึงจำเป็นต้องมี ความรู้ความเข้าใจสภาพความเป็นไปของชุมชน และสังคมในขณะนั้นเป็นอย่างดี จึงสามารถนำหลัก ธรรมไปเผยแผ่ แนะนำสั่งสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในหลักสัปปริสธรรม 7 ในข้อที่ 6 ที่ว่า ปริสัญญตา คือ การรู้จักชุมชน ได้แก่ รู้จักท้องถิ่นที่ชุมชน และชุมชน รู้จักการอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่าเมื่อ เข้าไปแล้วควรต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ท้องถิ่น ชุมชนนั้นมีระเบียบวินัย วัฒนธรรม ประเพณี อย่างนั้น มีปัญหาและความต้องการอย่างนั้น ควรที่จะเกี่ยวข้องกับ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ และควรบำเพ็ญ ประโยชน์ให้อย่างไรจึงจะเหมาะสม เป็นต้น (อง.สตุตถ. 23/65/104)

เนื่องจากชีวิตในเพศบรรพชิตของพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นรูปแบบของการดำรงชีวิตอีกแบบ หนึ่งซึ่งจะต้องเสียสละความสะดวกสบายส่วนตัวในทางโลกทุกประการ เพื่อขจัดกิเลสและมุ่งบำเพ็ญ สมณธรรมเพื่อบรรลุคุณธรรมขั้นสูงยิ่งขึ้นไปในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวมในด้านอื่นด้วย คือ การสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนด้วยความเมตตาเสียสละ ดังนั้นการพักอยู่อาศัยในวัดจึงมิใช่ วัตถุประสงค์หลักเพื่อความสะดวกสบายหรือเพื่อลาภสักการะอื่นใด แต่วัตถุประสงค์หลักคือการอยู่เพื่อ ปฏิบัติหน้าที่ที่ตนพึงปฏิบัติทั้งต่อตนเอง ชุมชน และสังคม โดยส่วนรวมด้วย ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า

อนึ่ง เธอทั้งหลาย พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของตน ควรแท้ที่เดียว ที่จะทำให้ประโยชน์นั้นสำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น ก็ควรแท้ที่เดียว ที่จะทำให้ประโยชน์นั้นสำเร็จด้วยความไม่ประมาท หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย ก็ควรแท้ที่เดียวที่จะทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้นสำเร็จด้วย ความไม่ประมาท (อง.สตุคก. 23/69/114)

เพราะฉะนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูง ซึ่งเป็นการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ตามความเหมาะสม คือ นำหลักธรรมที่ตนได้เรียนรู้และปฏิบัติมาเผยแผ่เพื่อให้หมู่ชนได้นำไปปรับใช้ตามความต้องการ ดังนั้นการอยู่อาศัยในวัดของพระภิกษุสงฆ์จึงเป็นเพียงความหมายรอง ความหมายหลักของวัดจึงหมายถึงสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์พักอาศัยเพื่อจะทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ (พระราชมุนี อ้างถึงใน วันดี ยงชูยศ, 2529:8)

ในพระธรรมวินัยยังมีบทบัญญัติสำหรับรักษาทบบาทความสัมพันธ์ระหว่างวัดและพระภิกษุสงฆ์กับประชาชนและชุมชน ให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้อง มั่นคง ให้สถาบันวัดและคณะสงฆ์อยู่ในฐานะมีเกียรติเป็นที่เคารพเทิดทูน ทำการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ประชาชนด้วยคุณธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง มิใช่เพ่งอามิสหรือวัตถุสิ่งของ ลาภสักการะ หรือกลายเป็นการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ในฐานะอันไม่ควร เช่น บทบัญญัติห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์ประจบคฤหัสถ์ ด้วยการยอมตัวลงรับใช้เขาในกิจการต่างๆ (วิ.ม.ป. 1/622/736) มิให้พระภิกษุสงฆ์เป็นคนมักขอ (วิ.ม.ท. 2/53/39-42) ในการดำเนินชีวิตที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในด้านต่างๆ นั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายไม่ให้ประมาท ดังพระดำรัสที่ว่า “ปฏิบัติที่อิงอาศัยลาภ เป็นอย่างหนึ่ง ปฏิบัติที่ให้ถึงนิพพาน เป็นอีกอย่างหนึ่ง ทราบดังนี้แล้ว ไม่พึงเพลิดเพลिनในสักการะ พึงพอกพูนวิเวกเนื่อง ๆ ...” (ขุ.ธ. 25/15/21) และว่า “ภิกษุทั้งหลาย ควรพิจารณาอยู่เสมอว่า เรามีเพศต่างจากฆราวาส เรามีชีวิตที่ต้องอาศัยผู้อื่น การงานที่สมณะพึงกระทำ...กระทำแล้วหรือยัง” (อง.ทสก. 24/48/91) แม้อีก่อนที่จะเสด็จปรินิพพานก็ได้ตรัสเตือนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้รับเร้าเพ้ออุตตประโยชน์และปรหิตประโยชน์ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทดังพระดำรัสที่ว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนพวกเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความลื่นไพลและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด” (ที.มหา. 10/143/180) และได้ทรงมอบหลักพระธรรมวินัยไว้ให้เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ดังพระดำรัสที่ตรัสแก่พระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐากว่า “ดูกร อานนท์ ธรรมและวินัยใด อันเรา (ตถาคต) แสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา” (ที.ม. 10/141/146-147) ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงมีหน้าที่สืบทอดพระธรรมวินัยโดยการศึกษาปฏิบัติและนำออกเผยแผ่สั่งสอนประชาชน โดยมีเป้าหมายคือการกำจัดทุกข์และสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้น ชั้นสูงสุดได้แก่การบรรลุนิพพานอันทำให้สามารถดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงได้อย่าง

สิ้นเชิง

จากการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยดังกล่าวจึงทำให้สถาบันวัดและพระภิกษุสงฆ์ดำรงฐานะและบทบาทหน้าที่เป็นที่เคารพ ยกย่อง ของสังคม ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เชิดชูฐานะของวัดและพระภิกษุสงฆ์ให้เป็นสถาบันที่มีเกียรติเป็นที่เคารพ สักการะ ของประชาชนและสังคมนั้น มี 3 ประการ คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2513:19) ซึ่งมีนัยและความหมาย ดังนี้

1) ความบริสุทธิ์ ได้แก่ สถาบันวัดและพระภิกษุสงฆ์โดยพระธรรมวินัยนั้นเป็นสถาบันแห่งความบริสุทธิ์ เป็นผู้นำทางด้านศีลธรรมจริยธรรม เพราะดำรงอยู่ในศีล สมถิ ปัญญา ในความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ไม่แบ่งฝักฝ่าย และไม่มุ่งเอาวัตถุเป็นที่ตั้ง แต่ถือเอาหลักธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย)

2) ความเสียสละ ได้แก่ ความเป็นสถาบันแห่งความเสียสละและบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยมีได้มุ่งหวังสิ่งตอบแทน พระภิกษุสงฆ์เองตั้งแต่วันแรกที่ออกบวชก็ต้องสละครอบครัว บ้านเรือน ทรัพย์สมบัติ และความสะดวกสบายส่วนตัวในทางโลกทุกประการ หันมานุ่งห่มผ้าบังสุกุลจีวร ทรงผ้า 3 ผืน (ไตรจีวร) มุ่งอุทิศตนเพื่อศึกษาค้นคว้าแสวงหาสัจจะธรรม บำเพ็ญสมณธรรมเพื่อขจัดกิเลสและกองทุกข์ อันเป็นประโยชน์ในส่วนตัว แล้วนำมาสั่งสอนประชาชนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ในขณะที่วัดก็เป็นสมบัติของส่วนรวม มิใช่ของพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งรูปใด หรือประชาชนคนหนึ่งคนใด แต่เป็นสถานที่ของส่วนรวมที่ต้องใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยชอบตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย

3) ความเป็นผู้นำทางสติปัญญา ได้แก่ การที่วัดเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ โดยมีพระพุทธรเจ้าและพระอริยสาวกตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ผู้ปุดชน เป็นครู อาจารย์ คอยให้การอบรมสั่งสอนในด้านคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม ทั้งแก่พระภิกษุสงฆ์เองและแก่ประชาชนทั่วไป พระภิกษุสงฆ์เองว่าโดยหน้าที่ตามพระธรรมวินัยเมื่อบวชเข้ามาแล้วต้องถือเอาฐานะทางพระศาสนา 2 ประการ คือ

(1) คันถฐานะ ได้แก่ การศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัย ตลอดจนหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง หรือว่าพระพุทธรจวนะคือพระไตรปิฎกทั้งสิ้น จนเกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องสามารถนำไปแนะนำสั่งสอนบุคคลอื่นได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การศึกษาปริยัติธรรม

(2) วิปัสสนาฐานะ ได้แก่ ฐานะฝ่ายวิปัสสนา หรือฐานะด้านการเจริญวิปัสสนา อันเป็นกิจพระศาสนาในด้านการบำเพ็ญกรรมฐาน คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้ง รู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเอง คือเห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรม เช่น ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์ ได้แก่ ความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจจตา) ความเป็นสภาพที่เป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความเป็นของมิใช่ตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น (อนัตตตา)

เมื่อพระภิกษุสงฆ์ถือเอาฐานะทั้งสองประการดังกล่าวอันเป็นส่วนแห่งการศึกษาปริยัติธรรม และปฏิบัติธรรม พร้อมทั้งปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา อย่างจริงจังจนเกิดปฏิเวธธรรมคือผลที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวนั้นแล้วนำมา เผยแผ่สั่งสอนประชาชนอย่างจริงจัง ก็จะส่งผลให้สถาบันวัดและคณะสงฆ์มี บทบาทในการช่วยเหลือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนและชุมชนได้อย่างกว้างขวาง สมตามปรัชญาและเจตนารมณ์แก่การก่อ เกิดสถาบันวัดและคณะสงฆ์อย่างแท้จริง

จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือหลักพระธรรมวินัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ บทบาทหน้าที่ของวัดและพระภิกษุสงฆ์ที่ได้กล่าวมา จึงพอสรุปบทบาทของวัดที่ปรากฏตามหลักการ แห่งพระธรรมวินัยโดยสังเขปได้ดังนี้

1) เป็นสถานที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัยและทรงแสดงพระธรรมเทศนาต่าง ๆ เช่น วัดเวฬุวัน นับว่าเป็นวัดที่มีบทบาทและความสำคัญยิ่งวัดหนึ่ง เนื่องจากเป็นวัดแห่งแรกใน พระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นศูนย์กลางในการบริหารกิจการพระศาสนา เพื่อประดิษฐาน พระพุทธศาสนาให้มั่นคงและแพร่หลายออกไปในที่ต่าง ๆ พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติพระวินัย ดัง ข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ...ครั้นแล้วทรงทำธรรมมีการรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาบน้ำ ไม่พึงสีกายที่ต้นไม้ รูปใดสีกายที่ต้นไม้นั้น” (วิ.จล. 7/1/1) เป็นต้น และทรงแสดงโอวาท ปาติโมกข์ ในท่ามกลางเหล่า พระอรหันต์ซึ่งมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายกันมาก่อน การประชุมครั้งนี้ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต เพราะเป็นการประชุมที่ประกอบด้วยองค์ 4 ซึ่งในอรรถกถาที่มนขสูตร (พระพุทธโฆสะ, 2463:197) แสดงไว้ ดังนี้

(1) เป็นการประชุมกันในวันอุโบสถมาฆปุณณมี คือ วันเพ็ญ เดือนมาฆะ (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3)

(2) ภิกษุจำนวน 1,250 รูป ซึ่งมาประชุมกันนั้น ล้วนมิได้มีการนัดหมายกันมาก่อน

(3) ภิกษุเหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา 6

(4) ภิกษุเหล่านั้นล้วนได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ไว้ ดังนี้

(5) ภิกษุจำนวน 1,250 รูป ซึ่งมาประชุมกันนั้น ล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น

(6) ล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าโดยตรง

(7) ล้วนมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายมาก่อน

(8) เป็นวันที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์

โอวาทปาติโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนี้นับว่าเป็นหลักใหญ่ เป็นหลักการสำคัญ เป็นหัวใจ

ของพระพุทธศาสนา และเป็นนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระอรหันต์สาวกจำนวนดังกล่าวก่อนที่จะส่งไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ ว่าในการเผยแผ่พระศาสนานั้น จะไม่ใช้วิธีการกล่าวร้ายโจมตี เบียดเบียน ทำร้าย ทำลาย หรือประหัดประหารบุคคลอื่น แต่ให้ใช้นโยบายการเผยแผ่อย่างสันติ ดังนั้นในประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ผ่านมาจึงไม่ปรากฏว่ามีการนองเลือดเกิดขึ้นแม้สักครั้งเดียว ใจความสำคัญแห่งโอวาทปาติโมกข์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีว่า

ขันติ คือความอดทนเป็นคระอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า พระนิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง ผู้ทำร้ายผู้อื่นอยู่ไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะเลย การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้ายหนึ่ง การไม่ทำร้ายหนึ่ง ความสำรวมในพระปาติโมกข์หนึ่ง การประกอบความเพียรในจิตอันยิ่งหนึ่ง เหล่านี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย (ที.ม.10/55/48-49; จุ.ธ.25/24/33-34)

2) เป็นสถาบันการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากวัดเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ และมีการอยู่รวมกันเป็นหมู่ คณะ เป็นชุมชน ในหมู่พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นมีทั้งพระเก่า ปานกลาง และพระใหม่ มีทั้งผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก ผู้เชี่ยวชาญเรื่องพระวินัย (พระวินัยธร) ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักธรรม (พระธรรมกถึก) หลักสูตรที่ศึกษาคือ คันถธุระ วิปัสสนาธุระ โดยยึดตามระบบไตรสิกขา คือ สីล สมาธิ ปัญญา พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจึงได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยจากกันและกัน ซึ่งวิธีการเรียนก็มักจะเป็นแบบมุขปาฐะ คือ ทรงจำแบบปากเปล่าสืบต่อกันมา มีการฝึกฝน อบรม ท่องบ่น สาธยาย เพื่อความชำรุดคล่องปาก และแม่นยำไม่ผิดเพี้ยน โดยมีได้มีการจารึกลงในคัมภีร์เป็นลายลักษณ์อักษร

3) เป็นสถานที่อบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าถึงธรรม ในสมัยพุทธกาลชาวบ้านมักจะมารักษาอุโบสถศีล ฟังธรรมกันที่วัดในวันธรรมสวนะหรือวันพระกันเป็นประจำสม่ำเสมอ แม้แต่ในวันปกติก็มีชาวบ้านมาฟังธรรมกัน โดยพระภิกษุสงฆ์จะเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน แสดงธรรมให้ฟังในเรื่องราวต่างๆ เช่น อนุบุพพิกขา อันกล่าวถึงเรื่องทานกถา สีลกถา สักคกถา (ว่าด้วยเรื่องสวรรค์) กามาทีนวกถา (พรรณนาโทษของกาม) และเนกขัมมานิสังสกถา (ว่าด้วยอานิสงส์การออกบวช) เป็นต้น ภายในวัดมักจะมีลานเป็นที่ฟังธรรม มีความสงบร่มรื่น ร่มเย็น เป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีโรงธรรมหรือโรงอุโบสถ (อุโบสถาคาร) ซึ่งนอกจากจะใช้ประโยชน์ในการประกอบสังฆกรรมอันเป็นกิจเฉพาะของสงฆ์แล้ว ยังใช้เป็นสถานที่ฟังธรรมและปฏิบัติธรรมของประชาชนทั่วไปด้วย

4) เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากวัดมีพระภิกษุสงฆ์อาศัยอยู่จำนวนมาก ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วไปถือว่าพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นเพื่อนบุญอันประเสริฐ ดังนั้นนอกจากจะนิมนต์พระไปทำบุญที่บ้านแล้วยังนิยมนำมาทำบุญที่วัดด้วย โดยการถวายทาน รักษาศีล ฟังธรรม และ

เจริญจิตภาวนา เป็นต้น เช่น อนาคตปิณฑกเสฐริผู้ถวายวัดเซตวัน และนางวิสาขามหา อุบลิกาผู้สร้าง วัดบุพพารามถวาย เวลาไปวัดหากเป็นคอนเข้าก่อนเที่ยง มักจะนำของเจี้ยวของฉันทไปด้วย หากเป็นยามวิกาลหลังเที่ยงวันไปแล้วก็จะนำน้ำปานะอย่างใดอย่างหนึ่งไปด้วยเสมอเพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ทั้งสองท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่เคยไปมือเปล่าเวลาไปวัด จึงเป็นที่รู้จักดีของพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นๆ

5) เป็นสถานที่พบปะสนทนาธรรมระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง และระหว่าง พระภิกษุสงฆ์กับประชาชน การสนทนาธรรมนั้นเป็นกิจที่สำคัญจำเป็นอย่างหนึ่งในสมัยพุทธกาลและนับว่าเป็นกระบวนการในการศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยที่สำคัญประการหนึ่งของพระภิกษุสงฆ์ด้วยเช่นกัน

6) เป็นที่พักอาศัยของอารามิกชน คือคนที่อาศัยวัดอยู่หรือคนงานวัด เป็นต้น ดังนั้นในวัดจึงต้องมีเจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ให้เป็นผู้คอยควบคุมดูแล และใช้งานอารามิกชนเหล่านั้น ตำแหน่งดังกล่าวนี้ เรียกว่า อารามิเปสกะ ซึ่งเป็นหนึ่งในสามของเจ้าอธิการแห่งอาราม

7) เป็นสถานที่บำเพ็ญการสงเคราะห์ของพระภิกษุสงฆ์และประชาชน การสงเคราะห์ตามหลักในทางพระพุทธศาสนานั้น เรียกว่า สังคหะ มี 2 ประการ คือ

(1) อามิสสังคหะ คือ การสงเคราะห์ด้วยอามิส ได้แก่ การสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งจะเป็ประโยชน์แก่ผู้รับ เช่น บัจจย 4 อันได้แก่ อาหารบิณฑบาต เครื่องนุ่งห่มหรือจีวร ที่อยู่อาศัยหรือเสนาสนะ และยารักษาโรคหรือคิลานเภสัชบริวาร

(2) ธัมมสังคหะ คือ การสงเคราะห์ด้วยธรรม ได้แก่ การสงเคราะห์ด้วยการให้ธรรม หรือคำแนะนำ สั่งสอน ให้รู้จักดี ชั่ว บาล บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ และอะไรควร ไม่ควร เป็นต้น มีลักษณะการสงเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นนามธรรม และก่อให้เกิดการประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ตลอดจนบรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ หลุดพ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายได้อย่างสิ้นเชิง (อง.ทุก. 20/393/1083)

2.2.7 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย

พระพุทธเจ้าั้นพระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของพลังสงฆ์หรือชุมชนที่มีความเข้มแข็งพร้อมเพียงว่าจะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ความสำเร็จ ก้าวหน้า ของหมู่คณะ ชุมชน และประชาชนโดยทั่วไป ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2532:113) ซึ่งมีความหมายว่า ความพร้อมเพียงของสงฆ์หรือชุมชนเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์สุขอย่างแท้จริง ดังนั้นพระองค์จึงทรงตั้งชุมชนสงฆ์ซึ่งเป็นแบบอย่างแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐขึ้นและทรงอนุญาตวัดหรืออารามสำหรับเป็นที่พักอาศัยด้วย ทั้งนี้ก็เพราะทรงประสงค์ให้วัดและสงฆ์ซึ่งเป็นชุมชนอุดมคติกับชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนั่นเอง เพราะต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่พระองค์ตรัสถึงการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างพระสงฆ์กับชาว

บ้านไว้ในพหุการสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ (แบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐ) พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พรหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด ...ภิกษุทั้งหลายคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยอามิสทาน และธรรมทาน อยู่ประพบัติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยอาการอย่างนี้ (ขุ.อติ. 25/287/293-294)

แม้ในการดำเนินชีวิตในแต่ละวันของพระภิกษุสงฆ์นั้น พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสว่า “การบวชนั้นอาศัยข้าวที่ชาวบ้านใส่บาตรเป็นอยู่ เธอพึงทำความอุตสาหะในข้อนี้ตลอดชีวิต...” (วิ.มหา. 4/143/148) และทรงตรัสให้พระภิกษุสงฆ์มีความเป็นอยู่แบบพอเพียงเพื่อความเป็นผู้ไม่ประมาทอันจะเกื้อกูลต่อการประพบัติพรหมจรรย์และไม่ใช่เป็นการที่ก่อความยุ่งยากแก่ชาวบ้านว่า “บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่าชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่นจงทำตัวให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย...” (อง.ทสก.24/48/91) และในสังคาโลวาทสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับประชาชนที่มีต่อกัน ซึ่งสรุปความได้ว่า ประชาชนพึงบำรุงพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน ด้วยฐานะ 5 ประการ คือ

- 1) ด้วยกายกรรม (การกระทำ) ประกอบด้วยเมตตาด้วย
- 2) ด้วยวจีกรรม (การพูด) ประกอบด้วยเมตตา
- 3) ด้วยมโนกรรม (การคิด) ประกอบด้วยเมตตา
- 4) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือ ยินดีและเต็มใจต้อนรับ
- 5) ด้วยการจัดหาอามิสทานที่ควรแก่สมณบริโศกถวาย

พระภิกษุสงฆ์เมื่อได้รับการบำรุงจากประชาชนโดยฐานะ 5 ประการดังกล่าวแล้ว ย่อมต้องอนุเคราะห์ประชาชนโดยฐานะ 6 ประการ คือ

- 1) สอนให้ละเว้นจากความชั่ว
 - 2) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
 - 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
 - 4) สอนสิ่งที่ยังเขายังไม่เคยได้สดับเล่าเรียนมาก่อน
 - 5) ชี้แจงให้เข้าใจชัดในสิ่งที่เคยได้สดับเล่าเรียนมาแล้ว
 - 6) บอกทางสวรรค์ อันได้แก่ มรรควิธีในการดำเนินชีวิตให้ประสบสุข (ที.ปา. 11/204/172)
- ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับประชาชน

ซึ่งจุดเน้นของความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ พระสุธีวรญาณ (2541:139-142) กล่าวว่าได้แก่การที่ประชาชนอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 เป็นการให้วัตถุ (อามิสทาน) ส่วนพระภิกษุสงฆ์ก็ตอบแทนประชาชนด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) คือแสดงธรรม ปฏิบัติธรรมให้ประชาชนเห็นเป็นตัวอย่าง ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะนี้แม้ในพุทธกิจ 5 ประการ ของพระพุทธเจ้า จะเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับชุมชนและประชาชนเป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธกิจกับชุมชน

พุทธกิจ	แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง
1) เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต	พระพุทธเจ้ากับประชาชนและชุมชน
2) เวลาเย็นทรงแสดงพระธรรมเทศนา	พระพุทธเจ้ากับประชาชนและชุมชน
3) เวลาพลบค่ำประทานโอวาทแก่พระภิกษุสงฆ์	พระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์
4) เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาเทวดา (หรือสมมติเทพ)	พระพุทธเจ้ากับเทวดาหรือสมมติเทพ
5) เวลาใกล้รุ่งทรงพิจารณาบุคคลที่ควรพึงธรรม	พระพุทธเจ้ากับประชาชนและชุมชน

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและพระภิกษุสงฆ์กับประชาชนนั้นจะต้องมีกรอบหรือขอบเขตที่ไม่เกินเลยพระธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นกรอบช่วยรักษาความสัมพันธ์ให้มั่นคงยั่งยืนต่อไป เช่น บทบัญญัติทางวินัยที่ว่าให้คณะสงฆ์พิจารณาลงปฏิสาราณียกรรม¹ แก่พระภิกษุที่ประพฤติผิดต่อคฤหัสถ์ เช่น ขวนขวายเพื่อมิใช่ลาภ มิใช่ประโยชน์ เพื่ออยู่ไม่ได้แห่งคฤหัสถ์ ต่ำว่าเปรียบเปรย ยุงคฤหัสถ์ให้แตกแยกกัน และรับคำอันเป็นธรรมแก่คฤหัสถ์แล้ว ไม่กระทำจริง เป็นต้น ด้วยวิธีการลงโทษให้พระภิกษุผู้ประพฤติผิดเช่นนั้นไปขอมาต่อคฤหัสถ์นั้น ส่วนในกรณีที่คฤหัสถ์ กระทำผิดต่อคณะสงฆ์ในความผิดลักษณะเดียวกันนั้น ก็มีบทบัญญัติให้คณะสงฆ์ลงโทษโดยการคว่ำบาตร² แก่คฤหัสถ์ผู้ประพฤติเช่นนั้นได้

จากความสัมพันธ์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการ แนวทาง และทรงกระทำเป็นแบบอย่างไว้นั้น พระภิกษุสงฆ์ได้สืบทอดหลักการและเจตนารมณ์นั้นสืบต่อมา จึงทำให้ชุมชนกับวัดคฤหัสถ์กับพระภิกษุสงฆ์ต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ปรากฏพระพุทธานุญาตประดิษฐานมั่นคงและหยั่งรากลึกลงในสังคมไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันในด้านอื่น ๆ อีกดังที่พระราชวรมุนี (อังกูณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532:22) ได้สรุปไว้ดังนี้ คือ

1 ดูรายละเอียดใน วิ.จล. 6/159/77

2 การคว่ำบาตร หมายถึง การที่คณะสงฆ์ลงโทษแก่ชาวบ้านที่เป็นอุบาสกผู้ปรารถนาบริจาคต่อพระรัตนตรัย โดยประกาศให้ภิกษุทั้งหลายไม่คบด้วย เช่น ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ และไม่รับไทยธรรม ซึ่งตรงข้ามกับ การทวงบาตร หมายถึง การที่สงฆ์ระงับการลงโทษอุบาสกซึ่งเคยปรารถนาบริจาคต่อพระรัตนตรัย ที่สงฆ์ประกาศคว่ำบาตรไว้ ต่อมาอุบาสกนั้น รู้สำนึกโทษของตนได้กลับประพฤติดีใหม่ สงฆ์จึงประกาศระงับโทษนั้น ให้ภิกษุทั้งหลายคบกับเขาได้อีก เช่น รับบิณฑบาต รับนิมนต์ และรับไทยธรรม เป็นต้น

1) ความสัมพันธ์ในด้านการศึกษา โดยพระภิกษุสงฆ์กับคฤหัสถ์ได้ใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษาของชุมชน

2) ความสัมพันธ์ด้านสังคม ประชาชนได้ใช้วัดเป็นที่พบปะพูดคุย เป็นสถานที่จัดงานรื่นเริง งานบุญ เป็นสถานที่ปรับทุกข์เรื่องเดือดร้อนต่างๆ กับพระสงฆ์ เป็นคลังพัสดุ สำหรับใช้ในชุมชน เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นที่สงเคราะห์คนเจ็บไข้ด้วยการแพทย์แผนโบราณ เป็นที่สร้างผู้นำในการพัฒนาชุมชน เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การขุดบ่อ ทำถนนหนทาง สร้างสะพาน เป็นต้น

3) ความสัมพันธ์ในด้านผลิตศิลปกรรมและศิลปวัตถุ ทั้งพระและชาวบ้านต่างช่วยกันต่างช่วยกันสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ช่างแกะสลัก ช่างปูน ช่างไม้ต่างๆ และเกิดศิลปวัตถุ เช่น กุฏิ วิหาร โบสถ์ ศาลาการเปรียญ หอไตร หอระฆัง เป็นต้น

เมื่อวัดกับชุมชนและพระภิกษุสงฆ์กับประชาชนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ก็จะเกื้อกูลให้พระภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและพัฒนาวัดให้เจริญก้าวหน้า ยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและประชาชนโดยทั่วไป

2.2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นเท่าที่ผู้ศึกษาพบมีดังนี้ คือ เนตรนภิศ นาควัชระ (2525) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “วัดในกรุงเทพฯ: การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325 - 2525)” โดยศึกษาวิเคราะห์ถึงความเป็นมา มูลเหตุในการสร้างวัด ตลอดจนการสร้างวัดในกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปีของการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและบทบาทของวัด ความเชื่อและคตินิยมในการสร้างวัด แบบอย่างและวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมประเภทพุทธสถาน สังฆสถานและฌาปนสถานในวัด ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมของวัด รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการเปลี่ยนแปลงในบทบาท รูปแบบการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมของวัดในกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปีที่ผ่านมา ผลการวิจัยพบว่าตั้งแต่สมัยโบราณวัดเป็นสถาบันทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย โดยที่บทบาทของวัดนอกจากเป็นสถาบันที่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เป็นที่ประกอบศาสนกิจ เป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นสถาบันทางการศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ประเภทต่างๆ เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปกรรม และเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงให้ความสนพระทัยในการสร้างสถาปนา หรือบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมาตั้งแต่สมัยโบราณ นอกจากนั้นประชาชนคนธรรมดาเองก็นิยมสร้างวัดในละแวกบ้านของตน เพราะคนไทยถือว่าการสร้างวัดเป็นมหากุศล วัดต่างๆ จึงเกิดขึ้นมากมายกระจายกันทั่วไป โดยที่จะอยู่หนาแน่นในเขตชั้นในของกรุงเทพฯ และตามเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบกเป็นสำคัญ ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงนั้นพบว่าอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งมีผลต่อ

การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย ตลอดจนความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี การคมนาคม การสื่อสารต่างๆ นั้น ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบทบาท การใช้ที่ดิน และสภาพแวดล้อมของวัด โดยการเปลี่ยนแปลงได้เริ่มจากการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา และจุดเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้เปลี่ยนแปลงต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

ศุภกุล เกียรติสุนทร (2529) ทำการวิจัยเรื่อง “กิจกรรมของวัดซึ่งจะเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน” ผลจากการวิจัยพบว่ากิจกรรมของวัดที่เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนนั้นสามารถแบ่งเป็นด้านใหญ่ๆ ได้ 7 ด้าน ดังนี้

- 1) กิจกรรมด้านการประสานงานกับหน่วยราชการเพื่อการพัฒนาชุมชน
- 2) กิจกรรมด้านจัดสวัสดิการ การควบคุมดูแล รักษาศาสนสมบัติและศาสนบุคคล
- 3) กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม
- 4) กิจกรรมด้านการบริหารกิจการพระศาสนาภายในวัด
- 5) กิจกรรมด้านการจัดศาสนศึกษาเพื่อประชาชน
- 6) กิจกรรมด้านสาธารณะสงเคราะห์
- 7) กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนธรรม

โดยกิจกรรมแต่ละอย่างนั้นมีข้อสรุปที่เป็นเหตุผลดังนี้ คือ การที่ประชาชนเห็นว่ากิจกรรมด้านการประสานงานกับหน่วยราชการเพื่อการพัฒนาชุมชนสามารถสร้างความเลื่อมใสศรัทธาได้นั้นเป็นเพราะว่าหากวัดจัดกิจกรรมโดยประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ น่าจะพัฒนาได้เป็นผลดีกว่าการที่วัดหรือหน่วยงานของรัฐดำเนินการเองโดยลำพัง กิจกรรมของวัดทางด้านจัดสวัสดิการ การควบคุมดูแล รักษาศาสนสมบัติและศาสนบุคคล สามารถสร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด พระสงฆ์ได้นั้นน่าจะเป็นเพราะว่าปัจจุบันมีข้อครหานินทาเกี่ยวกับการควบคุมดูแลและรักษาศาสนบุคคลและศาสนสมบัติมาก พฤติกรรมบางอย่างก่อให้เกิดความระอา เสื่อมเสียกับสถาบันสงฆ์ หากจัดกิจกรรมด้านนี้อย่างเป็นทางการและมีระเบียบจะเป็นการดีแก่วัดและพระสงฆ์ กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม สามารถสร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด พระสงฆ์ได้นั้นน่าจะเป็นเพราะว่ายิ่งนับวันประเพณี วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทยกำลังจะสูญสิ้น อิทธิพลจากค่านิยมตะวันตกทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยบิดเบือนไปจากของเดิม เช่น การจัดพิธีทางศาสนาอย่างหุงหยา ฟุ่มเฟือย โดยไม่ใส่ใจต่อสาระแก่นแท้ของศาสนา พิธีการนั่งวิปัสสนาที่นำลัทธิศาสนาต่างๆ ที่ไม่ใช่พุทธดั้งเดิมเป็นหลักปฏิบัติ ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความสับสน ไขว้เขว ในวิถีทางดำเนินชีวิตของตน เป็นต้น กิจกรรมด้านการบริหารกิจการพระศาสนาภายในวัดสามารถสร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัดและพระสงฆ์ได้นั้นเป็นเพราะว่าหากเจ้าอาวาสสามารถจัดการบริหารงานภายในวัดอย่างเป็นทางการเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้วจะเกิดภาพพจน์ที่ดีแก่ประชาชน กิจกรรมด้านการจัดศาสนศึกษาเพื่อประชาชนนั้นเป็นกิจกรรมที่คณะสงฆ์มีบทบาทมาตั้ง

แต่อดีต ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลทางการศึกษาในท้องถิ่นห่างไกลความเจริญมาตลอด ความสำเร็จของคณะสงฆ์ในบทบาทนี้จึงเป็นที่กล่าวขวัญยกย่องเลื่อมใสของประชาชนมาช้านาน กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชน เช่น การตั้งโรงเรียน การจัดที่พักอาศัย ตั้งศูนย์ป้องกันยาเสพติด ศูนย์ปรึกษาปัญหาชีวิต เป็นต้น เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสแก่ประชาชนเพราะประชาชนเห็นว่ากิจกรรมด้านนี้จะเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างยิ่งในขณะที่รัฐบาลไม่สามารถบริหารได้อย่างทั่วถึง ส่วนกิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนธรรมที่เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสได้นั้น น่าจะเป็นเพราะว่ากิจกรรมด้านนี้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์โดยตรง และเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งซึ่งจะละทิ้งไม่ได้ การเผยแพร่ศาสนธรรมควรอาศัยสื่อมวลชนและพระสงฆ์ควรออกเยี่ยมเยียนอย่างใกล้ชิดจะช่วยให้การเผยแพร่ได้ผลดีกว้างไกล

วันดี ยงชูยศ (2529) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดกับมัชยิต ผลการศึกษาพบว่าบทบาทของวัดมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดในหลายด้าน บทบาทของวัดในพุทธกาลนั้นแตกต่างไปจากบทบาทของวัดในสังคมไทยในอดีต บทบาทหลักที่ปรากฏอยู่คือบทบาททางด้านศาสนา บทบาทของวัดในพุทธกาลเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแทบทั้งสิ้น วัดในสังคมไทยในอดีตมีบทบาททั้งด้านศาสนา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ทั้งที่บทบาทด้านศาสนาเป็นบทบาทที่สำคัญและเด่นชัดกว่าบทบาทอื่นๆ และเมื่อสังคมไทยเปลี่ยนไปมีสถาบันต่างๆ ในสังคมเกิดขึ้น วัดก็ต้องลดบทบาทหลายอย่างที่เคยมีให้กับสถาบันเหล่านั้น และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหลายอย่างในระยะหลังสถาบันวัดมีความเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟู ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนให้สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบันได้

พระมหาปริชาพล ดิยานันท์ (2535) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการใช้หลักพุทธธรรมให้คำปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตแก่ศาสนิกชนในสังคมปัจจุบันโดยศึกษากรณีพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยได้สรุปถึงวัดในอุดมคติของประชาชนว่าการสร้างระบบของวัดให้สอดคล้องต่อหลักการเดิมของพระพุทธศาสนา คือ สะอาด สว่าง สงบ นั้นเป็นอุดมการณ์ที่ทุกคนปรารถนา วัดหรือสำนักสงฆ์ที่สร้างขึ้นใหม่จึงเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในยุคใหม่ ส่วนวัดที่สร้างขึ้นมาแต่เดิมจึงตกอยู่ในสภาพที่ล้าหลังขาดการพัฒนาทั้งด้านวิชาการและแนวคิดที่ทันต่อเหตุการณ์ วัดที่สร้างขึ้นภายหลังอาศัยความได้เปรียบจากการศึกษาวิเคราะห์ถึงความบกพร่องของวัดที่มีอยู่แล้วเอาข้อมูลเหล่านั้นมาปรับปรุงวัดของตนให้มีความพร้อมเพื่อตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ได้อย่างสมบูรณ์

วัดที่ตีสมกับวัดที่เป็นอุดมคติของประชาชนนั้นจะต้องปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมตามหลักการทางพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วยองค์ 4 คือ

1) มีอาวาสเป็นที่สบาย ได้แก่ รู้จักปรับปรุงวัดให้เป็นที่น่ารื่นรมย์ เจริญตาและสบายใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชน มีการไปมาสะดวก มีการแบ่งเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส

อย่างเป็นสัดส่วน ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมแก่การประพฤติธรรม

2) มีอาหารเป็นที่สบาย คือ มีที่โจรสสำหรับเป็นที่บิณฑบาตของพระภิกษุสงฆ์อย่างสะดวก ไม่ไกลจากที่ชุมชนผู้ปฏิบัติ

3) มีบุคคลเป็นที่สบาย ได้แก่ บุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกัน คือ ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม มีระเบียบวินัย มีความเคารพเชื่อฟังกันตามความเหมาะสมของสถานภาพ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หวังความเจริญแก่กันและกัน

4) มีธรรมเป็นที่สบาย คือ เป็นสถานที่เหมาะแก่การฟังธรรมและประพฤติธรรมได้สะดวก และสม่ำเสมอ มีบรรยากาศที่แวดล้อมไปด้วยธรรม เช่น ต้นไม้พุดได้ คือ มีสุภายิตสอนใจ มีคตินิยม ปรีชาธรรมที่เขวนติดอยู่กับต้นไม้สามารถมองเห็นได้อยู่ตลอดเวลา มีสถานที่สำหรับการฟังธรรมตามกาล มีห้องสมุดสำหรับศึกษาค้นคว้าธรรมะตลอดถึงมีพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมสิ่งของเครื่องบริวารของผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น

หลักการ 4 ข้อนี้อาจเป็นเครื่องนำไปสู่การดึงดูดประชาชนให้หันเข้ามาสู่วัดเพื่อการประพฤติปฏิบัติธรรม แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของคนที่จะเข้ามาวัดว่ามีจุดมุ่งหมายจุดประสงค์อย่างไรด้วย

พระมหาหม ขาวเจริญ (2540) ได้ศึกษาเรื่อง “ค่าใช้จ่ายของวัด...” ผลการศึกษาพบว่า วัดในประเทศไทยมีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ของแต่ละภูมิภาคของประเทศ มีลักษณะและขนาด ฐานะ และอยู่ท่ามกลางชุมชนที่แตกต่างกัน ทำให้ค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมต่างๆ ไม่เหมือนกัน เช่น ค่าใช้จ่ายด้านศาสนวัตถุ ด้านศาสนศึกษา ด้านศาสนบุคคล ด้านสาธารณูปโภค ด้านสังคมสงเคราะห์ และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ซึ่งจากกรณีตัวอย่างที่ศึกษาพบว่าวัดมีค่าใช้จ่ายด้านศาสนวัตถุ คือ การก่อสร้างและปฏิสังขรณ์เสนาสนะมากที่สุด เพราะทางวัดยังขาดแคลนเสนาสนะที่จำเป็นในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่วนค่าใช้จ่ายที่น้อยที่สุด คือ ด้านสังคมสงเคราะห์ การที่วัดมีค่าใช้จ่ายด้านศาสนวัตถุมากไม่ได้หมายความว่าวัดจะสนับสนุนด้านวัตถุอย่างเดียว แต่ทางวัดได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นในด้านของปัจจัย 4 ซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ทุกวัดจะต้องมีไว้สำหรับรองรับพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน ส่วนค่าใช้จ่ายด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีค่าใช้จ่ายน้อยเพราะการสังคมสงเคราะห์บางอย่างไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ทำให้ค่าใช้จ่ายด้านนี้น้อยกว่าด้านอื่น ๆ ซึ่งงานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการนำไปประกอบการพิจารณาเพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการใช้จ่ายของวัด

พระมหาสมชาย เจริญกิจ (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยถึงลักษณะของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ โดยศึกษาเปรียบเทียบลักษณะและกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์เป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น มีลักษณะเป็นป่าหรือสวนที่จะให้ความร่มรื่นใจ มีการจัดสัดส่วนพื้นที่

ภายในวัดได้ตามเหมาะสมและลงตัวเอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ ส่วนกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์พบว่า กิจกรรมของวัดภายในสังคมสงฆ์ต้องเป็นกิจกรรมที่เป็นไปตามมติและอุดมการณ์ของสงฆ์ พระสงฆ์ภายในวัดต้องทำสังฆกรรมต่างๆ ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและต้องแสดงออกมาจากจิตใจและความรู้สึกตามพุทธประสงค์ที่ทรงวางไว้ กิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับชาวบ้านหรือชุมชน พระสงฆ์ต้องดำรงมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชาวบ้านและชุมชน สงเคราะห์อนุเคราะห์ชาวบ้านและชุมชนด้วยน้ำใจอันงามโดยเฉพาะการสงเคราะห์ด้วยการสอนธรรมะเผยแผ่ธรรมะ

การเปรียบเทียบสภาพความเป็นจริงของวัดในสังคมไทยปัจจุบันกับลักษณะและกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์พบว่ามีส่วนที่ใกล้เคียงและห่างไกลลักษณะและกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ ส่วนที่ใกล้เคียงพบว่าวัดที่ตั้งอยู่ในต่างจังหวัดที่เป็นชนบทยังมีลักษณะที่สงบร่มรื่น มีสถานที่เหมาะสมแก่การเจริญสมณธรรม และวัดที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครและในตัวเมือง มีการคมนาคมสะดวก มีอาคารสถานที่สำหรับทำกิจกรรมต่างๆ เพียงพอ ด้านกิจกรรมพบว่าวัดได้ทำกิจกรรมภายในสังคมสงฆ์ตามบทบัญญัติของพระวินัยได้จัดกิจกรรมสงเคราะห์อนุเคราะห์ชาวบ้านและชุมชนในพิธีกรรมต่างๆ และจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่ห่างไกลพบว่าวัดที่ตั้งอยู่ในต่างจังหวัดที่เป็นชนบทขาดอาคารสถานที่ในการใช้ทำกิจกรรม ส่วนวัดที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครและในตัวเมืองขาดความสงบ ร่มรื่น สภาพแวดล้อมมีความพลุกพล่านไม่เอื้อต่อการเจริญสมณธรรม ด้านกิจกรรมพบว่าสังฆกรรมต่างๆ เป็นเพียงแต่รูปแบบพิธีกรรมไม่ได้เป็นไปตามมติหรืออุดมการณ์ของสงฆ์ และกิจกรรมที่สัมพันธ์กับชาวบ้านและชุมชนก็เปลี่ยนไปจากความสัมพันธ์แบบบุญกุศลมาสู่ผลประโยชน์ ลักษณะและกิจกรรมของวัดในสังคมไทยที่ห่างไกลจากที่พึงประสงค์นี้ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาให้ใกล้เคียงกับลักษณะและกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์

พระมหาสุภา อุทโท (2541) ทำการศึกษาวิจัยถึงบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า ผลการศึกษาพบว่าบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้านั้นควรมีบทบาท 3 ด้าน ดังนี้

- 1) บทบาทต่อตนเอง ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน
- 2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้สงบ สะอาด และมีที่ปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมต่างๆ ในวัดให้หลากหลายขึ้น ตั้งวิทยาลัยพัฒนาพระสังฆาธิการทั่วประเทศและปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น

- 3) บทบาทต่อสังคม ได้แก่ การเรียนรู้วิชาการทางโลก และสภาพสังคม สอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับ ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตแก่ประชาชน ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน สงเคราะห์คนในชุมชน ประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมและจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ

ส่วนบทบาทที่เหมาะสมของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยใน 2 ทศวรรษหน้านั้นพบว่าพระสงฆ์ควรเรียนรู้และวิจัยสังคม โดยการแสวงหาความรู้ในวิชาการทางโลก สร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและชุมชน ปลุกจิตสำนึกและสอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับทั้งในวัดและนอกวัด ให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตต่าง ๆ แก่ประชาชน ให้การศึกษาในวิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการของคนในชุมชน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สงเคราะห์คนด้อยโอกาสในชุมชน ประสานงานกับคนระดับต่าง ๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และส่งเสริมการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยกลุ่ม

2.2.9 ชุมชนเมือง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537:8) กล่าวว่าเมืองแบบนครหรือมหานครเป็นประสบการณ์ใหม่ของมนุษย์เกิดขึ้นในโลกมาอย่างแพร่หลายประมาณ 200 กว่าปีมานี้เอง และเป็นผลผลิตของลัทธิอุตสาหกรรมนิยม หลังจากเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมแล้วจึงได้เกิดเมืองขนาดใหญ่ขึ้น แม้ว่าสมัยก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมจะเคยมีเมืองหรือนครขนาดใหญ่ เช่น เมืองไคเฟิงของจีน เป็นต้น มาก่อนแล้วก็ตาม แต่ลักษณะของเมืองแบบนั้นเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ศูนย์กลางทางการค้า หรือศูนย์กลางของจักรวรรดิซึ่งมีอยู่จำนวนน้อยมากในโลกก่อนหน้าที่จะถึงประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ฉะนั้นจึงเป็นของใหม่สำหรับมนุษย์

สมชาย เดชะพรหมพันธุ์ (2522:1-5) ได้อธิบายถึงการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนเมืองว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานของประชาชนที่มารวมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่คือประมาณสองในสามมีอาชีพที่ไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม เมืองโดยทั่วไปจะมีหน้าที่เด่นๆ และเมืองจะแสดงหน้าที่ของตนออกมาว่ามีหน้าที่เด่นอย่างไรบ้าง แต่เมืองก็มีหน้าที่บางอย่างที่สอดคล้องกันทุกเมือง คือเมืองมีหน้าที่รวบรวมเอาสินค้าและบริการต่างๆ ไว้เพื่อบริการสิ่งต่างๆ เหล่านั้นให้แก่ประชาชนในเขตเมืองเองและเมืองยังบริการให้ประชาชนนอกเขตเมืองที่ตั้งอยู่รอบๆ เมือง ถ้าจะแบ่งหน้าที่และชนิดของเมืองแล้วจะแบ่งเมืองออกเป็น 6 ประเภท และอีก 1 ประเภทย่อยรวมเป็น 7 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 เมืองทำหน้าที่ในด้านการบริหารเป็นกิจกรรมที่เด่นที่สุด เมืองในลักษณะนี้ได้แก่เมืองทำหน้าที่เป็นเมืองหลวง

ประเภทที่ 2 เมืองทำหน้าที่ในการปกป้องหรือป้องกัน เช่น เมืองที่เป็นป้อมทหาร หรือเมืองที่เป็นฐานทัพต่างๆ

ประเภทที่ 3 เมืองที่แสดงถึงลักษณะหน้าที่ทางวัฒนธรรม อุตสาหกรรม เช่น เมืองที่ทำหน้าที่ในการศึกษา (University Town หรือ Education Town) หรือเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางศิลปกรรม

หรือเมืองที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนา

ประเภทที่ 4 เมืองที่ทำหน้าที่ในการผลิต (Production) เช่น เมืองที่เป็นเมืองอุตสาหกรรมต่าง ๆ (Manufacturing Town)

ประเภทที่ 5 เมืองที่ทำหน้าที่ในด้านการคมนาคมขนส่งหรือทำหน้าที่ในการส่งถ่าย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ

- 1) เมืองที่ทำหน้าที่รวบรวมสรรพสิ่งไว้ (Collection)
- 2) เมืองที่ทำหน้าที่ส่งถ่าย (Transfer) ต่อไปยังแหล่งอื่น
- 3) เมืองทำหน้าที่ในการแจกจ่ายสินค้าต่าง ๆ ไปยังภูมิภาคอื่น ๆ (Distribution)

ประเภทที่ 6 เมืองที่ทำหน้าที่ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ (Recreation Town)

ประเภทที่ 7 เมืองที่ทำหน้าที่เป็นเมืองที่อยู่อาศัย (Residential Town)

สำหรับประเทศไทยการกำหนดความเป็นเมืองนั้นไม่ได้มีการกำหนดตายตัวแต่ใช้นิยามของคำว่า “เทศบาล” และ “สุขาภิบาล” แทน โดยถือว่าเขตเทศบาลและสุขาภิบาลเป็นเขตเมือง ดังที่ เชิดชาย เหล่าห้ำ (อ้างถึงใน พิพัฒน์ ปารมีชัย, 2544:9) ได้กล่าวถึงนิยามเกี่ยวกับเมืองว่า เมืองเป็นเขตการปกครองของมหานคร เทศบาล และสุขาภิบาล สอดคล้องกับพลาอากาศร์กำหนด สันธวานนท์ (2536:4) ได้อธิบายเกี่ยวกับกำหนดความเป็นเมืองในประเทศไทยว่า ประเทศไทยไม่ได้มีการกำหนดความเป็นเมืองตายตัว แต่ถือเอาเขตเทศบาลและเขตสุขาภิบาลเป็นเขตเมือง ซึ่งชุมชนเมืองจะประกอบด้วยการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ คือ ที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม เกษตรกรรม ที่โล่งเพื่อนันทนาการ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันราชการ

อย่างไรก็ตามกลุ่มการตั้งถิ่นฐานที่ถูกจัดว่าเป็นเมืองนั้นยังต้องคำนึงถึงขนาดของประชากรของการตั้งถิ่นฐานนั้น ๆ ด้วย ซึ่งการกำหนดขนาดของประชากรในเขตชุมชนเมืองต่าง ๆ นั้นย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น อินเดีย และญี่ปุ่น กำหนดเอาจำนวนคน 5,000 คน เป็นหลักในการแบ่งสหรัฐอเมริกาและเม็กซิโกยึดเอาจำนวน 2,500 คนขึ้นไปเป็นหลัก ส่วนฝรั่งเศส อาเจนตินา และอิสราเอล กำหนดเอา 2,000 เป็นหลัก ไชล์แลนด์ กำหนดจำนวน 300 คนเป็นหลัก ส่วนประเทศเดนมาร์กถือว่าบริเวณตั้งถิ่นฐานที่มีคนเกิน 200 คนขึ้นไป เป็นแหล่งชุมชน (จักรชัย พงศ์ประยูร, 2527:6) ส่วนประเทศไทยกระทรวงมหาดไทย (อ้างถึงใน พิพัฒน์ ปารมีชัย, 2544:10) ได้อธิบายว่า ชุมชนเมืองประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการ เช่น การรวมกลุ่มของอาคารบ้านเรือน อาชีพของประชากร ขนาดของประชากร และรูปแบบของการปกครอง ลักษณะของเมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ประชากรอยู่ระหว่าง 5,000 - 10,000 คน

ชุมชนเมืองมักปรากฏอยู่ทั่วไป เนื่องจากมนุษย์ส่วนใหญ่มักจะอาศัยอยู่รวมกัน ในชุมชนเมืองทั้งนี้เพราะเมืองเป็นศูนย์กลางที่มนุษย์ส่วนมากต้องมาทำกิจกรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม

วัฒนธรรม การปกครอง เมืองจึงเป็นที่รวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือสินค้าและบริการซึ่งเมืองมีหน้าที่ในลักษณะการสะสม (Collecting) การกระจาย (Distribution) และเป็นศูนย์บริการ (Service Center) แล้วจัดแบ่งสินค้าและบริการให้แก่ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบเขตเมือง และในทางกลับกันเมืองก็ได้รับบริการรวมถึงกิจกรรมต่างๆ จากบริเวณโดยรอบเขตเมืองที่ให้บริการเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เมืองมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับบริเวณรอบเขตเมืองในการแลกเปลี่ยนกัน การที่เมืองจะพัฒนาเร็วหรือช้าต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับความสะดวกในการเข้าถึงเมืองด้วย เพราะเป็นแรงจูงใจให้ผู้สนับสนุนหรือลูกค้าจากชนบทรวมถึงลูกค้าภายในเมืองมาสนับสนุนร้านค้าประเภทต่างๆ ภายในเมืองมากขึ้น (จรัญ แสงพุ่ม, 2520:2-3) ดังนั้นภาวะการเข้าถึง (Accessibility) จึงเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อลักษณะศูนย์กลางของเมือง เพราะเป็นส่วนหนึ่งหรือลักษณะหนึ่งโดยเฉพาะของเมืองที่สามารถเข้าถึงศูนย์กลางจากบริเวณโดยรอบได้ง่ายที่สุด ดังนั้นการเข้าถึงเมืองจากเมืองโดยรอบทั้งหมดและบริเวณโดยรอบศูนย์กลางจึงมีความสำคัญต่อร้านค้าและจำนวนชนิดของสินค้า นอกจากนี้การเข้าถึงก็มีความสำคัญต่อที่ทำงานที่พบในศูนย์กลางของเมืองเช่นกัน เพราะสำนักงานต่างๆ ต้องการที่ตั้งที่สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวกและหลายทาง (Johnson, 1972:13) เช่นเดียวกับฌองค็องเสียงประสา (2523:8 อ้างถึงใน พิพัฒน์ ปารมีชัย 2544:11-12) กล่าวว่า ความสามารถในการเข้าถึงได้ง่ายเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดของเมือง คนงานที่อยู่ในเขตเมือง จะอยู่ใกล้หน่วยผลิต ทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งจ้างงานได้โดยง่าย อาจกล่าวได้ว่าความสามารถในการเข้าถึงได้ง่ายเป็นกลไกสำคัญที่นำมาซึ่งมาตรฐานความเป็นอยู่ในระดับสูง ดังนั้นเมืองจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นพาหนะของความสามารถเข้าถึงได้ง่าย (Vehicle of Accessibility) โดยนำเอาผู้บริโภคและผู้ผลิตมาติดต่อกันอย่างใกล้ชิด

สิ่งจำเป็นอีกลักษณะหนึ่งของความเป็นเมือง (Urbanization) จึงได้แก่ระบบของการคมนาคมซึ่งตัวเมืองจะเป็นแหล่งที่มีโครงข่ายของเส้นทางคมนาคมสูง ถ้าขาดระบบคมนาคมแล้วระบบการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ การขนส่งสินค้า วัตถุดิบ และแรงงานของกิจกรรมทางเศรษฐกิจก็จะไม่เกิดขึ้น ลักษณะของความเป็นเมืองก็จะไม่เกิดขึ้นและที่สำคัญเมืองยังเป็นที่รวมของหน้าที่การค้า การบริการในชนิดและจำนวนที่ต่างกัน จำนวนกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับขนาดของเมือง และกระจุกตัวอยู่ในเมืองที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย (Mayer and Kohn, อ้างถึงใน พิพัฒน์ ปารมีชัย, 2544:2)

จากที่กล่าวมาจึงพอสรุปได้ว่า ชุมชนเมือง ได้แก่ อาณาบริเวณที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ร่วมกันจำนวนหนึ่งซึ่งมีความหนาแน่นมากพอสมควร และเป็นศูนย์กลางความเจริญต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง เป็นที่รวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจคือสินค้าและบริการ เป็นสังคมแบบอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมชาวเมืองจึงมีอาชีพการงานอยู่ในสถานประกอบการเป็นส่วนใหญ่ ความแตกต่างทางสังคมมีมากโดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ

ทางเศรษฐกิจและช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน มีการแก่งแย่งแข่งขันกันสูงเพื่อความอยู่รอดของ
คนอันเป็นเหตุให้เกิดความเห็นแก่ตัว ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว
เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี มีการใช้สัญลักษณ์มาเป็นเครื่องมือในการติดต่อสัมพันธ์กัน เช่น
รถยนต์ โทรศัพท์ เครื่องแบบ เป็นต้น ความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเป็น
แบบทุติยภูมิ คือมีความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามระเบียบและกฎเกณฑ์ของสังคม และจากสภาพการณ์ต่าง ๆ
ดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ ติดตามมาอย่างมากมาย"

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

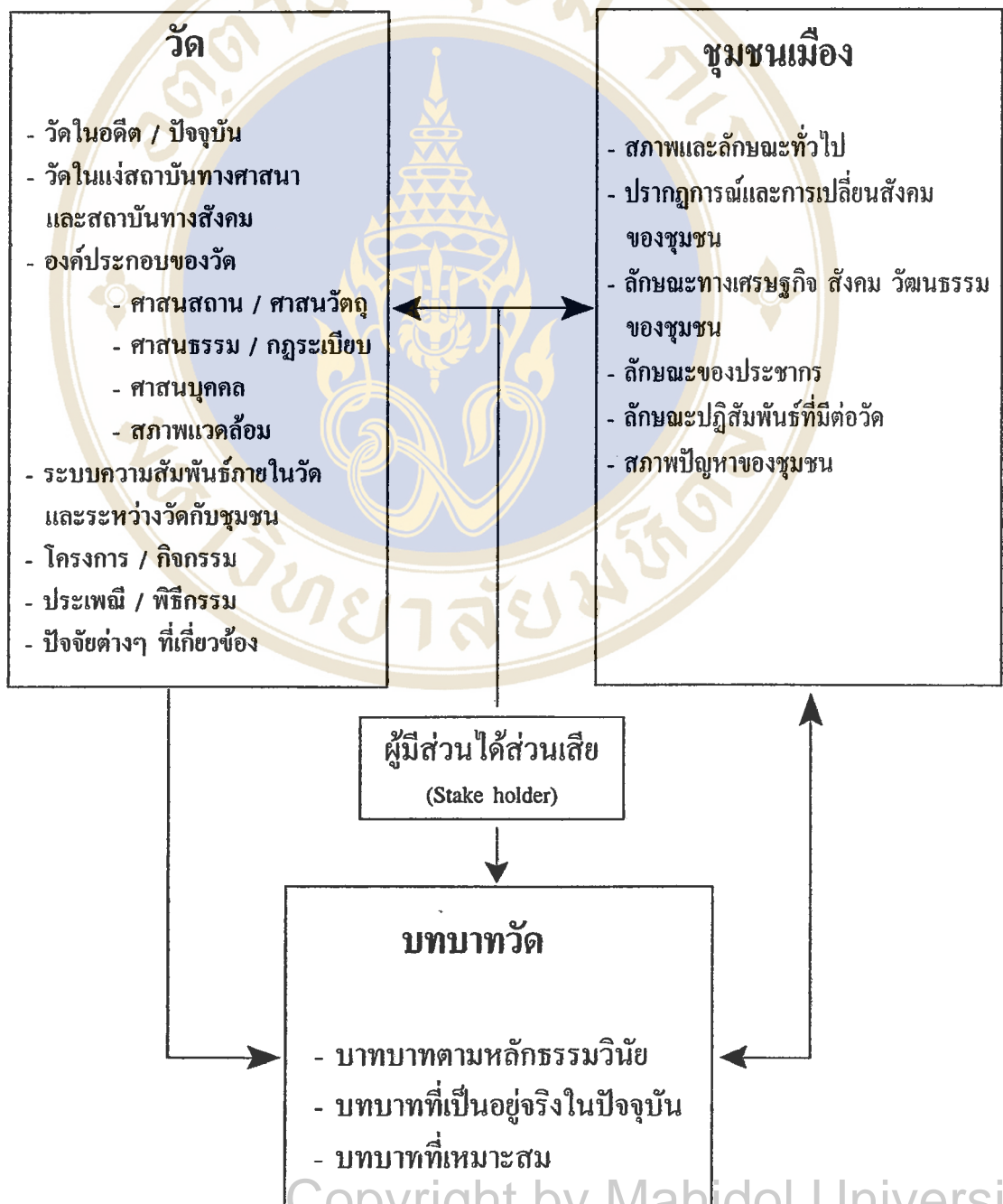
การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิจัยภาคสนาม (Field Research) และการศึกษาวิจัยเอกสารเป็นส่วนประกอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความละเอียดลึกซึ้ง ครอบคลุมเนื้อหา มีความน่าเชื่อถือ (Reliability) ตรงต่อความเป็นจริง และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และเนื่องจากเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์นั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างละเอียดอ่อน ดังนั้นการเลือกวิธีการดำเนินการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำด้วยความสุ่มรอบคอบ และระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการศึกษาตามลำดับขั้นตอนดังนี้

3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา

ในการเลือกพื้นที่สำหรับศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกศึกษาพื้นที่ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีวัดอยู่ทั้งหมด 5 วัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดสวนพลู และวัดม่วงแค เพราะผู้วิจัยเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนที่เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น เป็นศูนย์กลางหรือย่านที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม ประกอบด้วยวัดต่างๆ ในเขตดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางทางการปกครอง และการบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีพระเถรานุเถระ พระภิกษุ สามเณร ที่ทรงความรู้ ความสามารถทั้งทางโลกทางธรรมจำนวนมาก และเป็นวัดที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ทั้งเป็นที่ตั้งของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ปฏิมากรรม สถาปัตยกรรม และยังเป็นที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ จนอาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชนมาโดยตลอด จึงน่าจะเป็นวัดที่มีบทบาทในการช่วยเหลือผ่อนปรนปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี ควรที่จะเข้าไปศึกษาค้นคว้าให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนอย่างแท้จริง

3.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของวัดกับชุมชนเมืองครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลข้อเท็จจริงที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงแห่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น สามารถบรรลุถึงซึ่งเป้าหมายในการศึกษาและตอบปัญหาในการวิจัยได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา และมีความชัดเจนในแนวทางแห่งการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการเข้าไปศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

โดยในส่วนของวัดนั้นจะได้ศึกษาถึงวัดในแง่ที่เป็นสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางสังคม สภาพวัดในอดีต ปัจจุบัน ตลอดจนองค์ประกอบต่างๆ ภายในวัด เช่น ในด้านศาสนวัตถุ อันได้แก่ อาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างต่างๆ อาทิ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ในแง่ของการใช้ประโยชน์ ในด้านศาสนธรรมหรือระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ ของวัด และด้านศาสนบุคคล อันได้แก่ บุคลากรภายในวัด เช่น พระภิกษุ สามเณร คณงานวัด และฆราวาสที่มาทำบุญ เป็นต้น รวมทั้งสภาพแวดล้อมต่างๆ ภายในวัด ระบบความสัมพันธ์ภายในวัดและระหว่างวัดกับชุมชน ตลอดจนถึงโครงการ กิจกรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่วัดกระทำ ส่วนในด้านชุมชนนั้นผู้ศึกษาจะได้ศึกษาถึงสภาพและลักษณะทั่วไปของชุมชน ปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และลักษณะปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อวัด ซึ่งเมื่อทราบถึงข้อมูลต่างๆ ของวัดและชุมชนตามกรอบที่กำหนดไว้ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในบทบาทของวัดที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันและสามารถวิเคราะห์บทบาทดังกล่าวว่าเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยและมีความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพชุมชน สังคม ในปัจจุบันหรือไม่

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังนี้

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) ได้ดำเนินการศึกษาตามลำดับดังนี้

3.3.1.1 ศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ (BUDSIR) ของสำนักคอมพิวเตอร์มหาวิทยาลัยมหิดล ในรูปของแผ่น CD (Compact Disk) ซึ่งจัดเก็บข้อมูลพระไตรปิฎกไว้หมดทั้ง 45 เล่ม ทั้งในชุดภาษาบาลีอักษรไทย ชุดแปลเป็นภาษาไทย และอรรถกถาบาลี

3.3.1.2 ศึกษาจากเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องตามแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ สภาวิจัยแห่งชาติ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหิดล หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

3.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Work) โดยดำเนินการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

3.3.2.1 การสำรวจ (Survey) โดยการออกแบบสำรวจเพื่อสำรวจข้อมูลสภาพทั่วไปของวัดที่ทำการศึกษาเพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นอันจะเป็นประโยชน์ในการเข้าไปศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจในบทบาทของวัด ตามแบบสำรวจข้อมูล (ชุด ก.) ที่ผู้วิจัยได้ปรับมาจากแบบสำรวจกิจการคณะสงฆ์ของฝ่ายสถิติข้อมูลและสารสนเทศ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

3.3.2.2 การสังเกต (Observation) ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการเข้าไปพักอาศัยอยู่ในวัดที่ทำการศึกษาและเข้าร่วมในกิจกรรม พิธีกรรม และ

โครงการต่างๆ ที่สามารถเข้าร่วมได้ และใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ในส่วนที่ไม่สามารถเข้าไปร่วมได้ โดยการสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในวัดเองและระหว่างวัดกับสังคม ชุมชนอย่างละเอียด เพื่อจะได้เข้าใจถึงบทบาทและกระบวนการในแสดงออกซึ่งบทบาทของวัด รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ในบริบทที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน

3.3.2.3 การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับเจ้าอาวาส เจ้าคณะปกครอง พระภิกษุสามเณรภายในวัด และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด ตามแนวทางการสัมภาษณ์ (Guideline Interview) ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1) กลุ่มบรรพชิต แบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อยตามลักษณะสถานภาพและบทบาทหน้าที่ภายในวัด ดังนี้

(1) พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสจำนวน 5 รูป ตามจำนวนวัดในพื้นที่ที่ทำการศึกษาซึ่งมีทั้งหมด 5 วัด และรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะปกครองภายในวัด จำนวนวัดละ 3 รูป

(2) พระภิกษุ สามเณร ที่เป็นเจ้าหน้าที่ ครู อาจารย์ จำนวน 22 รูป โดยคิดเป็นร้อยละ 50 ของจำนวนพระภิกษุ สามเณรที่เป็นครูอาจารย์ที่มีอยู่ทั้งหมดใน 5 วัดของพื้นที่ศึกษา

(3) พระภิกษุ สามเณรทั่วไปที่มีสังกัดอยู่ในวัดที่ทำการศึกษา จำนวน 51 รูป หรือคิดเป็นร้อยละ 20 ของจำนวนพระภิกษุ สามเณรทั้งหมดที่มีอยู่ในทั้ง 5 วัดของพื้นที่ศึกษา ซึ่งรวมจำนวนพระภิกษุสามเณรที่มีอยู่ทั้งสิ้น 255 รูป

ทั้งนี้พระภิกษุสามเณรที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกในการสัมภาษณ์ครั้งนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ถูกสัมภาษณ์เป็นอย่างดีอันจะทำให้ได้ข้อมูลในระดับที่ละเอียดลึกซึ้งตรงกับสภาพความเป็นจริง และมีความน่าเชื่อถืออย่างแท้จริง

2) กลุ่มคฤหัสถ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงในระดับลึก มีความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือ และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกสัมภาษณ์เฉพาะผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด และเป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น โดยจะเป็นผู้ที่พักอาศัยอยู่ในชุมชนหรือไม่ก็ตาม แต่ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวัดในทางใดทางหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัด (Key-Informant) ได้เป็นอย่างดี เช่น ศิษย์วัด อุบาสก อุบาสิกา ที่มารักษาอุโบสถศีล และผู้ที่มาทำบุญที่วัด มัคคณาฆก ไวยาวัจกร คนงานวัด แม่ครัว เจ้าหน้าที่ฌาปนสถาน คนเฝ้าวิหาร ยาม เป็นต้น

3.4 การตรวจสอบข้อมูล และการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสามารถตรวจสอบความเชื่อถือได้และความถูกต้องของข้อมูลในขณะที่ทำการสัมภาษณ์โดยดูว่าคำตอบที่ได้สอดคล้องกับบริบทของวัด และชุมชนหรือไม่ สอดคล้องกับข้อมูลเดิมที่มีอยู่ และสอดคล้องกับข้อสังเกตของผู้วิจัยหรือไม่ ในกรณีที่คำตอบหรือข้อมูลไม่น่าเชื่อถือ ผู้วิจัยก็จะไปศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่นๆ ที่มีอยู่ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น สอบถามข้อมูลของวัดจากชาวบ้าน และข้อมูลของวัดหนึ่งจากพระภิกษุสามเณรอีกวัดหนึ่งที่อยู่ใกล้กัน เพื่อเป็นการทดสอบความถูกต้องและตรงกันของข้อมูล และเมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดเสร็จแล้วก็จะทำการตรวจสอบซ้ำอีกครั้งหนึ่ง หากพบว่ามีส่วนไหนที่ยังไม่สมบูรณ์ก็จะกลับไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.5 การเรียบเรียง และจัดหมวดหมู่ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลผ่านการตรวจสอบความถูกต้องแล้ว จึงทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามหลักการและเหตุผล คือ จัดแบ่งข้อมูลออกเป็นประเภทและประเด็นต่างๆ ให้เป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ และเรียบเรียงเนื้อหาสาระให้เป็นระบบ

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดทฤษฎีที่เห็นว่ามีความเหมาะสมเข้ากันได้ดีกับประเด็นเนื้อหาของเรื่องที่ทำกรวิจัย ซึ่งจะทำได้วิเคราะหแยกแยะให้เห็นทั้งส่วนรวมส่วนย่อย หลักการ เหตุผล ความหมาย และข้อสรุป ได้อย่างชัดเจนตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ แนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้เลือกมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดเรื่องศาสนากับสังคม ทฤษฎีบทบาท ทฤษฎีหน้าที่นิยม เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะบทบาทหน้าที่และประโยชน์ของวัดที่มีต่อชุมชน ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาและเป็นหน่วยหนึ่งในโครงสร้างชุมชน แล้วสร้างบทสรุปเป็นประเด็นต่างๆ อย่างมีเหตุผล

3.7 การนำเสนอข้อมูล

เนื่องจากข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพมีเนื้อหาสาระที่ละเอียด ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอในรูปแบบข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยทำเป็นรูปเล่มเสร็จแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการตรวจสอบ

บทที่ 4

ชุมชนและวัดในเขตบางรัก

4.1 ลักษณะและสภาพทั่วไปของชุมชนเขตบางรัก

4.1.1 ประวัติความเป็นมา

เขตบางรักได้รับการแต่งตั้งเป็นอำเภอเมื่อ พ.ศ.2455 และได้เปลี่ยนฐานะจากอำเภอมาเป็นเขตตามคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2515 เช่นเดียวกับเขตอื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร สาเหตุที่เขตนี้ได้ชื่อว่า “บางรัก” เพราะในสมัยนั้นมีโรงพยาบาลแห่งหนึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับที่ว่าการอำเภอหรือสำนักงานเขตในปัจจุบัน เป็นโรงพยาบาลที่มีชื่อเสียงในการรักษาพยาบาลเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของชาวบ้านโดยทั่วไป ประชาชนส่วนใหญ่จึงนิยมมารับการรักษาที่โรงพยาบาลนี้ เพราะมีความเชื่อมั่นในความสามารถของแพทย์และประทับใจในการให้บริการของทางโรงพยาบาล จึงนับว่าโรงพยาบาลนี้เป็นสถานพยาบาลที่สำคัญที่สุดของอำเภอในสมัยนั้น อำเภอนี้จึงได้ชื่อว่า “อำเภอบางรักษ์” ต่อมาความหมายของคำนี้ได้เลอะเลือนไปเป็น “บางรัก” นอกจากนี้ยังมีตลาดเก่าแก่เรียกกันว่า “ตลาดบางรัก” โดยเหตุนี้พื้นที่เขตบางรักจึงได้ชื่อว่า “เขตบางรัก” สืบมาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่เขตบางรักเป็นเขตชั้นในที่มีความเจริญมาแต่เก่าก่อนตราบนานทุกวันนี้เขตบางรักก็ยังเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร พื้นที่เขตบางรักจึงเต็มไปด้วย สำนักงาน สถานที่ทำการของบริษัทการค้าต่างๆ สถาบันการเงิน ธนาคาร บริษัทเงินทุน สถานทูต โรงแรมชั้นหนึ่ง มัสยิด วัด ศาลเจ้า และสถานบริการต่างๆ อยู่เป็นจำนวนมาก ตามถนนสายสำคัญต่างๆ ของเขตบางรักด้วยเหตุนี้จึงทำให้เขตบางรักมีผู้คนเข้ามาทำงาน ทำการค้า ติดต่อธุรกิจ และทำธุรกิจเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งผู้ที่มิได้อยู่อาศัยในเขตบางรักที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่กันมานานและที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในระยะหลัง ตลอดจนที่เป็นคนต่างจังหวัดและจากเขตอื่นในกรุงเทพมหานครที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ตามชุมชนต่างๆ ในเขตบางรัก ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่ก็นั้นเนื่องจากอยู่ใกล้แหล่งงานแหล่งประกอบธุรกิจการค้า การลงทุนต่างๆ นั่นเอง ดังนั้น ชุมชนในเขตบางรักจึงมีหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นชุมชนดั้งเดิม ชุมชนบุกรุก ชุมชนบ้านเช่า ชุมชนลือร้าง และชุมชนแออัด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการโดยทำเป็นประกาศกรุงเทพมหานคร ในเขตบางรัก ปัจจุบันมีจำนวน 16 ชุมชน แยกเป็นชุมชนเมือง 12 ชุมชน ชุมชนแออัด 3 ชุมชน และเคหะชุมชน 1 ชุมชน ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลชุมชนเขตบางรัก

สำรวจ ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2542

ลำดับ ที่	ชื่อชุมชน	จำนวนประชากร		รวม	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวน ครอบครัว	ประเภท ชุมชน
		ชาย	หญิง				
1	ชอยวัดม่วงแค	376	428	804	152	175	เมือง
2	ตลาดสดเพชรพลอย	346	386	732	167	202	เมือง
3	สมบุญปัญญา	436	454	890	155	178	เมือง
4	ชอยสันติภาพ	357	457	814	149	162	เมือง
5	ชอยหลังวัดหัวลำโพง	346	344	690	87	129	แออัด
6	ชอยพิพัฒน์ 2	458	479	937	152	175	แออัด
7	แฟลตครอบครัว สน.บางรัก	673	541	1,214	224	261	เคหะชุมชน
8	ชอยสองพระ	1,342	1,554	2,896	420	724	เมือง
9	ตรอกห้านาย	469	558	1,027	188	301	เมือง
10	ชอยวัดมหาพฤฒาราม	291	382	673	114	182	เมือง
11	ชอยพระนครเรศ	181	212	393	97	126	เมือง
12	ชอยจอมสมบุญ	563	647	1,210	141	242	เมือง
13	ตรอกขุนนาวา	513	532	1,045	183	215	เมือง
14	ศรีเวียง	963	965	1,928	303	385	เมือง
15	ชอยไวดี	168	177	345	39	69	แออัด
16	ชอยหลังวัดแก้วแจ่มฟ้า (สี่พระยา)	396	402	798	172	307	เมือง
	รวม	7,878	8,518	16,396	2,743	3,833	

ที่มา : ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตบางรัก

คำขวัญเขตบางรัก

แหล่งท่องเที่ยวเลื่องลือ นามระบือคู่ศิธาณี
ย่านธุรกิจและอัญมณี เก็บภาษีได้มาหลาย
ศูนย์ไปรษณีย์สื่อสาร เป็นตำนานนามบางรัก

4.1.2 ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เขตบางรักเป็นพื้นที่ราบ มีพื้นที่ทั้งสิ้น 5.536 ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับแขวงรองเมือง แขวงปทุมวัน และแขวงลุมพินี ของเขตปทุมวัน
ทิศใต้	ติดต่อกับแขวงยานนาวา และแขวงทุ่งมหาเมฆ เขตสาทร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแขวงลุมพินี แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน และแขวงทุ่งมหาเมฆ เขตสาทร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับแขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ และแม่น้ำเจ้าพระยา

4.1.3 การคมนาคม

ในด้านการคมนาคมนั้นเนื่องจากเขตบางรักเป็นย่านที่ถือว่าเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ประกอบกับมีอาณาเขตโดยรอบติดต่อกับพื้นที่อื่นที่สำคัญเช่นกันจึงทำให้เขตบางรักมีเส้นทางคมนาคมหลายสาย กล่าวคือมีถนนสายหลักและถนนสายรอง รวม 24 สาย ตรอกซอย 85 แห่ง โดยถนนสายหลักที่สำคัญมี 8 สาย คือ ถนนสีลม ถนนสุรวงศ์ ถนนสาทรเหนือ ถนนสีพระยา ถนนพระรามที่ 4 บางส่วน ถนนเจริญกรุงบางส่วน ถนนมหาพฤฒาราม และถนนมหานครในแต่ละวันจะมีผู้คนใช้เส้นทางเหล่านี้ในการเดินทางผ่านและเข้ามาประกอบอาชีพ ดำเนินธุรกิจต่างๆ เป็นจำนวนมากจึงทำให้ถนนสายต่างๆ ครคร่ำไปด้วยผู้คนและยานพาหนะอันหลากหลาย ซึ่งนับเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาการจราจรคับคั่งติดขัดและปัญหาหมอกควันในอากาศอันส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชน ดังเป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่ในปัจจุบันนี้

อย่างไรก็ตาม แม้การคมนาคมโดยเส้นทางเหล่านี้จะประสบกับปัญหาและอุปสรรคเช่นไร แต่ประชาชนก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เส้นทางเหล่านี้ยังมีอาจหลีกเลี่ยงได้ นอกจากการคมนาคมทางบกดังกล่าวแล้ว ยังมีการคมนาคมทางน้ำซึ่งในพื้นที่เขตบางรักมีคลอง 3 คลอง แต่ที่ใช้สัญจรไปมาได้มีอยู่เพียงคลองเดียว คือ คลองผดุงกรุงเกษม แต่ก็ไม่ใช่ที่นิยมในการเดินทางของประชาชนมากนัก นอกจากนี้ยังมีการเดินทางโดยใช้บริการเรือด่วนและเรือรับส่งผู้โดยสารข้ามฟากทางแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ประชาชนนิยมใช้เดินทางเข้าออกในเขตบางรัก เพราะมีความรวดเร็วไม่มีปัญหาการติดขัดทางด้านการจราจรเช่นทางรถยนต์ แต่การเดินทางๆ น้ำเช่นนั้นมีข้อจำกัดเพราะมีเส้นทางคมนาคมเพียง 2 แห่ง คือที่คลองผดุงกรุงเกษมและตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น และการให้บริการก็ยังไม่เพียงพอโดยเฉพาะในช่วงที่ผู้คนจำนวนมากต้องคอยเบียดเสียดกันขึ้นลงเรืออย่างเร่งรีบดังเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นอยู่เป็นประจำแทบทุกวัน ซึ่งนับว่าเป็นการเสี่ยงต่อ

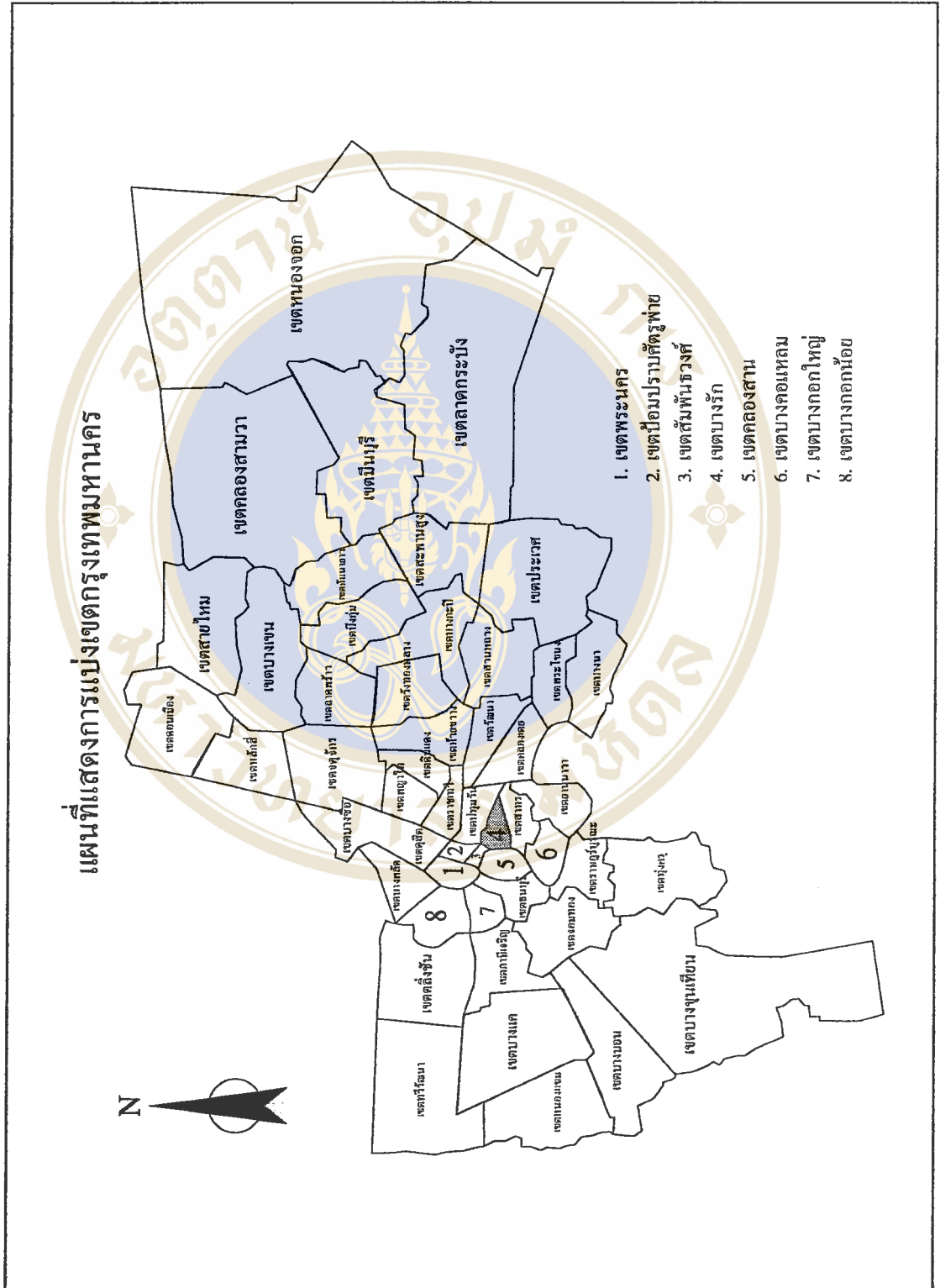
อันตรายจากการตกเรือที่เข้า-ออกจากท่าอย่างรีบด่วน และเสี่ยงต่ออุบัติเหตุจากการที่โป๊ะล่ม เรือล่ม อันเนื่องมาจากจำนวนผู้คนที่อยู่บนโป๊ะ บนเรือ ซึ่งมากเกินไปจนเรือและโป๊ะจะรองรับได้ ประกอบกับสภาพของเรือและโป๊ะบางแห่งที่ชำรุดมิได้มาตรฐานก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของอุบัติเหตุดังกล่าวได้เช่นกัน ดังนั้นวิธีป้องกันที่ดีก็คือการปฏิบัติตามมาตรการและระเบียบต่างๆ ที่มีอยู่อย่างเคร่งครัด

4.1.4 การปกครอง

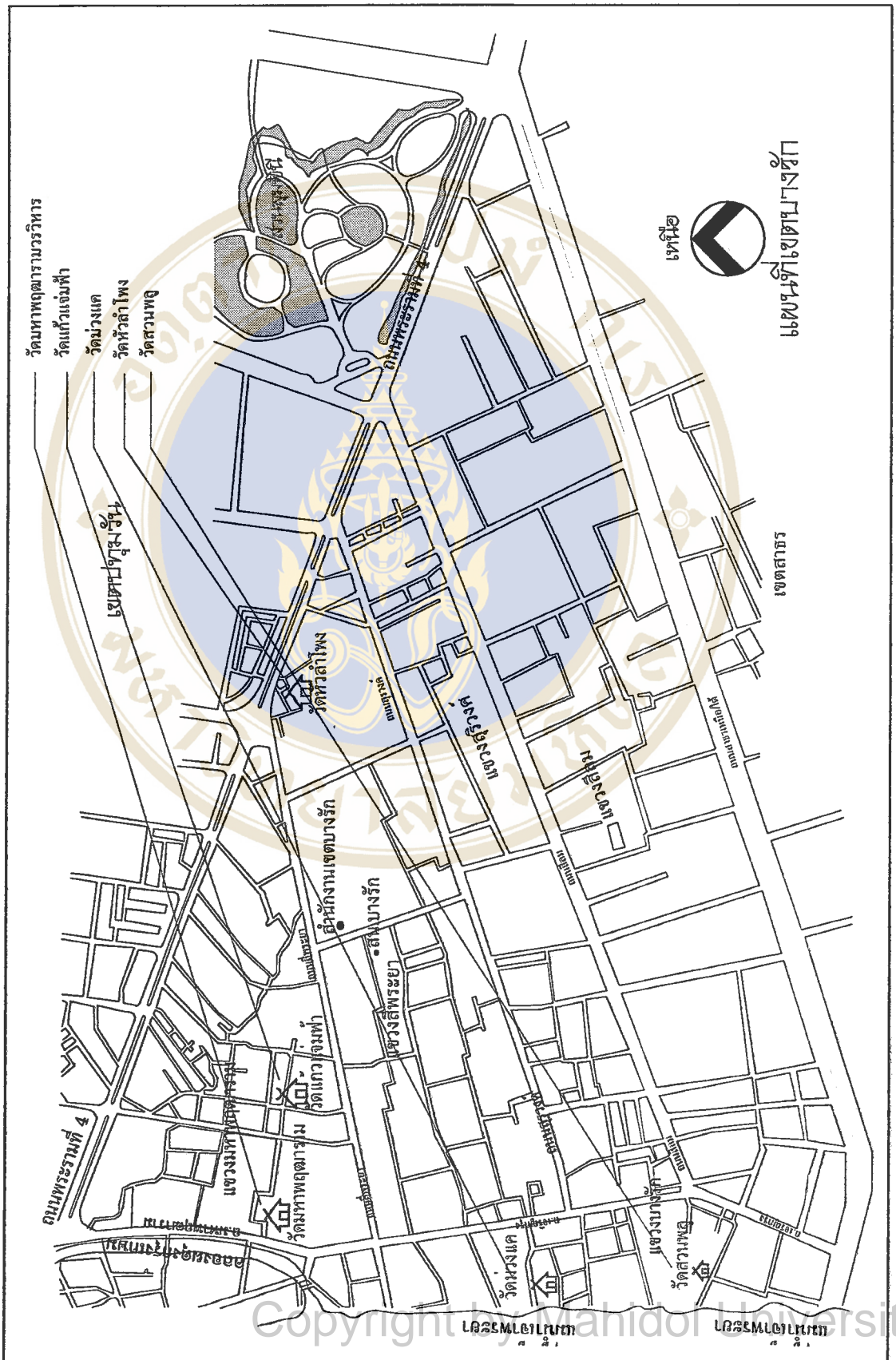
ภายหลังจากที่เขตบางรักได้รับการแต่งตั้งเป็นอำเภอ ในปี พ.ศ.2455 นับเป็นระยะเวลายาวนานถึง 60 ปี จึงได้เปลี่ยนฐานะทางการปกครองในแบบอำเภอมาเป็นเขต ในปี พ.ศ. 2515 อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 ซึ่งให้เปลี่ยนรูปแบบการบริหารการปกครองกรุงเทพฯ จากแบบ “นครหลวงธนบุรี” ไปเป็นแบบกรุงเทพมหานคร (กทม.) และให้มีการบริหารในรูปแบบพิเศษ คือให้กรุงเทพมหานครเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาค ต่อมาในปี พ.ศ.2518 ได้มีการออก พ.ร.บ.ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร (กทม.) แบ่งงานออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร ให้มีสภากรุงเทพมหานครและผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ทั้งสองฝ่ายมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน อย่างไรก็ตาม ในช่วง 10 ปีแรก กฎหมายกำหนดให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร มาจากการแต่งตั้ง การเลือกตั้งผู้ว่าฯ กทม.โดยคนกรุงเทพฯ เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 เป็นต้นมา นอกจากนี้ กรุงเทพมหานครยังมีการแบ่งเขตออกเป็น 36 เขต (ปัจจุบันแบ่งเป็น 50 เขต) ให้แต่ละเขตมีสมาชิกสภาเขต (สช.) ที่มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน ทำหน้าที่ให้คำแนะนำผู้อำนวยการเขตซึ่งเป็นข้าราชการประจำและปฏิบัติงานตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2540:186-187) นอกจากนี้ในแต่ละเขตยังแบ่งเขตการปกครองออกเป็นแขวง สำหรับเขตบางรัก ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 5 แขวง ดังนี้ คือ 1) แขวงมหาพฤฒาราม 2) แขวงสี่พระยา 3) แขวงสุริวงส์ 4) แขวงสีลม 5) แขวงบางรัก

ปัจจุบันเขตบางรักมีสมาชิกสภากรุงเทพมหานครได้ 1 คน สมาชิกสภาเขต 7 คน ซึ่งเป็นข้าราชการการเมืองในระดับท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในเขต มีการบริหารงานเชื่อมโยงกับข้าราชการประจำในสำนักงานเขต เพื่อพัฒนาเขตให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในด้านต่างๆ ในอันที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ในการบริหารงานนั้นจะต้องมีความประสานสอดคล้องและเป็นไปตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

แผนที่ที่ 1 แสดงการแบ่งเขตกรุงเทพมหานคร

แผนที่ที่ 2 แสดงพื้นที่เขตบางรัก

4.1.5 ประชากร

เขตบางรักมีประชากรตามที่ปรากฏในทะเบียนราษฎรทั้งสิ้นจำนวน 64,528 คน แยกเป็นชาย 31,769 คน หญิง 32,759 คน โดยมีจำนวนครัวเรือน 25,878 ครัวเรือน จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีทั้งสิ้น 36,992 คน แบ่งเป็นชาย 17,130 คน หญิง 19,862 คน มีหน่วยเลือกตั้งทั้งหมด 48 หน่วย มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ 3 คน¹ หากนับรวมประชากรที่มีได้ปรากฏอยู่ในทะเบียนราษฎรซึ่งมาจากต่างจังหวัดและเขตอื่นๆ เข้ามาพักอาศัยอยู่ในชุมชนต่างๆ เพื่อประกอบอาชีพและดำเนินธุรกิจต่างๆ คาดว่าจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอีกมาก

จากอัตราการเพิ่มของประชากรซึ่งมีมาอย่างต่อเนื่องและการขยายตัวของชุมชนในช่วงที่ผ่านมาจนทำให้ประชากรมีปริมาณมากเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ซึ่งมีอยู่เพียง 5.536 ตารางกิโลเมตร นับว่าเขตบางรักเป็นพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น เนื่องจากเป็นเขตชั้นในของกรุงเทพฯ ที่มีความเจริญมาแต่เก่าก่อน และมีการพัฒนาให้เจริญเติบโตยิ่งขึ้นตามลำดับ จนปัจจุบันกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ที่ทันสมัย อาจกล่าวได้ว่าเขตบางรักเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร จากสภาพการดังกล่าวจึงทำให้เขตบางรักเป็นศูนย์รวมของประชากรที่หลากหลายทั้งด้านชาติพันธุ์ ศาสนา และอาชีพการงาน กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนใหญ่ของพื้นที่ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เชื้อชาติไทย รองลงมาคือกลุ่มประชาชนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณที่เรียกว่าสะพานเหลือง สะพานสว่าง และย่านถนนสีลม ส่วนมากประกอบอาชีพทางด้านการค้าขาย จึงทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีอยู่เป็นจำนวนน้อยของประชากรในพื้นที่และกระจายอยู่ทั่วไป ดังนั้นจึงสามารถจำแนกประชากรที่อยู่อาศัยในเขตได้เป็น 3 ส่วน คือ ประชากรที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตบางรักมาก่อนกับประชากรที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในระยะหลัง และประชากรจากต่างจังหวัดและเขตอื่นๆ ในกรุงเทพมหานครที่เข้ามาพักอาศัยอยู่ในชุมชนต่างๆ เพื่อประกอบอาชีพ การงาน และดำเนินกิจการต่างๆ

ในด้านคุณภาพชีวิต สุขอนามัย และการศึกษาอันโดยภาพรวมแล้วนับว่าประชากรส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิต ภาวะสุขอนามัย และการศึกษาที่ดีขึ้นซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทันสมัยยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามสภาพการดังกล่าวนี้มิได้เป็นไปอย่างทั่วถึง เพราะประชากรบางส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี ยังต้องประสบกับปัญหาอยู่หลายประการในท่ามกลางสังคมเมืองสมัยใหม่ที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความสลับซับซ้อนทางสังคมสูง ทำให้ไม่สามารถปรับตัวปรับใจได้ทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น จึงทำให้เกิดปัญหาความสับสนวุ่นวายในการดำเนินชีวิตยิ่งขึ้น

1 สถิติงานทะเบียน สำนักงานเขตบางรัก เมื่อ 31 ตุลาคม 2541

ในด้านการนับถือศาสนานั้น กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือ รองลงมาคือศาสนาคริสต์ อิสลาม และฮินดู ตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากศาสนสถานที่สำคัญของศาสนาต่าง ๆ อันเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากมิใช่น้อย ศาสนสถานเหล่านี้มีความสำคัญต่อชุมชนในฐานะเป็นสถาบันแห่งความเคารพศรัทธาและเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม ประเพณี ตามความเชื่อของศาสนิกแห่งศาสนานั้น ๆ

4.1.6 สถานที่สำคัญในพื้นที่เขตบางรัก

ในพื้นที่เขตบางรักมีสถานที่สำคัญอยู่หลายแห่ง ซึ่งแยกเป็นประเภทได้ดังนี้ คือ

1) สถานที่สำคัญทางศาสนา

สถานที่สำคัญทางพุทธศาสนามี 5 แห่ง ดังนี้ คือ วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดมหาพฤฒาราม วัดม่วงแค และวัดสวนพลู

สถานที่สำคัญทางคริสต์ศาสนามีดังนี้ คือ โบสถ์คาทอลิก 2 แห่ง ได้แก่ โบสถ์ อัสสัมชัญ และโบสถ์เซนต์โยเซฟ โบสถ์โปรเตสแตนต์มี 5 แห่ง คือ โบสถ์สังจศึกษา โบสถ์คริสต์ธรรมศึกษา โบสถ์ สิบสามพันธ์ โบสถ์เฮลเฮเมมโมเรียล และโบสถ์คริสต์จักรที่ 2

ศาสนาอิสลามมีสถานที่สำคัญ 4 แห่ง คือ มัสยิดบ้านอู่ มัสยิดฮารูน มัสยิดนูรัลอิหม่าม และมัสยิดนูรัลนะซีฮาร์

ส่วนสถานที่สำคัญทางศาสนาฮินดูมีวัด 1 แห่ง คือ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขก) นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าที่สำคัญอีก 4 แห่ง คือ ศาลเจ้าปูนเถ่าก้ง ศาลเจ้าอ้วงเอี้ย ศาลเจ้าซิดเซียม่า และศาลเจ้าเจียวเอ็งเบี้ยว

2) สถานที่สำคัญในด้านการรักษาพยาบาลและการสาธารณสุข

สถานที่สำคัญในด้านการรักษาพยาบาลและการสาธารณสุข อันได้แก่ โรงพยาบาล และศูนย์บริการสาธารณสุข มี 5 แห่ง คือ โรงพยาบาลของกระทรวงสาธารณสุข 1 แห่ง คือ โรงพยาบาลเลิศสิน โรงพยาบาลเอกชน 4 แห่ง คือโรงพยาบาลวังวรทัย โรงพยาบาลกรุงเทพคริสเตียนโรงพยาบาลมเหล็กซ์ และศูนย์บริการสาธารณสุข 23 สี่พระยา

3) สถานที่ราชการที่สำคัญ

สถานที่ราชการที่สำคัญในพื้นที่เขตบางรัก มีดังนี้ คือ

- การสื่อสารแห่งประเทศไทย
- กองกำกับการสืบสวนสอบสวนคดีเศรษฐกิจ
- ศาลแรงงานกลาง

- ศาลแขวงพระนครใต้
 - สรรพากรพื้นที่เขต 2
 - ชุมสายโทรศัพท์สุรวงศ์
 - กรมไปรษณีย์โทรเลข
 - ธนาคารแห่งประเทศไทยสาขาสุรวงศ์
 - สถานีตำรวจมี 2 แห่ง คือ สถานีตำรวจนครบาลบางรัก และสถานีตำรวจนครบาล

ยานนาวา

4) สำนักงานธุรกิจ โรงแรมขนาดใหญ่

สำนักงานธุรกิจ และโรงแรมขนาดใหญ่ มีดังนี้ คือ ธนาคารพาณิชย์สำนักงานใหญ่ 2 แห่ง โรงแรมขนาดใหญ่ 22 แห่ง ศูนย์การค้า 6 แห่ง และตลาดสด 4 แห่ง

5) สถาบันการศึกษา

โรงเรียนและสถานศึกษาในพื้นที่เขตบางรักมี 5 แห่งดังนี้ คือโรงเรียนพณิชยการสีลม โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน โรงเรียนเซนโยเซฟ คอนเวนต์ โรงเรียนอัสสัมชัญบางรัก โรงเรียนพุทธจักรวิทยา และโรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม

นอกจากนี้ในพื้นที่เขตบางรักยังมีโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานครอีก 5 แห่ง ซึ่งล้วนเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของวัด คือ โรงเรียนสวนพลู โรงเรียนวัดม่วงแค โรงเรียนวัดแก้วแจ่มฟ้า โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม และโรงเรียนวัดแก้วแจ่มฟ้า

6) สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ

(1) ย่านถนนพหลโยธิน และถนนวิทยุ เป็นย่านธุรกิจ ธนาคาร โรงแรม แหล่งท่องเที่ยว อัญมณี และสถานเริงรมย์

(2) วัดมหาพฤฒาราม เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ภายในบริเวณวัดประกอบด้วยพระปรางค์ พระเจดีย์ พระอุโบสถ และพระวิหาร ซึ่งภายในมีพระนอนประทับอยู่ วัดนี้เป็นภาพลักษณ์ที่เด่นชัดในด้านศิลปะ สมัยเก่าทางประวัติศาสตร์และทางโบราณคดีอย่างมาก

(3) วัดหัวลำโพง เป็นวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเด่น คือ โบสถ์ที่สร้างด้วยหินอ่อน นับเป็นแห่งที่ 2 รองจากวัดเบญจมบพิตร

(4) วัดพระศรีมหาอุมาเทวี (วัดแขก) เป็นวัดฮินดูที่เก่าแก่อยู่คู่กับถนนสีลมมากกว่าหนึ่งร้อยสามสิบปี สร้างโดยชาวอินเดียที่อาศัยอยู่บริเวณคลองสีลม ภายในโบสถ์มีองค์เจ้าแม่อุมาเทวีเป็นประธานพร้อมด้วยองค์เทพต่าง ๆ หลายองค์ ประเพณีที่สำคัญนอกเหนือจากการกราบไหว้แล้วยังมีการจัดงานพิธีนวราตรีหรือดูซเซรา โดยการแห่องค์เจ้าแม่อุมาเทวี มีการงคอาหารคาวหวาน พร้อมกับ

การจัดงานเป็นเวลา 9 วันในช่วงเดือนตุลาคม มีพิธีกรรมประกอบ เช่น รำองค์เทพแสดงปาฏิหาริย์ การตั้งโต๊ะถวายเครื่องบูชา เป็นต้น

(5) ห้องสมุด Nelson Hays Library ห้องสมุดนี้กำเนิดขึ้นเมื่อวันที่ 25 มกราคม ค.ศ.1869 โดยใช้ชื่อว่า Bangkok Ladies Library Association ก่อตั้งโดย Mrs.Jennie Nelson Hays หลังจากที่เธอเสียชีวิตเมื่อปี 1921 สามีของเธอคือ Dr.Edward Hays ได้สร้างห้องสมุดเป็นอาคารเพื่อระลึกและจารึกชื่อนางไว้ที่ตึกเพื่อแสดงถึงความรักที่เขามีต่อเธอ การดำเนินงานของห้องสมุดใช้เจ้าหน้าที่สุภาพสตรีทั้งหมด อาคารห้องสมุดเป็นตึกชั้นเดียวมีเพดานโค้งสูงมาก เสารองรับตัวอาคารมีลวดลายที่สวยงาม ภายในตัวอาคารทำเป็นตู้เก็บหนังสือทั้งหมดด้านหลังตู้เก็บหนังสือมีช่องว่างระหว่างผนังตึกและตู้เป็นทางเดินโค้งตลอดรอบ ปัจจุบันห้องสมุดนี้มีสมาชิกประมาณ 500 คน เป็นคนไทยประมาณ 30% และสมาชิกจากประเทศต่างๆ ประมาณ 18 ประเทศ นอกเหนือจากการให้บริการด้านห้องสมุดและยังมีการจัดกิจกรรม เช่น Meet the Authors และการแสดงภาพวาดต่างๆ

4.1.7 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

เขตบางรักนับว่าเป็นพื้นที่ที่มีการประกอบธุรกิจกับชาวต่างประเทศมากที่สุดโดยเฉพาะบริเวณ ถนนสีลม ถนนสุรวงศ์ ซึ่งเป็นย่านที่ตั้งของสำนักงานธุรกิจชาวต่างประเทศ ธนาคารพาณิชย์ สถาบันการเงิน โรงแรมชั้นหนึ่ง ภัตตาคาร ห้างสรรพสินค้า ร้านค้า รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวและสถานบริการต่างๆ มากมาย อาจกล่าวได้ว่าถนนสีลมเป็นย่านธุรกิจที่สำคัญของประเทศ ดังนั้นอาชีพส่วนใหญ่ในเขตบางรัก จึงเป็นการประกอบธุรกิจการค้า แต่นักธุรกิจที่ประกอบกิจการอยู่ในเขตบางรักส่วนใหญ่มักมีภูมิลำเนาอยู่นอกเขต สำหรับแขวงมหาพฤฒาราม บริเวณที่เรียกว่าสะพานเหลืองและสะพานสว่างนั้นเป็นบริเวณที่มีประชาชนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับกิจการทางการค้า การลงทุน จึงมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี

เนื่องจากเขตบางรักเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญมาแต่เก่าก่อน และมีการพัฒนาให้เจริญเติบโตมาอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ จนปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย กลายเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่ที่ทันสมัยมีลักษณะเป็นสังคมอุตสาหกรรมและพานิชยกรรมอย่างเต็มรูปแบบ อาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันเขตบางรักเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน ที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ดังจะเห็นได้จากได้ที่เขตบางรักเต็มไปด้วยสำนักงาน สถานที่ประกอบการ บริษัทการค้า ห้างหุ้นส่วน ศูนย์การค้า ห้างสรรพสินค้า และร้านค้าหลายหลากชนิด มีสถาบันการเงิน การธนาคาร บริษัทเงินทุน สถานที่ราชการ สถานทูต โรงแรมชั้นหนึ่ง และสถานบริการต่างๆ ตลอดจนสถานบริการศึกษา ศาสนสถาน เป็นจำนวนมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบ

ทุนนิยมในสังคมเมืองแบบใหม่ที่มีความหลากหลายและความสลับซับซ้อนทางสังคมสูง

ในความเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมหลากหลายและสลับซับซ้อนภายใต้การอุตสาหกรรมและพานิชยกรรมที่ใหญ่โตเช่นนี้ ประชาชนมักจะมีอาชีพการงานและชีวิตอยู่ในสถานประกอบการเป็นส่วนมากและมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นไปในรูปแบบของกลุ่มทุติยภูมิ คือมีความสัมพันธ์แบบเป็นทางการเป็นส่วนมากและมีความเป็นปัจเจกสูง

จากสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นนั้นได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนเป็นอย่างมาก กล่าวคือแม้สภาพทางเศรษฐกิจจะมีความเจริญก้าวหน้า แต่สังคมกลับมีปัญหา การพัฒนายังขาดมิติที่ยั่งยืน เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นวัตถุเป็นหลักนั้น แม้จะทำให้เศรษฐกิจและวัตถุเจริญขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ แต่ปรากฏว่าภายใต้สภาพเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวนี้ได้ออกให้เกิดปัญหานานาประการติดตามมา ดังจะได้กล่าวถึงเป็นลำดับต่อไป

ตารางที่ 5 แสดงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ

ตัวชี้วัด	จำนวน (แห่ง)
ปั้มน้ำมัน	7
โรงแรม	22
สถานีตำรวจนครบาล	2
ตลาดเอกชน	5
สถานอาบอบนวด	36
มินิมาร์เก็ต	9
ธนาคาร	37
โรงภาพยนตร์	2
ท่าเทียบเรือ	6
ร้านอาหาร	640
โรงพยาบาล	4
โรงงานขนาดเล็ก	138
ศูนย์บริการสาธารณสุข	1
ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข	3
สถานีดับเพลิง	1
ชุมชน	16

ที่มา : ศูนย์ข้อมูลกรุงเทพมหานคร

4.1.8 สภาพปัญหาของชุมชนเมืองเขตบางรัก

จากการเข้าไปศึกษาวิเคราะห์สภาพและลักษณะแห่งปัญหาของชุมชนเมืองเขตบางรักพบว่าส่วนใหญ่มีปัญหาพื้นฐานเช่นเดียวกับชุมชนเมืองโดยทั่วไป แต่เนื่องจากเขตบางรักเป็นย่านที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน ที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น สภาพสังคมมีความสลับซับซ้อนและเป็นที่ยอมรับของความแตกต่างในหลายๆ ด้านของผู้คนที่อยู่เข้าไว้ด้วยกัน เช่น ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม การศึกษา ศาสนา และวิถีชีวิต วัฒนธรรม ของกลุ่มคนที่หลากหลาย เป็นต้น จากสภาพความหลากหลาย ความสลับซับซ้อนและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะที่ผ่านมา แม้ส่วนหนึ่งจะเป็นความเจริญเติบโตและความก้าวหน้า ทันทสมัยก็ตามแต่ในขณะเดียวกันก็ก่อปัญหาที่สำคัญต่างๆ ติดตามมาอย่างมากมาย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่มองเห็นได้ในสังคมเมืองทั่วไป ซึ่งจะมีความรุนแรงมากขึ้นแค่นั้นก็ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นไปของสังคมนั้นๆ ปัญหานี้สืบเนื่องมาจากความแตกต่างทางรายได้ของประชากรในชุมชน เนื่องจากเขตบางรักเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ได้รับการพัฒนาจากรัฐในด้านต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันนับได้ว่าเป็นย่านที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน ของกรุงเทพมหานครและของประเทศ การพัฒนาดังกล่าวนั้นได้นำชุมชนให้ก้าวไปสู่ภาวะความทันสมัยและก่อให้เกิดสภาพความเป็นไปของสังคมตามแบบอย่างตะวันตกมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นการพัฒนาที่มักจะเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและหนักไปทางด้านทุนนิยม จึงมีการก่อสร้างสถาบันการเงิน การธนาคาร ห้างสรรพสินค้า สถานบริการต่างๆ ตลอดจนสถาปัตยกรรมและระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ มีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบตะวันตกอย่างรวดเร็ว ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมของผู้คนเป็นอย่างมาก เพราะแต่ละคนมุ่งหวังที่จะเอาตัวรอดและกอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเอง จึงมีการแก่งแย่งแข่งขันกันสูง ทำให้คนจำนวนมากเกิดความเห็นแก่ตัวและเกิดการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมความโอ้อ้อมอามีเมตตาต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลืออย่างจริงใจและเต็มใจที่เคยมีมาแต่เดิมจึงลดน้อยถอยลง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาไปสู่ภาวะความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกอย่างรวดเร็ว โดยขาดความสมดุลหรือการพัฒนาอย่างรอบด้านแบบองค์รวม จึงก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างมากมายเพราะการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวมักจะเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่มีศักยภาพสูง บีบบังคับกดดันผู้ที่ย่อแอ หรือส่งเสริมให้คนรวยๆ ยิ่งขึ้น กดขี่ซ้ำเติมคนที่ยากจนให้ยิ่งจนลงจนไม่

สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเป็นการเปิดช่องทางหรือโอกาสแห่งการเลื่อนสถานะทางสังคมของคนยากจนให้น้อยลง จึงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนเพิ่มมากขึ้น เกิดความแตกต่างของรายได้และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้น

2) ปัญหาอาชญากรรม

ปัญหาอาชญากรรมเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่พบได้มากในเขตชุมชนเมือง เช่น การปล้นจี้ ฆาตกรรม ช่มชู้ การลักเล็กขโมยน้อย การฉ้อโกง เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าในเขตบางรักแม้จะไม่มีปัญหาเหล่านี้ในขั้นรุนแรงหรือวิกฤติและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวก็ตาม แต่ยังคงเป็นปัญหาที่ก่อความทุกข์ ความเดือดร้อนวุ่นวายมาสู่ชุมชนและสังคมไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยนั้นพบว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยในชุมชน อย่างไรก็ตามปัญหาอาชญากรรมเหล่านี้พบว่าเป็นปัญหาที่มีสาเหตุสืบเนื่องมาจากปัญหาอื่นๆ เช่น การว่างงาน การอพยพย้ายถิ่นเข้ามาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการตามแหล่งต่างๆ ของชุมชนการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียม ความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม ยาเสพติด ตลอดจนความอ่อนแอทางศีลธรรม จริยธรรม และการศึกษา เป็นต้น

3) ปัญหาการขายบริการทางเพศและสถานเริงรมย์ต่างๆ

ทั้งที่ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติชอบในการดำเนินชีวิตและการประกอบกิจการต่างๆ แต่ปรากฏว่ามีแหล่งอบายมุข สถานให้บริการทางเพศและแหล่งประกอบลามกกรรมต่างๆ อยู่เป็นจำนวนมาก เช่น บ่อนการพนัน หวยใต้ดิน สถานอาบอบนวด โรงน้ำชา บาร์ ไนต์คลับ พาร์ตเนอร์ นักเดินระบำอะโกโก เป็นต้น ซึ่งสถานบริการเหล่านี้บางแห่งมีการประกอบการค้าประเวณีในรูปแบบของธุรกิจบันเทิงซึ่งเป็นการพยายามหลีกเลี่ยงกฎหมายด้วยการจัดให้มีการค้าประเวณีโดยอาศัยสถานบริการอันเป็นแหล่งบันเทิงในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าวเป็นการบังหน้า ซึ่งปรากฏการณ์แห่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาการช่มชู้ กระทำชำเรา ปัญหายาเสพติด ปาร์ตี้ยาอีพร้อมด้วยการมั่วสุมทางเพศ และการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันเหมาะสม เป็นต้น ซึ่งสภาพแห่งปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากการได้รับสิ่งชั่วร้ายทางจิตใจ สิ่งเร้าและกระตุ้นอารมณ์ที่มีอยู่มากมายในปัจจุบันท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วทั้งจากทางสื่อวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์เรจโลกีย์ ภาพอนาจาร หนังสือโป๊ และสื่อลามกทางอินเทอร์เน็ต ตลอดจนการเสพสิ่งเสพติดมึนเมาและการเริงรมย์ต่างๆ ที่แสดงตามแหล่งอบายมุขและสถานบริการทั้งหลาย อันเป็นการยั่วและกระตุ้นให้เกิดกามตัณหาที่อยากเสพอยากลองและการเลียนแบบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่ส่ง

ผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก และนับวันปัญหาเหล่านี้จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

4) ปัญหาชุมชนแออัด

ในเขตชุมชนเมืองใหญ่ๆ นั้นมักจะมีปัญหาความแออัดในชุมชนเสมอ เขตบางรักก็เช่นกัน มีปัญหาความแออัดค่อนข้างมาก ทั้งที่มีพื้นที่เพียง 5.536 ตารางกิโลเมตร เท่านั้น แต่ปรากฏว่ามีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น เฉพาะที่มีชื่อปรากฏในสำมะโนประชากรนั้นมีจำนวนกว่า 6 หมื่นคน มีจำนวนครัวเรือนถึง 25,878 ครัวเรือน อัตราการเพิ่มของประชากรในแต่ละปีนับว่าอยู่ในปริมาณที่สูง เพราะการเพิ่มของประชากรมิได้เกิดจากการเกิดใหม่แต่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการที่ประชาชนในต่างจังหวัดและในเขตอื่นอพยพเข้ามาพักอาศัย ประกอบอาชีพและดำเนินกิจการต่างๆ ดังนั้นหากรวมทั้งผู้ที่มาพักอาศัยมาประกอบธุรกิจการทำงานในแต่ละวันแล้วจะมีจำนวนมากเพิ่มขึ้นไปอีกหลายเท่า เพราะเขตบางรักมีปัจจัยหลายอย่างที่เกื้อกูลต่อการประกอบอาชีพ การค้า การลงทุน และการอยู่อาศัย จึงเป็นเหตุให้ผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาอยู่อาศัยและประกอบกิจการต่างๆ จนก่อให้เกิดปัญหาความแออัดทางประชากร ความแออัดทางด้านที่อยู่อาศัย และปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ทำให้บริการสาธารณูปโภคต่างๆ ไม่เพียงพอ เช่น น้ำไม่พอ ไฟไม่พอ การระบายน้ำทิ้งไม่พอ การจัดขยะมูลฝอยไม่พอ ทำให้เกิดขยะตกค้างในชุมชน และเป็นปัญหาต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน เป็นต้น

5) ปัญหายาเสพติด

ปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติดนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อความทุกข์ความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว ชุมชน และสังคม ปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติดที่ถือว่าอยู่ในภาวะการณ์ที่รุนแรงที่พบคือการค้าและการซ่องสุมเสพยาเสพติดประเภทยาบ้า ยาอี ยาเค ที่แพร่ระบาดอยู่ในสถานบริการต่างๆ เช่น บาร์ ไนต์คลับ โรงอาบอบนวด บ่อนการพนัน สถานที่ท่องเที่ยวในยามราตรีของหมู่วัยรุ่นและหนุ่มสาวทั้งหลาย และที่น่ากลัวยิ่งกว่านั้นคือการที่ยาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้า ยาอี และยาแก้ไอบางชนิดที่เข้าไประบาดอยู่ในหมู่นักเรียน นักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ ซึ่งบางแห่งตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่ใกล้เคียงหรือในพื้นที่เดียวกับวัด แม้จะเคยมีการณรงค์และจัดกิจกรรมด้านยาเสพติดร่วมกันของฝ่ายต่างๆ เช่น โรงเรียน วัด ชุมชน และทางราชการ แต่เป็นกิจกรรมที่ไม่ต่อเนื่องและไม่เป็นไปอย่างกว้างขวางเพราะขาดงบประมาณและความร่วมมืออย่างจริงจัง จึงเป็นสิ่งที่น่าเสียดาย เพราะเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์หลายอย่าง ปัญหาการเสพยาเสพติดและสิ่งมีนเมาทั้งหลาย เช่น สุรา บุหรี่ เป็นต้นนั้นเป็นปัญหาที่ต่อเนื่องกัน กล่าวคือเมื่อมีการเสพสิ่งมีนเมาประกอบกับปัจจัยแวดล้อมที่เอื้ออำนวยก็มักจะลงเอยด้วยการเสพยาเสพติดเสมอ ส่วนสาเหตุแห่งการเสพสิ่งเสพติดนั้นมีหลาย

ประการด้วยกัน เช่น ปัญหาครอบครัว บุคลิกภาพส่วนตัวของผู้เสพ และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้ออำนวย เป็นต้น ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของบุคคลผู้ถูกปัญหาต่างๆ รุมเร้าให้หันเหเบี่ยงเบนไปหายาเสพติดและสิ่งมีนเมาทั้งหลาย ภาวะความรุนแรงแห่งปัญหาเหล่านี้ นับว่าเป็นตัวบังคับถึงสภาพสังคมตลอดจนการทำหน้าที่ของสถาบันต่างๆ ว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยแค่ไหน มีการปรับบทบาทให้ทันต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมและความผันแปรแห่งปัญหาหรือไม่

ปัญหาเสพติดนั้นนับว่าเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อส่วนต่างๆ ของสังคม และเป็นต้นตอที่ก่อให้เกิดปัญหาอย่างอื่นตามมาอีกมากมาย เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา อาชญากรรม สาธารณสุข ตลอดจนปัญหาทางจิตใจ ปัญหาเสพติดจึงเป็นปัญหาที่ก่อกวนบ่อนทำลายประเทศชาติและสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

6) ปัญหาการจราจร

สภาพการจราจรที่ถือว่าเป็นปัญหานั้นคือสภาพการคับคั่งและการติดขัดของการจราจร ปัญหาการจราจรในเขตกรุงเทพมหานคร นับว่าเป็นปัญหาที่เรื้อรังและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ อันมีผลกระทบโดยตรงต่อทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านสังคมเป็นอย่างมาก ในพื้นที่เขตบางรักก็เช่นกัน นับว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในกรุงเทพมหานครที่มีปัญหาการคับคั่งและการติดขัดของการจราจรเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเป็นย่านที่มีความเจริญเติบโตทางด้านธุรกิจ การค้า การลงทุน ที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร จึงเป็นชุมชนเมืองที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการก่อสร้างอาคารสูงๆ ตึกแถว ศูนย์การค้า หมู่บ้าน เป็นต้น เป็นจำนวนมากอันก่อให้เกิดตอกรอก ซอก ซอย แดกแขนงตามไปอีกในถนนแต่ละสาย ทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดคับคั่ง แม้พื้นที่เขตบางรักจะมีถนนหลักสายสำคัญผ่านถึง 8 สาย ก็ตาม แต่การจราจรก็ยังเป็นปัญหาที่หนักหน่วงและส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนอยู่ในปัจจุบัน จำนวนประชากรตามที่ปรากฏในทะเบียนราษฎร์มีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หากนับรวมคนที่แย่งกันเข้ามาทำงานมาประกอบธุรกิจการค้าและมาท่องเที่ยวแล้วนับว่ามีจำนวนหนาแน่นมากเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดพื้นที่ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นจึงมีผลทำให้ปริมาณการใช้ยานพาหนะต่างๆ เพิ่มขึ้นด้วย เพราะประชาชนนิยมใช้รถยนต์ในการเดินทาง ขนส่งสินค้า ตลอดจนถึงติดต่อธุรกิจประจำวัน ถนนจึงถือได้ว่าเป็นระบบการคมนาคมที่สำคัญที่สุด เพราะการเดินทางเกือบทั้งหมดใช้ถนนแทบทั้งสิ้น ในขณะที่การขยายถนนไม่สัมพันธ์กับการเพิ่มของปริมาณการใช้ยานพาหนะ จึงมีผลทำให้การจราจรคับคั่งและติดขัดดังเป็นภาพที่เห็นอยู่เป็นประจำทุกวัน

โดยสรุปแล้วสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาการจราจรนั้นมีหลายประการด้วยกัน เริ่มตั้งแต่การที่

จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีผลทำให้จำนวนยานพาหนะเพิ่มขึ้นในขณะที่การสร้างถนนเพิ่มขึ้นในอัตราที่ช้าไม่ทันกับจำนวนยานพาหนะที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การไม่จำกัดจำนวนรถก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งกล่าวคือเมื่อเศรษฐกิจก้าวหน้าประชาชนมีความต้องการซื้อรถส่วนตัวมากขึ้นอาจเนื่องจากการที่ระบบการบริการ ขสมก.ไม่สะดวก รวดเร็ว มีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน และบางครั้งยังต้องเสี่ยงอันตรายในการใช้บริการหรืออาจเพราะค่านิยมที่เปลี่ยนไปในเชิงวัตถุนิยมมากขึ้นก็ตาม ซึ่งล้วนส่งผลให้จำนวนรถเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้จากในแต่ละปีจะมีรถที่จดทะเบียนเพิ่มมากยิ่งขึ้น ประกอบกับรถเก่าที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมอันควรแก่การเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ก็ยังคงถูกนำมาวิ่งบนท้องถนนอย่างไม่จำกัดเช่นนี้จึงมีผลทำให้การจราจรบนท้องถนนคับคั่งและติดขัดที่ความรุนแรงยิ่งขึ้นในขณะเดียวกันเมื่อชุมชนมีการขยายตัวและเศรษฐกิจมีความเจริญเติบโตก้าวหน้ายิ่งขึ้นจึงมีการก่อสร้างอาคาร ร้านค้า ดิเกอว ศูนย์การค้า และสถานบริการต่างๆ เพิ่มมากขึ้นในบริเวณริมถนน ซึ่งหลายแห่งไม่ได้สร้างที่จอดรถไว้ จึงจอดรถอยู่บนถนนข้างที่พักรถหรือร้านค้าทำให้เสียช่องทางการเดินรถไปหนึ่งช่องทาง นอกจากนั้นร้านค้าและสถานบริการบางแห่งยังใช้ถนนเป็นที่จอดรถเพื่อขนส่งสินค้าซึ่งใช้เวลานานประกอบกับเป็นรถบรรทุกขนาดใหญ่ทำให้เกิดขวางการจราจรเป็นอย่างมาก การขาดแคลนที่จอดรถเช่นนี้สังเกตได้จากการที่วัดทุกวัดในพื้นที่ศึกษาจะมีลานจอดรถไว้คอยบริการประชาชน วัดบางแห่งถึงกับก่อสร้างอาคารจอดรถไว้บริการถึง 3-4 ชั้น ซึ่งเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพการขาดแคลนที่จอดรถ ความล้นหลามของจำนวนพาหนะ และความแออัดยัดเยียดของชุมชนเมือง การขุดเจาะถนนไม่ว่าจะเพื่อซ่อมถนนหรือเพื่อวางท่อประปา วางสายโทรศัพท์ ไฟฟ้า ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรที่คับคั่งอยู่แล้วให้ติดขัดหนักยิ่งขึ้น เนื่องจากเมื่อมีการขุดเจาะถนนในแต่ละครั้งนั้นก็จำเป็นต้องปิดการจราจรในช่องถนนที่ขุดเจาะนั้น เมื่อช่องทางการจราจรถูกปิดไปหนึ่งช่องทางก็ยิ่งทำให้ผิวจราจรที่แคบอยู่แล้วแคบยิ่งขึ้น จึงทำให้การจราจรในถนนสายนั้นและบริเวณใกล้เคียงติดขัดยิ่งขึ้น สำหรับสาเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดปัญหาการจราจร เช่นฝนตกหนักทำให้น้ำท่วมขังผิวจราจรเมื่อมีฝนตกผู้ขับขี่ยานพาหนะต้องใช้ความระมัดระวังมากเป็นพิเศษ ทำให้นยานพาหนะเคลื่อนไปอย่างเชื่องช้า และยิ่งกว่านั้นอาจมีรถเสียจอดขวางอยู่กลางถนนทำให้รถติดขัดล่าช้ามากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีปัญหาเชิงวัฒนธรรม คือ การขาดความสมดุลระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุหรือวัตถุธรรม กับวัฒนธรรมทางด้านจิตใจหรืออวัตถุธรรม ในขณะที่วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ เช่น อาคารร้านค้า และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนยานพาหนะ ถนน พื้นผิวการจราจรรวมทั้งพื้นที่ทางเท้า เป็นต้น เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แต่วัฒนธรรมทางด้านนามธรรม หรืออวัตถุธรรม เช่น กฎเกณฑ์ระเบียบ ข้อบังคับ วิธีการใช้รถใช้ถนน ตลอดจนมารยาทในการใช้รถใช้ถนน เป็นต้น เปลี่ยนแปลงไปอย่างเชื่องช้า จึงก่อให้เกิดปัญหาที่เรียกว่า ความเฉื่อยหรือความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Culture lag) ขึ้นในแง่ของมานุษยวิทยา เพราะพฤติกรรมหรือลักษณะนิสัยของคนมักจะเปลี่ยนแปลงช้า แต่วัตถุ

เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว จึงไม่สมดุลกัน ตัวอย่างเช่นในอดีตไม่เคยมีการวางผังเมืองมาก่อน จนกระทั่งออกพระราชบัญญัติผังเมืองในปี พ.ศ.2535 มาใช้บังคับว่าต่อไปนี้ในเขตกรุงเทพมหานครจะต้องมีการวางผังเมืองให้เป็นระเบียบ เป็นต้น¹ สาเหตุทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นทางด้านวัตถุหรือทางด้านจิตใจ ค่านิยมต่างๆ เหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อปัญหาการจราจรอย่างไม่ต้องสงสัย ดังนั้นในการแก้ปัญหาจึงควรมองให้รอบด้านต้องแก้ไขปรับปรุงทุกส่วนในโครงสร้างให้มีความประสานสอดคล้องสมดุลกันจึงจะเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกวิธี และไม่ก่อให้เกิดปัญหาอื่นแทรกซ้อนตามมา มิฉะนั้นแล้วก็จะเป็นการก่อปัญหาเพิ่มเติมให้มากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าปัญหาการจราจรเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความสูญเสียในด้านต่าง ๆ มิใช่น้อยทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และเป็นปัญหาเรื้อรังที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้อย่างสิ้นเชิง อีกทั้งนับวันกลับจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าประเทศไทยจะมีหลายหน่วยงาน เช่น กรุงเทพมหานคร กรมชลประทาน และการทางพิเศษแห่งประเทศไทยเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหานี้โดยตรง และแทบทุกรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศจะได้ให้ความสนใจต่อปัญหานี้โดยกำหนดไว้ในนโยบาย และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ขึ้น จากหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ เช่น จากกรุงเทพมหานคร สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และสภาพัฒน์ เป็นต้น เพื่อระดมความคิดเป็นของคณะกรรมการในการแก้ปัญหาการจราจรซึ่งแม้วิธีการแก้ปัญหานั้นนำมาใช้จะช่วยบรรเทาได้บ้างในระดับหนึ่งแต่ก็ยังนับว่าน้อยนิดเมื่อเทียบกับสภาพความติดขัด คับคั่งของการจราจรที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ และยังคงเป็นปัญหามาจนทุกวันนี้ การแก้ปัญหานั้นจึงจำเป็นต้องช่วยกันทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนน ตลอดจนหน่วยงานหรือสถาบันที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนเช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว เป็นต้น น่าจะมีบทบาทในการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สร้างจิตสำนึกที่ดีให้เกิดขึ้นอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างลึกซึ้งและมีพลังอย่างแท้จริง

7) ปัญหาสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ หากสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมเสียหาย มีสภาพที่ผิดไปจากปกติตามธรรมชาติแล้วก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสุขภาพอนามัยของประชาชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึงการที่สิ่งแวดล้อมเกิดภาวะเปลี่ยนแปลงไปในทางลบอันเนื่องมาจากกิจกรรมของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สะสมตัวขึ้นจนเกินขีดความสามารถในการปรับตัวของสิ่งแวดล้อมที่จะรองรับได้ ผลที่ตาม

1 ดู จิรโชค วีระชัย “บทวิจารณ์ กรุงเทพฯ สังคมไร้ระเบียบ : ปัญหาจราจร” ในวัฒนธรรมเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541, หน้า 122-123

มาก็คือความเสื่อมโทรมเสียหายของคุณภาพสิ่งแวดล้อม จนถึงขั้นเกิดมลพิษในสิ่งแวดล้อมขึ้น เช่น มลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ เป็นต้น

ปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อมนับว่าเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนเมืองที่มีความแออัดยัดเยียด และการจัดระเบียบทางสังคมหย่อนประสิทธิภาพ ขาดระเบียบวินัย และมุ่งเน้นแต่ความเจริญทางด้านวัตถุ ซึ่งความเจริญทางด้านวัตถุนั้นมักจะก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ดังที่นายแพทย์ประเวศ วะสี (2525:33-34) กล่าวไว้ว่า “ความเจริญทางวัตถุ ก่อให้เกิดสภาพอากาศ ดิน และน้ำเป็นพิษ ซึ่งถ้าไม่มีทางแก้ไขก็จะนำหายนะภัยมาสู่มนุษย์...ความเจริญทางวัตถุจึงเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและก่อภัยพิบัตินานาประการให้แก่มนุษย์ สัตว์ และพืช...”

ความเจริญทางวัตถุกับชุมชนเมืองนั้นเป็นสิ่งที่มาด้วยกัน และความเจริญทางวัตถุก็เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนั้นชุมชนเมืองกับปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงมักจะเป็นของคู่กันเสมอ หากขาดการบริหารจัดการที่ดีและขาดทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องแล้วก็คงหนีไม่พ้นที่ชุมชนเมืองจะต้องพจญกับปัญหาดังกล่าวอยู่รำไป

ชุมชนเมืองเขตบางรักนับว่าเป็นอีกแห่งหนึ่งที่ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ซึ่งจากการเข้าไปศึกษาพบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. ปัญหามลพิษทางน้ำ

จากการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้สภาพแวดล้อมทางแหล่งน้ำในชุมชน ประสบกับปัญหาน้ำเน่าเสียมากขึ้นและมีคุณภาพต่ำลงทุกขณะ ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้ น้ำเน่าเสียเกิดมลพิษขึ้นนั้น มาจากการระบายน้ำโสโครกจากชุมชน เช่น จากอาคาร บ้านเรือน ร้านอาหาร ภัตตาคาร โรงแรม และสถานบริการต่างๆ ซึ่งน้ำเสียหรือน้ำทิ้งเหล่านี้เกือบทั้งหมด ไม่มีการบำบัดก่อนที่จะปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ จึงมีความเข้มข้นสูง ส่งกลิ่นเหม็น บางครั้งอาจมีการปนเปื้อนของสารพิษ จากสภาพดังกล่าวจึงก่อให้เกิดปัญหามลพิษทางน้ำ จนไม่สามารถนำมาบริโภคได้ และส่งกลิ่นเน่าเหม็นรบกวนทำให้เสียสุขภาพได้ แม้ปัจจุบันจะมีโครงการบำบัดน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นก็ตาม แต่ปัญหามลพิษทางน้ำก็มีได้หมดไปอย่างสิ้นเชิง เพราะพฤติกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการทำให้น้ำเน่าเสียของคนยังไม่เปลี่ยนแปลง

2. ปัญหามลพิษทางอากาศ

สำหรับปัญหามลพิษทางอากาศนั้นพบว่าเป็นปัญหาที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัญหาการจราจร เนื่องจากจำนวนยานพาหนะบนท้องถนนที่มีมากจนเกิดความแออัดยัดเยียดและการติดขัดคับคั่ง ของการจราจร ซึ่งยานพาหนะเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้ปล่อยสารมลพิษสู่อากาศ เช่น ก๊าซ

คาร์บอนมอนอกไซด์ ไฮโดรคาร์บอน และควันดำเป็นต้น เมื่อสารมลพิษเหล่านี้เกิดการสะสมอยู่ในอากาศมากขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้อากาศเสีย และเมื่ออากาศซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ถูกปนเปื้อนด้วยสารพิษเช่นนี้ก็ย่อมส่งผลเสียต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

3. ปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

เรื่องของขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล หรือของเสีย ของเหลือที่คงทิ้งนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่น้อย และกำลังเป็นปัญหาสำคัญที่ไม่ควรมองข้ามปัญหาหนึ่งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนขนาดใหญ่อย่างเขตบางรักนี้มักจะมีปัญหาอยู่ที่การไม่สามารถดำเนินการเก็บและกำจัดให้พอเพียงกับปริมาณของขยะมูลฝอยที่มีอยู่จำนวนมาก จนเกิดเป็นปัญหาขยะตกค้างในชุมชน

ปัญหาเกี่ยวกับขยะมูลฝอยนั้นนอกจากจะมีปริมาณมากแล้วยังมีหลายประเภทและชนิด ซึ่งบางชนิดกำจัดยากและอาจเป็นขยะติดเชื่อได้ ซึ่งขยะมูลฝอยเหล่านี้หากไม่ได้รับการจัดเก็บและกำจัดให้ถูกต้องตามกรรมวิธีแล้วก็จะป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน รวมทั้งปัญหาภาวะมลพิษในด้านอื่นๆ เช่น การปนเปื้อนของแม่น้ำ ลำคลองต่างๆ เป็นต้น

4.2 วัดในเขตบางรัก

สำหรับเขตบางรักซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัดอยู่ทั้งหมด 5 วัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดสวนพลู และวัดม่วงแค ดังจะได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาและสภาพของวัดแต่ละวัดตลอดจนปัจจัยแวดล้อมในบริบทที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในบทบาทของวัดเป็นลำดับต่อไป

4.2.1 วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร

1) ประเภทชั้นชนิดของวัด

วัดมหาพฤฒาราม เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดวรวิหาร สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย

2) สถานที่ตั้งวัด

ปัจจุบันตั้งอยู่ริมถนนมหาพฤฒารามและคลองผดุงกรุงเกษม ฝั่งตะวันออกใกล้จะบรรจบถึงถนนเจริญกรุง โดยมีเลขที่ 517 เป็นเลขประจำวัด ในพื้นที่แขวงมหาพฤฒาราม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีทางเข้าออกอยู่ 4 ทาง คือ

ก. ทิศตะวันตก เข้าออกทางถนนมหาพฤฒาราม ตรงทิศเหนือโรงเรียนมหาพฤฒาราม ซึ่ง

เป็นถนนของวัด กว้าง 3.25 เมตร โดยมีป้ายชื่อวัดติดตั้งอยู่ข้ามประตูมถนน

ข. ทิศใต้ ใช้ออกทางซอยไม่มีชื่อเป็นทางการแต่คนทั่วไปนิยมเรียกว่าซอยวัดมหาพฤฒาราม ซึ่งเป็นถนนเทศบาลนครกรุงเทพ แยกจากถนนสี่พระยาทางทิศเหนือมีขนาดกว้างประมาณ 5.00 เมตรเศษ ยาวประมาณ 300.00 เมตร ตรงตะวันออกโรงแรมแปซิฟิกในปัจจุบัน

ค. ทิศตะวันออก ใช้ออกไปทางซอยแก้วฟ้า ซึ่งกว้างประมาณ 3.00 เมตร ยาวไปทางตะวันออกถึงหลังวัดแก้วแจ่มฟ้า แล้ววกออกถนนสี่พระยาตรงตะวันออกวัดแก้วแจ่มฟ้า และอีกทางหนึ่งวกออกเป็นซอย 2 ซอย ไปทางเหนือบรรจบซอยสว่างออกไปทางถนนพระราม 4 ตรงตะวันตก โรงเรียนยาสูบอุปลัทธิในปัจจุบัน อีกทางหนึ่งวกออกไปทางซอยที่ออกถนนมหาพฤฒารามหรือสโมสรรสมิตรปัจจุบันด้านนี้มีถนนมหานครเป็นทางเข้าออก

ง. ทิศเหนือ ใช้ออกซอยเดินเท้าหลังวัดออกถนนมหาพฤฒาราม ตรงเหนือวัดปัจจุบันได้เปิดแล้วและได้สร้างเป็นห้องแถวให้คนอาศัย

จากคำบอกเล่าของคนสูงอายุหลายคนพบว่าที่ตั้งของวัดนี้แต่เดิมที่เป็นที่กลางทุ่งนาห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ 10 เส้น (400 เมตร) ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานที่ค้นพบจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า 199 ว่า “ตั้งอยู่ในคลองบางกะปิตรงคลองมหานาคเข้าไป” และจากหนังสือเรื่องที่ดินวัดมหาพฤฒารามของเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (อุ่ม) ลงวันที่ 26 มิถุนายน รศ. 124 (พ.ศ. 2448) ความว่า “ (ตั้งอยู่ริม) ลำคลอง (ซึ่งยาว) มาแต่ศาลเจ้าโรงเกือกตลาดน้อย” แต่เป็นคลองเล็กๆ ผ่านริมวิหารพระนอน (ทิศใต้วัด) แล้วโค้งมาหน้า (พระ) อุโบสถทิศเหนือ พาดไปข้างบ้านพระศิริไชยบุรินทร์ ปลายคลองบรรจบกับคลองหัวลำโพง” ซึ่งเป็นลำคลองมีมาก่อนคัตขุดคลองผดุงกรุงเกษม (พระสุธีวรญาณ, 2541:2)

3) เขตและอุปจารของวัด

เขตของวัดนี้ทิศตะวันตกจดคลองผดุงกรุงเกษม ทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศใต้มีด้านนอกของคูรอบวัดเป็นเขตทั้งสามทิศ เนื้อที่ของวัดโดยกว้าง-ยาว มีดังนี้

ทิศตะวันออก	กว้าง	63 วา	3	ศอก
ทิศตะวันตก	กว้าง	65 วา	-	-
ทิศเหนือ	ยาว	86 วา	3	ศอก
ทิศใต้	ยาว	88 วา	2	ศอก

เขตวัดทิศตะวันตกที่จดคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งกว้าง 65 วา นั้นได้ถูกตัดออกเป็นถนนมหาพฤฒาราม วัดจากริมคลองเข้ามา 17.00 เมตร ปัจจุบันในทิศตะวันตกนี้ในส่วนด้านเหนือข้ามประตูป้ายวัดเป็นอาคารจัดผลประโยชน์ของวัดมี 20 คูหา ในส่วนด้านใต้เป็นที่ตั้งโรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม ส่วนในทิศเหนือและตะวันออกของวัดเป็นที่ดินจัดผลประโยชน์วัดโดยวัดจากรั้วเขตวัดออกไป กว้าง

ประมาณ 7.00 เมตร ยาวตลอดรอบไปจนถึงโรงเรียนเทศบาลและเป็นที่ตั้งโรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม ขึ้นกับกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ขณะนี้ได้รับออก 10 ห้อง เปิดเป็นประตูวัด ด้านทิศตะวันตกใช้เป็นที่จอดรถ

4) ชื่อวัด

พระสุริยวงศา (2541:3-4) กล่าวไว้ว่าวัดมหาพฤฒารามนี้มีชื่อตามหลักฐานเท่าที่ค้นพบอยู่ 3 ชื่อ ดังนี้

(1) วัดท่าเกวียน เนื่องจากมีรูปเกวียนติดที่บ้านประตูและบานหน้าต่างของพระอุโบสถทุกบานในปัจจุบันเป็นสัญลักษณ์ เหตุที่ได้ชื่อดังนี้เพราะมีตำนานเล่าสืบๆ กันมาว่าพระเจ้าอยู่ทงหนี่ท่านำเกวียนลงมาพักในบริเวณวัดนี้จึงได้ชื่อดังนี้เรื่องหนึ่งคือในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ยุครัชกาลที่ 1-4 หมู่เกวียนซึ่งเดินทางมาจากหัวเมืองต่างๆ ในฝ่ายตะวันออกเข้ามาเมืองหลวงก็จะมาพักแรมค้างอยู่ที่บริเวณวัดนี้ จึงได้ชื่อดังนี้

(2) วัดตะเคียน ในสมัยต้นรัชกาลที่ 4 มีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนชื่อวัดท่าเกวียนเป็นวัดตะเคียนและชื่อนี้นิยมพูดกันติดปากในปัจจุบันเป็นส่วนมากเหตุที่มีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนชื่อว่าวัดตะเคียนยังหาหลักฐานไม่พบ แต่จากคำบอกเล่าของเฒ่าคนแก่สืบต่อๆ กันมาว่าในสมัยนั้นมีต้นตะเคียนใหญ่หลายต้น (บริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พวกเกวียนมาอาศัยรมพักแรม

(3) วัดมหาพฤฒาราม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาเป็นพระอารามหลวงแล้วได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ว่า “วัดมหาพฤฒาราม” (ไม่พบหลักฐานว่าเปลี่ยนเมื่อใด) (ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน, 2525:227) และเหตุที่ทรงมีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนชื่อวัดตะเคียนเป็นวัดมหาพฤฒารามก็ยังคงค้นหาหลักฐานไม่พบ แต่พระสุริยวงศา (2541:4) ได้สันนิษฐานไว้ว่าเพื่อเป็นอนุสรณ์เทอดเกียรติคุณถวายเจ้าคุณพระมหาพฤฒาจารย์ (แก้ว) ผู้ได้ถวายพยากรณ์แต่พระองค์เมื่อยังทรงผนวชว่าพระองค์จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และชื่อ “วัดมหาพฤฒาราม” นี้ได้ใช้เป็นชื่อที่เรียกขานอย่างเป็นทางการมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

5) อาคารเสนาสนะ ปุชนิยวัตถุสถาน และการใช้ประโยชน์

พระอุโบสถตั้งอยู่ตรงกลางพระวิหารด้านเหนือ และพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องไทย มีช่อฟ้าใบระกา เป็นที่ประดิษฐานพระประธานปูนปั้น สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 1.75 เมตร สูง 2.37 เมตร มีพระอัครสาวกทั้งสอง คือพระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตรนั่งหมอบอยู่เบื้อง พระปรศรีศรัทธาของพระประธาน นอกจากนี้ภายในพระอุโบสถยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังคือภาพชุดดุรงค์ 13 อยู่ด้านล่าง

และภาพเรื่องพระพุทธรูปโฆษาจารย์อยู่ทางด้านบน นับว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม เป็นอย่างมาก ในแง่การใช้ประโยชน์นั้นนับว่าพระอุโบสถมีประโยชน์โดยตรงต่อพระสงฆ์ในด้านการประกอบสังฆกรรมและกิจวัตรประจำวันทั้งในส่วนตัวของพระสงฆ์เอง ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหมู่คณะและชุมชน เช่น อุโบสถกรรม ปวารณากรรม กฐินกรรม อุปสมบทกรรม และใช้เป็นสถานที่สำหรับลงทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น ประจำวันของพระภิกษุสงฆ์สามเณร เป็นที่บำเพ็ญบุญกุศลของชาวบ้าน เช่น สมาทานรักษาศีลอุโบสถศีลในวันธัมมัสสวนะในช่วงเข้าพรรษา ทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญของชาติ ตลอดจนเป็นปูชนียสถานที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยือน เป็นต้น

พระวิหารหลวงพ่อสุโขทัย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถและอยู่ในระดับเดียวกับพระอุโบสถซึ่งมีขนาดเดียวกัน เป็นพระวิหารที่ก่อด้วยอิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องไทย มีช่อฟ้าใบระกา ภายในพระวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน หน้าตักกว้าง 3 เมตร สูง 4.10 เมตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยสุโขทัยยุคต้น และมีพระอัครสาวก 2 องค์ นั่งหมอบอยู่ ณ เบื้องพระปรัศว์ซ้ายขวา เช่นเดียวกับพระอุโบสถ ใช้ประโยชน์ในแง่เป็นปูชนียวัตถุสถานที่เคารพกราบไหว้และบำเพ็ญกุศลของประชาชนทั่วไป เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ และเป็นที่พักของอุบาสกที่ร่วมปฏิบัติธรรมบวชเนกขัมมบารมีในวันสำคัญของชาติ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น และยังใช้เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนพระไตรปิฎกในวันอาทิตย์แก่ประชาชนทั่วไปด้วย

พระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วิหารพระนอน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระอุโบสถ มีขนาดกว้าง 12.50 เมตร ยาวประมาณ 42.50 เมตร เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปก่ออิฐข้างในปั้นปูนแต่งภายนอก มีขนาดยาวตลอดพระเศียรประมาณ 19.25 เมตร นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยไม่ปรากฏพระนามหน้าตักกว้างประมาณ 2.00 เมตร สูงถึงพระเกตุมาลาประมาณ 2.54 เมตร ประดิษฐานอยู่ภายในมุขด้านตะวันตกของพระวิหารนี้

สำหรับการใช้ประโยชน์นั้นใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์หรือพระนอนซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่มีขนาดใหญ่รองจากพระพุทธรูปวัดพระเชตุพนที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ และยังมีพระพุทธรูปไสยาสน์จำลององค์เล็กให้ประชาชนที่มานมัสการได้ปิดทอง นอกจากนี้ภายในวิหารยังได้จัดตั้งพระประจำวันพร้อมทั้งบาตรสำหรับให้ญาติโยมแลกเหรียญที่เจ้าหน้าที่จัดเตรียมไว้มาใส่บาตร และมีวัดอุ้มงคลให้เช้านูชาด้วย ในแต่ละวันจึงมีประชาชนแวะเวียนมานมัสการและมาทำบุญอยู่เสมอ ซึ่งทางวัดได้ตั้งตู้บริจาคและจัดดอกไม้รูปเทียน ตลอดจนใบเขียนชื่อ และสมุดเยี่ยมไว้คอยบริการประชาชนที่มาทำบุญและท่องเที่ยวโดยมีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่ที่พระวิหารไว้คอยอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยือน

พระปรางค์ 4 องค์ ตั้งอยู่ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหารด้านเหนือ โดยตั้งเรียงแถวจาก

ทิศตะวันตกมาทิศตะวันออก และยังมีพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 อีก 3 องค์ ทั้งพระปรางค์และพระเจดีย์นับเป็นสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์สถานที่มีวัตถุประสงค์ในการก่อสร้างคือให้เป็นสถานที่อันมีความสำคัญควรแก่การสักการบูชาหรือน้อมจิตรำลึกถึง หรือเป็นอนุสรณ์สถานที่ควรสำนึกถึงในคุณแห่งพระรัตนตรัยหรือบุพการีชนทั้งหลาย ซึ่งส่วนมากมิได้ใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมด้านสังคมกรรมโดยตรงหรือเป็นที่อบรมศีลธรรมจรรยาแก่คนตามปกติ

มณฑปหลวงปู่พ ภูริ เป็นมณฑปจัตุรมุขก่อด้วยอิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ กว้าง 3.00 เมตร ยาว 6.00 เมตร ส่วนหน้ามุขกว้าง 2 เมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระวิหารหลวงพ่อสุโขทัย เป็นที่ประดิษฐานศพของหลวงปู่พ ภูริ อดีตพระเกจิอาจารย์ผู้ทรงวิทยาคมและเมตตาคุณเมื่อมรณะแล้วปรากฏว่าศพของท่านไม่เน่าเปื่อย ทางวัดจึงได้นำศพของท่านบรรจุในโลงแก้วเก็บไว้ภายในมณฑปดังกล่าว เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้สักการบูชา ซึ่งมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสมากราบไหว้เป็นประจำทุกวัน โดยทางวัดได้จัดตั้งรูปเทียนและตู้บริจาคไว้เพื่อให้ผู้มากราบไหว้หลวงปู่ได้บริจาคทำบุญตามแต่ศรัทธา

รูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมอวโลกิเตศวร ประทับยืนบนแท่นบุษบกอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวิหารพระพุทธไสยาสน์ ทางวัดได้จัดแท่นบูชาวางกระถางรูป เซึ่งเทียน และแจกันดอกไม้ไว้ให้ประชาชนทั่วไปได้กราบไหว้บูชาและขอพรตามความปรารถนา ซึ่งผู้ที่มากราบไหว้บูชาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีเชื้อสายจีนซึ่งมีอยู่จำนวนมากในชุมชนรอบวัด

กุฏิสงฆ์ อันได้แก่ อาคารที่พำนักอาศัยอยู่เป็นประจำของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ปลูกสร้างรวมกันเป็นหมู่คณะแยกออกไปต่างหากจากเขตพุทธาวาส มีอยู่ทั้งสิ้นจำนวน 21 หลัง โดยแบ่งเป็น 4 คณะ คือ คณะ 1 คณะ 2 คณะ 3 และคณะพระเทพ ทั้งหมดตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส ยาวตลอดตั้งแต่ทิศตะวันตกส่วนสนามลานจอดรถหน้าวัดไปจดโรงเรียนพระปริยัติธรรมในส่วนตะวันออกของวัด ใช้เป็นที่อยู่อาศัยบำเพ็ญสมณธรรม และเป็นที่พักผ่อนกลางวัน กลางคืน ของพระภิกษุสงฆ์สามเณรตลอดจนศิษย์วัด

หอรบะฆัง มีอยู่ 1 หลัง สร้างเป็นรูปทรงจตุรมุขสองชั้น ชั้นล่างทำเป็นซุ้มมีหน้าบันทรงไทยประดับลวดลายที่สวยงามทั้ง 4 ด้าน ชั้นบนทำซุ้มโปร่งทั้ง 4 ด้าน มียอดมณฑปปลายแหลมคล้ายเจดีย์อยู่เบื้องบน แขนงระฆังไว้สำหรับตีบอกเวลาลงทำวัตรเช้า-เย็น ทำสังฆกรรม และ กิจกรรมต่างๆ ที่พึงกำหนดรู้ด้วยสัญญาณเสียงระฆัง

สำนักงานกลางของวัด เป็นห้องกระจกชั้นเดียวตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสติดกับคณะพระเทพ มีพระภิกษุเจ้าหน้าที่ยู่ประจำ ใช้เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารสำหรับผู้มาติดต่อธุระต่างๆ กับทางวัด เช่น นิมนต์พระไปทำบุญ ติดต่อบุคคลที่วัด และสมัครเรียนคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ศาลาการเปรียญ (เสริมชัย ศรีสมวงศ์) สร้างเป็นตึกขนาดใหญ่ 2 ชั้น กว้าง 17.50 เมตร

ยาว 21.50 เมตร ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของสนามลานวัดและเมรุ ใช้เป็นสถานที่ทำบุญตักบาตร ทำบุญเลี้ยงพระ ฟังธรรม และจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นที่พักและปฏิบัติธรรมของคณะอุบาสก อุบาสิกาที่มาร่วมบำเพ็ญกุศลในโครงการปฏิบัติธรรมของทางวัด

โรงเรียนปริยัติธรรม สร้างเป็นอาคารสูง 3 ชั้น ใช้เป็นสถานที่เรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และเป็นที่ตั้งของศูนย์ฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป

ฌาปนสถาน หรือเมรุ สร้างขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างทางวัดกับฝ่ายการโยธา เทศบาลนครกรุงเทพและกรมการบริษัทรับเหมาก่อสร้างแห่งหนึ่งเป็นเจ้าภาพร่วมกัน โดยสร้างเป็นฌาปนสถานถาวรทันสมัยแบบไร้กลิ่นขึ้นที่บริเวณสนามใกล้มาทางศาลาการเปรียญ ใช้เป็นที่จัดงานฌาปนกิจหรือเผาศพที่มาตั้งภายในวัดซึ่งมีผู้มาใช้บริการเผาศพเป็นประจำแทบทุกวัน

6) การจัดระเบียบของวัด

เนื่องจากวัดมหาพฤฒารามเป็นพระอารามหลวง ดังนั้นเพื่อการพัฒนาวัดให้เจริญยิ่งขึ้นมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ กับทั้งเป็นการปฏิบัติ ตามกฎกระทรวง¹ ทางวัดจึงได้ดำเนินการจัดระเบียบในด้านต่างๆ ขึ้นภายในวัด เช่น การจัดระเบียบพื้นที่ และการจัดระเบียบด้านการปกครอง เป็นต้น

ในส่วนของการจัดระเบียบพื้นที่ภายในวัดนั้น ทางวัดได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 เขต โดยยึดความสัมพันธ์กับสิ่งก่อสร้างหรือถาวรวัตถุภายในวัดเป็นเกณฑ์ ดังนี้ คือ

(1) เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้ามีกำแพงล้อมรอบอย่างเป็นสัดส่วน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัด เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ พระวิหารหลวงพ่อสุโขทัย พระปรางค์มณฑปหลวงปู่พ ภูวริ และรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมอวลโลกิเตศวร เป็นต้น

(2) เขตสังฆาวาส ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งของ หอฉัน หอสวดมนต์ และหมู่กุฏิซึ่งเป็นที่พำนักอยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัด

(3) เขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นพื้นที่ตั้งของโรงเรียนเทศบาลวัดมหาพฤฒาราม โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม ฌาปนสถาน และศาลาบำเพ็ญกุศล เป็นต้น

(4) เขตจัดประโยชน์ เป็นพื้นที่ทางวัดจัดสรรไว้สงเคราะห์ประชาชนเพื่อหารายได้บำรุงวัด ประกอบด้วยที่ดินจัดผลประโยชน์ อาคารตึกแถวสำหรับการเช่าอยู่อาศัย และลานจอดรถซึ่งเก็บค่าบริการเป็นรายเดือนและรายชั่วโมง

สำหรับการจัดระเบียบด้านการปกครองนั้น ภายในวัดมีเจ้าอาวาสเป็นอธิบดีสงฆ์ในวัดหนึ่งรูป มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารปกครองวัดตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในการปฏิบัติ

1 ดู กฎกระทรวงฉบับที่ 1 (พ.ศ.2507) หมวด 1 ว่าด้วยการสร้างวัด

หน้าที่ของเจ้าอาวาสจึงต้องรับผิดชอบในฐานะ 4 อย่าง คือ ในฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นผู้แทนวัด เป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย และเป็นพระสังฆาธิการ และภายในวัดยังมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสอีก 4 รูป โดยแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ คือ

- 1) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายปกครอง มีหน้าที่ช่วยเจ้าอาวาสดูแลรับผิดชอบงานการปกครอง และดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในวัด
 - 2) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการเผยแผ่ มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการเผยแผ่ ประชาสัมพันธ์ และการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด
 - 3) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษา มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบงานด้านการศึกษาภายในวัด
 - 4) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายสาธารณูปการ มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบงานทั่วไปภายในวัด
- นอกจากนี้ยังมีเจ้าคณะเจ้าหรือหัวหน้าคณะเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบพระภิกษุสามเณรตามคณะ กุฎีต่างๆ ในเขตสังฆาวาสด้วย

7) การจัดสรรผลประโยชน์ของวัด

ทางวัดมีอาคารสำหรับจัดผลประโยชน์ให้แก่วัด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดในส่วนเหนือซุ้มประตูวัดขึ้นไป จำนวน 20 คูหา โดยได้จัดให้บริการแก่ประชาชนในชุมชนได้เช่าอยู่อาศัยและจัดเก็บค่าเช่าเป็นรายเดือนโดยนำรายได้ส่วนนี้ไปทำนุบำรุงและพัฒนาวัด

นอกจากนี้ทางวัดยังมีที่ดินจัดผลประโยชน์ซึ่งวัดจากเขตรั้วของวัดออกไปประมาณ 7 เมตร ยาวตลอดรอบไปจรดถึงโรงเรียนเทศบาลวัดมหาพฤตารามและโรงเรียนสตรีมหาพฤตาราม ที่ดินส่วนนี้เป็นพื้นที่อันเป็นทรัพย์สินสมบัติของวัดซึ่งได้จัดสรรให้เอกชนและประชาชนทั่วไปได้เช่าสร้างเป็นอาคารร้านค้า ที่พักอาศัยโดยทำสัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐาน

อย่างไรก็ตาม เรื่องเกี่ยวกับที่ดินของวัดนั้นในอดีต (พ.ศ.2448) เคยเกิดกรณีพิพาทเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินบางส่วนระหว่างวัดกับพระยาพิพัฒน์โกษาถึงกับต้องทำหนังสือร้องเรียนต่อกระทรวงธรรมการ เพื่อนำขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชวินิจฉัย ซึ่งได้มีพระบรมราชวินิจฉัยในที่ประชุมเสนาบดีสภาถึงสองครั้งเรื่องจึงเป็นอันยุติลงได้ด้วยดี¹

8) การจัดการศึกษา

ทางวัดได้เริ่มเปิดทำการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ได้รับอนุมัติจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้าให้ตั้งเป็นสำนักเรียน เมื่อ พ.ศ.2467 เป็นต้นมา และดำเนินการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมชั้นใหม่เป็นตึก 2 ชั้น กว้าง 4 วา ยาว 8 วา ชื่อว่า “โรงเรียนภาษาบาลีและนันทธรรมวัดมหาพฤตาราม พ.ศ. 2475” ปัจจุบันได้ทรุดโทรมลงจึงได้ทำการก่อสร้าง

1 ดูรายละเอียดใน พระสุธีวรญาณ “ประวัติวัดมหาพฤตาราม”. 2541 หน้า 72-86.

โรงเรียนพระปริยัติธรรมหลังใหม่ขึ้นเป็นอาคารตึก 3 ชั้น เปิดทำการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก สำหรับในปี พ.ศ.2542 นี้มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 91 รูป มีพระภิกษุสามเณรที่เป็นมหาเปรียญ 46 รูป นักธรรม 22 รูป อันดับเรียนธรรมวินัย 33 รูป

นอกจากการศึกษาของพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรแล้วทางวัดยังได้จัดการเรียนการสอนพระไตรปิฎกพร้อมทั้งสวดมนต์ไหว้พระในวันอาทิตย์ด้วย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ทางวัดได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 โดยใช้พระวิหารหลวงพ่อบุญทนายเป็นที่ทำการเรียนการสอน เริ่มเรียนตั้งแต่เวลา 08.30 น.-20.00 น. หลังจากเรียนพระไตรปิฎกเสร็จแล้วจะแบ่งเวลาในช่วงสุดท้าย คือ ตั้งแต่ 18.00 น.-20.00 น. เป็นภาคของการปฏิบัติธรรมมีกิจกรรมคือการทำวัตรสวดมนต์ไหว้พระ และฝึกเดินจงกรมนั่งสมาธิ ซึ่งในแต่ละอาทิตย์มีผู้สนใจมาเรียนประมาณ 18 คน

นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2445-2453 กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ โดยความร่วมมือกับทางวัดได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด ชื่อว่า “โรงเรียนพาณิชย์การวัดมหาพฤฒาราม” แต่ปัจจุบันโรงเรียนแห่งนี้ได้ย้ายออกไปตั้งเป็น “โรงเรียนพาณิชย์การพระนคร” กรมศึกษาธิการจึงได้สร้าง “โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม” ขึ้นแทนในสถานที่แห่งเดิม โดยเปิดรับนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษา ตั้งแต่วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2461 เป็นต้นมา ต่อมาจึงได้ยุบชั้นประถมศึกษา คงเหลือไว้แต่เพียงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนในระดับประถมศึกษานั้นได้ตั้งเป็นโรงเรียนประชาบาลขึ้นมาใหม่ ซึ่งต่อมาได้โอนไปสังกัดเทศบาลเป็น “โรงเรียนเทศบาลวัดมหาพฤฒาราม” ในสังกัดกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ วัดและโรงเรียนทั้งสองแห่งมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สร้างโรงเรียนเป็นต้นมาดังจะได้จากเมื่อทางวัดมีกิจกรรมต่างๆ ทางโรงเรียนก็ให้ความร่วมมือด้วยดีเสมอมา และตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 เป็นต้นมาทางวัดได้เปิดโอกาสให้นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษามาใช้พระวิหารและศาสนสถานอื่นๆ เพื่ออบรมธรรมทุกสัปดาห์ พร้อมกันนั้นทางโรงเรียนได้จัดวาระให้นักเรียนมาทำความสะอาด กวาด ถู บริเวณลานรอบพระอุโบสถและพระวิหารทุกวันจันทร์และวันศุกร์ด้วย

ส่วนการจัดการศึกษาด้านวิชาชีพนั้นทางวัดได้ร่วมมือกับกรุงเทพมหานครและศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเขตบางรักเปิดสอนวิชาชีพพระยะสั้น คือคอมพิวเตอร์เบื้องต้นเพื่อพัฒนาอาชีพ เปิดเป็นศูนย์ฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ขึ้นภายในวัด โดยใช้ชั้นสองของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดมหาพฤฒารามเป็นที่ตั้งศูนย์ เพื่อเปิดให้บริการแก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไป วิชาที่เปิดสอนนั้น ได้แก่ คอมพิวเตอร์เบื้องต้น อินเทอร์เน็ต และโฟโตชอว์ป ซึ่งมีทั้งหลักสูตร 1 เดือน 3 เดือน และ 6 เดือน และหลักสูตรภาคค่ำ เสาร์-อาทิตย์ และปกติจันทร์-ศุกร์ ทุกหลักสูตรรับสมัครทุกต้นเดือน โดยผู้เรียนไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนแต่ประการใดเพียงแต่ให้บริจาคค่าน้ำ-ค่าไฟฟ้าแก่ทางวัดคนละ 200 บาท

สำหรับผู้เรียนคอมพิวเตอร์เบื้องต้น และ 300 บาท สำหรับผู้เรียนอินเทอร์เน็ต ศูนย์ฝึกอบรมคอมพิวเตอร์ดังกล่าวนี้ทางวัดเปิดให้บริการมาได้ประมาณ 7-8 ปี แล้ว ซึ่งแต่ละหลักสูตรมีผู้มาสมัครเรียนประมาณ 25 คน และเมื่อเรียนจบหลักสูตรทางศูนย์จะมีวุฒิบัตรจากกรุงเทพมหานครมอบให้ด้วย

9) การสาธารณสงเคราะห์

ทางวัดได้จัดตั้งกองทุนและมอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบนักธรรมและบาลีได้ รวมทั้งได้จัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่มีความประพฤติดีแต่ยากจนปีละหลายทุนมากบ้างน้อยบ้างตามความเหมาะสมและสภาพเศรษฐกิจในแต่ละปี และเมื่อเกิดภัยธรรมชาติแก่ประชาชนในภาคต่างๆ ของประเทศ เช่น เกิดอุทกภัย ภัยแล้ง เป็นต้น ทางวัดได้ประชาสัมพันธ์ให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดและประชาชนทั่วไปที่มาทำบุญได้รับทราบและร่วมบริจาคปัจจัยและสิ่งของต่างๆ แก่ผู้ประสบภัยดังกล่าวด้วย

ในส่วนของกรณีอุปการะสงเคราะห์นั้น หากผู้ตายเป็นศพไร้ญาติและยากจนทางวัดจะดำเนินการอุปการะให้ฟรีเพื่อเป็นการสงเคราะห์แก่คนยากจนอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดสรรพื้นที่บริเวณวัดส่วนหนึ่งไว้เป็นลานจอดรถเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป เนื่องจากวัดตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนขนาดใหญ่มีประชาชนจำนวนมากที่ไม่มีที่จอดรถ ทางวัดพิจารณาเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่วัดและแก่ชุมชน ประกอบกับมีพื้นที่ส่วนหนึ่งที่พอจะดำเนินการได้ จึงได้จัดสรรพื้นที่ดังกล่าวบริเวณหน้าวัดด้านในซุ้มประตูเป็นลานจอดรถ และได้จัดเจ้าหน้าที่ไว้คอยดูแลความเรียบร้อยแก่ผู้มาจอดรถด้วย โดยคิดค่าบริการเป็นรายเดือนและรายชั่วโมงๆ ละ 10 บาท ซึ่งรายได้ส่วนนี้ทางวัดได้นำไปใช้ในกิจการทั่วไปของวัด

10) ลำดับเจ้าอาวาส

ลำดับเจ้าอาวาสวัดมหาพฤฒาราม นับแต่อดีต-ปัจจุบัน มีดังนี้

- (1) พระครูธรรมจริยาภิรมย์ (สอน) เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ในสมัยรัชกาลที่ 4
- (2) พระศีลาจารพิพัฒน์ (สี) ได้มาเป็นเจ้าอาวาสชั่วคราวในสมัยรัชกาลที่ 4
- (3) พระธรรมจริยาภิรัต (ปาน) ภายหลังได้เป็นพระราชาคณะที่ “พระศาสนานุรักษ์” ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสตั้งแต่ พ.ศ. 2428-2436
- (4) พระธรรมเจดีย์ (อุ่ม ธมฺมโร) ดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2458
- (5) พระธรรมธราจารย์ (อ่อน ปญฺญตฺตโม) ดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2458-2484
- (6) พระครูบริหารวรกิจ (แจ็ก โสปีโต) ดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2484-2491
- (7) พระเทพวิสุทธิเวที (สุด จิตฺตวิโร) ป.ธ. 9 ดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2491-2531
- (8) พระราชปัญญาสุธี (วิจิตร วัฒนภาณี) ดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน

ปัจจุบันในปี พ.ศ. 2542 ทางวัดมีจำนวนพระภิกษุจำพรรษา 56 รูป สามเณร 45 รูป รวมจำนวนพระภิกษุสามเณรทั้งสิ้น 101 รูป ศิษย์วัด 17 คน

4.3.2 วัดหัวลำโพง

1) ประเภทชั้นชนิดของวัด

วัดหัวลำโพงเป็นวัดราษฎร์ ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

2) สถานที่ตั้งวัด

วัดหัวลำโพงตั้งอยู่เลขที่ 728 ถนนพระราม 4 แขวงสี่พระยา เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

3) เขตและอุปจารของวัด

วัดนี้มีที่ดินตั้งวัดในเนื้อที่ 20 ไร่ มีอาณาเขตโดยรอบดังนี้

ทิศเหนือ ยาว 100 เมตร ติดต่อกับที่ดินเอกชน

ทิศใต้ ยาว 120 เมตร ติดต่อกับที่ดินเอกชน

ทิศตะวันออก ยาว 120 เมตร ติดต่อกับถนนพระราม 4 และที่ดินเอกชน

ทิศตะวันตก ยาว 160 เมตร ติดต่อกับที่ดินเอกชน

พื้นที่ตั้งวัดแต่เดิมเป็นบริเวณที่ราบลุ่มถูกน้ำท่วมถึงในฤดูฝนเมื่อคราวน้ำหลากมากๆ ปัจจุบันมีการปรับปรุงบริเวณวัดเป็นพื้นคอนกรีตยกระดับให้สูงขึ้นและขุดคูระบายน้ำทิ้ง ทำให้น้ำไม่สามารถท่วมถึงได้เว้นแต่เวลาฝนตกหนักไม่สามารถระบายน้ำได้ทันก็มีท่วมแต่ไม่รุนแรง วัดนี้ตั้งอยู่ใจกลางของเมืองหลวงแวดล้อมไปด้วยอาคารและชุมชนหนาแน่น นอกจากนี้ภายในพื้นที่ของวัดยังเป็นที่ตั้งของสำนักงานมูลนิธิร่วมกตัญญูอีกด้วย

ปัจจุบันวัดหัวลำโพงมีที่ดินประมาณ 20 ไร่ ซึ่งในระยะแรกมีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ ต่อมา นายท้วม พุ่มแก้ว ซึ่งมีที่ดินติดกับเขตวัดด้านถนนพระราม 4 ได้ถวายที่ดินส่วนนั้นให้แก่วัด ประมาณ 6 ไร่ และนางสาวลออ หลิมแข่งไถ่ ได้ถวายพินัยกรรมที่ดินอีกประมาณ 7 ไร่ (บริเวณโรงเรียนพุทธจักรวิทยา)

4) ชื่อวัด

แต่เดิมวัดหัวลำโพงมีนามว่า “วัดหัวลำโพง” สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2325 ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าบุคคลใดเป็นผู้สร้าง แต่สันนิษฐานกันว่าประชาชนที่อยู่ในละแวกนั้นจะร่วมใจกันสร้างขึ้นเป็นศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและขนานนามว่า “วัดหัวลำโพง” ตามลักษณะของภูมิประเทศที่ตั้งวัดในขณะนั้น เพราะกล่าวกันว่าแต่เดิมสถานที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของกองพลต่างๆ หลาย ชาวบ้านจึงพากันเรียกขานตามลักษณะพฤติกรรมของวัวว่า “ทุ่งหัวลำโพง” เมื่อได้

สร้างวัดขึ้นมาในบริเวณแห่งนี้จึงได้ขนานนามว่า “วัดหัวลำโพง” ดังกล่าว

อีกนัยหนึ่งสันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างขึ้นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในช่วงประมาณรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้โดยอาศัยการสันนิษฐานจากรูปทรงอุโบสถหลังเก่าและเจดีย์ที่อยู่ด้านหลังอุโบสถ ซึ่งสร้างคู่กันมา มูลเหตุความเป็นมาของการสร้างวัดนี้กล่าวกันว่าเมื่อคราวที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าทำลายเผาผลาญบ้านเมืองตลอดจนวัดวาอารามจนในที่สุดได้เสียกรุงแก่ข้าศึกเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.2310 ซึ่งเป็นการเสียกรุงครั้งสุดท้ายในประวัติศาสตร์ การสงครามครั้งนี้ประชาชนเสียชีวิตและได้รับความเดือดร้อน บางพวกไม่สามารถที่จะอาศัยอยู่ในถิ่นเดิมต่อไปได้ จึงพากันอพยพครอบครัวลงมาทางใต้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณวัดหัวลำโพงในปัจจุบันนี้ เห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมยังไม่มีเจ้าของถือกรรมสิทธิ์ มีลำคลองเชื่อมโยงสะดวกต่อการสัญจรไปมา จึงได้ตั้งถิ่นฐานและจับจองที่ดิน นานปีเข้าต่างก็มีหลักฐานมั่นคงเป็นปึกแผ่นทั่วกัน ต่อมาจึงได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นตามวิสัยอันดีงามเช่นบรรพบุรุษชาวพุทธทั้งหลายและให้ชื่อว่า “วัดหัวลำโพง” ตามความนิยมอันเข้ากับเหตุการณ์นั้น เพราะชาวบ้านกับวัดส่วนใหญ่ของไทยมักมีชื่อเหมือนกัน หรือมีความหมายเดียวกัน (พระศรีวิชรโมลี, 2541:20-22)

ครั้นต่อมาประมาณ พ.ศ. 2447 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดผ้ากฐิน พระองค์จึงได้พระราชทานนามวัดให้เปลี่ยนจากวัดหัวลำโพงมาเป็นวัด “หัวลำโพง” อันเป็นชื่อที่ใช้เรียกขานกันต่อมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

5) อาคารเสนาสนะ ปุณนิยวัตถุสถานและการใช้ประโยชน์

ภายในวัดมีอาคารและเสนาสนะดังนี้ อุโบสถ หลัง กว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2325 ซึ่งอยู่ในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาภายหลังได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อมุขด้านหน้าด้านหลังและส่วนอื่นๆ เพิ่มเติม ปัจจุบันอุโบสถหลังนี้ได้มีการรื้อถอนและก่อสร้างเป็นอุโบสถหลังใหม่ขึ้นแทนในที่เดิม โดยอุโบสถหลังใหม่นี้สร้างเป็นแบบทรงไทยจตุรมุข 3 ชั้น พื้นและฝาปูด้วยหินอ่อนและหินแกรนิต กว้าง 16.99 เมตร ยาว 37.59 เมตร หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ตรงกลางมียอดมณฑปประกอบด้วยฉัตรฐานมณฑปมีครุฑทรงสุบรรณทั้ง 4 ด้าน ติดซ้อฟ้าโบริกะกา เป็นหวนาคสามหัว หน้าบันมีลวดลาย ประดิษฐ์ตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี เหนือครุฑทั้ง 4 ด้าน ประตูและหน้าต่างมีซุ้มยอดมณฑปครึ่งซีกติดลายปูนปั้น ลงรักปิดทอง ประดับกระจกลี มีประตูด้านหน้า 3 ประตู ด้านข้างซ้าย 1 ประตู ด้านข้างขวา 1 ประตู ด้านหลัง 1 ประตู ประกอบด้วยบานประตู 12 บาน หน้าต่างด้านละ 4 หน้าต่าง ประกอบด้วยบานหน้าต่าง 16 บาน บานประตูและบานหน้าต่างทั้งด้านในและด้านนอกประดับมุขลวดลาย มีฉัตรกรรมฝาผนัง 4 ด้าน เพดานลวดลายประดับโคมไฟ ซ่อไฟระย้า รอบอุโบสถด้านนอก มีเชิงชายหลังคาประดับลวดลาย มีคันทวยเทพพนมและหัวเสาปูนปั้น ลงรักปิดทอง ประดับกระจกลี ระเบียงด้านนอก อุโบสถมีทางเดินปูด้วยหินอ่อนและหินแกรนิต มีศาลารายทรงจตุรมุขยอดมณฑป 4 หลัง ประจำ 4 ทิศ

เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป อติตบุรพาจารย์ มีซุ้มระฆังทรงไทย ด้านข้างซ้าย 1 ซุ้ม ด้านข้างขวา 1 ซุ้ม ด้านหลัง 1 ซุ้ม ปุชนิยวัตถุที่สำคัญภายในอุโบสถ คือ พระพุทธรูปมณฑล และพระอัครสาวก ด้านหน้าอุโบสถมีพระพุทธรูปปางยืนถวายเนตร ส่วนชั้นกลางและชั้นล่างของอุโบสถเป็นห้องโถงเขียนจิตรกรรมเพดานและจิตรกรรมฝาผนัง ชุดวรรณคดีไทย ชาตก ประเพณีไทย โดยเฉพาะชั้นล่างนี้จากการสัมภาษณ์พระเถระรูปหนึ่งภายในวัดกล่าวว่ามีโครงการที่จะจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาและการท่องเที่ยวโดยรูปแบบของพิพิธภัณฑ์จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทย นอกจากนี้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาและการท่องเที่ยวแล้วยังเป็นการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม พร้อมกันไปด้วย

ด้านการใช้ประโยชน์จากอุโบสถนั้นนอกจากจะใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมตามพระวินัยของพระสงฆ์โดยตรง เช่น ประชุมฟังพระปาติโมกข์ในวันอุโบสถ (จัน/แรม 15 ค่ำ) ทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น เป็นต้น แล้วในส่วนที่เกี่ยวกับชาวบ้านหรือชุมชนนั้นใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น แสดงธรรมเทศนาและเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นสถานที่ให้อุปสมบทแก่บุตรหลานชาวบ้าน เป็นที่ประชุมทำวัตรสวดมนต์ ฟังธรรม สนทนาธรรม และเจริญจิตภาวนา ของชาวบ้านผู้มีศรัทธามาถืออุโบสถศีลในวันอุโบสถ ช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เป็นต้น นอกจากนี้ทางวัดยังเปิดให้บริการแก่ชาวบ้านในการเข้ามาทำบุญไหว้พระประธาน ถวายสังฆทาน แก่บ้น และท่องเที่ยว ทุกวันตั้งแต่เวลา 06.00-18.00 น.

เนื่องจากอุโบสถหลังใหม่นี้สร้างด้วยงบประมาณจำนวนมากถึง 150 ล้านบาท จึงมีความวิจิตรงดงามและมีขนาดใหญ่โต จึงสามารถใช้บำเพ็ญประโยชน์ได้หลายประการซึ่งโดยปกติใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล ประกอบศาสนพิธี และงานอื่น ดังกล่าวแล้ว จากการสัมภาษณ์พระผู้ใหญ่รูปหนึ่งในวัดกล่าวว่าทางวัดยังมีโครงการที่กำลังจะดำเนินการ 2 โครงการ คือ โครงการอบรมศีลธรรมตอนเที่ยงแก่ประชาชน โดยมีรูปแบบคือ การสวดมนต์ไหว้พระ บำเพ็ญสมธิ และบรรยายธรรม เพื่อให้บริการแก่ประชาชนซึ่งไม่ค่อยมีเวลามาวัดในช่วงเวลาอื่น อีกโครงการหนึ่งคือการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชั้นในชั้นล่างของอุโบสถ ซึ่งปัจจุบันได้เริ่มดำเนินการไปบ้างแล้ว

หอรระฆัง หอกลองมืออยู่ 1 หลังสร้างเป็นรูปทรงสองชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ทาสีทอง แฉวนกลองชั้นบนทำซุ้มโปร่งทั้ง 4 ด้าน ยอดมณฑปประดับลวดลาย แฉวนระฆังไว้สำหรับตีบอกเวลาลงทำวัตรเช้าเย็น และทำสังฆกรรมต่าง ๆ

ห้องสมุดหรือหอสมุดมืออยู่ 1 หลัง ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกุฏิเจ้าอาวาส ห่างจากหอรระฆังประมาณ 10 เมตร ใช้เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกและหนังสือทั่วไปซึ่งจัดเรียงไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยในชั้นและตู้วางหนังสือ ใช้ประโยชน์สำหรับเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลเอกสารวิชาการทางด้านศาสนา วัฒนธรรม และวิชาการทั่วไป ของพระภิกษุสามเณรและ

ประชาชนผู้สนใจทั่วไปโดยมิได้คิดค่าบริการแต่ประการใด ปัจจุบันมีผู้มาใช้บริการจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากหนังสือที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้มาใช้บริการ ถึงกระนั้นก็ยังมียุ่มาใช้บริการอยู่เป็นประจำ

กุฎีสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสมีจำนวน 10 หลัง เป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้น 5 หลัง อาคารไม้ 2 ชั้น และชั้นเดียว 5 หลัง กุฎีสงฆ์ทั้งหมดนี้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยประจำของพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด ซึ่งแต่ละกุฎีจะมีหัวหน้ากุฎีเป็นผู้ปกครองดูแลความสงบเรียบร้อยภายในแต่ละกุฎี เนื่องจากวัดนี้มีจำนวนพระภิกษุสามเณรไม่มากและน้อยจนเกินไปจึงมีสถานที่อยู่ที่สะดวกสบายในการอยู่อาศัย การรับพระภิกษุสามเณรเข้ามาอยู่อาศัยในวัดในแต่ละปีก็ไม่ได้รับจำนวนมากนัก ส่วนใหญ่จะรับเฉพาะสามเณรที่ต้องการมาศึกษาต่อเท่านั้น

โรงเรียนปริยัติธรรมนครเขตประชาสรรค์ สำนักเรียนวัดหัวลำโพง เป็นอาคารทรงไทยคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้น มีขนาดกว้าง 16 เมตร ยาว 38 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.2530 เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลในมงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ สำหรับการใช้อยู่ที่นั่น ชั้นที่ 1 ใช้เป็นสถานที่จัดถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสามเณรที่ศึกษาพระปริยัติธรรม และเป็นที่น่าเพ็ญกุศลสาธารณะ ชั้นที่ 2 ใช้เป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรม และใช้เป็นที่พักพระสังฆาธิการของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ส่วนชั้นที่ 3 ใช้เป็นสถานที่เก็บศาสนสมบัติของวัด

นอกจากนี้ยังมีศาลาสุทธาวาสซึ่งเป็นตึก 3 ชั้น มีการใช้ประโยชน์ในหลายด้าน ชั้นล่างใช้เป็นที่ตั้งสำนักงานกลางของวัดสำหรับบริการประชาชนที่มาติดต่อกับทางวัดในด้านต่างๆ เช่น มาติดต่อนิมนต์พระไปทำบุญที่บ้าน ยืมสิ่งของที่ใช้ในพิธีทำบุญ มาถวายสังฆทานที่วัด บูชาวัตถุมงคล และมาติดต่อเพื่อขอตั้งศพในวัด เป็นต้น นอกจากนี้สำนักงานกลางยังใช้เป็นสถานที่รับบัตรจอดรถและประทับตราสำหรับประชาชนที่นำรถมาจอดในอาคารจอดรถของวัด งานหลักหรืองานประจำของสำนักงานกลางคือคอยอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาติดต่อกับทางวัดเพื่อขอตั้งศพบำเพ็ญกุศลตามประเพณี โดยภายในสำนักงานกลางจะมีพระภิกษุที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำไว้คอยบริการอำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ แก่ผู้มาติดต่อกับทางวัด ซึ่งสำนักงานกลางนี้จะเปิดทำการตั้งแต่เวลา 06.00-21.00 น. ทุกวัน นอกจากนี้สำนักงานกลางแล้วยังเป็นที่ตั้งสำนักงานเจ้าคณะเขตบางรัก ซึ่งตกแต่งเป็นห้องกระจกติดม่านอย่างดี ใช้เป็นสถานที่ติดต่อประสานงานกับเจ้าคณะเขตบางรัก ซึ่งเป็นเจ้าคณะปกครองคณะสงฆ์ระดับเขต เทียบได้กับนายอำเภอหรือผู้อำนวยการเขตในทางการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง

ส่วนชั้น 2 และชั้น 3 นั้นใช้ในลักษณะเป็นศาลาอเนกประสงค์โดยเฉพาะชั้น 3 ซึ่งเป็นห้องโถงที่กว้างขวางนั้นทางวัดได้จัดให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ฟังเทศน์โดยร่วมมือกับทางวัดเบญจมบพิตรและ

หน่วยงานเอกชนจัดให้มีการบรรยายธรรมแก่ประชาชนทั่วไปเป็นประจำทุกเดือนๆ ละ 1 ครั้ง โดยนิมนต์พระวิทยากร พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงจากวัดต่างๆ ทั่วประเทศผลัดเปลี่ยน หมุนเวียนมาให้ความรู้และนำปฏิบัติธรรมแก่ประชาชน

ศาลาบำเพ็ญกุศลศพมีทั้งหมด 16 หลัง บทบาทของศาลาเหล่านี้คือใช้เป็นสถานที่ตั้งศพเพื่อนำเพ็ญกุศลตามประเพณี ซึ่งจะมีประชาชนมาติดต่อดังศพเป็นประจำมิได้ขาดบางวันก็มีมากจนเต็มทุกศาลาและในแต่ละวันจะมีการฌาปนกิจหรือเผาศพไม่ต่ำกว่า 5 ศพ ระยะเวลาของการตั้งศพไว้บำเพ็ญกุศลที่ศาลาบำเพ็ญกุศลเพื่อรอการฌาปนกิจนั้นจะเป็นไปตามประเพณีนิยม คือ จะมีการตั้งศพไว้ทั้ง 3 วันและ 7 วัน หรือวันเดียวแล้วเผาก็มี การจะตั้งศพไว้กี่วันนั้นขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ ศรัทธา ความประสงค์ และความพร้อมของเจ้าภาพ แต่ส่วนใหญ่จะนิยมตั้งศพไว้ 7 วัน เมื่อตั้งศพแล้วตอนกลางคืนเจ้าภาพจะนิมนต์พระในวัดมาสวดอภิธรรมทุกคืนตามประเพณีจนกว่าจะถึงวัน ฌาปนกิจศพ ในการสวดอภิธรรมนั้นทางวัดจะจัดแบ่งพระสำหรับสวดไว้เป็นชุดๆ แต่ละชุดจะจัดสรรให้สามเณรได้ลงสวดด้วยทุกครั้งซึ่งเรื่องนี้พระภิกษุในวัดรูปหนึ่งกล่าวว่านโยบายของทางวัดที่ต้องการให้สามเณรมีรายได้บ้าง เพราะว่าสามเณรไม่ได้ไปกิจนิมนต์นอกวัดเหมือนกับพระภิกษุสงฆ์

อีกประการหนึ่งเป็นที่น่าสนใจคือในการตั้งศพไว้ที่ศาลานั้นกลางคืนจะมีการสวดอภิธรรมและมีผู้คนมาร่วมฟังพระสวดอภิธรรมกันเป็นจำนวนมากแต่ตอนกลางวันส่วนมากจะปิดศาลาทิ้งไว้ ในเรื่องนี้เจ้าภาพหลายคนให้ความเห็นตรงกันว่าเป็นเพราะมีงานที่ต้องทำในเวลากลางวันจึงจำเป็นต้องปิดศาลาทิ้งไว้ข้อนี้แตกต่างกับในต่างจังหวัดที่มีการเผาศพตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืนซึ่งทั้งญาติๆ และชาวบ้านต่างก็มาร่วมงานช่วยกันจนกว่าจะถึงวันเผา ทำให้เจ้าภาพหรือญาติของผู้ตายคลายความเศร้าโศกและอบอู่ใจได้ไม่น้อยที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะสภาพของสังคมและวิถีชีวิตของคนในต่างจังหวัดในชนบท กับในเมืองหลวงมีความแตกต่างกันนั่นเอง อนึ่งในการจัดงานศพหรือตั้งศพเพื่อนำเพ็ญกุศลในวัดนั้นหากเจ้าภาพมีความประสงค์จะเลี้ยงพระทางวัดก็จะจัดภัตตาหารให้โดยทางวัดมีเจ้าหน้าที่โรงครัวไว้บริการ หรือหากเจ้าภาพจะจัดหามาเองก็สุดแท้แต่ความประสงค์ของเจ้าภาพ เมื่อสิ้นสุดการตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือฌาปนกิจศพเสร็จแล้วทางวัดจะจัดเก็บค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าศาลาจากเจ้าภาพ ทั้งนี้ต้องมีการตกลงล่วงหน้าตั้งแต่วันแรกก่อน การเก็บค่าศาลานั้นจะขึ้นอยู่กับขนาดและคุณภาพของศาลา ซึ่งมีทั้งขนาดใหญ่และเล็ก คุณภาพดี ปานกลาง และตามสภาพ เช่น ดิดแอร์ ปูพรม ดิดพัตลม ปูกระเบื้อง เป็นต้น แต่หากเป็นศพที่ไม่มีญาติ ศพอนาถา หรือศพที่เจ้าภาพยากจนไม่มีปัจจัยค่าศาลาจริงๆ ทางวัดก็จะบริการให้ฟรี

ฌาปนสถานหรือเมรุที่เผาศพมี 1 หลัง จากการสัมภาษณ์พระภิกษุในวัดรูปหนึ่งกล่าวว่าปัจจุบันมีการปรับปรุงให้เป็นชนิดที่ไร้กลิ่นไร้ควัน เพราะวัดตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชน เพื่อไม่ให้กลิ่นและควันไปรบกวนชาวบ้านและพระสงฆ์ภายในวัด ประกอบกับเมรุเองต้องทำงานหนักเพราะมีการเผาศพ

ในแต่ละวันไม่ต่ำกว่า 5 ศพขึ้นไป ในการเผาศพนั้นทางวัดจะมีสัปเหร่อประจำวัดไว้คอยบริการให้ความสะดวกและจัดการเผาศพพร้อมทั้งคอยตรวจตราดูแลให้เกิดความถูกต้องเรียบร้อยและเป็นไปตามประเพณี ในการนี้เจ้าภาพต้องจ่ายค่าบริการให้แก่สัปเหร่อด้วย

นอกจากนี้ภายในวัดยังมีอาคารสำหรับจอดรถซึ่งก่อสร้างเป็นตึก 4 ชั้น ไว้บริการในการจอดรถแก่ประชาชนทั่วไป รถที่จะนำมาจอดภายในอาคารจอดรถของวัดนั้นจะต้องรับบัตรจากเจ้าหน้าที่ที่ประตูทางเข้าวัดเสียก่อน โดยทางวัดจะคิดค่าจอดรถครั้งละ 10 บาท หากไม่มีตราประทับจากเจ้าหน้าที่ของวัดจะคิดค่าจอดรถชั่วโมงละ 10 บาทต่อรถ 1 คัน สำหรับรายได้ที่ได้นำมาจัดไว้เป็นประจำนั้นทางวัดคิดค่าบริการเป็นรายเดือน ส่วนรายได้ที่เกิดจากการเก็บค่าจอดรถนั้นทางวัดจะนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ ภายในวัด ตามที่เห็นสมควร

ปูชนียวัตถุ

ในส่วนของปูชนียวัตถุที่สำคัญของวัดนั้นมีดังนี้ คือ พระประธานซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถนามว่า “หลวงพ่พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หน้าตักกว้าง 1.13 เมตร สูง 1.68 เมตร ลงรักปิดทอง เนื้อพระเศศประกอบด้วยฉัตรโคมไฟ 7 ชั้น ประทับอยู่บนฐานชุกชี 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นฐานหินอ่อน ชั้นบนเป็นฐานปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกสี บนฐานชั้นแรกเป็นที่ประดิษฐานพระอัครสาวกสององค์ยืนอยู่บนฐานหินอ่อนแกะบัวหงาย ได้ฐานชุกชีบรรจุพระพุทธรูปปางต่างๆ พระผงพุทธคุณ และเหรียญพระคณาจารย์ต่างๆ เมื่อวันวิสาขบูชาที่ 10 พฤษภาคม 2541

พระพุทธรูปประดิษฐานหน้าอุโบสถนามว่า “หลวงพ่อดำ” เพราะเป็นสัมฤทธิ์รมดำ ประทับยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองข้าง เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หล่อด้วยทองเหลืองลงรักปิดทอง อีกองค์หนึ่งหล่อขึ้นใหม่พร้อมกับการสร้างอุโบสถหลังใหม่นี้เพื่อประดิษฐานไว้คู่กัน

นอกจากนี้ทางด้านหลังอุโบสถยังมีพระเจดีย์ทรงกลมสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีบันไดขึ้นชั้นทำประตักยิมได้บูรณะปฏิสังขรณ์ด้วยการสร้างครอบทรงเดิมที่มีฐานกว้าง 8 เมตร สูงประมาณ 15 เมตร สร้างเป็นห้องโถงสี่เหลี่ยมผืนผ้าปูด้วยหินอ่อนและหินแกรนิตและมีเจดีย์ทรงกลมประดิษฐานบนห้องโถงสี่เหลี่ยมสี่ห้อง มีแนวระเบียงเดียวกันกับอุโบสถ พระเจดีย์นี้เป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุที่คุณหญิงฉวี วรกาญจน์ (ฉวี บุณยาศรี) ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้เมื่อ พ.ศ. 2516

6) การจัดระเบียบของวัด

เนื่องจากวัดมีพื้นที่กว้างขวางพอเพียงจึงมีการก่อสร้างถาวรวัตถุและดำเนินกิจกรรมหลายอย่าง ประกอบกับทางวัดมีบุคลากรจำนวนมาก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดการสิ่งต่างๆ ให้เป็นไปอย่างมีระเบียบ

เรียบร้อยเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้พบเห็น ทางวัดจึงได้ดำเนินการจัดระเบียบสิ่งต่างๆ ภายในวัดขึ้น กล่าวคือในส่วนของพื้นที่ตั้งวัดนั้นทางวัดได้จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

(1) ส่วนที่เป็นเขตพุทธาวาส ตั้งอยู่ทางด้านหน้าวัดติดกับโรงเรียนเทศบาลวัดหัวลำโพงและมูลนิธิร่วมกตัญญู

(2) ส่วนที่เป็นเขตสังฆาวาส เป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร แบ่งถาวรวัตถุเป็นกุฏิสงฆ์ อาคารเรียน หอสมุด ศาลาบำเพ็ญกุศล และหอกลองหอระฆัง เป็นต้น

(3) ส่วนที่เป็นเขตสาธารณสงเคราะห์ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่อยู่ด้านหน้าของวัดทางทิศเหนือ เป็นที่ตั้งของโรงเรียนเทศบาลวัดหัวลำโพงและมูลนิธิร่วมกตัญญู และส่วนที่อยู่ด้านหลังวัดทางทิศใต้ เป็นที่ตั้งของโรงเรียนพุทธจักรวิทยา

สำหรับการจัดระเบียบด้านการปกครองนั้น นอกจากจะมีเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสอีกสองรูปช่วยกันบริหารปกครองวัดแล้ว ทางวัดยังได้จัดตั้งเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่ประจำโอบสธ เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานกลาง เลขานุการวัด และเลขานุการเจ้าคณะเขตซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ในวัด และเจ้าหน้าที่ฝ่ายศาสนพิธีประจำศาลาบำเพ็ญกุศลและฌาปนสถาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นฆราวาส เป็นต้น เจ้าหน้าที่เหล่านี้มีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบและปฏิบัติตามที่วัดมอบหมาย ซึ่งทางวัดจะมีมติยกัดประจำเดือนให้ตามสมควร

นอกจากนี้ทางวัดยังได้ตั้งระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ประจำวัดขึ้นเพื่อให้เป็นระเบียบปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด เช่น ระเบียบว่าด้วยการรับพระภิกษุสามเณรที่จะเข้ามาอยู่ภายในวัดจะต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าอาวาส และต้องสอบบาลีได้ในชั้นใดชั้นหนึ่งก่อน พระภิกษุสามเณรที่เป็นนักเรียนจะต้องสอบเปรียญ 6 ได้เสียก่อนทางวัดจึงจะอนุญาตให้ไปเรียนวิชาทางโลกได้ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษตามกฎหมายของวัด เช่น ให้ออกไปเสียจากวัด หรือทำทัณฑ์บนไว้ก่อนแล้วแต่กรณี

7) การจัดสรรผลประโยชน์ของวัด

ทางวัดมีพื้นที่ส่วนหนึ่งในเขตด้านหน้าของวัดซึ่งปัจจุบันถูกทางด่วนตัดผ่านจึงได้ทำผาติกรรมพื้นที่ส่วนนี้ไป ทางวัดได้จัดการผลประโยชน์จากที่ดินส่วนนี้โดยผ่านกรมการศาสนา และนำรายได้ซึ่งเป็นดอกเบี้ยมาเป็นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างถาวรวัตถุและบูรณะปฏิสังขรณ์วัด นอกจากนี้ทางวัดยังมีรายได้จากการเช่าบูชาวัตถุมงคลที่ได้จัดสร้างไว้จำนวนมาก โดยมีเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นฆราวาสสองคนคอยให้บริการประจำอยู่ที่แผนกวัตถุมงคลซึ่งอยู่ติดกับสำนักงานกลางของวัด และรายได้ประจำของวัดอีกอย่างหนึ่งคือค่าบริจาคบำรุงศาลาบำเพ็ญกุศลและค่าจอดรถจากอาคารจอดรถของวัด ซึ่งในแต่ละวันจะมีผู้มาใช้บริการเป็นจำนวนมาก

8) การจัดการศึกษา

ก่อนที่จะเปิดเป็นสำนักเรียนอย่างเป็นทางการนั้นทางวัดได้สนับสนุนส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมจากสำนักเรียนอื่นได้ตามอริยาศัย เมื่อปี พ.ศ.2530 จึงได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมนครเขตประชาสรรค์ สำนักเรียนวัดหัวลำโพงขึ้น และเปิดทำการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี โดยแผนกธรรมเปิดสอนตั้งแต่นักธรรมชั้นตรี ถึงนักธรรมชั้นเอก แผนกบาลีเปิดสอนตั้งแต่มัธยมศึกษา ป.ธ.3 ถึง ชั้นประโยค ป.ธ.7 และได้ดำเนินการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน มีพระภิกษุสามเณรที่เป็นนักเรียนโดยเฉลี่ยในแต่ละปีการศึกษาประมาณ 60 รูป สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมของฆราวาสนั้นทางวัดได้จัดให้มีการเรียนการสอนธรรมศึกษาทั้งธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ซึ่งผู้ที่มาเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดนั่นเอง

นอกจากนี้ทางวัดยังได้ร่วมมือกับทางราชการสร้างโรงเรียนวัดหัวลำโพงสังกัดกรุงเทพมหานคร เปิดสอนในระดับประถมศึกษา และโรงเรียนพุทธจักรวิทยาสอนในระดับมัธยมศึกษา พร้อมทั้งได้ส่งเสริมให้มีการเปิดโรงเรียนผู้ใหญ่ขึ้นในโรงเรียนดังกล่าวซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของวัดด้วย และทางวัดยังได้จัดให้พระภิกษุสามเณร 8 รูปไปช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่โรงเรียนทั้งสองแห่งด้วย

9) การสาธารณสงเคราะห์

ทางวัดได้จัดมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนทุกปี รวมทั้งจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์การศึกษาแก่เยาวชน มูลนิธิสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร สมาคมการกุศลวัดหัวลำโพง ให้มูลนิธิร่วมกตัญญูใช้ที่ดินของวัด 100 ตารางวา จัดตั้งสาขาของมูลนิธิขึ้นโดยร่วมมือกับสโมสรโรดาร์กรุงเทพฯได้ และจัดให้มีสนามพักผ่อนบริการแก่ประชาชนในบริเวณทางด้านหน้าวัด แต่ปัจจุบันสนามนี้ถูกถนนตัดผ่านทางวัดจึงทำผาติกรรมที่ดินส่วนนี้ และนำรายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการต่างๆ ของวัด

ในส่วนของการจัดมอบทุนการศึกษานั้นทางวัดได้จัดมอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบไล่ได้และจัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียน นักศึกษา ที่เรียนดีมีความประพฤติเรียบร้อยแต่ผู้ปกครองมีรายได้น้อย ในเขตบางรักและเขตใกล้เคียง ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา จำนวน 314 ทุน เป็นประจำทุกปี

นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดให้ทุนอาหารกลางวันแก่เด็กทั่วไปตามโรงเรียนต่างๆ เป็นจำทุกปี และยังได้อนุญาตให้ประชาชนนำสินค้ามาจำหน่าย และตั้งร้านค้า หาบเร่ แผงลอย ภายในวัดได้ เนื่องจากแต่ละวันมีผู้คนผ่านเข้าออกวัดเป็นจำนวนมากและวัดมีพื้นที่พอเพียงจึงสามารถให้บริการในส่วนนี้ได้

10) ลำดับเจ้าอาวาส

มีเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวม 10 รูป ตามลำดับดังนี้

- 1) สมภารมาก
- 2) สมภารแดง
- 3) สมภารแพง ดำรงตำแหน่งถึง พ.ศ. 2442
- 4) พระครูญาณมุนี (สิงห์) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2442-2467
- 5) พระครูวินัยธร (ปัด) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2467-2472
- 6) พระครูสมุห์พุ่ม ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2472-2475
- 7) พระมหาวยง ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2475-2481
- 8) พระราชวิสุทธิโมลี (ขาว ปุสสนาโค) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2481-2522
- 9) พระครูนครเขตบริรักษ์ (สุวิทย์ จิตวิโช จบ ป.ธ.3, M.A.) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ.2522-2534
- 10) พระพิพัฒนปริยัติสุนทร (นรินทร์ นรินโท) ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2534-ปัจจุบัน ปัจจุบันวัดหัวลำโพงมีพระภิกษุ จำนวน 50 รูป สามเณร 30 รูป ศิษย์วัด 13 คน

4.3.3 วัดแก้วแจ่มฟ้า

1) ประเภทชั้นและชนิดของวัด

วัดแก้วแจ่มฟ้า มีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

2) สถานที่ตั้งวัด

ตั้งอยู่เลขที่ 476 ถนนสี่พระยา แขวงมหาพฤฒาราม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร พื้นที่ตั้งวัดแต่เดิมเป็นที่ราบลุ่ม ปัจจุบันได้ปรับปรุงพื้นที่สูงขึ้นและเทคอนกรีตทั่วบริเวณวัด หน้าวัดอยู่ทางด้านทิศใต้ซึ่งมีถนนสี่พระยาผ่าน

3) เขตและอุปจารของวัด

อาณาเขตของวัดนี้ ด้านทิศเหนือยาว 136 เมตร ติดต่อกับที่ดินของเอกชน ทิศใต้อยาว 116 เมตร ติดต่อกับถนนสี่พระยา ทิศตะวันออก ยาว 112 เมตร ติดต่อกับซอยแก้วฟ้าและที่ดินของเอกชน ทิศตะวันตกยาว 94 เมตร ติดต่อกับแฟลตตำรวจบางรัก

4) ชื่อวัด

ในหนังสือเรื่องประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรของกรมการศาสนา (สมคิด ทองสิมา และคณะ, 2526:31) กล่าวไว้ว่า แต่เดิมนั้นวัดแก้วแจ่มฟ้าตั้งอยู่ที่บริเวณโรงแรมรอยัลฮิลล์ เป็นวัดเก่าแก่ที่

สร้างมานานแล้ว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดให้ย้ายมาตั้งอยู่ ณ ท้องที่ปัจจุบัน โดยพระบรมราชโองการที่ 36/203 ลงวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2450 ให้มีนามว่า “วัดแก้วแจ่มฟ้า” แต่ประชาชนทั่วไปนิยมเรียกว่า “วัดแก้วฟ้าล่าง” เพื่อให้คู่กับวัดแก้วฟ้าบนหรือวัดแก้วฟ้าจุฬามณี

เกี่ยวกับผู้สร้างวัดนั้น ประชาชนเชื่อกันว่า นายแก้ว กับ นางแจ่ม เป็นผู้สร้าง ซึ่งข้อนี้สันนิษฐานได้ว่าอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อวัดแก้วแจ่มฟ้าก็ได้ อย่างไรก็ตามในกาลต่อมาประชาชนส่วนใหญ่ยังคงใช้นามวัดเป็น “วัดแก้วฟ้าล่าง” อยู่ทางวัดจึงได้ประกาศเปลี่ยนนามใหม่ (เป็นนามที่เคยใช้แล้วในสมัยรัชกาลที่ 5) ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2509 ว่า “วัดแก้วแจ่มฟ้า” และใช้มาจนถึงปัจจุบัน

5) อาคารเสนาสนะ ปุชณียวัตถุสถานและการใช้ประโยชน์

อุโบสถสร้าง เมื่อ พ.ศ. 2450 กว้าง 9 เมตร ยาว 13 เมตร หน้าบันเป็นลายดอกไม้ฝีมือช่างชาวจีน ปัจจุบันได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่เพิ่งแล้วเสร็จเมื่อปลายปี พ.ศ.2543 และได้จัดงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่เป็นเวลาถึง 15 วัน 15 คืน เรียกว่างานเปิดทองฝังลูกนิมิตฉลองอุโบสถหลังใหม่ โดยเริ่มงานตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม 2543 ถึงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544 ซึ่งอยู่ในช่วงเทศกาลตรุษจีนและเทศกาลขึ้นปีใหม่ และกำหนดให้วันสุดท้ายของงานตรงกับวันมาฆบูชา ทางวัดจึงจัดฉลองอย่างยิ่งใหญ่โดยจัดให้มีมหรสพ คือภาพยนตร์ ลิเก ดนตรี ทุกวันตลอดงานทุกอย่างเปิดให้ชมฟรี ภายในงานมีผู้นำสินค้าต่างๆ มาขายในบริเวณวัดอย่างเนืองแน่น และมีประชาชนมาร่วมงานในแต่ละวันเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในวันสุดท้ายมีประมาณ 5,000 คน งานเปิดทองฝังลูกนิมิตนี้นับว่าเป็นที่นิยมมากในหมู่ประชาชนเพราะมีความเชื่อว่าจะได้บุญมาก ภายในงานจึงปรากฏว่ามีผู้สูงอายุที่ต้องนั่งรถเข็นมาร่วมทำบุญอยู่หลายคน ในแง่ของการใช้ประโยชน์นั้น อุโบสถนอกจากจะใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรมในส่วนของพระภิกษุสงฆ์แล้วยังใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น จัดพิธีเวียนเทียน ถวายสังฆทาน และเป็นที่สมทานรักษาอุโบสถศีลและฟังธรรมของอุบาสกอุบาสิกา เป็นต้น

วิหารหลังใหญ่ ตั้งอยู่ทางด้านเหนืออุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ ส่วนวิหารหลังเล็กซึ่งสร้างไว้คู่กันเป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อของหลวงพ่อด่าง เนื่องจากวิหารทั้งสองแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานปุชณียวัตถุที่สำคัญของวัดและเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนในชุมชน เมื่อถึงเทศกาลตรุษจีนทางวัดจึงนิยมจัดงานประจำปี ซึ่งในแต่ละปีจะมีญาติโยมมาร่วมทำบุญและสักการบูชาปุชณียวัตถุทั้งสองนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งทางวัดได้ตั้งตู้บริจาคพร้อมจัดรูป เทียน ใบเซียมซี ไว้บริการแก่ประชาชนทั่วไปที่มาร่วมทำบุญด้วย

สำนักงานกลางของวัดตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอุโบสถ เป็นศูนย์กลางที่คอยอำนวยความสะดวกให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชนที่มาติดต่อกับทางวัด โดยทางวัดได้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นพระภิกษุ

ไว้ประจำสำนักงาน 3 รูป โดยพระภิกษุเจ้าหน้าที่ทั้ง 3 รูปนี้จะมาจากการเลือกตั้งของพระภิกษุสามเณรภายในวัดและจะอยู่ในวาระคราวละหนึ่งปี เมื่อครบกำหนดก็จะมีการประชุมและเสนอชื่อเจ้าหน้าที่แล้วโหวตกันในที่ประชุมอย่างเปิดเผย ผู้ที่ได้รับเสียงสนับสนุนมากก็จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานกลาง โดยทางวัดไม่มีมติยกยัดให้แต่จะให้สิทธิพิเศษคือให้รับกิจนิมนต์บ่อยกว่ารูปอื่นๆ และในการจัดพระไปกิจนิมนต์นั้นก็จะมีพระเจ้าหน้าที่ซึ่งเรียกว่า พระภัตตทุทเทศก์ เป็นผู้คอยจัดนิมนต์พระไปกิจนิมนต์ต่างๆ เมื่อทางวัดมีกิจนิมนต์ นอกจากนี้สำนักงานกลางยังทำหน้าที่เป็นคลังพัสดุเก็บสิ่งของต่างๆ เช่น ถังสังฆทาน เสื้อ อาสนะ และเครื่องไทยธรรมต่างๆ รวมทั้งเป็นที่จัดให้เข้าบูชาวัตถุมงคลของวัดซึ่งมีทั้งพระเครื่องพระบูชาที่ทางวัดได้จัดเตรียมไว้ให้ประชาชนผู้สนใจทั่วไปได้เข้าบูชาตามต้องการ ซึ่งวัดได้นำรายได้ส่วนนี้ไปสมทบทุนในการก่อสร้างและซ่อมแซมถาวรวัตถุภายในวัด

ศาลาน้ำเพ็ญกุศล มีอยู่ 5 หลัง ใช้เป็นสถานที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลโดยทางวัดคิดค่าบริการค่าน้ำไฟ เป็นรายคืน หากเป็นศาลาใหญ่คิดคืนละ 900 บาท ถ้าศาลาเล็กคิดคืนละ 500 บาท ศพที่มาตั้งที่ศาลาน้ำเพ็ญกุศลส่วนใหญ่จะตั้งไว้ 7 วัน และนับตั้งแต่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำเป็นต้นมาประชาชนจำนวนมากจะนิยมตั้งศพไว้เพียง 3 วัน สำหรับค่าเผาศพนั้นทางวัดคิดศพละ 2,000 บาท แต่หากเป็นศพอนาถา หรือศพที่ยากจนจริงๆ ทางวัดก็สงเคราะห์ให้ฟรี และถ้าเป็นศพของเจ้าหน้าที่กรุงเทพมหานครก็จะจัดการเผาให้ฟรีเพราะทางวัดเห็นว่ากรุงเทพมหานครได้สนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งในการก่อสร้างเมรุหรือฌาปนสถานแบบไร้กลิ่นไร้ควันให้แก่ทางวัดซึ่งมีอยู่หนึ่งหลังในปัจจุบัน

กุฏิสงฆ์ปัจจุบันมีจำนวน 6 หลัง เป็นอาคารคอนกรีต 4 ชั้น 1 หลัง 3 ชั้น 2 หลัง และ 2 ชั้น 3 หลัง ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์สามเณรและศิษย์วัดตามปกติ ส่วนชั้นที่สี่ของอาคาร 4 ชั้นนั้นสร้างเป็นห้องโถงใช้เป็นที่พักของอาคันตุกะ นอกจากนี้ยังมีหอกลองหอรระฆังสำหรับตีบอกเวลาในการทำกิจวัตรของพระภิกษุสามเณรอีก 1 หลัง

สำหรับปูชนียวัตถุที่สำคัญของวัดนั้นมีดังนี้ คือ พระประธานประดิษฐานเป็นประธานของวัด อยู่ภายในอุโบสถ พระพุทธไสยาสน์ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารหลังใหญ่ พระกาลเอระ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “หลวงพ่อด่าง” เป็นรูปหล่อจำลองพระอรหันต์เถระเจ้าองค์หนึ่งในสมัยพุทธกาล หน้าตักกว้างประมาณ 4-5 นิ้ว ประดิษฐานอยู่ในวิหารหลังเล็ก เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในชุมชนโดยรอบ

6) การจัดระเบียบของวัด

มีการจัดระเบียบพื้นที่โดยสัมพันธ์กับสิ่งก่อสร้างและประโยชน์ทางการใช้สอย ซึ่งสามารถแบ่งพื้นที่ของวัดออกเป็น 4 เขต คือ

- (1) เขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งปูชนียวัตถุสถานของวัด เช่น อุโบสถ วิหาร เป็นต้น

(2) เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งของหมู่กุฏิอันเป็นที่พักอาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์

(3) เขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นที่ตั้งโรงเรียนวัดแก้วแจ่มฟ้า ศาลาบำเพ็ญกุศล ฉาปนสถาน ลานวัด และลานจอดรถ

(4) เขตจัดประโยชน์ ทางวัดได้จัดแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เป็นเขตจัดประโยชน์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุเคราะห์ชาวบ้านและจัดหารายได้บำรุงและพัฒนาวัด พื้นที่ดังกล่าวนี้มีการก่อสร้างตึกคอนกรีต 4 ชั้น 8 คูหา โดยเก็บค่าเช่าเป็นรายเดือน

ในด้านการจัดระเบียบการปกครองวัดนั้น นอกจากจะมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองแล้วยังมีการแต่งตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาส เลขานุการ และหัวหน้าฝ่ายบัญชีและการเงินของวัด เป็นต้น ส่วนกฎเกณฑ์กติกาอื่น ๆ นั้นไม่มีอะไรเป็นพิเศษ เพียงแต่ให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดขยันทำกิจวัตรบ้างตามสมควรซึ่งทางวัดก็มิได้เข้มงวดกวดขันมากนัก สำหรับศิษย์วัดก็ให้ดูแลรักษาความสะอาดภายในบริเวณวัดตามสมควร

7) การจัดสรรผลประโยชน์ของวัด

ดังกล่าวแล้วว่าวัดมีการจัดสรรผลประโยชน์เพื่อหารายได้บำรุงและพัฒนาวัดในเขตจัดประโยชน์ของวัด ซึ่งมีอาคาร ตึกแถวสำหรับเช่า 4 ชั้น 8 คูหา โดยคิดค่าเช่าห้องละ 500 บาทต่อเดือน แต่หากผู้เช่า ๆ ทั้ง 4 ชั้นในหนึ่งคูหา คิดค่าเช่าเดือนละ 2,000 บาท ซึ่งปัจจุบันมีประชาชนเช่าอยู่เต็มทุกห้องทุกคูหาและยังไม่เคยเกิดปัญหาใด ๆ ระหว่างผู้เช่ากับทางวัดนอกจากบางครั้งผู้เช่าบางรายอาจจ่ายค่าเช่าช้ากว่ากำหนดบ้างซึ่งทางวัดก็อนุโลมให้โดยมิได้กล่าวแต่ประการใด

นอกจากอาคารเช่าแล้วทางวัดยังได้จัดลานวัดส่วนหนึ่งเป็นลานจอดรถแก่ประชาชนทั่วไปที่ต้องการนำรถมาจอดในวัด โดยวัดคิดค่าบริการจอดรถเป็นชั่วโมง ๆ ละ 10 บาท ยกเว้นผู้ที่มาร่วมงานศพนำรถมาจอดในวัดในช่วงเวลาฟังพระสวดพระอภิธรรมหรือเผาศพทางวัดก็ไม่ได้คิดค่าบริการจอดรถแต่ประการใด

8) การจัดการศึกษา

ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมเฉพาะแผนกธรรมมาตั้งแต่ พ.ศ.2513 แต่ปัจจุบันเปิดสอนเฉพาะพระนวกะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาเท่านั้น ส่วนแผนกบาลีนั้นไม่ได้จัดการเรียนการสอนโดยตรงแต่ได้ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนที่สำนักเรียนอื่นแทน นอกจากนี้ยังได้สนับสนุนการศึกษาของชาติโดยให้ความร่วมมือกับทางราชการสร้างโรงเรียนเทศบาลขึ้นภายในวัดและยังได้อนุญาตให้ทางโรงเรียนสารพัดช่างสี่พระยา สังกัดกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ใช้บริเวณวัดเป็นสถานที่ทำการสอนในภาคปฏิบัติของบางแผนกวิชาโดยมิได้คิดค่าบริการและสถานที่แต่ประการใด

9) การสาธารณสงเคราะห์

ทางวัดได้จัดถวายทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบพระปริยัติธรรมได้เป็นประจำทุกปี โดยนำทุนดังกล่าวมาจากมูลนิธิวัดแก้วแจ่มฟ้า (สะอังก์ทิพย์ รัตนวานิช) ส่วนทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนนั้นมีการมอบให้เป็นบางปี แต่ไม่ได้มอบให้ในนามของวัดเป็นแต่เพียงพระภิกษุบางรูปนำรายได้ส่วนตัวจัดมอบให้เป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจนเป็นครั้งคราวเท่านั้น นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดฌาปนกิจสงเคราะห์ฟรีแก่ศพอนาถาและเจ้าหน้าที่กรุงเทพมหานคร และจัดลานวัดบางส่วนให้เป็นลานจอดรถแก่ประชาชนทั่วไปดังกล่าวแล้ว

10) ลำดับเจ้าอาวาส

ลำดับเจ้าอาวาสวัดแก้วแจ่มฟ้านับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทรงพระราชทานนามแก่วัดเมื่อปี พ.ศ.2450 เป็นต้นมามีดังนี้

- (1) พระครูถาวรสมณวงศ์ (ชุ่ม) พ.ศ. 2450-2457
- (2) พระอธิการแจ่ม พ.ศ. 2457
- (3) พระครูวรภิกขิจารณ์ (ดิษ) พ.ศ. 2457-2499
- (4) พระมหาเขียว เตมิโย พ.ศ. 2499-2505
- (5) พระเทพวรเวที (ธำรง เกสโร) พ.ศ. 2505-ปัจจุบัน

ปัจจุบันวัดแก้วแจ่มฟ้ามีพระภิกษุจำพรรษา 26 รูป สามเณร 9 รูป ศิษย์วัด 17 คน

4.3.4 วัดสวนพลู

1) ประเภทชั้นชนิดของวัด

วัดสวนพลูเป็นวัดราษฎร์ ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

2) สถานที่ตั้งวัด

วัดสวนพลู ตั้งอยู่เลขที่ 58 ถนนเจริญกรุง แขวงบางรัก เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อประมาณ พ.ศ.2341 ภายหลังจากการสร้างวัดหนึ่งปี โดยมีเขตวิสุงคามสีมากว้าง 10 เมตร ยาว 25 เมตร

3) เขตและอุปจารของวัด

มีที่ดินซึ่งเป็นอาณาเขตของวัดในเนื้อที่ 5 ไร่ 1 งาน โฉนดเลขที่ 4283 โดยมีอาณาเขตในทิศทั้ง 4 ดังนี้

ทิศเหนือ ยาว 160 เมตร ติดต่อกับซอยโรงเรียนอัสสัมชัญ

ทิศใต้ ยาว 120 เมตร ติดต่อกับถนนถมใหม่ (คลองบางรัก)

ทิศตะวันออก ยาว 155 เมตร ติดต่อกับอาคารริมถนนเจริญกรุง
 ทิศตะวันตก ยาว 95 เมตร ติดต่อกับอาคารราษฎร และโรงเรียนอัสสัมชัญ
 พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบสูงห่างจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาประมาณ 50 เมตร มีทางเข้าวัด
 ทางด้านหน้าวัดตรงซอยวัดสวนพลูซึ่งแยกจากถนนเจริญกรุงเข้ามาถึงวัด จึงมีความสะดวกในการ
 คมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ

4) ชื่อวัด

ในหนังสือเรื่องประวัติวัดที่พระราชอาณาจักร เล่ม 2 ของกรมการศาสนา ซึ่งรวบรวมโดยสมคิด
 ทองสิมา และคณะ (2526:296) กล่าวว่า “วัดสวนพลูสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2340 ไม่ทราบนาม
 และประวัติผู้สร้าง แต่เดิมนั้นบริเวณที่ตั้งวัดเป็นสวนพลูของชาวจีนมาก่อน เมื่อได้สร้างวัดขึ้นแล้วจึง
 ขนานนามตามภูมิประเทศที่ตั้งวัดว่า วัดสวนพลู” ชื่อนี้ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบันโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

5) อาคารเสนาสนะ ปุชนิยวัตถุสถานและการใช้ประโยชน์

อาคารและเสนาสนะภายในวัดมีดังนี้ คือ อุโบสถ กว้าง 7 เมตร ยาว 21 เมตร สร้าง พ.ศ.
 2341 ปัจจุบันได้ทำการรื้อถอนและกำลังดำเนินการก่อสร้างหลังใหม่เป็นแบบ 2 ชั้น รูปทรงเป็นแบบ
 สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ซึ่งมีความวิจิตรงดงามเพราะประดับด้วยลวดลายไทยที่นายช่างบรรจงตกแต่งไว้
 ด้วยฝีมืออันประณีต แม้ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จดี สำหรับการให้ประโยชน์จากอุโบสถนั้นคือใช้เป็นที่
 ประกอบสังฆกรรมและทำวัตรสวดมนต์เข้าเฝ้าของพระภิกษุสงฆ์เป็นที่จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา
 เช่น พิธีเวียนเทียน และฟังธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีอีกแห่งหนึ่งด้วยเพราะ
 อุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีความสวยงามประกอบกับวัดตั้งอยู่ในย่านชุมชนที่มีการประกอบ
 ธุรกิจการค้า และโรงแรมขนาดใหญ่จำนวนมาก ประกอบกับเป็นทางผ่านจากถนนเจริญกรุงไปสู่ท่าเรือ
 ที่แม่น้ำเจ้าพระยา

วิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอุโบสถ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์
 ซึ่งเป็นพระประธานประจำวิหาร นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์องค์เล็ก 1 องค์ รูปหล่อพระ
 ศรีอาริยมฤตโดย 1 องค์ รูปหล่อหลวงพ่อกะเหน็นนันทน์ (รองเสวกโท หลวงตรุพรพรคนธบริบาล) 1 องค์ รูป
 หล่อพระครูสังฆวิธาน (พัน) อติตเจ้าอาวาสวัดสวนพลูอีก 1 องค์ ทางวัดได้จัดรูปเทียน และใบเสมา
 ชีวบริการแก่ประชาชนทั่วไปที่มากราบไหว้ด้วย

ศาลาการเปรียญ กว้าง 12 เมตร ยาว 21 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2477 ปัจจุบันได้ทำการ
 บูรณปฏิสังขรณ์ปรับปรุงขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากอุโบสถประมาณ 35 เมตร ใช้เป็นสถานที่
 บำเพ็ญบุญกุศลของประชาชนทั่วไป เช่น ทำบุญเลี้ยงพระ รัชกาลีสถิต ฟังธรรมในช่วงเช้าพรรษา เป็นต้น
 อาคารเรียนชื่อ “พันธวาคาร” เป็นอาคารไม้ทรงไทยตั้งอยู่ทางตะวันตกของศาลาการเปรียญ

ใช้เป็นสถานที่เรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร

กุฏิสงฆ์มีอยู่ 8 หลัง ใช้เป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุ สามเณร

ปูชนียวัตถุสถานที่สำคัญในวัด

สำหรับปูชนียวัตถุที่สำคัญของวัดนั้น ได้แก่ พระพุทธรชินราชจำลอง 1 องค์ ประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ภายในอุโบสถ เจดีย์ใหญ่อยู่ทางด้านหน้าอุโบสถ 1 องค์ พระนอนหรือพระพุทธรไสยาสน์ซึ่งเป็นประธานแห่งวิหาร 1 องค์ พระพุทธรูปปางถวายเนตรประทับยืนอยู่ด้านหน้าวิหาร 1 องค์ และศาลาเจ้าแม่กวนอิมอวโลกิเตศวร 1 หลัง ปูชนียวัตถุสถานที่เหล่านี้เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนในชุมชนซึ่งแวะเวียนมากราบไหว้บูชาอยู่เป็นประจำมิได้ขาด

6) การจัดระเบียบของวัด

เนื่องจากพื้นที่ของวัดคับแคบจึงไม่มีการจัดแบ่งเขตพื้นที่อย่างชัดเจน แต่ก็ได้จัดพื้นที่บริเวณวัดให้สะอาดร่มรื่นเป็นระเบียบเรียบร้อยมีการปลูกต้นไม้และทำกระถางล้อมรอบ มีการจัดวางม้านั่งไว้ตามจุดต่าง ๆ มีการสร้างห้องน้ำห้องสุขาไว้บริการแต่มีกิสถุญแจปิดไว้เสมอจึงทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ในส่วนนี้ได้เต็มที่

ในส่วนของการปกครองนั้นนอกจากจะมีเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาสตามปกติแล้ว ทางวัดยังได้วางระเบียบไว้ว่าพระภิกษุสามเณรที่มาอยู่วัดนี้ถ้าไม่เป็นครูสอนก็ต้องเรียนบาลี และภายในสองปีแรกที่มาอยู่วัดจะต้องสอบไล่ได้ชั้นใดชั้นหนึ่งจึงจะมีสิทธิอยู่ต่อไปได้ และในการมาขอสมัครอยู่ที่วัดนั้นจะต้องผ่านการทดสอบโดยการสวดมนต์เจ็ดตำนานหรือสวดปาติโมกข์ได้จึงจะมีสิทธิขอยู่ที่วัดได้ เว้นแต่ผู้ที่สอบได้เปรียญสูงมาจากสำนักเรียนอื่นหรือมรชาวาสที่มาขอบวชอยู่ที่วัดโดยตรงมิได้ย้ายมาจากวัดอื่น

7) การจัดการศึกษา

ทางวัดได้เริ่มทำการเปิดสอนพระปริยัติธรรมมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2470 และได้ดำเนินการเรียนการสอนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันทั้งแผนกธรรมและบาลี ในปี พ.ศ.2540-2542 นี้มีพระภิกษุสามเณรที่เป็นนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี 8 รูป ในแผนกบาลีทางวัดเปิดทำการสอนเองถึงประโยค ป.5.6 นักเรียนที่เป็นเปรียญสูงกว่านั้นต้องไปเรียนที่สำนักเรียนวัดสามพระยา นอกจากนี้ทางวัดยังได้อนุญาตให้ทางราชการสร้างโรงเรียนในระดับประถมศึกษาขึ้นภายในวัดเพื่อให้บริการทางด้านการศึกษาแก่ลูกหลานของประชาชนในชุมชนโดยรอบ และทางวัดยังได้ให้พระภิกษุไปช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาและอบรมศีลธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียนดังกล่าวด้วยปัจจุบันโรงเรียนมีนักเรียนอยู่ประมาณ 400 คน

8) การสาธารณสงเคราะห์

ทางวัดได้จัดถวายทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบบาลีได้ และจัดมอบทุนศึกษาสงเคราะห์ให้นักเรียนที่เรียนดีมีความประพฤติเรียบร้อยในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดเป็นประจำทุกปี

โดยครูอาจารย์และพระภิกษุที่ไปช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกนักเรียนดังกล่าว นอกจากนั้นทางวัดยังได้จัดแบ่งพื้นที่ของวัดในส่วนของลานวัดด้านหน้าทางเข้าวัดซึ่งคับแคบอยู่แล้วให้เป็นที่จอดรถสำหรับประชาชนทั่วไปโดยทางวัดคิดค่าจอดรถเป็นชั่วโมงๆ ละ 10 บาท ต่อคัน ซึ่งในแต่ละวันมีรถมาจอดอยู่เป็นประจำ

9) ลำดับเจ้าอาวาส

เริ่มตั้งแต่ก่อตั้งวัดเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันวัดสวนพลูมีเจ้าอาวาสรวมทั้งสิ้น 5 รูป ตามลำดับดังนี้

- (1) พระอธิการเปรี๊ยะ
- (2) พระอธิการชุ้น
- (3) พระครูสังฆวิธาน ดำรงตำแหน่งถึง พ.ศ. 2501
- (4) พระครูวิมลกิจวิชัย ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2517
- (5) พระศรีวรภรณ์ (โสรัจ มหาโสรัจโจ) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

ปัจจุบันมีพระภิกษุสามเณรจำพรรษา 15 รูป โดยมีพระภิกษุ 13 รูป สามเณร 2 รูป

4.3.5 วัดม่วงแค

1) ประเภทชั้นชนิด

วัดม่วงแค เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

2) สถานที่ตั้งวัด

ตั้งอยู่เลขที่ 2 ตรอกวัดม่วงแค ถนนเจริญกรุง แขวงบางรัก เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

3) เขตและอุปจารของวัด

วัดม่วงแคมีที่ดินตั้งวัดตาม สค. 1 ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2498 เลขที่ 1 เนื้อที่ 3 ไร่ 3 งาน 5 ตารางวา โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ยาว	82 วา	2 สอก	ติดต่อกับที่ดินเลขที่ 32
ทิศใต้	ยาว	80 วา	1 สอก	ติดต่อกับที่ดินเลขที่ 3
ทิศตะวันออก	ยาว	18 วา	-	ติดต่อกับที่ดินเลขที่ 4
ทิศตะวันตก	ยาว	18 วา	-	ติดต่อกับที่ดินเลขที่ 1

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมถึงในฤดูฝน ตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันออก

ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อประมาณ พ.ศ.2382

4) ชื่อวัด

เท่าที่สอบถามจากคนเฒ่าคนแก่ซึ่งมาทำบุญที่วัดและจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าวัดม่วงแคสร้างขึ้นในสมัยใดและใครเป็นผู้สร้าง และเพราะเหตุใดจึงตั้งชื่อว่าม่วงแค แต่ในหนังสือประวัติวัดทั้งราชอาณาจักรของกรมการศาสนา (สมคิด ทองสิมา และคณะ, 2526:228) สันนิษฐานว่า น่าจะสร้างขึ้นก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะวัดตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยวัดหันหน้าลงสู่แม่น้ำเพื่อความสะดวกในการคมนาคม ซึ่งในสมัยนั้นนิยมใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมและประมาณว่าคงสร้างขึ้นในสมัยต้นกรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2311 ต่อมาเมื่อย้ายเมืองหลวงมาตั้งบนฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยา ได้มีการสร้างถนนขึ้นหลายสาย ถนนสายหนึ่งผ่านทางด้านหลังวัดชื่อว่า “ถนนนิเวศ” ซึ่งได้แก่ “ถนนเจริญกรุง” ในปัจจุบัน จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงทางคมนาคมใหม่ โดยได้หันหน้าวัดออกสู่ถนนเจริญกรุง ตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้

5) อาคาร เสนาสนะ ปุชนิยวัตตุดสถานและการใช้ประโยชน์

ภายในวัดประกอบด้วยอาคารเสนาสนะสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ดังนี้ อุโบสถ กว้าง 10.50 เมตร ยาว 25.50 เมตร ก่ออิฐถือปูนมุงกระเบื้องมีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีสภาพเก่าแก่มองดูทรุดโทรมทางวัดตั้งใจจะบูรณะใหม่แต่ยังขาดทุนทรัพย์จึงระงับไว้ก่อน แม้จะเก่าแต่อุโบสถยังทำหน้าที่ได้ดีในการเป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรม บรรพชาอุปสมบท ทำวัตรสวดมนต์ของพระภิกษุสงฆ์และเป็นสถานที่สมาทานรักษาอุโบสถของอุบาสกอุบาสิกาในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาซึ่งทางวัดเคยจัดให้มีเมื่อหลายปีก่อนแต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปเพราะมีคนมาร่วมงานน้อยและผู้ที่เคยมาส่วนใหญ่ได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น

นอกจากนี้ยังมีกุฏิสงฆ์ 8 หลัง เป็นอาคารไม้ทั้งหมด ใช้เป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุและสามเณร ตึกเอนกประสงค์ 4 ชั้น 1 หลัง ใช้เป็นสำนักงานเลขานุการเจ้าอาวาสและเป็นที่เรียนปริยัติธรรมและคอมพิวเตอร์ของพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

สำหรับปุชนิยวัตตุดที่สำคัญของวัดนั้น ได้แก่ พระประธาน หน้าตักกว้าง 3 ศอกเศษ พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ รูปหล่อพระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตร ประดิษฐานเคียงข้างพระประธานอยู่ในอุโบสถ

6) การจัดระเบียบของวัด

เนื่องจากมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่ของวัดที่ไม่กว้างขวางมากนักจึงไม่ได้มีการแบ่งเขตพื้นที่อย่างเป็นสัดส่วนชัดเจน แต่สิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดจึงตั้งอยู่เรียงรายใกล้เคียงกันตาม ลักษณะของพื้นที่ และเพราะพื้นที่คับแคบเช่นนี้จึงทำให้ลานวัดและสนามโรงเรียนเป็นพื้นที่เดียวกัน ระหว่างวัดกับโรงเรียนจึงไม่มีกำแพงกันแยกเป็นสัดส่วนต่างหาก

ในด้านการปกครองนั้นทางวัดไม่ได้ตั้งระเบียบ กฎเกณฑ์อะไรไว้เป็นพิเศษ เนื่องจากมีพระ

ภิกษุสามเณรไม่มากนัก การปกครองทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาส และยังมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสและเลขานุการเจ้าอาวาสคอยช่วยเหลือดูแลความเรียบร้อยต่างๆ ภายในวัด

7) การจัดการศึกษา

ทางวัดได้ส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีแก่พระภิกษุสามเณรในวัด โดยจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรนักธรรมตั้งแต่นักธรรมชั้นตรีถึงนักธรรมชั้นเอก ส่วนแผนกบาลีนั้นทางวัดไม่ได้เปิดทำการเรียนการสอนเอง แต่ได้สนับสนุนส่งเสริมให้ไปเรียนในสำนักเรียนอื่นแทน นอกจากนี้ยังได้จัดอบรมพระนวกะในช่วงเข้าพรรษา และส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนอภิธรรมชั้นในวัดแต่มีคนมาเรียนไม่มาก ส่วนใหญ่จะมาเรียนเป็นชุดๆ ละ 3-4 คน ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นทางวัดรับผิดชอบในการจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนให้ทั้งหมด และยังสามารถจัดตั้งทุนการศึกษา มอบให้แก่แก่นักเรียนผู้ที่สอบบาลีได้ โดยจัดมอบให้ตามชั้นประโยค หรือเปรียญๆ ละ 1,000 บาท เช่น ผู้สอบได้ประโยค ป.ธ.3 มอบให้ 3,000 บาท ป.ธ. 8 มอบให้ 8,000 บาท ส่วนประโยค ป.ธ.9 มอบให้ 30,000 บาท ในด้านการศึกษาทางโลกหรือการศึกษาสายสามัญนั้นทางวัดได้ให้อิสระแก่พระภิกษุสามเณรไปเรียนได้ตามอัธยาศัยเพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดความเป็นพหุศูตรซึ่งจะเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้าง และสามารถนำมาประยุกต์พัฒนาวัดให้เจริญก้าวหน้าและสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันได้

นอกจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้วทางวัดยังได้อนุญาตให้มีการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนผู้สนใจทั่วไป โดยใช้ตึกอเนกประสงค์ชั้น 4 เป็นที่ทำการเรียนการสอน และสอนเฉพาะวันอาทิตย์ตั้งแต่เวลา 09.00-16.00 น. ซึ่งมีอาจารย์มรราวาสมาช่วยสอนด้วย ทางวัดไม่ได้คิดค่าใช้จ่ายใดๆ เกี่ยวกับการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ แต่คณะผู้จัดการเรียนการสอนได้จัดถวายปัจจัยส่วนหนึ่งเป็นค่าบำรุงสถานที่แก่วัด

8) การสาธารณสงเคราะห์

ในส่วนของพระภิกษุสามเณรนั้นทางวัดได้จัดถวายทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบปริยัติธรรมได้ดังกล่าวแล้ว ส่วนโรงเรียนฆราวาสที่ตั้งอยู่ในวัดนั้นทางวัดได้ให้ความอุปถัมภ์โดยการจัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนที่เรียนดีมีความประพฤติเรียบร้อยแต่ผู้ปกครองขาดแคลนทุนทรัพย์ปีละ 10 ทุนๆ ละ 1,000 บาท และยังสามารถจัดหาทุนอาหารกลางวันและทุนกิจกรรมให้แก่โรงเรียนโดยนารายได้จากการจัดกิจกรรมต่างๆ ในวัด เช่น การแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดแบ่งพื้นที่อันค้ำแคบของวัดส่วนหนึ่งให้เป็นที่จอดรถแก่เจ้าหน้าที่ครู อาจารย์ และประชาชนทั่วไป และยังได้อนุญาตให้มีร้านค้าและร้านอาหารในวัดด้วย ซึ่งผู้มาใช้บริการส่วนใหญ่จะเป็นครู อาจารย์ นักเรียนและประชาชนบางส่วนในชุมชน และอีกกิจกรรมหนึ่งที่เพิ่งเกิด

ขึ้นเมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา คือ การที่วัดตั้งอยู่ในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ที่ประชากรแออัด ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำทำให้ในแต่ละวันมีคนตกงานและคนเร่ร่อนมาขออาหารจำนวนมาก โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 15-20 คน ทางวัดจึงได้จัดแบ่งอาหารบิณฑบาตซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่เหลือจากพระภิกษุสามเณรมอบให้ โดยมีระเบียบว่าผู้ที่มาขออาหารต้องทำงานให้วัดอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น บัดกวาดลานวัด ล้างขัดห้องน้ำสาธารณะของวัด เป็นต้น ห้องน้ำสาธารณะของวัดมีอยู่ 16 ห้อง ในเวลาปกติทางวัดจะเปิดให้บริการแก่คนทั่วไปเพียงบางห้อง แต่เวลามีงานหรือกิจกรรมต่างๆ จะเปิดให้บริการทุกห้อง

9) ลำดับเจ้าอาวาส

ลำดับเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบมีดังนี้

- (1) พระอธิการสุน
- (2) พระอธิการเอี่ยม
- (3) พระครูบุญญาคมปสุต
- (4) พระครูวิริยกิจโกศล พ.ศ. 2494-2534
- (5) พระครูวิมลกิตติญาณ พ.ศ. 2534-ปัจจุบัน

ปัจจุบันวัดม่วงแควมีพระภิกษุจำพรรษา จำนวน 2 รูป สามเณร จำนวน 2 รูป ศิษย์วัดที่พักอาศัยอยู่ประจำในวัดไม่มี

4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในส่วนนี้เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในเขตบางรักซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในอดีต และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับ ชุมชนในปัจจุบัน ดังนี้

4.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในอดีต

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของวัดและชุมชนเขตบางรักไม่ปรากฏพบหลักฐานที่สามารถระบุได้แน่ชัดที่เชื่อว่าพื้นที่ที่ตั้งเขตบางรักในปัจจุบันมีประชาชนเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่เริ่มแรกตั้งแต่เมื่อไร ในส่วนของวัดก็เช่นกันส่วนใหญ่ไม่อาจจะระบุได้อย่างชัดเจนว่าเริ่มก่อตั้งวัดครั้งแรกตั้งแต่สมัยใด จึงทำให้ยากต่อการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในอดีต

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาหลักฐานข้อมูลเท่าที่มีอยู่พบว่าเริ่มก่อตั้งวัดขึ้นในชุมชน เช่น ในประวัติ

วัดมหาพฤฒารามได้กล่าวถึงพระเจ้าอุทุมพรทรงเสด็จหนีหนำหนีมาพักที่วัด และสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นหมู่เกวียนที่เดินทางจากหัวเมืองต่างๆ เข้าเมืองหลวงเพื่อติดต่อทำการค้าขายกับประชาชนชาวบางรักก็จะมาพักค้างแรมที่วัดเป็นเวลาหลายวัน แสดงว่าชาวบ้านได้ใช้วัดเป็นที่พักแรมในการเดินทาง และติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเองและคนต่างถิ่น และในประวัติวัดหัวลำโพงได้กล่าวถึงการที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งหนีภัยจากกรุงศรีอยุธยาครั้งกรุงแตก พวกคหปยพรอบครัวลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณวัดหัวลำโพงในปัจจุบัน เมื่อได้ก่อตั้งเป็นหมู่บ้านและชุมชนขึ้นจึงได้ร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนตามอย่างบรรพบุรุษชาวพุทธทั้งหลายที่เมื่อมีหมู่บ้านเกิดขึ้นก็มักจะสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้นด้วยเสมอ ในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้ใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในกิจการต่างๆ เช่น เป็นศูนย์กลางในการบำเพ็ญกุศล ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา เป็นที่พบปะสนทนาปรึกษาหารือกิจการต่างๆ ของชุมชน วัดจึงเป็นที่พึ่งและศูนย์รวมใจของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี และเป็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือวัดทั้งหมดในเขตบางรักมีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากอดีตที่วัดเคยเป็นสถาบันการศึกษาของชุมชนนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าวัดและชุมชนในอดีตมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และต่อมาเมื่อชุมชนเกิดการขยายตัวมากขึ้น มีความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมอย่างต่อเนื่องจนทำให้เขตบางรักกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จึงได้มีการก่อสร้างวัดเพิ่มขึ้นรวมเป็น 5 วัดในพื้นที่เขตบางรักดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

4.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในปัจจุบัน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าปัจจุบัน เขตบางรักมีสภาพเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร ภายในเขตบางรัก มีวัดทั้งสิ้น 5 วัด แต่ละวัดตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนที่หนาแน่น อาคาร บ้านเรือน ร้านค้า และตึกแถว ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของประชาชนก็ตั้งอยู่รายรอบกำแพงวัด และเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือแต่ละวัดจะมีโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด พระภิกษุในวัดจึงมีโอกาสไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาและอบรมจริยธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียนดังกล่าว ประกอบกับทางวัดได้จัดมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนเป็นประจำในแต่ละปี ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียนและชุมชนในส่วนนี้ยังมีอยู่ บางวัดได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนเป็นเขตจัดผลประโยชน์ให้มีการก่อสร้างอาคาร ตึกแถว สำหรับให้ประชาชนได้เช่าอยู่อาศัยโดยเก็บค่าเช่าในราคาถูกเพื่อนำรายได้ไปบำรุงวัด จากสภาพดังกล่าววัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ตั้งอยู่รายรอบวัดนั้นๆ ประชาชนส่วนใหญ่จะมีความผูกพันอยู่กับวัดในย่านของตนมากกว่าวัดอื่น ซึ่งเห็นได้จากการทำบุญตักบาตรประจำวัน การไปฟังเทศน์และการถืออุโบสถศีลที่วัดในวันพระ การไปร่วมทำบุญและประกอบ

พิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น กิจกรรมทางศาสนาเหล่านี้ประชาชนจะนิยมไปทำกับวัดที่อยู่ใกล้บ้านของตนมากกว่า เพราะมีความสะดวกในเรื่องระยะทางที่อยู่ใกล้บ้านไม่ลำบากในการเดินทางและเตรียมของสำหรับทำบุญ ประกอบกับเป็นวัดที่บรรพบุรุษของตนได้ทำบุญเป็นประจำมาก่อนและเป็นวัดที่ใช้เก็บอัฐิของบรรพบุรุษของตระกูลผู้ล่วงลับไปแล้ว ลูกหลานรุ่นต่อมาจึงมีความรู้สึกว่าเป็นวัดของตน เช่น อุบาสิกาคณหนึ่งกล่าวว่า “ปกติแล้วโยมก็มาทำบุญที่วัดนี้เป็นประจำ เพราะเป็นวัดของเรา...กระดุกของทวดก็บรรจุอยู่ที่กำแพงวัด ในวันสงกรานต์โยมก็จะพาลูกหลานมาบังสุกุลกระดุกมาถวายสังฆทาน...กับพระอาจารย์...โยมก็รู้จักกับท่านดี มีอะไรก็จะมาปรึกษาท่านเรื่อย...” หลายคนจะมีความคิด ความรู้สึกเช่นนั้น ในบางกรณีญาติโยมบางคนอาจมีความรู้สึกที่ไม่ค่อยจะคุ้นกับทางวัด แต่เมื่อถึงคราวที่ลูกหลานต้องบวชพระก็ยังคงพามาวชที่วัดข้างบ้านของตนนั่นเอง

ประชาชนแต่ละย่านในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มผู้ใกล้ชิดกับวัดและพระภิกษุสงฆ์ในวัด จะคอยช่วยเหลือในกิจการของวัดเป็นประจำ ในส่วนของการนิมนต์พระไปทำบุญที่บ้านเนื่องในโอกาสต่างๆ นั้นตามปกติแล้วประชาชนจะนิมนต์พระจากวัดใกล้บ้านเป็นอันดับแรกนอกจากบางคนที่มีความสัมพันธ์รู้จัก คู่ันเคย และเคารพนับถือเป็นการส่วนตัวกับพระภิกษุสงฆ์ในวัดอื่น ก็จะนิมนต์พระจากวัดนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม ประชาชนมิได้มีการแบ่งแยกขอบเขตความผูกพันกับวัดใดวัดหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงชัดเจนลงไปเลยทีเดียว ดังจะเห็นได้จากการทำบุญของประชาชนที่สามารถไปทำบุญได้กับทุกวัดเมื่อวัดใดวัดหนึ่งมีงานสำคัญ เช่น งานเปิดทองฝังลูกนิมิต งานประจำปี งานทอดกฐิน เป็นต้น ประชาชนในละแวกวัดใกล้เคียงก็จะไปร่วมงานด้วยเสมอ หากการจัดงานไม่แน่นไม่ตรงกับวัดของตนเป็นที่ทราบกันดีว่าวัดต่างๆ ในเขตบางรักนั้นจะตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันมากนัก บางวัดตั้งอยู่ห่างจากกันไม่ถึงครึ่งกิโลเมตร ซึ่งตามกฎหมายกระทรวงแล้วการสร้างวัดนั้นจะต้องให้ห่างกันไม่น้อยกว่า 2 กิโลเมตร แต่วัดในเขตบางรักจัดว่าอยู่ในกรณียกเว้นเพราะเป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมานานและตั้งอยู่ในย่านชุมชนเมืองที่หนาแน่น ดังนั้นพระจากวัดที่อยู่ใกล้กันมักจะมีเส้นทางการบิณฑบาตสายเดียวกัน การตักบาตรพระก็ไม่จำกัดว่าเป็นพระวัดไหน บ้านเรือนที่อยู่ในเส้นทางบิณฑบาตของพระจากหลายๆ วัด ก็จะทำบุญตักบาตรกับพระทุกวัดอย่างเท่าเทียมกัน โดยมิได้เลือกว่าเป็นพระจากวัดไหน ในการบิณฑบาตนั้นพระบางรูปก็จะมีโยมประจำคอยตักบาตรในตอนเช้าเป็นประจำทุกวัน หากพระรูปนั้นมีกิจธุระจำเป็นหรือจะเดินทางไปต่างจังหวัดหลายวัน อันเป็นเหตุให้ไม่สามารถไปรับบิณฑบาตจากโยมประจำได้ ก็จะต้องบอกให้โยมทราบเป็นการล่วงหน้า ซึ่งท่านบอกว่ามีได้เป็นข้อตกลงอะไร เพียงแต่เป็นมารยาทที่พึงกระทำ และเพื่อรักษาศรัทธาไทยมิให้ตกไป

นอกเหนือจากการทำบุญและการคอยช่วยเหลือกิจการงานส่วนรวมของวัดตามปกติแล้ว ยังมีประชาชนในชุมชนบางกลุ่มที่มีการติดต่อกับพระภิกษุสงฆ์เป็นการส่วนตัวอีกด้วย เช่น ไปหาพระเพื่อ

ดูหมอง รดน้ำมนต์ และสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น บางคนก็ไปหาพระภิกษุสงฆ์ที่ตนมีความรู้จักคุ้นเคย เป็นอย่างดีเป็นประจำเพื่อพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ และมีอยู่บ้างที่บางครั้ง นำปัญหาส่วนตัวไปขอคำปรึกษาแนะนำจากท่าน แต่ในกรณีเช่นนี้จะเลือกปรึกษาเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่ตนคุ้นเคยและเคารพนับถือจริงๆ เท่านั้นซึ่งมักจะเป็นพระที่มีอายุพรรษามาก มีความรู้ดีทั้งทางโลกและทางธรรม ที่สำคัญคือมีวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสในสายตาของญาติโยม

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอีกประการหนึ่งนอกเหนือจากกิจกรรมทางศาสนาแล้ว วัดยังมีส่วนช่วยเหลือในกิจการของชุมชนและประชาชนด้วย เช่น เอื้อเฟื้อสถานที่และสิ่งของเครื่องใช้ในกิจการของชุมชน เช่น การอนุญาตหรือผ่อนผันให้ประชาชนในชุมชนมาขายของในวัดได้ การจัดพื้นที่ของวัดให้เป็นลานจอดรถไว้บริการประชาชน เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในลักษณะนี้ แม้จะเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาอื่น เช่น ชุมชนมุสลิมชอยหน้าวัดม่วงเคาะมีความสัมพันธ์กับวัดในด้านกิจการสาธารณะของชุมชน แต่ในเรื่องศาสนาจะไม่ก้าวก่ายกัน เจ้าอาวาสกับผู้นำชุมชนก็มีความรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เมื่อชุมชนมีงานก็จะมาขืมสิ่งของที่วัดไปใช้ และเวลาวัดมีกิจกรรมเพื่อชุมชน เช่น กิจกรรมต่อต้านยาเสพติดที่ทางวัดกับโรงเรียนและราชการเคยร่วมกันจัดขึ้นที่วัด รวมทั้งงานวัดในส่วนอื่นๆ พี่น้องประชาชนชาวมุสลิมในชุมชนก็จะมาเที่ยว มาร่วมงาน และคอยช่วยเหลือในสิ่งที่พอจะช่วยเหลือได้โดยไม่ขัดต่อหลักศาสนาของตน เป็นต้น วัดกับชุมชนนั้นนับว่าเป็นสถาบันที่เก่าแก่ในสังคมไทย ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน โดยสรุปแล้วปัจจัยที่สร้างความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนและประชาชนนั้น ได้แก่

- 1) เป็นวัดที่อยู่ใกล้บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของตน
 - 2) ความรู้สึกที่ว่าเป็นวัดของตน บรรพบุรุษเคยทำบุญที่วัดนี้เป็นประจำ ลูกหลานก็ยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติต่อๆ กันมาโดยที่ไม่ได้มีข้อห้ามกำหนดไว้ว่าห้ามไปทำบุญวัดอื่น
 - 3) เป็นวัดที่ลูกหลานและญาติมิตรของตนบวชอยู่ในวัดนั้น
 - 4) มีความนับถือ เคารพ ศรัทธา และเลื่อมใส ในพระภิกษุสงฆ์และกิจการของวัดนั้น
- เป็นการส่วนตัว

การที่วัดและชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนั้นนับว่าเป็นพื้นฐานที่ดีในการพัฒนาวัดและชุมชนให้เข้มแข็ง ทั้งยังเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลต่อการแสดงบทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนอีกด้วย

บทที่ 5

บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองเขตนางรัก

ในหัวข้อนี้เป็นการศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันอันเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม โดยการเข้าไปศึกษาถึงบทบาทของวัดทั้ง 5 วัดในเขตนางรัก ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่าในสภาพความเป็นไปของชุมชนเมืองในปัจจุบันนี้ วัดยังคงมีบทบาทหน้าที่และความสำคัญต่อชุมชนแม้ว่าบทบาทบางประการจะสูญเสียและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมก็ตาม ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ยังคงต้องการมีวัดและพึงพึงอาศัยบทบาทของวัดในหลายๆ ด้าน ดังนั้นจึงสามารถแบ่งบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองตามที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันออกได้เป็น 7 ด้านใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

- 1) บทบาทด้านการศึกษา
- 2) บทบาทด้านการท่องเที่ยว
- 3) บทบาทด้านพิธีการทางศาสนา
- 4) บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน
- 5) บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย และกิจกรรมสันทนาการต่างๆ
- 6) บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ
- 7) บทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย

ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของบทบาทในแต่ละด้านเป็นลำดับไป

5.1 บทบาทด้านการศึกษา

บทบาทด้านการศึกษานั้นถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญของวัดที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนในชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุสามเณรซึ่งถูกคาดหวังให้เป็นศาสนาทายาทโดยตรงที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนต่อไปนั้นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง ถูกต้อง ชัดเจน ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงจะสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบริหารวัดให้มีบทบาทสอดคล้องกับสภาพความเป็นไปของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น บทบาทด้านการศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นฐานแก่บทบาทด้านอื่นๆ ให้มีความเข้มแข็งมั่นคงยิ่งขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่าบทบาท

ด้านการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาตามหลักไตรสิกขาหรือบทบาทด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม นั้นเป็นรากแก้วแห่งความคงอยู่ของพระพุทธศาสนา เพราะความอันตรายหรือความเลอะเลือนเสื่อม สดุดแห่งศาสนานั้นเริ่มต้นที่ปริยัติธรรมอันตรายก่อนต่อจากนั้นปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมจึงอันตราย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเมื่อไม่มีการศึกษาเรียนรู้ การปฏิบัติก็ไม่มีความดี หรือหากมีก็เป็นการศึกษาปฏิบัติผิด เมื่อไม่มีการปฏิบัติ ผลคือปฏิเวธก็ไม่เกิดขึ้น ฉะนั้นหากบทบาทด้านการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษา พระปริยัติธรรมหะหลวมหย่อนยาน ไม่เข้มแข็งแล้วสถาบันวัดและพระสงฆ์ก็จะเป็นสถาบันที่อำนาจ ประโยชน์แก่ชุมชนได้อย่างไม่เต็มที่

จากการเข้าไปศึกษาบทบาทด้านการศึกษาของวัดในเขตพื้นที่วิจัยโดยศึกษาถึงบทบาทด้าน การศึกษาของวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องและมีผลเชื่อมโยงไปสู่ชุมชนนั้นพบว่าวัดได้ดำเนินบทบาทด้านการ ศึกษาซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้เป็น 2 ลักษณะ คือ บทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง ในรูปของโรงเรียนหรือสำนักเรียนพระปริยัติธรรม และบทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อม แก่ชุมชนในรูปของห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ดังมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 บทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง

บทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง ได้แก่ การที่วัดได้ดำเนินการจัดการศึกษา โดยตรงขึ้นในวัด ในรูปแบบของการจัดตั้งเป็นสำนักเรียนหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม การจัดการ ศึกษาในลักษณะนี้ เรียกว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรม” อันหมายถึงการศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติ ธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวง ซึ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน นี้แบ่งออกเป็น 2 แผนกใหญ่ๆ คือ แผนกธรรม และแผนกบาลี

ก. แผนกธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ชั้น คือ 1) นักระรมชั้นตรี (น.ธ.ตรี) 2) นักระรมชั้นโท (น.ธ.โท) 3) นักระรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) โดยหลักสูตรแต่ละชั้นจะ ประกอบด้วยเนื้อหาวิชาหลักอยู่ 4 หมวดวิชา คือ

- หมวดวิชาเรียงความแก่กระทุธรรม
- หมวดวิชาธรรมะ
- หมวดวิชาพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พุทธานุพุทธประวัติ
- หมวดวิชาวินัย

ซึ่งเนื้อหาวิชาของหลักสูตรในแต่ละชั้นนั้นจะมีความกว้างขวางลึกซึ้งพิสดารเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ หลักสูตรนักระรมทั้ง 3 ชั้นนี้เป็นการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรเท่านั้น ซึ่งพระ

ภิกษุสามเณรเกือบทั้งหมดที่เป็นนักเรียนในสำนักเรียนของแต่ละวัดในพื้นที่ศึกษาจะเป็นพระภิกษุสามเณรที่ย้ายจากต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยอยู่ในวัดเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมต่อจากที่เคยศึกษามาแล้ว และเพื่อเป็นหนทางที่จะก้าวไปสู่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ตลอดจนมหาวิทยาลัยของรัฐ ส่วนพระภิกษุสามเณรที่เป็นคนในท้องถิ่นจะมีจำนวนน้อยและมักจะบวชอยู่ในระยะเวลาสั้นตั้งแต่ 7 วัน 15 วัน และ 3 เดือน เป็นส่วนมากและนิยมบวชในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาเพื่อจะได้มีโอกาสเรียนรู้พระธรรมวินัยได้มากยิ่งขึ้น การบวชในลักษณะนี้จึงเป็นการบวชตามประเพณีไทยหรือการบวชเพื่อรักษาประเพณีที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

นอกจากนี้ในบางวัดบางสำนักเรียนยังได้จัดการศึกษาที่เรียกว่า “ธรรมศึกษา” แก่ประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ในทางนี้ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นนักเรียนนักศึกษาใน โรงเรียนที่มีสายสัมพันธ์ทางการศึกษากับทางวัด เช่น โรงเรียนที่ทางวัดให้ความอุปถัมภ์ทางการศึกษาในด้านต่างๆ โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด โรงเรียนที่นิมนต์พระจากทางวัดไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาและศีลธรรม เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมจึงแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ นักระรม อันเป็นการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรโดยตรง และธรรมศึกษา อันเป็นการให้บริการทางการศึกษาด้านปริยัติธรรมแก่ฆราวาส หลักสูตรธรรมศึกษานั้นแบ่งเป็น 3 ชั้นเช่นเดียวกับนักระรม คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอกหลักสูตรที่ใช้ในการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับวัดตามหลักสูตรของนักระรมทั้ง 3 ชั้น เว้นเฉพาะวิชาวินัยซึ่งไม่มีในหลักสูตรของธรรมศึกษาชั้นโทและธรรมศึกษาชั้นเอก สำหรับธรรมศึกษาชั้นตรีนั้นมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสมในวิชาวินัยโดยปรับปรุงเนื้อหาให้เป็นเรื่องของเบญจศีล เบญจธรรม และอุโบสถศีล เป็นต้น การศึกษาฝ่ายปริยัติธรรมในแผนกธรรมนี้เมื่อสิ้นปีการศึกษาจะมีการจัดประเมินผลการศึกษาประจำปีพร้อมกันทั่วประเทศ เรียกว่า “การสอบธรรมสนามหลวง” ซึ่งจะมีขึ้นในช่วงหลังจากออกพรรษาแล้วประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปี

ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภทนักระรมนั้นพบว่าทุกวัดในพื้นที่ศึกษามีการจัดการศึกษาประเภทนี้ทั้งสิ้น ส่วนการจัดการศึกษาในประเภทธรรมศึกษานั้นพบว่ามีเพียง 3 วัด คือ วัดมหาพฤฒาราม วัดหัวลำโพง วัดสวนพลู แม้ทุกวัดจะมีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเหมือนกันแต่สถานภาพทางการศึกษาของแต่ละวัดจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพของแต่ละวัด

ข. แผนกบาลี

สำหรับการศึกษาในแผนกบาลีนั้นแบ่งเป็น 9 ชั้นประโยคหรือเปรียญธรรม (ป.ธ.) 9 ชั้น คือ ตั้งแต่ชั้นประโยค ป.ธ.1-2 ถึงชั้นประโยค ป.ธ.9 โดยทั้ง 9 ชั้นประโยคนี้อันแบ่งเป็น 3 ระดับชั้นเปรียญ

ดังนี้ คือ

ชั้นเปรียญตรี ได้แก่ ประโยค ป.ธ. 1 - 2, ป.ธ. 3

ชั้นเปรียญโท ได้แก่ ประโยค ป.ธ. 4, ป.ธ. 5, ป.ธ. 6

ชั้นเปรียญเอก ได้แก่ ประโยค ป.ธ. 7, ป.ธ. 8, ป.ธ. 9

ทั้งนี้ผู้ที่จะมีสิทธิ์สอบเปรียญตรีได้นั้นจะต้องสอบได้นักธรรมชั้นตรี ผู้ที่จะมีสิทธิ์สอบเปรียญโทได้ต้องสอบได้นักธรรมชั้นโทและผู้ที่จะมีสิทธิ์สอบเปรียญเอกได้นั้นต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกเสียก่อน อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาในแผนกบาลีนี้มิได้จัดให้มีทุกวัด จัดเฉพาะวัดที่มีศักยภาพสามารถเป็นสำนักเรียนบาลีได้และที่ผู้บริหารวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสที่มีความสนใจเอาใจใส่ต่อการศึกษาในแผนกนี้ อย่างจริงจังเท่านั้น สำหรับวัดที่มีได้เป็นสำนักเรียนบาลีโดยตรงก็จะส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดไปเรียนยังสำนักเรียนอื่นที่มีการจัดการศึกษาในแผนกบาลี แม้วัดที่เป็นสำนักเรียนบาลีเองส่วนใหญ่ก็มีได้จัดการศึกษาครบทั้ง 9 ชั้นประโยค เนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ขาดความพร้อมในเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน งบประมาณ และบุคลากร เป็นต้น ดังนั้นวัดที่มีได้จัดให้มีการศึกษาในแผนกบาลีหรือจัดแต่ไม่ครบทั้ง 9 ชั้นประโยค จึงส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดของตนไปเรียนในสำนักเรียนอื่นแทน

ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนี้ จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่เขตบางรักซึ่งมีวัดอยู่ทั้งสิ้น 5 วัดนั้น มีวัดที่เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีอยู่ 3 วัด ได้แก่ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดสวนพลู ซึ่งวัดทั้ง 3 แห่งนี้ได้จัดการเรียนการสอนในแผนกบาลีถึงชั้นประโยค ป.ธ.7 เท่านั้น ดังนั้นนักเรียนที่เรียนในชั้นประโยค ป.ธ.8 - 9 จึงต้องไปเรียนยังสำนักเรียนอื่น และส่วนใหญ่ผู้เรียนในระดับชั้นเปรียญเอกมักจะมีสถานภาพทางการศึกษาโดยเป็นทั้งครูสอนพระปริยัติธรรมและเป็นนักเรียนในขณะเดียวกัน ดังนั้นการบริหารจัดการในด้านการเรียนการสอนจึงควรจัดให้เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่กุลต่อการเรียนการสอนทั้งของครูและนักเรียนในสำนักเรียนนั้น ๆ

การจัดการศึกษาในฝ่ายปริยัติธรรมนี้แต่ละวัดจะมีระเบียบ กฎเกณฑ์ของวัดของสำนักเรียนสำหรับบังคับให้พระภิกษุสามเณรต้องเรียนและสอบได้ในชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นอย่างน้อย ซึ่งการออกระเบียบกฎเกณฑ์เช่นนี้แล้วแต่ความเหมาะสมตามสภาพของแต่ละวัด

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาในฝ่ายปริยัติธรรมนี้วัดทุกวัดจะต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบโดยตรง โดยจัดให้มีขึ้นตามศักยภาพและความเหมาะสมของแต่ละวัด และจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมการศึกษาในด้านนี้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด เนื่องจากการศึกษาประเภทนี้ถือเป็นรากฐานของการศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่เป็นศาสนทายาทที่ดีจะต้องหมั่นศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง เพื่อนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษานั้นไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและนำไป

สอนประชาชนให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมอีกต่อหนึ่ง อันจะเป็นการช่วยพัฒนาสังคม ชุมชน และวัดเองให้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยั่งยืนสืบไป

ค. ศูนย์ฝึกวิชาชีพพระยะสัน

นอกจากการจัดการศึกษาในแผนกธรรม ธรรมศึกษา และแผนกบาลี แล้วพบว่ามีวัดอยู่ 2 แห่ง คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร และวัดม่วงแคที่เปิดเป็นศูนย์ฝึกอบรมคอมพิวเตอร์เบื้องต้นขึ้นภายในวัดโดยความร่วมมือกับทางกรุงเทพมหานครเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งวัดมหาพฤฒารามวรวิหารนั้นได้เปิดทำการเรียนการสอนใน 3 หลักสูตร คือ หลักสูตร 1 เดือน 3 เดือน และ 6 เดือน โดยทำการสอนทั้งภาคค่ำ เสาร์-อาทิตย์ และภาคปกติจันทร์-ศุกร์ ในแต่ละหลักสูตรจะมีผู้เรียนประมาณ 25 คน เมื่อเรียนจบหลักสูตรจะได้รับมอบวุฒิบัตรของกรุงเทพมหานครจากทางศูนย์ในการเรียนดังกล่าวนี้ทางวัดให้เรียนฟรี เพียงแต่ให้ผู้เรียนช่วยบริจาคค่าไฟฟ้าคนละ 200 บาท ตลอดระยะเวลาการเรียนของแต่ละหลักสูตร สำหรับวัดม่วงแคเน้นเปิดสอนเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์และมีจำนวนผู้เรียนน้อยกว่าที่วัดมหาพฤฒาราม

5.1.2 บทบาทด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ชุมชน

บทบาทในด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ชุมชน เป็นบทบาทในลักษณะของการให้ความอุปถัมภ์สนับสนุนส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้แก่ชุมชน โดยที่วัดมิได้เป็นผู้จัดการเรียนการสอน ไม่มีชั้นเรียนห้องเรียนอย่างเป็นทางการในรูปแบบของโรงเรียนหรือสำนักเรียนโดยตรง แต่เป็นไปในลักษณะการจัดกิจกรรม นิทรรศการ การเทศน์ การบรรยาย การจัดอบรม จัดตั้งเป็นห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ขึ้นในวัด ตลอดจนการให้ความอุปถัมภ์และสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาในด้านอื่นๆ เช่น การจัดมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียน เป็นต้น ซึ่งบทบาทเหล่านี้ล้วนเป็นไปในทางที่ส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับชุมชนดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของบทบาทแต่ละอย่างเป็นลำดับไป

(1) การอนุญาตให้ใช้พื้นที่วัดเป็นที่ตั้งโรงเรียนสำหรับฆราวาส

ดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าในอดีตตั้งแต่สมัยก่อนรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยมีวัดเป็นสถานบันการศึกษาเบื้องต้นของกุลบุตรไทยโดยมีพระเป็นครูผู้สั่งสอน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มมีการตั้งโรงเรียนแบบใหม่ขึ้นโดยอาศัยที่ของวัดเพื่อให้สามัญชนได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่เช่นเดียวกับชนชั้นเจ้านายและขุนนาง โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงกำหนดให้พระสงฆ์ได้ร่วมมือบทบาทในการจัดการศึกษาดังกล่าวคู่กับทางราชการ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีนโยบายการศึกษาซึ่งให้แยกการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรมและการศึกษาฝ่ายบ้านเมืองออกจากกัน นอกจากนั้นนโยบาย

การศึกษาของชาติที่ปรากฏในโครงการและแผนการศึกษาต่อมาทุกฉบับก็ได้กำหนดไว้เฉพาะการศึกษาสำหรับฆราวาสเท่านั้น มิได้กำหนดการศึกษาของฝ่ายพระสงฆ์เข้าไว้ด้วย ทำให้การที่วัดและพระสงฆ์ซึ่งเคยมีบทบาทเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาของราชการสิ้นสุดลงเพราะไม่ได้มีการกำหนดไว้ในแผนการศึกษาของชาติ¹

อย่างไรก็ตามแม้วัดและพระสงฆ์จะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชาติโดยตรงอย่างในอดีตก็ตาม ถึงอย่างนั้นก็ยังมีวัดอีกจำนวนมากที่ได้พยายามปรับตัวโดยหันมาให้การสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาโดยอ้อมแก่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น การอนุญาตให้ใช้ที่ดินของวัดเพื่อกิจกรรมด้านการศึกษาของฆราวาสโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างโรงเรียนสำหรับฆราวาสขึ้นในพื้นที่ของวัดนั้นนับว่าเป็นบทบาทในด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ชุมชนประการหนึ่งและเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทในอดีตในฐานะที่วัดเคยเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาติ

สำหรับในพื้นที่เขตบางรักซึ่งมีวัดอยู่ทั้งหมด 5 วัดและเป็นวัดที่ทำการศึกษาในครั้งนั้นนั้นจากการเข้าไปศึกษาพบว่าทุกวัดจะมีโรงเรียนในระดับประถมศึกษาหรือที่เรียกว่าโรงเรียนเทศบาลซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานครตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดทั้งสิ้น และมีอยู่สองวัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหารและวัดหัวลำโพง ที่มีโรงเรียนมัธยมศึกษาตั้งอยู่ควบคู่ไปด้วย โดยโรงเรียนทั้งหลายเหล่านี้ส่วนใหญ่จะกันแบ่งเขตเป็นอาณาบริเวณเฉพาะอย่างชัดเจนโดยมีกำแพงล้อมรอบเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก ทั้งนี้เพื่อความเรียบร้อยระเบียบจะได้ไม่ปะปนกับพื้นที่ของวัดในส่วนอื่นๆ แต่บางวัดก็มิได้กันแบ่งเขตอย่างชัดเจน เนื่องจากพื้นที่ของวัดมีขนาดจำกัด ดังนั้นวัดและโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของวัดนั้นจึงมีประตูทางเข้าร่วมกัน ขณะเดียวกันลานวัดบางส่วนก็กลายเป็นสนามโรงเรียนไปโดยปริยาย

การที่โรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณวัดเช่นนี้ทำให้วัดและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันในหลายด้านเช่นเมื่อวัดมีกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานทอดกฐิน งานประจำปี หรือการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาทางวัดก็จะขอความร่วมมือไปยังโรงเรียนให้จัดนักเรียนมาช่วยทำความสะอาดบริเวณวัด บริการน้ำดื่มแก่ประชาชนที่มาร่วมทำบุญ และบางวัดได้ร่วมมือกับทางโรงเรียนจัดให้นักเรียนมาสวดมนต์เป็นทำนองสรภัญญะในวันสำคัญทางศาสนาให้ประชาชนที่มาร่วมเวียนเทียนได้รับฟังพร้อมกันไปด้วย นอกจากความร่วมมือดังกล่าวแล้วทางวัดยังได้อนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในวัดซึ่งเป็นพระนักศึกษาที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ไปช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาและอบรมศีลธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ภายในวัดด้วย นับว่าเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้จากบุคลากรทางศาสนาโดยตรง และเป็นการเปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ได้มีเวทีในการแสดงบทบาททางด้านการศึกษาแก่เยาวชนอีกส่วนหนึ่ง

1 ดูรายละเอียดใน เนตรนภิส นาควิระ, ปิยนอก บุนนาค และจุลทัศน์ พยาฆรานนท์, "วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี" จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525 หน้า 290-291

จะเห็นได้ว่าวัดได้ให้ความสำคัญและส่งเสริมการศึกษาแก่ชุมชนด้วยเช่นกัน เนื่องจากในสมัยก่อนนั้นการศึกษาทั้งหมดอยู่ในวัด ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป มีหน่วยงานราชการมารับผิดชอบบทบาทด้านการศึกษาแทนวัด ซึ่งมีผลทำให้บทบาทของวัดในด้านนี้ลดลง แต่วัดก็มิได้หมดความสำคัญทางการศึกษาต่อชุมชนเลยทีเดียว ทั้งยังได้พยายามที่จะดำเนินบทบาทที่นับว่าอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการที่วัดไม่เพียงแต่อนุญาตให้ใช้พื้นที่ของวัดเป็นที่ตั้งโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังได้ให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่โรงเรียน เช่น ช่วยอุปถัมภ์การก่อสร้างอาคารเรียน ตลอดจนอุปการะการเรียนการสอนบางอย่างแก่โรงเรียน และจัดมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์แต่เรียนดี ซึ่งการจัดมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนี้ทางวัดแต่ละวัดได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยทุนทรัพย์ที่ทางวัดนำมามอบให้เป็นทุนการศึกษานั้นได้มาจากการบริจาคของประชาชนผู้มีจิตศรัทธาและจากมูลนิธิเพื่อการศึกษาของทางวัด ปริมาณของทุนทรัพย์และจำนวนผู้รับทุนที่มอบให้ในแต่ละปีนั้นจะมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับสภาพฐานะของแต่ละวัดและสภาพทางเศรษฐกิจของสังคมในช่วงเวลานั้นๆ

(2) การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษา

เนื่องจากแต่ละวัดมีพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีซึ่งเป็นการจำเป็นที่วัดจะต้องส่งเสริมการศึกษาในส่วนนี้เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพัฒนาบุคลากรภายในวัดให้มีคุณภาพเพื่อจะได้เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องและนำไปเผยแพร่แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสมอันเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาประการหนึ่งด้วย และนอกจากการศึกษาพระปริยัติธรรมในส่วนของพระภิกษุสามเณรแล้วยังพบว่าในบริเวณพื้นที่ของแต่ละวัดมีโรงเรียนสำหรับฆราวาสทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตั้งอยู่ดังกล่าวแล้วซึ่งวัดได้ให้ความอุปถัมภ์และสงเคราะห์ในด้านอุปกรณ์การเรียนการสอนและทุนการศึกษาเป็นบางส่วนตามสมควร ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาให้มั่นคงและมีทุนสำรองไว้เป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับกิจการด้านการศึกษาทางวัดโดยเจ้าอาวาสพร้อมด้วยหมู่พระภิกษุสงฆ์และญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาที่มองเห็นความสำคัญของการศึกษาพระปริยัติธรรมจึงได้ร่วมกันจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาของวัดขึ้น โดยในระยะเริ่มต้นนั้นทุนทรัพย์ของมูลนิธิจะได้มาจากผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันบริจาค แต่บางวัดก็มีผู้มีจิตศรัทธารายใหญ่รับเป็นเจ้าภาพบริจาคทรัพย์ให้เป็นต้นทุนในการก่อตั้งมูลนิธิโดยมีเจตนาให้ตั้งชื่อมูลนิธิในนามของเจ้าภาพเพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบต่อไป ซึ่งทางวัดก็จะจัดการให้ตามเจตนา นั้น ฉะนั้นการตั้งชื่อมูลนิธิที่พบในพื้นที่ศึกษาจึงมีลักษณะสอง ประการ คือ ชื่อที่กำหนดตั้งขึ้นตามวัตถุประสงค์และความเหมาะสมตามที่ทางวัดพิจารณาเห็นสมควร เช่น มูลนิธิพุทธจักร มูลนิธิธรรมจักร เป็นต้น ประการหนึ่ง และชื่อที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าภาพผู้บริจาคทรัพย์ให้เป็นต้นทุนในการก่อตั้งมูลนิธินั้นๆ เช่น มูลนิธิท่านผู้หญิงวีรกรรมบัญชา เป็นต้น ประการหนึ่ง

ในส่วนของการได้มาซึ่งทุนทรัพย์และทรัพย์สินของมูลนิธินั้น ส่วนใหญ่จะได้มาจากการบริจาค เชิญชวน และการตั้งตู้บริจาค ดังนั้นบางมูลนิธิจึงมีทรัพย์สินทั้งที่เป็นสังฆาริมทรัพย์และ อสังฆาริมทรัพย์ซึ่งผู้มีจิตศรัทธาได้มอบให้โดยพิธีกรรมหรือนิติกรรมอื่น ๆ โดยมีได้มีเงื่อนไขข้อผูกพันให้มูลนิธิต้องรับผิดชอบในหนี้สินหรือภาระติดพันอื่นใด นอกจากทุนทรัพย์และทรัพย์สินดังกล่าวแล้วในแต่ละปีมูลนิธิก็จะมีรายได้ซึ่งเป็นดอกผลที่เกิดจากทุนทรัพย์และทรัพย์สินนั้น ๆ เพิ่มขึ้น และมูลนิธิได้นำรายได้ส่วนนี้ไปเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อบำรุงส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาวัดตลอดจนเป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิที่ตั้งไว้

อย่างไรก็ตามการจัดตั้งมูลนิธิขึ้นมาไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ด้วย ถึงอย่างนั้นแนวความคิดในการส่งเสริมการศึกษาก็นับว่าเป็นสาเหตุหลักสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการจัดตั้งมูลนิธิของวัดขึ้น ดังจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งมูลนิธิของแต่ละวัดซึ่งมีความคล้ายคลึงและเป็นไปในแนวทางเดียวกัน พอสรุปได้ดังนี้ คือ

- เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร
- เพื่อสงเคราะห์เด็กนักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์
- เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์และพัฒนาวัด
- เพื่อทำนุบำรุงวัดและพระพุทธศาสนา
- เพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรม
- เพื่อบำเพ็ญทานการกุศลและสาธารณสงเคราะห์ต่างๆ

ในการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรและการศึกษาแก่ นักเรียน นักศึกษาทั่วไปนั้นทางวัดได้จัดพิธีมอบทุนการศึกษาประจำปีอย่างเป็นทางการโดยได้ถวายทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่สอบนักธรรมและเปรียญธรรมได้ในแต่ละปีการศึกษา และยังได้จัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ตามมติมหาเถรสมาคมที่ให้วัดทุกวัดที่วราขอาณัติจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์แก่นักเรียน นักศึกษาที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย แต่ผู้ปกครองมีรายได้น้อย ซึ่งในการมอบทุนการศึกษานี้ทางวัดได้นำเงินรายได้อันเป็นดอกผลของมูลนิธิมาเป็นค่าใช้จ่าย และหากปีใดมีการมอบทุนการศึกษาเป็นจำนวนมากเงินในส่วนที่ได้มาจากมูลนิธิไม่เพียงพอ ทางวัดก็มีวิธีประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ประชาชนทั่วไปผู้มีจิตศรัทธาร่วมเป็นเจ้าภาพบริจาคทรัพย์ตั้งทุนการศึกษาหรือที่เรียกว่าทุนนิธิเพิ่มเติมซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากประชาชนทั่วไปเป็นอย่างดี

นอกจากการมอบทุนการศึกษาดังกล่าวแล้วมูลนิธิของวัดยังมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาในด้านอื่น ๆ เช่น มอบค่าใช้จ่ายในการจัดหาอุปกรณ์การศึกษาแก่นักเรียน อุปกรณ์การเรียน

การสอนแก่ครู อาจารย์ และนักเรียน ค่าจัดภัตตาหารเพลถวายพระภิกษุ สามเณรที่เรียนปริยัติธรรม และบางแห่งได้จัดเป็นค่านิตยภัตตาหารครูสอนปริยัติธรรมด้วย

(3) การจัดกิจกรรมและนิทรรศการเพื่อการศึกษา

การจัดกิจกรรมและนิทรรศการในที่นี้หมายถึงกิจกรรมหรือนิทรรศการที่ทางวัดจัดขึ้นโดยเป็นกิจกรรมหรือนิทรรศการที่มีส่วนในการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ในหลักพระพุทธศาสนาและในกิจกรรมของวัดแก่ประชาชน ซึ่งกิจกรรมและนิทรรศการดังกล่าวนี้จากศึกษาพบว่ามีเพียงบางวัดเท่านั้นที่จัดขึ้น เช่น วัดแห่งหนึ่งในพื้นที่ศึกษาได้จัดนิทรรศการ “วัดคู่บ้าน” โดยใช้สถานที่ชั้นล่างของอุโบสถหลังใหม่ซึ่งมีความใหญ่โตกว้างขวาง สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการจัดนิทรรศการครั้งนี้ คือ เป็นความร่วมมือระหว่างวัด บ้าน และโรงเรียนที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ของวัด โดยพระภิกษุสงฆ์ คณะครูอาจารย์ นักเรียน และชาวบ้านบางส่วนได้ช่วยกันจัดบอร์ดให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น หลักธรรมในพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ และกิจกรรมด้านการกุศลต่างๆ ของวัด ดังนั้นการจัดนิทรรศการเช่นนี้จึงเป็นการประชาสัมพันธ์ไปในตัวด้วย อย่างไรก็ตามเนื่องจากการจัดนิทรรศการตรงกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจุดเน้นของกิจกรรมจึงอยู่ที่การให้ความรู้เกี่ยวกับวันสำคัญนั้น ๆ และการเชิญชวนประชาชนให้ร่วมบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ร่วมกับทางวัด การจัดกิจกรรมและนิทรรศการในลักษณะนี้จะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าอุปกรณ์ประมาณ 5,000 - 10,000 บาท มีผู้เข้าชมนิทรรศการประมาณ 2,000 คน การจัดนิทรรศการในลักษณะนี้มีความยุ่งยากพอสมควรเนื่องจากต้องอาศัยความรู้ความสามารถในเรื่องที่จัดแล้วยังต้องอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ตลอดจนถึงต้องมีทุนและงบประมาณในการจัดพอสมควร ดังนั้นวัดส่วนใหญ่จึงไม่นิยมจัด แต่จะจัดกิจกรรมคือการทำบุญตักบาตร เวียนเทียน และฟังเทศน์ ตามปกติแทน

กิจกรรมอีกประการหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี คือ การที่วัดแห่งหนึ่งในพื้นที่ศึกษาได้ร่วมมือกับทางโรงเรียนเทศบาลในพื้นที่เขตบางรักทั้ง 5 โรงเรียน ได้จัดให้นักเรียนประกวดสวดมนต์ทำนองสรภัญญะขึ้นที่วัดโดยแต่ละโรงเรียนจะส่งตัวแทนเข้าประกวดซึ่งกลุ่มตัวแทนของโรงเรียนที่ชนะเลิศจะได้รับรางวัล คือ โล่เกียรติยศ และเงินรางวัล 3,000 บาท โดยทางวัดเป็นผู้มอบรางวัลดังกล่าว และเมื่อทางวัดจัดพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนาก็จะได้นักเรียนที่ชนะเลิศการประกวดดังกล่าวมาช่วยสวดมนต์ทำนองสรภัญญะให้ประชาชนฟังเพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้วทางวัดโดยความร่วมมือของโรงเรียนยังได้จัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาชุดต่างๆ ครอบทุกชุดโดยมีพระเป็นผู้นำ นักเรียนเป็นผู้ช่วยกันจัด นับว่าเป็นการเรียนการสอนแบบสาธิตโดยให้ผู้เรียนฝึกการเรียนรู้และปฏิบัติจากของจริง นับว่ากิจกรรมและนิทรรศการดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการของประชาชนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

(4) การเผยแพร่ศาสนธรรม

บทบาทด้านการเผยแพร่ศาสนธรรม ได้แก่ การที่ทางวัดได้จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนา การบรรยายธรรม ในวันสำคัญทางศาสนา วันธัมมัสสวนะ และในโอกาสต่างๆ เช่น การเทศน์ในงานศพ การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ในงานการกุศลของวัด และงานเทศกาลต่างๆ ตลอดจนการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ และการพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแพร่เนื่องในโอกาสต่างๆ การเผยแพร่ศาสนธรรมในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเผยแพร่ธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อเป็นการสืบสานพระพุทธศาสนาและการอบรมขัดเกลาจิตใจแล้วยังนับได้ว่าเป็นการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ชุมชนด้วย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าทุกวัดมีบทบาทด้านการเผยแพร่ศาสนธรรมทั้งสิ้น เพียงแต่ระเบียบ วิธีการ ระยะเวลา และลักษณะการเผยแพร่อาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกันบ้าง เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนาบางวัดจัดทั้ง 3 ช่วงเวลา คือ ภาคเช้า ภาคบ่าย ภาคกลางคืน บางวัดจัดเฉพาะภาคกลางคืนหลังจากพิธีเวียนเทียนเสร็จแล้ว บางวัดก็ไม่มีการแสดงพระธรรมเทศนาภาคกลางคืนในวันสำคัญทางศาสนาเพียงแต่จัดให้มีการบรรยายธรรมก่อนการเวียนเทียนซึ่งนับว่าได้ผลดีในแง่ของจำนวนผู้ฟังเพราะการจัดให้มีการเทศน์หรือบรรยายธรรมภายหลังจากการเวียนเทียนเสร็จแล้วจำนวนผู้ฟังจะลดลงจากจำนวนทั้งหมดที่มาเวียนเทียนเป็นอย่างมาก เพราะส่วนใหญ่เมื่อเวียนเทียนเสร็จแล้วก็จะกลับบ้านทันที เนื่องจากหากไปฟังเทศน์ต่อก็จะทำให้กลับบ้านดึก ดังนั้นช่วงเวลาที่ยืดประจบพิธีเวียนเทียนและการแสดงพระธรรมเทศนาจึงควรจัดให้เหมาะสมไม่ควรจะให้ตึกเกินไป หากเป็นไปได้ก็ควรจัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาหรือบรรยายธรรมก่อนที่จะประกอบพิธีเวียนเทียนก็จะทำให้ผู้ที่มาร่วมงานทั้งหมดได้รับฟังไปพร้อมกันทีเดียว

สำหรับการเทศน์และการบรรยายธรรมในวันธัมมัสสวนะนั้นพบว่าวัดส่วนใหญ่จัดให้มีเฉพาะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาตลอดไตรมาสเท่านั้นเนื่องจากเป็นช่วงที่มีพระภิกษุสามเณรต้องอยู่ประจำที่วัดและญาติโยมนิยมมาทำบุญกันที่วัดเป็นจำนวนมากกว่าปกติ แต่มีวัดบางแห่งที่จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันธัมมัสสวนะตลอดทั้งปีซึ่งก็ประสบกับปัญหาในเรื่องจำนวนผู้ฟังที่มีน้อยกว่าในช่วงเข้าพรรษาและผู้ฟังส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นผู้สูงอายุซึ่งมาทำบุญที่วัดเป็นประจำอยู่แล้ว ส่วนการเทศน์ในโอกาสอื่นๆ เช่น การเทศน์ในงานศพ เป็นต้น นั้นทางวัดไม่ได้เป็นผู้เข้าไปจัดการโดยตรง แต่จะเป็นไปตามความประสงค์ของเจ้าภาพว่าต้องการจะจัดให้มีหรือไม่ หากเจ้าภาพมีความประสงค์ให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาทางวัดจะจัดนิมนต์พระให้ไปแสดงพระธรรมเทศนามตามความประสงค์ของเจ้าภาพ

สำหรับการเผยแพร่ศาสนธรรมในลักษณะพิเศษอันได้แก่การบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุและการพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแพร่นั้นพบว่าเคยมีวัดแห่งหนึ่งที่ได้จัดให้พระภิกษุไปบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุแห่งหนึ่งแต่ปัจจุบันได้ถูกยกเลิกไปเพราะประสบกับปัญหาในเรื่องทุนทรัพย์และทีมงานทาง

ด้านวิชาการที่ไม่พอเพียง ในส่วนของการพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ก็นับว่าทุกวัดมิได้จัดพิมพ์สิ่งพิมพ์ในรูปของวารสาร จุลสาร และนิตยสารธรรมะออกเผยแผ่ เป็นแต่เพียงการพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่เนื่องในโอกาสที่พิเศษจริงๆ เท่านั้น เช่น งานฉลองสมณศักดิ์และงานพระราชทานเพลิงศพของเจ้าอาวาสหรือพระเถระผู้ใหญ่ในวัด งานฉลองสมโภชอุโบสถวิหารหรืออาคารหลังใหม่ เป็นต้น ซึ่งการเผยแผ่ธรรมในลักษณะนี้จำเป็นต้องใช้ทุนสูงและความละเอียดถี่ถ้วนในการทำงาน และบางอย่างทางวัดไม่สามารถกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนได้ ดังนั้นสิ่งพิมพ์หรือหนังสือธรรมะที่ทางวัดจัดพิมพ์เผยแผ่เองจึงมีจำนวนน้อยมาก

บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้นนับว่าเป็นบทบาทหลักที่สำคัญของวัดซึ่งจะต้องมีการจัดการที่ดี จึงจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและสังคม ดังนั้นบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดจึงนับว่าเป็นการให้บริการด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยอ้อมแก่ชุมชนได้เป็นอย่างดีประการหนึ่งด้วย

(5) การให้บริการทางห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

การให้บริการห้องสมุดของวัดนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากพระสงฆ์สาวกผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในอดีตเมื่อประมาณ 2,000 กว่าปีมาแล้ว เนื่องจากมีการจารึกพระธรรมวินัยลงในใบลานที่เรียกว่า “คัมภีร์พระไตรปิฎก” แทนการถ่ายทอดกันด้วยวาจาหรือปากเปล่า (Oral Tradition) การที่มีคัมภีร์พระไตรปิฎกทำให้มีความสะดวกต่อการศึกษาค้นคว้ายิ่งขึ้นมีความเชื่อว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นคัมภีร์ชั้นแรกของพระพุทธศาสนาที่บรรจุพระธรรมวินัยไว้อย่างครบถ้วน จึงได้รับการยกย่องเชิดชูว่าเป็นสุดยอดแห่งบรรณสารทั้งปวง ดังนั้นคัมภีร์พระไตรปิฎกจึงถูกจัดเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี บางวัดมีการสร้างหอไตรไว้สำหรับจัดเก็บรักษาพระไตรปิฎกโดยเฉพาะซึ่งเป็นที่นิยมกันในสมัยก่อน แต่ปัจจุบันมีการจัดสร้างห้องสมุดขึ้นในวัดจึงนิยมเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ในตู้พระไตรปิฎกในห้องสมุดของวัดแทน สำหรับวัดที่ไม่มีห้องสมุดก็จะจัดเก็บไว้ในตู้พระไตรปิฎกและจัดตั้งไว้ในที่เหมาะสม

ผลจากการศึกษาพบว่าในพื้นที่เขตบางรักมีเพียงวัดเดียวเท่านั้นที่มีการจัดตั้งเป็นห้องสมุดอย่างเป็นทางการโดยจัดหนังสือเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบตามมาตรฐานสากล และมีหนังสือในห้องสมุดหลากหลายชนิด มีการดูแลทำความสะอาดเป็นประจำ และมีพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปเข้าไปใช้บริการเป็นประจำทุกวันมิได้ขาด แม้จะขาดบรรณารักษ์ประจำห้องสมุดคอยให้บริการก็ตาม ส่วนวัดอื่นที่ไม่ได้จัดตั้งเป็นห้องสมุดอย่างเป็นทางการโดยตรงนั้นจะมีการจัดเป็นห้องเก็บหนังสือโดยไม่ได้จัดเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบตามแบบสากลและมิได้เปิดให้บริการแก่คนทั่วไปเป็นทางการ เช่นในกรณีแรก

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษายังพบว่าภายในวัดแต่ละวัดยังมีหนังสือค้ำองอยู่ตามกุฏิต่าง ๆ จำนวนไม่น้อย จึงควรรวบรวมให้เป็นหมวดหมู่อย่างมีระบบแล้วจัดเก็บไว้ในห้องสมุดเพื่อให้บริการแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปผู้สนใจศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองก็จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเป็นอย่างมาก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าห้องสมุดของวัดมีส่วนสำคัญในการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ประชาชนทั่วไปในชุมชนที่สนใจเข้าไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพราะห้องสมุดเปรียบเสมือนคลังสมอง คลังแห่งความรู้ในสรรพวิชา จึงกล่าวได้ว่าห้องสมุดเป็นศูนย์กลางข้อมูลแห่งการศึกษาเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของพิพิธภัณฑ์นั้นอาจกล่าวได้ว่าวัดทุกแห่งมีความเป็นพิพิธภัณฑ์อย่างไม่เป็นทางการในตัวอยู่แล้ว เนื่องจากวัดเป็นแหล่งรวมของศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมต่าง ๆ อันทรงคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร เจดีย์ กุฎี ศาลาการเปรียญ หอกลอง หอระฆัง ธรรมาสน์ ตู้พระคัมภีร์ ภาพแกะสลัก รูปปั้น และภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น นอกจากนี้วัดยังเป็นคลังพัสดุทางศาสนาที่รวบรวมเอาวัตถุสิ่งของที่มีค่าต่างๆ ที่ประชาชนบริจาคเอาไว้ด้วย ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ เปรียบประหนึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันวัดที่มีการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์โดยตรงนั้นมีอยู่จำนวนน้อยมาก ในเขตพื้นที่ศึกษานั้นพบว่ามีอยู่เพียงวัดเดียวเท่านั้นที่มีการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ขึ้นอย่างเป็นทางการแต่ยังอยู่ในระยะเริ่มแรก สิ่งของต่างๆ ที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์จึงมีอยู่ยังไม่มากนัก แต่ทางวัดมีนโยบายที่จะเก็บรวบรวมสิ่งของมีค่าต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณตลอดจนวัสดุสิ่งของและเรื่องราวที่บ่งบอกถึงประวัติความเป็นมาของวัดและชุมชนไว้ในพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นทางการเป็นระบบที่ถูกต้องตามแบบสากลนิยมต่อไป

กล่าวได้ว่า การให้บริการทางด้านห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ของวัดนั้นเป็นการส่งเสริมกระบวนทางการศึกษาที่วัดมีให้แก่ประชาชนผู้สนใจให้สามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จึงนับได้ว่าเป็นการให้บริการทางการศึกษาโดยอ้อมแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี และยังไปกว่านั้นยังทำให้วัดได้มีบทบาทในการช่วยอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทยให้ดำรงคงอยู่สืบไปด้วย

5.2 บทบาทด้านการท่องเที่ยว

ปัจจุบันกิจการด้านการท่องเที่ยวนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งประการหนึ่งที่สามารถทำรายได้ให้กับประเทศปีละไม่น้อย เมื่อเปรียบเทียบกับกิจการด้านอื่น ๆ นับได้ว่ากิจการด้านการท่องเที่ยวสามารถ

นำเงินตราเข้าประเทศอยู่ในอันดับต้น ๆ

สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาศึกษาและชื่นชมในการท่องเที่ยวก็คือมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ สำหรับประเทศไทยกล่าวได้ว่าวัดเป็นแหล่งรวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติที่สามารถรักษาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ได้ดีที่สุดแห่งหนึ่ง ดังนั้นวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่มีสถาปัตยกรรม โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จิตรกรรม ปฎติมากรรมอันเก่าแก่มีความอ่อนช้อยวิจิตรงดงามตามแบบฉบับของศิลปะตะวันออกนั้นมักจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมอย่างมิขาดสาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมากก็จะพลอยทำให้เศรษฐกิจในชุมชนนั้นก้าวหน้าไปด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบทบาทด้านการท่องเที่ยวของวัดมีผลต่อความเจริญทางเศรษฐกิจของชุมชนด้วยเช่นกัน

ดังกล่าวแล้วว่าวัดไทยนั้นเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาติโดยเฉพาะความเป็นพิพิธภัณฑ์ทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม เพราะวัดไทยมีลักษณะของการก่อสร้างที่เป็นไปอย่างกลมกลืน ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมที่โอ้อ่า มั่นคง แข็งแรง สวยงามและประณีต ปฎติมากรรมที่อ่อนช้อยงดงาม และจิตรกรรมที่มีความสวยงามวิจิตรตระการตา สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงอารมณืความรู้สึกรักใคร่และจิตวิญญาณของสถาปนิกและศิลปินผู้ก่อสร้าง ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชนชาติไทยที่มีความผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมภายในวัดเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญก้าวหน้าอย่างสูงส่งทางด้านศิลปวัฒนธรรม และควมมีอารยธรรมมาอย่างช้านานของคนไทย

สำหรับเขตบางรักนั้นกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก และหนึ่งในบรรดาสถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมเข้าไปเยี่ยมชมนั่นคือวัด สำหรับพุทธศาสนิกชนชาวไทยการไปวัดนั้นไม่นิยมถือว่าการไปท่องเที่ยวแต่จะถือเป็นการไปเพื่อทำบุญมากกว่า แม้จุดประสงค์หนึ่งจะเป็นการไปเพื่อศึกษาและเยี่ยมชมศาสนวัตถุ ศิลปกรรม จิตรกรรมต่างๆ หรือไปเพื่อแสวงหาความสงบทางด้านจิตใจก็ตาม แต่สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติแล้วจุดประสงค์หลักก็คือการเข้าไปท่องเที่ยวเพื่อทัศนศึกษา เรียนรู้ และเยี่ยมชมวิถีชีวิตวัฒนธรรมภายในวัด ซึ่งสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวมากที่สุดก็คือความวิจิตรงดงาม อ่อนช้อย ความประณีต ความโอ้อ่าที่แฝงไว้ด้วยความสงบเย็นของสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรมต่างๆ ภายในวัด

ในพื้นที่เขตบางรักซึ่งมีวัดอยู่ทั้งหมด 5 วัดนั้น หากพิจารณาจากสภาพวัดและจำนวนนักท่องเที่ยวตลอดจนประชาชนทั่วไปที่เข้าไปเยี่ยมชมวัดแต่ละวันแล้วสามารถแบ่งลักษณะความแหล่งท่องเที่ยวของวัดได้เป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับดี ได้แก่ วัดที่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ดี ภายในวัดมีสิ่งสำคัญที่ดึงดูดความสนใจและความศรัทธาของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปให้เข้าไปเยี่ยมชมไปทำบุญในแต่ละวันเป็นจำนวนมากเป็นประจำอย่างมีขาดสาย เช่น มีสถาปัตยกรรมที่ใหญ่โตสวยงามมีเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบสถ์และวิหารนั้นจะมีความใหญ่โตสวยงามเป็นพิเศษทั้งภายนอกและภายใน ในส่วนภายในนั้นจะมีความวิจิตรตระการตาด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ลึกลับเป็นเรื่องราวต่างๆ เช่น ภาพพุทธประวัติ ภาพชุดคงคัตร์ 13¹ ภาพพระมาลัยโปรดสัตว์นรก เป็นต้น พร้อมทั้งลวดลายต่างๆ ที่จิตรกรบรรจงวาดไว้อย่างกลมกลืน และเป็นที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือแต่ละวัดนอกจากจะมีศิลปกรรมแบบไทยแล้วยังผสมผสานไว้ด้วยศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากจีน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าในย่านนั้นบางรักมีประชาชนชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากนั่นเองทางตระกูลก็เป็นผู้อุปถัมภ์ในกิจการต่างของวัด ดังนั้นเพื่อเป็นการรักษาศรัทธาและการให้บริการอย่างทั่วถึงทางวัดจึงได้อนุญาตให้มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรม ศิลปะและปฏิมากรรมแบบจีนไว้ภายในวัดด้วย เช่น ศาลาบำเพ็ญกุศล เจ้าแม่กวนอิมอวโลกิเตศวร และพระสังกัจจายน์ (แป๊ะอี๋ม) เป็นต้น และสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าไปทำบุญและเยี่ยมชมวัดได้ดีคือการที่วัดมีปูชนียวัตถุที่สำคัญหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพนับถือเป็นอย่างมากของประชาชนในชุมชนและประชาชนทั่วไป ได้แก่ พระพุทธรูปหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า หลวงพ่อต่างๆ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในโบสถ์หรือวิหาร ตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ที่ประชาชนเคารพนับถือเป็นจำนวนมากซึ่งเมื่อท่านมรณภาพไปแล้วทางวัดจะจัดทำหุ่นจำลองรูปปั้นของท่านไว้ให้ประชาชนทั่วไปได้เคารพบูชาหรือในกรณีที่ศพของท่านไม่เนาเปลือยทางวัดก็จะจัดเก็บไว้ในโลงแก้วและก่อสร้างมณฑปไว้เป็นที่ประดิษฐานให้ประชาชนทั่วไปได้กราบไว้บูชา

นอกจากนี้ภายในวัดยังมีการจัดสภาพแวดล้อมต่างๆ อย่างเป็นระเบียบ มีการให้บริการด้านข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับวัดแก่นักท่องเที่ยว เช่น จัดทำแผนผังวัดบอกอาคาร สถานที่และส่วนต่างๆ ภายในวัด จัดทำป้ายข้อความให้ความรู้ในสิ่งต่างๆ โดยทำกำกับติดไว้กับสิ่งนั้นๆ เป็นต้น ซึ่งวัดที่มีบทบาทเป็นแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวนี้มีอยู่ 2 วัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร และวัดหัวลำโพง

2) ระดับปานกลาง ได้แก่ วัดที่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีสิ่งสำคัญสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเป็นต้นว่าศาสนวัตถุ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่างๆ ภายในวัดมีความใหญ่โต ความวิจิตรตระการตาน้อยกว่าในระดับแรก ทั้งจำนวนผู้ที่เข้าไปเที่ยวชมและไปทำบุญในแต่ละวันก็มีปริมาณน้อยกว่า วัดที่มีลักษณะดังกล่าวนี้มีอยู่ 2 วัด คือ วัดแก้วแจ่มฟ้า และวัดสวนพลู ซึ่งจากการศึกษาพบว่าแม้วัดทั้งสองจะตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนเมืองขนาดใหญ่แต่พื้นที่ตั้งวัดมีปริมาณน้อยทำให้บริเวณวัดคับแคบเมื่อปลูกสร้างอาคารเสนาสนะต่างๆ ก็ยิ่งทำให้ลานวัดคับแคบมากขึ้น แม้จะมีความพยายามในการจัดระเบียบพื้นที่และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดให้เป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน แต่ยังคงมี

1 ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รุคคัตร์ 13 ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดมหาพฤฒารามวรวิหาร

ข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถจัดระเบียบได้ดี ในด้านการให้บริการทางการท่องเที่ยวที่วัดมิได้จัดเจ้าหน้าที่คอยบริการแก่นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ กิจกรรมด้านการอำนวยความสะดวก เช่น การจัดทำป้ายบอกทาง สถานที่ และป้ายให้ข้อมูลอันเป็นความรู้เกี่ยวกับศิลปวัตถุต่างๆ ภายในวัดยังมีอยู่จำนวนน้อย และยังไม่มีการจัดทำแผนผังแสดงอาณาบริเวณและสิ่งก่อสร้างส่วนต่างๆ ไว้อย่างชัดเจน สิ่งสำคัญที่นักท่องเที่ยวอยากให้มีบริการให้ดีกว่าที่เป็นอยู่คือการเปิดห้องน้ำห้องสุขาไว้บริการให้มากขึ้น ในด้านการรักษาความสะอาดภายในบริเวณวัดนั้นค่อนข้างจะจัดทำได้ดีเพราะทางวัดได้จัดให้พระภิกษุสามเณรและเจ้าหน้าที่คอยดูแลรักษาความสะอาดเป็นประจำและมีการจัดตั้งถังขยะไว้เป็นบางจุดภายในวัดด้วย อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าในด้านการบริหารจัดการวัดเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์วัดนั้นยังมีประสิทธิภาพน้อยกว่าที่ควรจะเป็นและอาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปมาเที่ยวชมและมาทำบุญที่วัดในแต่ละวันน้อยกว่าวัดในระดับแรก

3) ระดับสามัญ ได้แก่ วัดที่มีลักษณะและบทบาทเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้น้อย เนื่องจากไม่มีศิลปวัตถุและสถาปัตยกรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเหมือนอย่างในสองระดับดังกล่าวมา ประกอบกับพื้นที่ของวัดมีขนาดจำกัดและถูกบดบังด้วยตึกขนาดใหญ่ที่ตั้งเรียงรายอยู่ริมกำแพงวัดทำให้บดบังทัศนียภาพของวัดอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นทางวัดจึงไม่มีนโยบายที่จะบริหารจัดการวัดให้มีบทบาทไปในเชิงการท่องเที่ยวและมิได้จัดทำอะไรไว้เป็นพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว นอกจากสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่างๆ ภายในวัดที่มีอยู่ตามสภาพเท่านั้นซึ่งก็มิใหญ่โตและวิจิตรงดงามมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป ทำให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปที่เข้าไปเที่ยวเยี่ยมชมมีจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับวัดในสองระดับแรก สำหรับนักท่องเที่ยวโดยตรงแล้วกล่าวได้ว่ามักจะไม่ค่อยปรากฏเข้าไปเยี่ยมชมให้เห็นบ่อยนัก จะมีก็เฉพาะประชาชนที่เข้าไปทำบุญและไปในกิจการอื่นๆ เท่านั้น ซึ่งวัดที่มีลักษณะดังกล่าวในพื้นที่ศึกษามีอยู่หนึ่งวัด คือ วัดม่วงแค

จากบทบาทด้านการท่องเที่ยวของวัดได้ส่งผลต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของชุมชนและก่อให้เกิดอาชีพบางอย่างที่เกี่ยวข้องตามมา เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เข้ามาท่องเที่ยวแล้วได้พักค้างแรมอยู่ในชุมชนเป็นเวลาหลายวัน ทำให้บ้านเช่าและโรงแรมต่างๆ ตลอดจนร้านค้า ยานพาหนะและมัคคุเทศก์ต่างๆ ก็มีรายได้จากนักท่องเที่ยวในสวนนี้ นอกจากนั้นภายในวัดยังมีประชาชนบางส่วนเข้าไปประกอบอาชีพ เช่น การค้าขายอาหาร น้ำดื่ม และลอตเตอรี่ เป็นต้น

โดยสรุปแล้ววัดที่มีบทบาททางการท่องเที่ยวได้ดีนั้นนอกจากจะเป็นวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูง เช่น เป็นวัดที่มีพื้นที่บริเวณที่ตั้งวัดกว้างขวาง มีสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ปฏิมากรรม และจิตรกรรม ที่มีความวิจิตรงดงามมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปแล้ว การบริหารจัดการและการประชาสัมพันธ์วัดที่ดีเพื่อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว เช่น ความสะอาด สะอาด

และปลอดภัย เป็นต้น ก็นับว่ามีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน

5.3 บทบาทด้านพิธีการทางศาสนา

ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาสู่สังคมไทยจนเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวางในหมู่คนไทยและมีการก่อตั้งสถาบันวัดและพระสงฆ์ขึ้น ประชาชนชาวไทยก็มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระสงฆ์ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งมีทั้งพิธีที่เป็นส่วนตัว เช่น พิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การตาย การขึ้นบ้านใหม่ การบรรพชา อุปสมบท เป็นต้น และพิธีเกี่ยวกับส่วนรวม เช่น พิธีการทอดกฐิน ผ้าป่า และการทำบุญในเทศกาลต่างๆ ตลอดจนพิธีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

ขนบประเพณีและพิธีการต่างๆ ทางศาสนาเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีส่วนช่วยในการบำรุงขวัญและกำลังใจของประชาชนได้เป็นอย่างมาก เพราะศาสนาในส่วนที่เป็นหลักธรรมคำสอนที่เป็นนามธรรมซึ่งมองไม่เห็นก็ได้อาศัยพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสื่อที่แสดงออกมาให้เห็นและปฏิบัติกันได้ พิธีกรรมทางศาสนาจึงมักจะมีความหมายแอบแฝงอยู่เสมอ ถ้าผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีสามารถพิจารณาถึงความหมายนั้นได้ก็จะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่สนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

บทบาทด้านพิธีการทางศาสนาของวัดที่พบในพื้นที่ศึกษานั้น สามารถแยกพิจารณาเป็นประเด็นได้ดังนี้

5.3.1 เป็นสถานที่บรรพชาอุปสมบท

ตามประเพณีการบรรพชาอุปสมบทหรือการบวชเรียนของไทยนั้นถือว่าการบวชเป็นการทดแทนพระคุณของบิดามารดาและทำให้คนกลายเป็นคนสุกเพราะได้ผ่านการศึกษอบรม ฝึกฝนและปฏิบัติตนทั้งทางกาย วาจา และใจ ให้เป็นผู้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ดังจะเห็นว่าสังคมเรียกผู้ลาสิกขาซึ่งผ่านขั้นตอนการฝึกฝนอบรมมาแล้วว่า “จิต” ซึ่งเป็นคำกร่อนมาจากคำว่า “บัณฑิต” โดยทั่วไปชายไทยเมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป มักจะเข้าสู่พิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุตามประเพณี การอุปสมบทหรือการบวชเป็นพระภิกษุนั้นถือว่าเป็นการมีชีวิตใหม่ซึ่งสร้างกุศลให้แก่ครอบครัวและบุคคลที่เกี่ยวข้องในพิธีนี้อย่างมาก ในระหว่างการครองเพศบรรพชิตเป็นช่วงที่จะได้ศึกษาพระธรรมวินัย ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์และเป็นการถ่ายทอดการศึกษาหลักธรรมอันจะซึมซับให้มีผลต่อชีวิตในภายหน้าด้วย

จากคติความเชื่อดังกล่าวทำให้ยังคงมีผู้ยึดถือปฏิบัติตามประเพณีนี้สืบต่อมาอย่างสม่ำเสมอ

แม้ปัจจุบันปริมาณผู้ที่เข้ามาบวชจะลดน้อยลงกว่าในอดีตก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดทั้งหมดที่ทำการศึกษามีผู้มาอุปสมบทโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 30 - 50 คนต่อปี โดยส่วนใหญ่จะนิยมเข้ามาอุปสมบทในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาและในช่วงภาคฤดูร้อน และผู้ที่มาอุปสมบทส่วนใหญ่จะเลือกอุปสมบทในวัดที่ตั้งอยู่ใกล้บ้านของตนเป็นอันดับแรก เพราะมีความรู้สึกว่าเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนของตน สะดวกต่อการจัดงานและญาติพี่น้องที่จะไปร่วมทำบุญ ข้อนี้เห็นได้จากการที่ชาวบ้านบางคนซึ่งมีบ้านตั้งอยู่ใกล้วัดแม้จะมีความไม่ชอบใจในกิจกรรมบางอย่างและพระสงฆ์บางรูปภายในวัด แต่เมื่อถึงคราวที่จะต้องบวชลูกหลาน ก็ยังคงให้บวชที่วัดใกล้บ้านนั่นเอง เว้นแต่ผู้ที่มีความรู้จักคุ้นเคยและเคารพศรัทธาต่อเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดอื่นเป็นกรณีพิเศษ ก็จะเจาะจงไปบวชที่วัดแห่งนั้นแทน

ลักษณะการจัดงานบวชนั้นมักจะเป็นไปในรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน โดยทางวัดจะแนะนำให้จัดแบบประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย ไม่เน้นการแห่แหวนหรือมีพรสพอย่างเอิกเกริก จะมีแต่พิธีกรรมที่สำคัญทางศาสนาเท่านั้นก็ได้การจัดงานบวชในลักษณะนี้จึงไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนัก เพราะเป็นการใช้จ่ายเฉพาะในส่วนที่จำเป็นตามธรรมเนียมนิยมที่เคยปฏิบัติกันมาเท่านั้น เช่น ค่าใช้จ่ายในการซื้อเครื่องอัฐบริวาร และจตุปัจจัยถวายพระอุปฌาย์ พระคู่สวด และพระอันดับ ซึ่งทางวัดก็ไม่ได้กำหนดราคา แต่จะขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์และศรัทธาของเจ้าภาพ ส่วนจะมีการจัดงานเลี้ยงฉลองพระที่บวชใหม่หรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับความประสงค์ของเจ้าภาพ หากมีทางวัดก็จะแนะนำให้จัดแบบง่าย ๆ คือถ้าทำพิธีบวชในช่วงเช้าก็จะเลี้ยงเพลพระสงฆ์ 9 รูป หรือหมดทั้งวัดก็สุดแท้แต่เจ้าภาพ ถ้าบวชในช่วงบ่ายก็ไม่มีมีการเลี้ยงพระ หรือถ้าเจ้าภาพยังต้องการเลี้ยงพระเพื่อเป็นการฉลองพระใหม่ก็จะเลื่อนไปจัดงานในตอนเช้าหรือเพลในวันรุ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามประชาชนในชุมชนเมืองที่เข้ามาบวชในลักษณะเช่นนี้มักจะมีบวชอยู่ไม่นาน ส่วนมากจะบวชอยู่ในระยะเวลาประมาณ 7 - 15 วัน หากนานกว่านั้นก็มักจะเป็นการบวชในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาและนิยมอยู่จนครบ 1 พรรษา เมื่อออกพรรษารับกฐินแล้วก็ลาสิกขาไปประกอบอาชีพการงานที่เคยทำอยู่แต่เดิม สำหรับผู้ที่บวชอยู่นานเกินกว่า 1 พรรษานั้นจะมีไม่บ่อยนัก ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่ที่มีอยู่ประจำในแต่ละวัด จึงเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด แต่ย้ายเข้ามาสังกัดอยู่ที่วัดในกรุงเทพฯ เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีต่อในชั้นที่สูงขึ้น ตลอดจนเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนอื่น ๆ

ส่วนการบรรพชาหรือบวชเป็นสามเณรเพื่อการศึกษาไม่นับพบในเขตชุมชนเมืองที่ทำการศึกษาก็จะมีแต่เฉพาะการบวชสามเณรหน้าไฟเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้วซึ่งก็บวชเพียงแค่ 1-2 วันพอเป็นพิธีเท่านั้น สามเณรที่มีอยู่ในแต่ละวัดจึงเป็นเด็กที่มาจากต่างจังหวัดดังกล่าวแล้ว ซึ่งนับวันจะมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ อย่างน่าใจหาย

นอกจากนี้ยังมีวัดบางแห่ง เช่น วัดมหาพฤฒารามและวัดหัวลำโพงที่ได้จัดโครงการบรรพชา

สามเนตรภาคฤดูร้อน แต่ก็มิได้จัดเป็นประจำทุกปี ต่อมาในปีจึงจะจัดสักครั้งหนึ่ง ซึ่งการจัดโครงการในลักษณะนี้นับว่ามีประโยชน์ในการที่จะได้ฝึกฝนอบรมเยาวชนให้มีโอกาสได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้ฝึกปฏิบัติตนให้เป็นคนมีระเบียบวินัย ได้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยและเป็นการใช้เวลาช่วงปิดภาคเรียนในฤดูร้อนให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์และพัฒนาตนเองให้เป็นคนมีความรู้คู่กับคุณธรรม

สำหรับความคาดหวังของวัดต่อผู้ที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทนั้น วัดทั้งหมดต้องการให้ผู้ที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทมีความเคารพศรัทธาในพระศาสนาอย่างแท้จริง และมีจุดมุ่งหมายในการบวชเพื่อการศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นผลดีในการสืบสานพระศาสนาด้วย

5.3.2 เป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน

จากการศึกษาพบว่าวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาเคยมีบทบาทเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนมาตั้งแต่ระยะแรกเริ่มของการก่อตั้งวัดโดยจัดให้มีการถืออุโบสถศีลในวันธัมมัสสวนะ การสอนที่เน้นในเรื่องเบญจศีลเบญจธรรม การสอนให้ฝึกปฏิบัติสมาธิทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานแก่ผู้ที่มาถืออุโบสถศีลและมาทำบุญที่วัดในวันธัมมัสสวนะและวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งกิจกรรมการถืออุโบสถศีลนั้นทางวัดจะจัดให้มีเฉพาะในวันธัมมัสสวนะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาเท่านั้น และถือเป็นภาระหน้าที่โดยตรงที่วัดจะต้องส่งสอนอบรมประชาชนให้ดำรงอยู่ในความดีงามตามหลักธรรมคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา

บทบาทด้านการฝึกปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนดังกล่าวนี้วัดส่วนใหญ่คงให้เป็นไปตามปกติตามธรรมเนียมประเพณีที่เคยประพฤติปฏิบัติมาแต่เดิม มิได้เน้นเอกลักษณ์หรือรูปแบบเฉพาะและการประชาสัมพันธ์อย่างจริงจัง

ปัจจุบันวัดทั้งหมดยังคงสืบสานบทบาทนี้มาอย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นทำให้กิจกรรมบางอย่างได้รับความสนใจน้อยลง วัดจึงต้องลด-เพิ่มและปรับบทบาทและกิจกรรมต่างๆ ให้เหมาะสมต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วย โดยสรุปแล้วบทบาทด้านการฝึกปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนของวัดในพื้นที่ศึกษาที่พบมีดังนี้คือ

(1) จัดให้มีการรักษาอุโบสถศีลในวันธัมมัสสวนะ

อุโบสถศีล คือ ศีลที่รักษาเป็นอุโบสถหรือศีลที่รักษาในวันอุโบสถ ได้แก่ ศีล 8 ที่อุบาสกอุบาสิกสมาทานรักษาในวันธัมมัสสวนะหรือวันพระ คือวันขึ้นและวันแรม 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ การถืออุโบสถหรือรักษาอุโบสถศีล จึงได้แก่การที่อุบาสกอุบาสิกาผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้สมาทานรักษาศีล 8 ตลอดวันหนึ่งคืนหนึ่งพร้อมทั้งบำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างอื่นที่สมควร เช่น การทำวัตรสวดมนต์

ฟังพระธรรมเทศนา และปฏิบัติสมาธิ เป็นต้น

ปัจจุบันมีวัดในพื้นที่ศึกษาเพียง 3 วัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง และวัดแก้วแจ่มฟ้า ที่ยังคงจัดให้ประชาชนทั่วไปได้สมาทานรักษาศูโอบสศีลและจัดให้มีเฉพาะในวันธัมมัสสวนะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาตลอดไตรมาสและในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญของชาติเท่านั้น ส่วนอีก 2 วัด คือ วัดม่วงแค และวัดสวนพลุนั้นเคยจัดให้มีเช่นกันแต่ปัจจุบันได้ยกเลิกไปเพราะไม่มีผู้มารักษาศูโอบสศีลเนื่องจากชาวบ้านที่เคยมารักษาศูโอบสศีลเป็นประจำได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นเมื่อมีการสร้างถนนตัดผ่านหน้าวัด บางส่วนก็มีภารกิจมากและสุขภาพไม่อำนวยจึงห่างเหินเลิกไป เมื่อทางวัดเห็นว่าผู้ที่มาสมาทานรักษาศูโอบสศีลมีจำนวนลดน้อยลงเรื่อยๆ และค่อยๆ หดไปในที่สุดจึงได้ยกเลิกกิจกรรมนี้ไป ส่วนวัดอีกแห่งหนึ่งได้ระงับกิจกรรมการรักษาศูโอบสศีลไว้ชั่วคราวเพราะอุโบสถหรือโบสถ์ซึ่งใช้เป็นสถานที่รักษาศูโอบสศีลนั้นกำลังอยู่ในช่วงการบูรณปฏิสังขรณ์ยังไม่แล้วเสร็จ

สำหรับประชาชนหรืออุบาสกอุบาสิกาที่มาเข้าร่วมสมาทานรักษาศูโอบสศีลนั้นเกือบทั้งหมดเป็นผู้สูงอายุและเป็นสุภาพสตรี ซึ่งทุกวัดก็เป็นเช่นเดียวกันและส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยกับทางวัดมาทำบุญที่วัดเป็นประจำ เมื่อวัดมีงานบุญต่างๆ ก็มักจะได้อาสาช่วยเหลือนำไปใช้ในกิจต่างๆ ตามที่เห็นสมควร จำนวนผู้ที่มาร่วมสมาทานรักษาศูโอบสศีลแต่ละวัดในแต่ละวันธัมมัสสวนะนั้นโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 8 - 30 คน เมื่อถึงวันอุโบสถทุกคนจะนุ่งขาวห่มขาวมาทำบุญและสมาทานรักษาศูโอบสศีลกับพระสงฆ์ที่วัดตั้งแต่เช้า สถานที่ส่วนใหญ่จะใช้โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือสถานที่ทางวัดเห็นสมควรและสะดวกต่อผู้เข้าร่วมรักษาศูโอบสศีล ส่วนกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมรักษาศูโอบสศีลบำเพ็ญในแต่ละวันนั้นนอกจากการสมาทานรักษาศูโอบสศีล 8 แล้วก็จะมีการสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น ฟังพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ที่ทางวัดจัดนิมนต์ไว้ และเจริญสมาธิ วิปัสสนากรรมฐานพร้อมทั้งแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์และเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย เมื่อถึงรุ่งอรุณของวันใหม่กิจกรรมการรักษาศูโอบสศีลก็ถือว่าเป็นอันสิ้นสุดในครานั้น ๆ

(2) จัดโครงการปฏิบัติธรรมหรือบวชนกขัมมะประจำปี

จากการศึกษาพบว่ามีวัดอยู่ 2 แห่ง คือ วัดมหาพฤฒาราม และวัดหัวลำโพง ที่จัดให้มีการปฏิบัติธรรมในลักษณะเป็นนภกรรมหรือโครงการปฏิบัติธรรมประจำปี ซึ่งได้แก่ การจัดให้ประชาชนทั่วไปได้มาร่วมปฏิบัติธรรมถือบวชนกขัมมะ หรือการนุ่งขาวห่มขาวสมาทานรักษาศูโอบสศีล 8 คล้ายกับการถืออุโบสถศีล โครงการปฏิบัติธรรมหรือบวชนกขัมมะดังกล่าวนิยมจัดในช่วงวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยทางวัดจะมีการประชาสัมพันธ์อย่างเป็นทางการให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบเพื่อเข้าร่วมปฏิบัติธรรมถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวันโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ระยะเวลาการจัดงานจึงอยู่ในช่วงวันที่ 2 - 6 ธันวาคมของทุกปี

ในแต่ละปีจะจัดงานประมาณ 2 - 5 วัน และมีประชาชนเข้าร่วมปฏิบัติธรรมโดยเฉลี่ยประมาณ 100 - 400 คน ซึ่งจำนวนผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมในแต่ละปีจะมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับการประชาสัมพันธ์ และลักษณะกิจกรรมของแต่ละวัด แต่โดยทั่วไปแล้วการจัดโครงการปฏิบัติธรรมจะมีกิจกรรมหลักที่เหมือนกัน คือ การสวดมนต์ทำวัตรเช้าและทำวัตรเย็น ฟังธรรมบรรยาย เดินจงกรม และบำเพ็ญจิตภาวนาโดยการนั่งสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน โดยผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมทุกคนจะต้องตื่นตั้งแต่เวลา 04.00 นาฬิกา เพื่อทำวัตรสวดมนต์และปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ จนถึงเวลาประมาณ 21.00 น. จึงได้พักผ่อนนอนหลับ ซึ่งในแต่ละวันทางวัดจะเน้นให้ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมได้เพ็ญบุญ โดยการให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

(3) จัดเข้าค่ายธรรมะแก่เยาวชน

การจัดเข้าค่ายธรรมะถือว่าเป็นกิจกรรมพิเศษที่วัดจัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การอบรมทางด้านศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยและตระหนักในคุณค่าความเป็นคนดีมีคุณธรรม และที่สำคัญประการหนึ่งคือเพื่อเป็นการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดซึ่งกำลังระบาดอยู่ในสังคมปัจจุบัน

การจัดการอบรมหรือเข้าค่ายธรรมะดังกล่าวมี 2 ลักษณะ คือ ทางวัดเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยพระสงฆ์ภายในวัดร่วมกันจัดขึ้น และทางวัดร่วมกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนจัดขึ้น จากการศึกษาพบว่ามีวัด 2 แห่งในพื้นที่ศึกษาได้แก่ วัดหัวลำโพง และวัดม่วงแค ที่เคยดำเนินการจัดการอบรมในลักษณะดังกล่าวนี้ สำหรับเยาวชนที่เข้าร่วมนั้นได้แก่นักเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด กิจกรรมดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นการประสาน 3 ส่วน คือ วัด บ้าน และโรงเรียน ให้ร่วมมือกัน ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีการจัดเข้าค่ายธรรมะ คณะครู อาจารย์และนักเรียนได้ให้ความร่วมมือกับทางวัดเป็นอย่างดี และชาวบ้านหรือผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่ก็ให้การสนับสนุนส่งเสริมด้วยดี บางคนมาช่วยทำครัว และร่วมบริจาคปัจจัยเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ แก่ทางวัดด้วย สำหรับสถานที่ใช้อบรมนั้นส่วนใหญ่จะใช้สถานที่ในบริเวณวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ โรงเรียนปริยัติธรรม เป็นต้น เป็นหลัก เพราะมีความพร้อมและสะดวกต่อพระสงฆ์ในการนำประกอบศาสนพิธีและกิจกรรมต่างๆ แต่ก็มีบางครั้งที่ใช้โรงเรียนเป็นสถานที่จัดอบรม ในการจัดเข้าค่ายธรรมะแต่ละครั้งมักจะใช้เวลาประมาณ 2 - 3 วัน ในส่วนของกิจกรรมที่จัดมีหลายประการ เช่น การสวดมนต์ให้วัพระ ฝึกนั่งสมาธิ ฟังธรรมะบรรยายจากคณะวิทยากร เรียนและตอบปัญหาธรรมะ ตลอดจนกิจกรรมสันทนาการต่างๆ เป็นต้น การจัดเข้าค่ายธรรมะดังกล่าวจะจัดเพียงปีละครั้ง แต่ครั้งมีนักเรียนเข้าร่วมอบรมประมาณ 200 - 300 คน ซึ่งวัดทั้งสองแห่งได้ดำเนินการมาเป็นเวลาประมาณ 4-5 ปีแล้ว แต่บางปีก็มีความไม่พร้อมเนื่องจากสาเหตุต่างๆ เช่น ทางวัดกำลังทำการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆ ขาดงบประมาณ และบุคลากร โดย

เฉพาะอย่างยิ่งพระวิทยากรซึ่งเป็นตัวตั้งตัวตีได้ย้ายไปจำพรรษาที่วัดแห่งอื่น บางส่วนก็ได้ลาสิกขาบทไปทางวัดจึงได้งดเว้นการจัดเข้าค่ายธรรมะไว้ชั่วคราว

5.3.3 เป็นสถานที่ฟังธรรมของพุทธศาสนิกชน

ดังกล่าวแล้วว่าในสมัยพุทธกาลพระสงฆ์ต้องจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการแสดงธรรมแก่ประชาชนผู้สนใจในที่นั้นๆ แต่ปัจจุบันพระพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคง มีสถาบันสงฆ์และวัดเกิดขึ้นจำนวนมากจึงเป็นระยะที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ประจำที่วัดแทนที่จะออกจาริกไปแสดงธรรมในที่ต่างๆ ก็เปลี่ยนเป็นการให้ประชาชนมาฟังธรรมกันที่วัด ซึ่งวัดต่างๆ ก็ได้ดำรงบทบาทนี้สืบต่อมาในระยะเวลาอันยาวนานจวบจนปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่าวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาจัดให้มีการแสดงธรรมและฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะในช่วงเข้าพรรษาตลอด 3 เดือน แต่เมื่อออกพรรษาแล้วมีเพียงบางวัดที่จัดให้มีการฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะตามเดิม ประชาชนที่มาฟังธรรมในช่วงเข้าพรรษาจะมีจำนวนมากกว่าในช่วงออกพรรษา ซึ่งเป็นเพราะความนิยมตามประเพณี ประกอบกับในช่วงเข้าพรรษาพระภิกษุสงฆ์สามเณรจะมีจำนวนมากกว่าปกติ เพราะมีพระนวกะซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของประชาชนใน ชุมชนรอบวัดเข้ามาบวชจำพรรษาอยู่ที่วัดเพิ่มขึ้น เมื่อลูกหลานไปบวชเป็นพระอยู่ที่วัดบิดามารดาและญาติพี่น้องก็จะตามไปทำบุญและฟังธรรมที่วัดบ่อยกว่าปกติ เมื่อออกพรรษาและรับกฐินแล้วพระนวกะส่วนใหญ่ก็จะลาสิกขาบทไปเป็นฆราวาสตามเดิม ทำให้ญาติพี่น้องที่เคยมาทำบุญที่วัดลดน้อยลงไปด้วย

นอกจากการฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะปกติแล้วในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น ทุกวัดจะจัดให้มีการฟังธรรมและมีการแสดงธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น การบรรยาย ปาฐกถา เทศนา และสนทนาธรรม ซึ่งการบรรยายธรรมและปาฐกถาธรรมนั้นมักจะจัดให้มีในตอนเช้า และตอนเย็นก่อนที่จะประกอบพิธีเวียนเทียน ส่วนการเทศน์นั้นมักจะจัดให้มีในตอนกลางคืนภายหลังจากที่ประกอบพิธีเวียนเทียนเสร็จแล้ว ญาติโยมที่มาเวียนส่วนใหญ่เมื่อเวียนเทียนเสร็จก็มักจะกลับบ้านทันที จึงคงเหลือผู้ที่อยู่ฟังเทศน์จำนวนน้อย ดังนั้นถ้าเลื่อนการเทศน์ไปไว้ก่อนที่จะประกอบพิธีเวียนเทียนก็จะทำให้ผู้ที่มาร่วมเวียนเทียนทั้งหมดได้รับฟังธรรมพร้อมกันไปด้วย หลังจากการเทศน์จบลงบางครั้งถ้ายังพอมีเวลา ไม่ตึกมากจนเกินไปก็就会有การสนทนาธรรมระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับญาติโยมที่อยู่ร่วมฟังธรรมด้วย

นอกจากการจัดให้มีการฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะและวันสำคัญทางศาสนาดังกล่าวแล้วพบว่ามีวัดแห่งหนึ่งร่วมกับองค์กรเอกชนได้จัดให้มีโครงการฟังธรรมและปฏิบัติธรรมประจำเดือน โดยถือเอาวันอาทิตย์ในสัปดาห์ที่สองของแต่ละเดือนเป็นวันจัดงาน และได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นเกจิอาจารย์จากทั่วประเทศผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาเป็นพระวิทยากรในการแสดงธรรมและนำปฏิบัติ

สมาธิภาวนา ซึ่งแต่ละครั้งที่มีกิจกรรมดังกล่าวได้รับความสนใจและความร่วมมือจากประชาชนทั่วไป เข้าร่วมฟังธรรมและปฏิบัติธรรมประมาณ 70 - 80 คน เป็นอย่างน้อย

สำหรับการฟังธรรมในโอกาสอื่น ๆ เช่น งานศพ งานบวช เป็นต้นนั้นทางวัดจะไม่เข้าไปจัดการเองโดยตรง แต่จะเป็นไปตามความประสงค์ของญาติโยมผู้เป็นเจ้าของเจ้าภาพว่าจะนิมนต์พระสงฆ์ไปแสดงธรรมด้วยหรือไม่ ถ้ามีการนิมนต์แบบไม่เฉพาะเจาะจงพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งรูปใดทางวัดก็จะจัดพระไปเทศน์ตามความประสงค์ของเจ้าภาพ แต่บางครั้งเจ้าภาพก็นิมนต์เจาะจงพระภิกษุที่ตนเคารพศรัทธาภายในวัดนั้นหรือนิมนต์จากวัดอื่นมาเป็นผู้แสดงพระธรรมเทศนา

5.3.4 เป็นสถานที่บำเพ็ญทานการกุศลต่าง ๆ

บทบาทในด้านการเป็นบุญสถานและกุศลสถานหรือสถานที่สำหรับบำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคลของวัดนั้นมีมาช้านานพร้อมกับการก่อตั้งวัด การบำเพ็ญบุญกุศลต่าง ๆ ที่พบภายในวัดในพื้นที่ศึกษานั้นมีหลายประการด้วยกัน เช่น

(1) การทำบุญตักบาตร

นอกจากการทำบุญตักบาตรแก่พระภิกษุสามเณรที่ออกบิณฑบาตในตอนเช้าแต่ละวันตามปกติแล้ว พบว่าทุกวัดเคยมีญาติโยมมาทำบุญตักบาตรที่วัดเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันเกิด วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น โดยการนำอาหารคาว หวาน และของทำบุญต่างๆ มาใส่บาตรแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด และนำไปถวายที่กุฏิสำหรับพระภิกษุสามเณรที่ตนคุ้นเคย แต่ญาติโยมที่มาทำบุญในลักษณะนี้มีจำนวนไม่มากนัก ทั้งนี้เป็นเพราะญาติโยมที่อยู่ในเมืองส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยมีเวลามากนัก เนื่องจากต้องไปประกอบอาชีพ กิจการ งาน ต่างๆ อย่างรีบเร่ง และนิยมรอทำบุญใส่บาตรอยู่ที่บ้านและที่ทำงานของตนเป็นส่วนมาก

(2) การถวายสังฆทาน

จากบทบาทการเป็นสถานที่ทำบุญถวายสังฆทานของวัดนั้นสามารถแบ่งวัดออกเป็น 2 ประเภท คือ วัดที่มีการจัดเตรียมเครื่องสังฆทานไว้บริการแก่ประชาชนประเภทหนึ่ง และวัดที่มีได้จัดเตรียมสังฆทานไว้เป็นการเฉพาะอีกประเภทหนึ่ง

ประเภทแรก คือ วัดที่มีการจัดเตรียมเครื่องสังฆทานซึ่งได้แก่ ถังพลาสติกสีเหลืองหรือสีอื่น ๆ และกล่องพลาสติกสีเหลี่ยมที่ภายในบรรจุเครื่องไทยธรรมต่างๆ เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ชุดยาสามัญประจำบ้าน กระจกทิชชู ข้าวสาร เป็นต้น เช่นเดียวกับที่มีจำหน่ายตามร้านค้าเครื่องสังฆภัณฑ์ทั่วไป มีอยู่ 2 วัด คือ วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า ซึ่งเป็นวัดที่มีชุมชนวัดอุ้นเป็นที่เคารพ

นับถือที่ประชาชนในชุมชนนิยมเข้าไปกราบไหว้บูชาเพื่อขอพร เพื่อความเป็นสิริมงคล และทำบุญเป็นประจำทุกวัน ทางวัดเห็นว่ามิได้มีประชาชนมาทำบุญอย่างต่อเนื่องจึงได้จัดเตรียมถังสังฆทานไว้คอยบริการเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ญาติโยมที่มาทำบุญในแต่ละวัน ส่วนราคาถังสังฆทานที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ นั้นขึ้นอยู่กับขนาดและจำนวนสิ่งของที่บรรจุอยู่ภายใน ซึ่งส่วนใหญ่จะตกอยู่ในราคาประมาณ 100 - 300 บาท

อย่างไรก็ตามทางวัดมิได้บังคับให้ผู้ที่มาทำบุญไหว้พระที่วัดทุกคนต้องถวายสังฆทาน แต่จะให้เป็นไปตามความศรัทธาและความสมัครใจของแต่ละบุคคล และเครื่องสังฆทานที่ใช้ถวายพระนั้น ญาติโยมจะจัดหาเองจากภายนอก ทางวัดก็มิได้ขัดข้องแต่ประการใด สำหรับผู้ที่มาถวายสังฆทาน นั้นโดยเฉลี่ยแล้วมีประมาณ 5 - 15 รายต่อวันในช่วงเวลาปกติ แต่ในช่วงเทศกาล เช่น สงกรานต์ ปีใหม่ ตรุษจีน ก็จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าเวลาปกติ

ประเภทที่สอง คือ วัดที่มิได้จัดเตรียมถังสังฆทานไว้คอยบริการแก่ผู้ที่มาทำบุญ ซึ่งในพื้นที่ศึกษาเมื่ออยู่ 3 วัด ได้แก่ วัดมหาพฤฒาราม วัดม่วงแค วัดสวนพลู ทั้งนี้เพราะทางวัดเห็นว่าประชาชนที่มาทำบุญถวายสังฆทานมีจำนวนไม่มาก และส่วนใหญ่ผู้ที่มีความประสงค์จะถวายสังฆทานก็จะจัดเตรียมเครื่องสังฆทานมาเอง ประกอบกับทางวัดไม่มีนโยบายที่จะทำเช่นนั้นจึงมิได้จัดเตรียมเครื่องสังฆทานไว้บริการ เว้นไว้แต่กรณีที่ทางวัดมีการจัดงานสำคัญ เช่น งานประจำปี งานฉลองสมโภช เป็นต้น ก็จะจัดเตรียมเครื่องสังฆทานไว้ให้บริการแก่ญาติโยม เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ได้จัดเตรียมสังฆทานมาเอง และเพื่อส่งเสริมให้มีการทำบุญยิ่งขึ้น เนื่องจากในช่วงงานดังกล่าวมักจะมีผู้มาร่วมทำบุญถวายสังฆทานเป็นจำนวนมาก

(3) การทำบุญเลี้ยงพระ

จากการศึกษาพบว่าวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาเคยมีประชาชนมาจัดทำบุญเลี้ยงพระภายในวัดทั้งสิ้น การทำบุญเลี้ยงพระดังกล่าวมี 2 ลักษณะ คือ การทำบุญเลี้ยงพระที่ทางวัดเป็นผู้ ริเริ่มจัดงานเองแล้วประชาสัมพันธ์ให้ญาติโยมมาร่วมทำบุญด้วย เช่น งานฉลองสมณศักดิ์เจ้าอาวาส งานทำบุญให้อดใจเจ้าอาวาส เป็นต้น และการทำบุญเลี้ยงพระที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้จัด เช่น งานทำบุญสวดตมวาร หรือทำบุญครบรอบ 7 วันเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ตายไป เป็นต้น การทำบุญเลี้ยงพระดังกล่าวนี้เจ้าภาพจะนิมนต์พระภิกษุสามเณรหมดทั้งวัดหรือนิมนต์ที่รูปก็แล้วแต่ความประสงค์ตามกำลังทรัพย์และศรัทธาของเจ้าภาพ แต่ส่วนใหญ่จะนิยมเลี้ยง 9 รูปในงานมงคล และ 10 รูปในงานอวมงคล และนิยมเลี้ยงในตอนเพลมากกว่าตอนเช้า ส่วนสถานที่นั้นจะเป็นศาลาบำเพ็ญกุศล ศาลาการเปรียญ หรือสถานที่อื่น ๆ ภายในบริเวณวัดก็แล้วแต่กรณี หากเป็นงานอวมงคลก็นิยมใช้ที่ศาลาบำเพ็ญกุศล ถ้าเป็นงานมงคลก็นิยมใช้สถานที่อื่นตามที่เห็นสมควร

อย่างไรก็ตามการจัดทำบุญเลี้ยงพระโดยจัดงานที่วัดนั้นมีไม่บ่อยนัก เพราะประชาชนส่วนใหญ่นิยมนิมนต์พระไปทำบุญที่บ้านมากกว่าที่จะมาจัดเลี้ยงพระที่วัด เว้นแต่กรณีการทำบุญเลี้ยงพระในงานศพซึ่งนิยมจัดที่วัดเป็นส่วนมาก

(4) การทอดกฐิน

การทอดกฐินเป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวพุทธ และถือกันว่าการทอดกฐินเป็นบุญพิเศษ เพราะเป็นพุทธบัญญัติและเป็นพุทธทานญาติพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงปรารภขึ้นด้วยพระองค์เอง ไม่เหมือนพุทธทานญาติอื่น ๆ ที่ทรงปรารภขึ้นด้วยบุคคลอื่นเป็นเหตุแล้วจึงทรงอนุญาตให้ เป็นสังฆทาน คือทรงกำหนดคุณสมบัติของพระภิกษุสงฆ์ผู้รับกฐินไว้เป็นพิเศษคือต้องมีจำนวนตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป และอยู่จำพรรษาภายในวัดนั้นครบถ้วนตลอดไตรมาสโดยไม่ขาดพรรษา จึงจะมีสิทธิรับกฐินได้ เป็นกาลทาน คือต้องทอดถวายตามระยะเวลาที่ทรงอนุญาตไว้เท่านั้น ซึ่งระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ ประกอบกฐินกรรมได้มีเพียงหนึ่งเดือนนับจากวันออกพรรษา เรียกว่า เขตกฐิน คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 หากทอดกฐินเลยกำหนดนี้ไปก็ไม่จัดว่าเป็นกฐิน และจัดเป็นสังฆกรรม คือ ต้องกระทำการสงฆ์กล่าวคือพระภิกษุสงฆ์ผู้ประกอบกฐินกรรมต้องมีจำนวนอย่างน้อย 5 รูป (สงฆ์บัญญัติจวรรค) และต้องทำการสวดประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุทติหุติกรรมวาจาเพื่อมอบผ้ากฐินให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดในที่ประชุมสงฆ์นั้น และต้องกระทำการสงฆ์ภายในเขตสีมาในโบสถ์เท่านั้น¹

จากการศึกษาพบว่าวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษามีการทอดกฐินเป็นประจำทุกปี และจากบทบาทดังกล่าวสามารถแบ่งลักษณะการทอดกฐินของวัดในพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 ชนิด คือ กฐินพระราชทาน และกฐินราษฎร์หรือกฐินสามัคคี

เนื่องจากในพื้นที่ศึกษามีวัดที่เป็นพระอารามหลวงอยู่หนึ่งวัด คือวัดมหาพฤฒารามวรวิหาร ดังนั้นกฐินที่ทอดในพระอารามหลวงจึงได้แก่ กฐินพระราชทาน คือกฐินที่ในหลวงทรงพระราชทานผ้าพระกฐินทานและเครื่องกฐินให้หน่วยงานของรัฐหรือเอกชน โดยรัฐบาลหรือกรมการศาสนาจะเป็นผู้จัดผ้าพระกฐินทานและเครื่องกฐินให้หน่วยงานที่ได้รับพระราชทานนั้น ๆ นำไปทอดถวายในพระอารามหลวงสำหรับขั้นตอนพิธีการต่าง ๆ ให้ถือปฏิบัติเสมือนหนึ่งในหลวงเสด็จพระราชดำเนินทรงถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง การทอดกฐินเช่นนี้ประชาชนในชุมชนรอบ ๆ วัดไม่ค่อยมีส่วนร่วมมากนัก มีเพียงญาติโยมที่ใกล้ชิดกับทางวัดและผู้ที่ได้รับมอบหมายจากทางวัดเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่มาร่วมงาน ดังนั้นผู้ที่มาร่วมงานเกือบทั้งหมดจึงเป็นผู้ที่มาจากหน่วยงานหรือองค์กรที่ได้รับพระราชทานกฐินนั้น ๆ

1 ดูรายละเอียด เรื่องกฐิน ใน วิ.มท. 5/95-96/109

ส่วนวัดอีก 4 แห่ง คือ วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดสวนพลู และวัดม่วงแค เป็นวัดราษฎร์ ดังนั้นกองทุนที่จัดทอดถวายในวัดดังกล่าวจึงเป็นกองทุนราษฎร์หรือกองทุนสามัคคี ในการทอดกฐินเริ่มต้นที่ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาไปแจ้งความจำนงขอเป็นเจ้าของหรือประธานในการทอดกฐินต่อเจ้าอาวาส ซึ่งเรียกว่าการจองกฐิน ผู้ที่จองเป็นเจ้าของกฐินบางปีก็เป็นคนในท้องถิ่น บางปีก็เป็นคนจากท้องถิ่นอื่นที่มีความศรัทธาต่อวัดและพระสงฆ์ในวัดที่ตนจองกฐิน สาเหตุที่ต้องจองกฐินไว้ก่อนก็เพราะการทอดกฐินนั้นภายในหนึ่งปีแต่ละวัดจะรับกฐินได้เพียงครั้งเดียวและต้องรับภายในเขตกฐินเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่จองก่อนก็จะได้เป็นเจ้าของหรือประธานการทอดกฐินในปีนั้นๆ เมื่อวันเวลาย่างเข้าสู่เขตกฐินหรือกฐินกาลเจ้าภาพก็จะเตรียมผ้ากฐินและเครื่องบริวารกฐิน เช่น อัฐบริวารและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่สมควรแก่สมณบริโภค ตลอดจนจัดพิมพ์ฎีกาและซองกฐินเพื่อแจกจ่ายให้แก่ญาติพี่น้องและผู้มีจิตศรัทธาทั่วไปได้ร่วมบริจาคทำบุญและอนุโมทนาด้วย และเมื่อถึงกำหนดวันทอดกฐินเจ้าภาพก็จะนำกฐินไปทอดถวายในวัดที่ได้แจ้งความจำนงจองกฐินไว้ สถานที่ทำพิธีทอดกฐินนั้นมักจะใช้ที่โบสถ์และศาลาการเปรียญเป็นส่วนใหญ่ ส่วนช่วงเวลาในการทำพิธีทอดกฐินมีทั้งตอนเช้าและบ่ายซึ่งจะเป็นไปตามที่ได้กำหนดตกลงกันไว้ในแต่ละปี การทอดกฐินในลักษณะเช่นนี้ประชาชนในชุมชนรอบวัดจะมีส่วนร่วมมากกว่าการทอดกฐินในแบบแรก

สำหรับปัจจัยที่ทางวัดได้รับจากการทอดกฐินนั้นจะมีจำนวนไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์และศรัทธาของเจ้าภาพตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศในปีนั้นๆ ด้วย และรายได้ส่วนนี้ทางวัดจะนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการต่างๆ ของวัด และเก็บฝากธนาคารไว้เป็นทุนสำรองในการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะภายในวัด

5.3.5 เป็นสถานที่จัดงานศพ /

จากบทบาทการเป็นสถานที่จัดงานศพของวัดนั้น สามารถแบ่งวัดในพื้นที่ศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรก ได้แก่ วัดที่ไม่มีบทบาทในด้านนี้ เนื่องจากเป็นวัดที่ไม่ได้ก่อสร้างเมรุสำหรับเผาศพ ด้วยข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่วัดซึ่งคับแคบและบริเวณโดยรอบวัดและที่ใกล้เคียงแวดล้อมไปด้วยอาคารพาณิชย์ ดึกแถว และโรงแรมขนาดใหญ่ มีประชาชนพักอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ประกอบกับวัดตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดอื่นที่มีเมรุอยู่แล้ว และภายในวัดก็ไม่มีศาลาสำหรับตั้งศพบำเพ็ญกุศล จึงไม่สะดวกต่อการจัดงานศพทั่วไป ทางวัดจึงจัดเฉพาะงานศพอดีตเจ้าอาวาสเท่านั้น วัดที่ไม่มีการจัดงานศพ เพราะไม่มีเมรุและศาลาบำเพ็ญกุศลศพดังกล่าวมีอยู่ 2 วัดในพื้นที่ศึกษา คือ วัดสวนพลู และวัดม่วงแค

อีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ วัดที่มีบทบาทนี้เนื่องจากเป็นวัดที่มีเมรุและศาลาบำเพ็ญกุศล ซึ่งมีอยู่ 3 วัดในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง และวัดแก้วแจ่มฟ้า การจัดงานศพเริ่มจากภายหลังที่มีการตายเกิดขึ้นทางญาติของผู้ตายก็จะมาติดต่อกับทางวัดโดยทำการติดต่อที่

สำนักงานกลางฌาปนสถานของวัด หรือติดต่อกับเจ้าอาวาสโดยตรง และเป็นที่น่าสังเกตว่าวัดที่มีบทบาทเป็นสถานที่จัดงานศพในพื้นที่ศึกษาทุกวัดจะมีสำนักงานกลางไว้คอยบริการให้คำปรึกษาแนะนำ และชี้แจงรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับการจัดงานศพและการทำบุญต่างๆ แก่ผู้ที่มาติดต่อ เมื่อติดต่อกับเจ้าหน้าที่สำนักงานกลางและทราบสาละบาเพื่อผูกศลที่จะใช้ตั้งศพแล้ว ญาติก็จะนำศพผู้ตายมาไว้ที่ศาลาดังกล่าวและทำพิธีรดน้ำศพ สำหรับการอาบน้ำศพนั้นส่วนใหญ่ผู้ตายจะได้รับจะได้รับการอาบน้ำศพมาจากโรงพยาบาลแล้ว ญาติหรือเจ้าภาพเพียงแค่จัดการตกแต่งร่างกายให้ศพ ซึ่งบางวัดก็มีเจ้าหน้าที่ไว้คอยจัดแจงเรื่องนี้ให้ พิธีรดน้ำศพนั้นเริ่มด้วยการจัดวางศพบนตั้งขึ้นมือศพไว้บนพานรอกการรดน้ำจากแจกลงบนมือเป็นการขอขมาต่อผู้ตาย จากนั้นบรรจุงูสไฟโลงแล้วตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศลตามประเพณี โดยมีการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์สวดพระอภิธรรมหน้าศพทุกคืน ระยะเวลาในการตั้งศพบำเพ็ญกุศลก่อนที่จะทำการฌาปนกิจตามประเพณีนั้นมีทั้งที่ตั้งศพไว้ 3 คืน และ 7 คืน แต่ส่วนใหญ่นิยมตั้งไว้ 7 คืน ในระหว่างการตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้นเจ้าภาพบางรายจะทำบุญเลี้ยงพระในตอนเช้าหรือเพลทุกวัน แต่บางรายก็ทำเฉพาะวันสุดท้ายก่อนที่จะทำการฌาปนกิจหรือเผาศพ และนิยมให้มีเทศน์ 1 ถิ่นท์ในวันสุดท้ายด้วย

ในการจัดงานศพดังกล่าวนี้บางวัดมีศาลาตั้งศพหรือศาลาบำเพ็ญกุศลมากถึง 16 ศาลา ซึ่งส่วนใหญ่ศาลาเหล่านี้จะมีศพมาตั้งจนเต็มทุกศาลาแทบทุกวัน และในแต่ละวันจะมีการเผาศพไม่ต่ำกว่า 5 ศพในวัดดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลให้ทางวัดต้องสร้างเตาเผาไว้ถึงสองเตาในเมรุที่มีอยู่เพียงหลังเดียว ทั้งนี้เพื่อรองรับการเผาศพที่มีจำนวนมากในแต่ละวัน ส่วนวัดที่มีศาลาบำเพ็ญกุศลไม่มากก็จะมีศพมาตั้งน้อยกว่า แต่ถึงอย่างนั้นวัดก็ไม่เคยว่างเว้นจากการจัดงานศพ สำหรับฌาปนสถานหรือเมรุเผาศพนั้นพบว่าวัดในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่งที่มีเตาเผานั้นได้จัดตั้งเตาเผาแบบไร้ก้อนไร่วันครบทุกวัดแล้ว ส่วนค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพเฉพาะที่เจ้าภาพจะต้องจ่ายให้แก่ทางวัดตามระเบียบที่เคยปฏิบัติกันนั้น คือค่าศาลาบำเพ็ญกุศล คืนละประมาณ 500 - 900 บาท และค่าฌาปนกิจศพ ครั้งละประมาณ 2,000 บาท ซึ่งทางวัดคิดเป็นค่าน้ำค่าไฟที่เจ้าภาพจะต้องบริจาคตามจำนวนวันที่ตั้งศพและขนาดและคุณภาพของศาลา เช่น ศาลาหลังใหญ่ ศาลาหลังเล็ก ศาลาที่ติดแอร์ ปูพรม ดัดพัดลม ปูกระเบื้อง เป็นต้น ซึ่งเมื่อเสร็จงานศพแล้วบางเจ้าภาพก็บริจาคให้วัดมากกว่าเกณฑ์ที่ทางวัดกำหนด ส่วนศพที่ไร้ญาติศพอนาถา หรือผู้ที่ยากจนจริงๆ ทางวัดก็บริการให้ฟรีโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายแต่ประการใด

5.4 บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน

จากการศึกษาพบว่าวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษามีบทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ ชุมชนซึ่งเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทในอดีตอยู่หลายประการ แม้จะไม่ใช่ไปอย่างกว้างขวางและเด่นชัด

เช่นในอดีตก็ตาม แต่วัดก็สามารถสืบสานบทบาทด้านนี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชนของวัดในพื้นที่ศึกษาเท่าที่พบมีดังนี้ คือ

- มีการอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนฆราวาสในพื้นที่ของวัด รวมทั้งให้พระภิกษุสงฆ์ในวัดไปช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาแก่นักเรียน และได้จัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์เป็นประจำทุกปี และบางวัดยังได้มอบทุนอาหารกลางวันให้แก่ทางโรงเรียนด้วย

- มีการจัดสรรพื้นที่บางส่วนเพื่อประโยชน์แก่การอยู่อาศัยของประชาชน โดยทางวัดได้อนุญาตให้มีการก่อสร้างอาคาร ตึกแถว ให้ประชาชนได้เช่าอยู่อาศัยโดยการเก็บค่าเช่าราคาถูก ซึ่งมีอยู่สองวัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร และวัดแก้วแจ่มฟ้า ที่ได้ดำเนินการเช่นนี้เนื่องจากเป็นวัดที่มีพื้นที่พอเพียงที่จะจัดการเช่นนั้นได้ นอกจากนี้ทางวัดยังได้อนุญาตให้ศิษย์วัดซึ่งส่วนใหญ่ย้ายมาจากต่างจังหวัดได้พำนักอาศัยอยู่ในวัดเพื่อศึกษาเล่าเรียนในระดับต่าง ๆ

↓ - มีการจัดสรรพื้นที่ของวัดบางส่วนให้เป็นลานจอดรถสำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งทุกวัดในพื้นที่ศึกษาได้ดำเนินการเช่นนี้ และบางวัดยังได้สร้างอาคารจอดรถขนาดใหญ่ซึ่งสามารถรองรับรถได้จำนวนมาก เนื่องจากวัดตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนเมืองขนาดใหญ่ซึ่งหาที่จอดรถได้ยาก ทางวัดมองเห็นความต้องการจำเป็นของประชาชนในส่วนนี้จึงได้แบ่งพื้นที่บางส่วนในวัดให้เป็นลานจอดรถไว้บริการแก่ประชาชน และได้ว่าจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยไว้คอยอำนวยความสะดวกและดูรักษาให้ดีด้วย โดยทางวัดได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเป็นค่าจอดรถที่ประชาชนจ่ายให้ ซึ่งมีการจัดเก็บค่าจอดทั้งเป็นรายชั่วโมงและรายเดือน

- มีการอนุญาตให้มีการตั้งร้านค้า หาบเร่ แผงลอย ในบริเวณวัด ซึ่งวัดที่มีบทบาทนี้มีอยู่สองวัด คือวัดหัวลำโพง และวัดม่วงแค วัดแห่งแรกเป็นวัดที่มีประชาชนผ่านเข้าออกในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นวัดที่มีกิจกรรมการจัดงานศพทุกวัน จึงมีชาวบ้านมาตั้งร้านค้า หาบเร่ และแผงลอย อยู่จำนวนนับสิบรายเป็นประจำในแต่ละวัน อีกแห่งหนึ่งเป็นวัดขนาดเล็กมีพื้นที่คับแคบ จึงมีร้านค้าขายของชำและขายอาหารอยู่เพียงสองร้านเท่านั้น ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่ ได้แก่ ครู นักเรียน และประชาชนในชุมชนบางส่วนที่อยู่ใกล้วัด เนื่องจากชุมชนประตูวัดเปิดตลอด 24 ชั่วโมง วัดจึงให้บริการในส่วนนี้ได้

↓ - มีการบริการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ ในการประกอบศาสนพิธีต่างๆ ในการทำบุญที่บ้าน เช่น โต๊ะหมู่บูชา เสื้อสาต อาสนะ เป็นต้น ในการขอยืมนั้นผู้ขอยืมต้องติดต่อผ่านเจ้าอาวาส หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ ซึ่งทางวัดไม่คิดค่าบริการแต่ประการใด แต่มีเงื่อนไขว่าหากสิ่งของที่ยืมไปเกิดการชำรุดเสียหายจะต้องจัดหามาชดให้เหมือนเดิมและผู้ยืมอาจตอบแทนแก่วัดตามความศรัทธาของตนก็ได้

นอกจากนี้ทางวัดยังได้ให้การสงเคราะห์ในด้านบุคลากรทางศาสนา คือจัดให้พระภิกษุสงฆ์

สามเณรรับกิจนิมนต์ไปประกอบศาสนพิธีในงานมงคลและงานอวมงคลต่าง ๆ ของชาวบ้าน

✓ - มีการให้บริการฌาปนกิจสงเคราะห์แก่ศพอนาถา ศพไร้ญาติ และศพผู้ที่ยากจนอย่างแท้จริง ซึ่งไม่มีเงินจ่ายค่าบำรุงศาลาตั้งศพ และค่าบำรุงฌาปนสถาน ซึ่งวัดที่มีบทบาทนี้ได้แก่วัดที่มีศาลาตั้งศพ และเมรุสำหรับเผาศพทั้งสามแห่งในพื้นที่ศึกษา อันได้แก่ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า

นอกจากนี้ทางวัดยังได้ให้บริการในด้านการเก็บบรรจุอัฐิหรือกระดูกของคนตายไว้ที่วัด ซึ่งสถานที่สำหรับเก็บบรรจุอัฐินั้นส่วนใหญ่จะเป็นกำแพงวัดและสถูปเจดีย์ โดยมีการเจาะกำแพงวัดเป็นช่องไว้สำหรับบรรจุอัฐิของผู้ตาย ซึ่งญาติจะนำมาบรรจุไว้พร้อมทั้งทำป้ายหินอ่อนสลักชื่อผู้ตายติดไว้ด้วย และเมื่อถึงช่วงเทศกาลสงกรานต์ในแต่ละปีบรรดาญาติทั้งหลายของผู้ตายก็จะมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายโดยนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ไปบังสุกุลกระดูกพร้อมทั้งถวายจตุปัจจัยแก่พระภิกษุสงฆ์ในที่ซึ่งได้บรรจุกระดูกผู้ตายไว้

5.5 บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย และกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ

ในชุมชนแต่ละแห่ง ส่วนใหญ่มักจะมีพื้นที่หรือลานสาธารณะต่าง ๆ ให้เยาวชนและประชาชนได้อาศัยเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เล่นกีฬา ออกกำลังกาย และจัดกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ อยู่บ้างแล้ว ลานวัดเป็นอีกแห่งหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้มีโอกาสพึ่งพาอาศัยในกิจกรรมดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่ามีวัดบางแห่งในพื้นที่ศึกษาที่มีบทบาทในด้านนี้ และเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นเองโดยที่ทางวัดไม่ได้มีนโยบายและเจตนาที่จะดำเนินการทางด้านนี้โดยตรง เนื่องจากวัดมีศาสนสถานที่สวยงาม เช่น ภายในอุโบสถ วิหาร และลานวัดที่สะอาด ร่มรื่น บางวัดได้ปลูกต้นไม้และทำกระถางรอบ พร้อมทั้งได้จัดตั้งม้านั่งหินอ่อนไว้ตามจุดต่าง ๆ จึงมีประชาชนบางส่วนถือโอกาสมาทำบุญไหว้พระ เยี่ยมชมวัด และพักผ่อนหย่อนใจ เป็นครั้งคราว และในตอนเย็นหลังจากเลิกเรียนในแต่ละวัน และในวันหยุดราชการ เมื่อแดดร้อน ลมโชยเบา ๆ มักมีเยาวชนในชุมชนข้างวัดเข้ามาใช้ลานวัดเป็นสถานที่ออกกำลังกายโดยการเล่นกีฬา เช่น ตะกร้อ ฟุตบอล เป็นต้น ซึ่งทางวัดไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรง แต่ได้อนุญาตให้เล่นได้ตามสมควร โดยที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อปูชนียวัตถุสถานภายในวัด

นอกจากนี้ในบางโอกาส เช่น งานยกช่อฟ้าอุโบสถ งานปิดทองฝังลูกนิมิต และงานฉลองสมโภชต่าง ๆ ทางวัดยังได้จัดให้มีมหรสพ เช่น ดนตรี ลิเก ภาพยนตร์ เป็นต้น เพื่อให้ความบันเทิงแก่ประชาชนในชุมชนที่ไม่ค่อยมีเวลาและโอกาสได้ไปชมมหรสพตามสถานบันเทิงต่าง ๆ ประกอบกับทางวัดได้จัดกิจกรรมนี้ขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้มาร่วมทำบุญกับทางวัดพร้อมทั้งได้รับความบันเทิงไปด้วย ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้ทางวัดไม่ได้จัดขึ้นบ่อยนัก และแต่ละครั้งก็จัดมักจะใช้เวลาหลายวัน

เช่นวัดแห่งหนึ่งจัดงานปิดทองฝังลูกนิมิตฉลองอุโบสถหลังใหม่ใช้เวลาจัดงานนานถึง 15 วัน 15 คืน ซึ่งในแต่ละคืนมีประชาชนมาร่วมทำบุญและชมมหรสพจำนวนมากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสุดท้ายมีประชาชนมาร่วมงานมากเป็นพิเศษ ประมาณถึง 5,000 คน

ภายในงานนอกจากจะมีมหรสพแล้วยังมีพ่อค้าแม่ค้ามาออกกร้านและนำสินค้าต่างๆ มาวางจำหน่ายเป็นจำนวนมากด้วย

5.6 บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ

วัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษามีบทบาทเป็นที่พึ่งพิงทางใจในฐานะเป็นสถาบันพัฒนาทางด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณแก่ชุมชน แม้บางวัดจะไม่มีบทบาทด้านนี้อย่างเด่นชัดมากเท่าที่ควรก็ตาม แต่มีวัดสองแห่งในพื้นที่ศึกษา คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง ที่มีบทบาทนัยๆ เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยมีการจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนาอย่างต่อเนื่อง

บทบาทการเป็นที่พึ่งพิงทางใจหรือทางจิตวิญญาณแก่ประชาชนและชุมชนของวัดนั้นมีหลายลักษณะด้วยกัน โดยผ่านกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ เช่น การให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตและความทุกข์ ความเดือดร้อนทางใจ ซึ่งมีประชาชนบางส่วนที่เกิดทุกข์ทางใจเนื่องจากปัญหาชีวิตและภาวะความบีบคั้นกดดันต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ ความผิดหวัง พลัดพรากจากบุคคลและสิ่งของอันเป็นที่รักที่พอใจ ปัญหาทางใจเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องเคราะห์กรรม โชคชะตา รวมทั้งปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้น ก็จะหันมาพึ่งวัดและพระสงฆ์ ซึ่งทางวัดและพระสงฆ์ก็ได้ให้การสงเคราะห์โดยให้คำปรึกษาแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บางวัดก็มีกิจกรรมฝึกปฏิบัติกรรมฐานหรืออบรมสมาธิภาวนาเพื่ออบรมขัดเกลาและพัฒนาจิตใจแก่ประชาชน ในขณะที่พระภิกษุสงฆ์บางรูปก็ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ให้ เช่น รดน้ำมนต์ ดูดวงหรือทำนายโชคชะตา ดูฤกษ์ยาม และแนะนำให้ถวายสังฆทาน สะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา เป็นต้น ซึ่งแม้พิธีกรรมเหล่านี้ บางอย่างจะไม่ใช่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและขัดต่อหลักการทางพระวินัยและทางวัดก็ไม่ได้สนับสนุนกิจกรรมและพิธีกรรมทางด้านนี้ก็ตาม แต่เป็นเรื่องเฉพาะของพระภิกษุสงฆ์บางรูปซึ่งท่านก็ได้นำมาใช้ในฐานะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งโดยการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกเข้าไปด้วย ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการในบารุงขวัญและกำลังใจ และสร้างความมั่นใจแก่ประชาชนในการตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ตลอดจนช่วยแก้ไขผ่อนปรนปัญหาชีวิตและความทุกข์ ความเดือดร้อนทางใจที่เกิดขึ้นให้ทุเลาลงได้

แต่กิจกรรมที่ได้ผลดี สามารถดึงดูดความสนใจประชาชนได้มากและถูกต้องตรงตามหลักพระธรรมวินัย และเป็นการส่งเสริมให้คนเข้าวัดมากขึ้นนั้น ได้แก่ กิจกรรมภาคปฏิบัติธรรม หรือการ

อบรมฝึกฝนจิตใจ ให้สะอาด สว่าง สงบ ด้วยการปฏิบัติสมาธิ และวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ให้การแนะนำปฏิบัติ ซึ่งสังเกตได้จากเมื่อวัดมีการจัดกิจกรรมประเภทนี้ขึ้นจะมีประชาชนให้ความสนใจเข้าร่วมปฏิบัติธรรมด้วยเป็นจำนวนมากเพราะนอกจากจะได้ฝึกอบรมกายวาจาด้วยการรักษาศีล อบรมจิตด้วยสมาธิ และอบรมปัญญาด้วยวิปัสสนาและการฟังธรรมแล้ว ประชาชนยังมีโอกาสได้อยู่ใกล้ชีวิตวัดและพระภิกษุสงฆ์มากขึ้นและก่อให้เกิดโอกาสในการสนทนาธรรมและปรึกษาปัญหาต่างๆ กับพระภิกษุสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้การประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ และการจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดให้สวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสงบ สะอาด ร่มรื่น ร่มเย็น ก็นับว่ามีบทบาทในการช่วยกล่อมเกลาจิตใจประชาชนผู้เข้าวัดเพื่อแสวงหาความสงบวิเวกได้เป็นอย่างดีอีกประการหนึ่งด้วย

5.7 บทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย

กล่าวได้ว่าแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทยที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในปัจจุบันนี้คือวัด และวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาล้วนมีบทบาทในฐานะเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทยตามสภาพอยู่แล้ว เพราะภายในวัดมีสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมไทยอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรมประเภทโบสถ์ วิหาร เจดีย์ กุฏิสงฆ์ ตลอดจนภาพจิตรกรรมฝาผนัง และประติมากรรมต่างๆ ที่มีความวิจิตรงดงามและทรงคุณค่าในฐานะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษไทยได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ กำลังศรัทธา และสติปัญญา ความรู้ความสามารถสร้างสรรค์ขึ้นมาจนกลายเป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบัน ดังเป็นที่ทราบกันดีว่า พุทธศาสนิกชนชาวไทยตั้งแต่โบราณมานิยมสร้างวัดด้วยถือว่าการทำบุญที่มีอานิสงส์มหาศาล เมื่อสร้างวัดแล้วก็พยายามค้นคิดประดิษฐ์ประดอยเสริมความงามด้วยการคัดสรรช่างที่ขยันอดออม ฝีมือดีเพื่อจรจองความวิจิตรงดงามโดยใช้วัสดุคุณภาพดี และยังได้อุทิศเวลาและฝีมือชนิดที่เรียกได้ว่าทำกันสุดฝีมือ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาฝากไว้ในพระพุทธรูปศาสนาสืบต่อไป คนรุ่นลูกหลานต่อมาจึงมีโอกาสดูชื่นชมกับความวิจิตรงดงามและงานศิลปะที่คนรุ่นก่อนได้สร้างสรรค์เอาไว้เหล่านี้ซึ่งมีปรากฏอยู่ภายในวัด

มีวัดอยู่สองแห่งในพื้นที่ศึกษาที่มีบทบาทเด่นชัดในด้านนี้ คือวัดมหาพฤฒารามวรวิหาร และวัดหัวลำโพง เนื่องจากเป็นวัดที่เก่าแก่มีโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสถาปัตยกรรมที่โอ่โถงใหญ่โต และมีความวิจิตรงดงามอยู่จำนวนมาก ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีคือโบสถ์ วิหาร ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และลวดลายบนเพดานโบสถ์ ตลอดจนลวดลายตามส่วนต่างๆ เช่น ซ่อฟ้า หน้าบัน คันทวย บานประตูหน้าต่าง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทางวัดได้อนุรักษ์และพัฒนาโดยการดูแลรักษา รวมทั้งบูรณะ ปฏิสังขรณ์

ซ่อมแซม สืบสานของเก่าและสร้างสรรค์ชิ้นใหม่โดยคงเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมไทยไว้ ซึ่งศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมเหล่านี้ นอกจากจะมีความสวยงามแล้วยังทรงคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแฝงไว้ด้วยพุทธปรัชญาเสมอ ดังที่พระภิกษุรูปหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยว่า

ศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และภาพจิตรกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ภายในวัดล้วนมี พุทธปรัชญาแฝงอยู่ทั้งสิ้นทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรม ที่วัดนี้ก็มีอยู่หลายอย่างด้วยกัน เช่น ภาพ การประพาศดิฐดงค์วัตร 13 ก็มีประโยชน์ต่อการศึกษาอบรม หรือพระพุทธรูปปางต่างๆ ก็แฝงไว้ด้วย พุทธปรัชญาและคติสอนใจ เช่น ปางสมาธิ ก็เป็นการสอนให้คนเรารู้จักใช้สมาธิในการแก้ปัญหา ปางมารวิชัย ก็สอนให้คนเรารู้จักเอาชนะต่อข้าศึกศัตรู ไม่หวั่นไหวต่อปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น รู้จักเอาชนะกิเลส ซึ่งเป็นอำนาจฝ่ายต่ำที่เกิดขึ้นในจิตใจ ปางลีลา ก็สอนให้เรารู้จักก้าวเดินไปข้างหน้า พัฒนาตนเองไปสู่ ความสำเร็จอย่างไม่ทอดย...

ดังนั้นบทบาทด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทยของวัดนั้นนับว่ามีประโยชน์ต่อ ชุมชนหลายประการ เช่น ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ซึ่งวัดที่มีมรดกทางศิลป วัฒนธรรมที่ใหญ่โตมีชื่อเสียงและสวยงามคงดามนั้นมักจะมีผู้คนทั้งชาวไทยและต่างชาติเข้ามาเที่ยวชม อยู่เสมอ และชาวต่างชาติที่เข้ามาเที่ยวเมืองไทยนั้นส่วนใหญ่มักจะมาเยี่ยมชมสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทาง ศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีภายในวัด การเข้าไปเที่ยวชมศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม และประติมากรรมต่างๆ ภายในวัดนั้นทางวัดไม่ได้เก็บค่าผ่านประตูหรือคิดค่าบริการในการเข้าชมแต่ประการใด แต่รายได้ทาง เศรษฐกิจที่มีแก่ชุมชนนั้นเกิดจากกิจกรรมหลายอย่าง เช่น ค่าที่พักแรม ค่าอาหาร ค่าพาหนะเดินทาง ค่าซื้อของที่ระลึก เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของวัดนั้นจะต้องทำอย่างถูกต้องตาม หลักการ และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลรักษา และบูรณะปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม วัด จะต้องมีความรู้ความเข้าใจหลักการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และต้องตระหนักในคุณค่าและความสำคัญ ของสิ่งที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วย มิเช่นนั้นอาจเป็นการทำลายสิ่งมีค่าทางวัฒนธรรมให้ เสียหายได้

บทที่ 6

บทวิเคราะห์

ในบทนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงเนื้อหาสาระอันเป็นประเด็นหลักของเรื่องที่ทำกรวิจัย คือ บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองเขตบางรัก ตามที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ผ่านมาโดยนำหลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องซึ่งได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อให้มองเห็นบทบาทของวัดในลักษณะและแง่มุมต่างๆ ตามหลักการและแนวทางแห่งทฤษฎีที่ตั้งไว้ และเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย จึงได้แยกประเด็นการวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

6.1 บทบาทวัดต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย

เมื่อวิเคราะห์บทบาทของวัดต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย โดยอาศัยแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคม ทฤษฎีบทบาท และทฤษฎีหน้าที่นิยมแล้วพบว่าวัดในพื้นที่ศึกษามีบทบาทต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยดังนี้ คือ

6.1.1 วัดมีบทบาทในฐานะที่เป็นองค์กรหนึ่งของชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย

เมื่อพิจารณาตามหลักการของแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคมที่ว่า ศาสนากับสังคมต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันความสัมพันธ์ดังกล่าวมักถูกมองในเรื่องบทบาทหน้าที่ที่สถาบันหนึ่งมีต่อสถาบันหนึ่ง ก็พบว่าวัดมีบทบาทต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นองค์กรหนึ่งของชุมชน และเป็นสถาบันหลักที่สำคัญประการหนึ่งของศาสนา เพราะวัดมีศาสนบุคคลซึ่งเป็นศาสนทายาทโดยตรงคือพระภิกษุสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการสืบทอดหลักคำสอนและประเพณีทางศาสนาให้คงอยู่ และถ่ายทอดไปสู่ประชาชนและชุมชนให้ยึดถือและปฏิบัติตาม คำว่า สงฆ์ หรือ สังฆะ แปลว่า หมู่ คณะ หรือชุมชน วัดจึงเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของหมู่คณะพระภิกษุสงฆ์ซึ่งต้องทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่อุภยและมีความสุขแก่ชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย การที่พระพุทธเจ้าทรงตั้ง ชุมชนสงฆ์ขึ้นมาก็เพื่อช่วยขจัดทุกข์หรือปัญหาให้แก่ชุมชน ดังพระพุทธโอวาทที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อ

ประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก (ชุมชน) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก (สังคม) เพื่อ

เกื้อกูลประโยชน์สุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย (อย่างไม่เลือกชั้นวรรณะ) ”¹

จึงกล่าวได้ว่าวัดเป็นสถานที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ปฏิบัติหน้าที่ที่ตนมีอยู่ตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งบทบาทและหน้าที่หลักโดยตรงของวัดและพระภิกษุสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัยก็คือการศึกษา เรียนรู้หลักธรรมวินัย (คันถธุระ) และพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายหรืออุดมคติอันสูงสุดทางศาสนาคือ ความดับทุกข์หรือปัญหา (วิปัสสนาธุระ) โดยยึดหลักปฏิบัติ คือ ไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และ ปัญญา (อริยมรรค) เช่น การจัดการวัดให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดึงงาม (ศีล) การจัดการวัดให้เกิดความสงบ ร่มรื่น ร่มเย็น ทั้งกาย และใจ (สมาธิ) การส่งเสริมให้เกิดการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็น กระบวนการโดยมุ่งตรงต่อหลักการอันเป็นแก่นแท้ของศาสนาหรือหลักสัทธรรมอันแท้จริง (ปัญญา) เมื่อวัดจัดการได้อย่างนี้จะเป็นแบบอย่างที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน และเมื่อองค์การต่าง ๆ ของวัดมีการจัดการให้มุ่งตรงไปสู่เป้าหมายหลักซึ่งเป็นอุดมคติทางศาสนา โดยยึดการปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการดังกล่าว แล้วนำไปเผยแพร่สั่งสอนหรือกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติตามต่อชุมชน ก็จะทำให้วัดและชุมชนบรรลุถึงเป้าหมาย คือสามารถจัดหรือบรรเทาทุกข์หรือปัญหาที่มีอยู่ให้หมดสิ้นหรือเบาบางลงได้อย่างแท้จริง

จากหลักการดังกล่าวจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าวัดมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนในฐานะที่เป็น องค์การหนึ่งของชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยดังนี้

6.1.1.1 จัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดเพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามของชุมชน (ศีล)

บทบาทหน้าที่ของวัดในข้อนี้ก็คือบทบาทในการส่งเสริมศีลธรรมอันดีงามให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนและชุมชน เช่น การจัดระเบียบของวัดในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดแบ่งพื้นที่ของวัด ออกเป็นเขตต่างๆ เช่น เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เป็นต้น รวมทั้งการจัดแจงเสนาสนะและ ครุภัณฑ์ภายในให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมที่ดีงามแก่ประชาชน และชุมชน เช่น กิจกรรมการรักษาอุโบสถศีล กิจกรรมการเทศน์และการสนทนาธรรมในเรื่องเกี่ยวกับ ศีล เป็นต้น

6.1.1.2 จัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดเพื่อส่งเสริมความสงบสุข ร่มรื่น ร่มเย็น ทั้ง กายและใจแก่ชุมชน (สมาธิ)

บทบาทของวัดในข้อนี้ก็คือการส่งเสริมสันติภาพและสันติธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน และชุมชน โดยเริ่มที่วัดมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาด ร่มรื่น ร่มเย็น สงบ เหมาะ

1 คู่มือที่ 3 ของงานวิจัยนี้

แก่การบำเพ็ญเพียรทางใจ เช่น การเดินจงกรม ฝึกสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน ก่อให้เกิดศรัทธาและความสบายตา สบายใจ แก่ผู้พบเห็น นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมส่งเสริมความสงบสุขที่เป็นพื้นฐานแห่งความเข้มแข็งมั่นคงทางด้านจิตใจแก่ประชาชนและชุมชนซึ่งจะส่งผลดีต่อเสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนด้วย เช่น จัดกิจกรรมให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม มีการสอนหลักและวิธีการเดินจงกรม นั่งสมาธิ และเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น

6.1.1.3 จัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดเพื่อส่งเสริมการศึกษา เรียนรู้ แก่พระภิกษุสงฆ์สามเณรและประชาชนในชุมชน (ปัญญา)

บทบาทหน้าที่ของวัดต่อชุมชนในข้อนี้ ได้แก่ ความเป็นสถาบันทางการศึกษาของวัด เนื่องจากวัดเป็นสถานที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ซึ่งมีการอยู่รวมกันเป็นหมู่ คณะ เป็นชุมชน พระภิกษุสงฆ์สามเณรเหล่านั้นได้ศึกษาเรียนรู้ทรงจำพระธรรมวินัยมาจากพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก สืบต่อกันมา หลักสูตรที่ศึกษาก็คือ คันถสูตร และวิปัสสนาสูตร โดยยึดตามระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ภายในวัดจึงมีผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญพระธรรมวินัยด้านต่างๆ เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านพระวินัย (พระวินัยธร) ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักธรรม (พระธรรมกถึก) ซึ่งวิธีการศึกษาเล่าเรียนในสมัยก่อนมักเป็นแบบมุขปาฐะ คือ แบบทรงจำปากเปล่าสืบต่อกันมา มีการท่องบ่น สาธยาย เพื่อความเข้าใจของคล่องปาก มีความแม่นยำไม่ผิดเพี้ยน ต่อมาระยะหลังจึงมีการจารึกลงในคัมภีร์เป็นลายลักษณ์อักษร และเป็นพื้นฐานแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมการศึกษา เรียนรู้ตามหลักพระธรรมวินัย เช่น การจัดนิทรรศการ การบรรยายธรรม การแสดงธรรม การฟังธรรม การสนทนาธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นการเผยแผ่หลักธรรมไปสู่ชุมชน ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปบทบาทหน้าที่ของวัดในฐานะที่เป็นองค์กรหนึ่งของชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย คือ ความเป็นสถาบันหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ช่วยชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมสวัสดี ชี้ทางพระนฤพานอันพ้นโศกวิโยคภัยให้แก่ชุมชนด้วยการจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดเพื่อส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ความสงบสุข และความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน โดยที่สำคัญวัดต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ชุมชนด้วย

6.1.2 เป็นสถานที่อบรม สั่งสอนประชาชนให้เข้าถึงธรรม

การให้การศึกษาและอบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าถึงธรรมนั้นนับว่าเป็นบทบาทหลักที่สำคัญประการหนึ่งของวัดและพระภิกษุสงฆ์ โดยกิจกรรมด้านการอบรมสั่งสอนประชาชนที่ปรากฏตามหลัก

พระธรรมวินัยนั้น ได้แก่

6.1.2.1 การอบรมสั่งสอนโดยการเทศน์ และการบรรยายธรรม

ในสมัยพุทธกาลชาวบ้านมักจะมาฟังธรรมกันที่วัดในวันธัมมัสสวนะหรือวันพระเป็นประจำสม่ำเสมอ การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวันธัมมัสสวนะขึ้นมาก็เพื่อให้มีกิจกรรมการแสดงธรรม และการฟังธรรมเป็นสำคัญ ภายในวัดจึงมักจะมีลานธรรมที่มีความสงบ ร่มรื่น ร่มเย็น เป็นธรรมชาติ สำหรับใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรม แสดงธรรม ฟังธรรม และอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอยู่เนื่องนิตย์ ปัจจุบันวัดต่างๆ ในพื้นที่ศึกษายังมีการอนุรักษ์สืบสานบทบาทนี้ไว้ได้ เช่น มีกิจกรรมบรรยายธรรมและการฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะ แต่ส่วนใหญ่จะจัดให้มีเฉพาะช่วงเทศกาลเข้าพรรษาและในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น การแสดงธรรมมักเป็นไปตามความถนัดของพระภิกษุแต่ละรูป เพราะทางวัดไม่มีการฝึกฝนอบรมพระนักเทศน์นักเผยแผ่อย่างเป็นระบบ รูปแบบวิธีการเทศน์ก็มักยึดติดกับรูปแบบเดิมจึงทำให้คนสมัยใหม่ฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นในการอบรมสั่งสอนประชาชนนั้นวัดควรจะมีระบบที่ดี เช่น การฝึกอบรมพระนักเทศน์ให้มีความรู้ที่แตกฉานทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อที่จะสามารถแสดงธรรมได้อย่างมีเหตุผล มีตัวอย่างในชีวิตจริงประกอบ มีการติดตามข่าวสารทางสื่อมวลชนเพื่อนำข้อมูลมาประยุกต์ใช้สอนธรรมะ มีศาสตร์และศิลป์ในการอบรมสั่งสอนประชาชนด้วยภาษาที่ฟังแล้วเข้าใจง่าย ก็น่าสนใจผู้ฟัง เพราะปัจจุบันมีผู้กล่าวว่าคนเชื่อโทรทัศน์มากกว่าพระ ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ควรปรับกลยุทธ์ในการอบรมสั่งสอนประชาชน โดยแทนที่จะพูดฝ่ายเดียวก็หันมาส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมหรือให้มีการลงมือทำนำปฏิบัติจริง และนำสื่อมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาอบรมจิตใจประชาชน พระภิกษุสงฆ์จึงควรมีความเข้าใจในเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้มากขึ้น เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ โอเวอร์เฮด สไลด์ โปรเจคเตอร์ เป็นต้น ทั้งนี้การใช้สื่อต่างๆ นั้นต้องเป็นไปในทางสร้างสรรค์เท่านั้น

6.1.2.2 การอบรมสั่งสอนโดยใช้กิจกรรมการปฏิบัติธรรม

การอบรมสั่งสอนประชาชนโดยใช้กิจกรรมการปฏิบัติธรรมเป็นอีกบทบาทหนึ่งของวัดต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย ดังจะเห็นได้ว่าวัดในสมัยพุทธกาลนั้นนอกจากจะมีลานเป็นที่ฟังธรรมและปฏิบัติธรรมแล้ว ยังมีโรงธรรมหรืออุโบสถาคารสำหรับใช้ประโยชน์ในการประกอบสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์แล้วยังใช้เป็นสถานที่ประพาศปฏิบัติธรรมและบำเพ็ญกุศลกิจต่างๆ ของ พุทธศาสนิกชนด้วย เช่น การสมาทานรักษาศูตโรสธหรือศีล 8 การปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้วัดในพื้นที่ศึกษาหลายแห่งได้สืบสานและขยายขอบเขตของกิจกรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น การจัดโครงการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา จัดโครงการบวชเนกขัมมจารีเพื่อ

ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา จัดกิจกรรมบวชสามเณรภาคฤดูร้อน และจัดเข้าค่ายธรรมะเพื่ออบรมเยาวชนไทยให้ห่างไกลจากยาเสพติดใกล้ชิดพระรัตนตรัย เป็นต้น

6.1.3 เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชน

โดยหลักการแห่งพระธรรมวินัยแล้วสามารถกล่าวได้ว่าวัดเป็นบุญสถานหรือสถานที่สำหรับบำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชนโดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นเนืองนิตย์ดั่งบทสรรเสริญคุณของพระสงฆ์ที่ว่า สังกัณฺโณ ปุณฺณิกเจตตัง โลกัสสะ ซึ่งแปลว่า พระสงฆ์เป็นนาบุญของโลก พุทธศาสนิกชนในสมัยก่อนจึงนิยมไปทำบุญกันที่วัด และนิยมสร้างวัดไว้เป็นศูนย์กลางในการบำเพ็ญกุศลร่วมกันของชุมชน ลักษณะและวิธีการบำเพ็ญบุญกุศลก็มีหลายอย่าง เช่น การถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์ การสมาทานรักษาศีล การฟังธรรม และการปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา เป็นต้น

ปัจจุบันวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษายังดำรงบทบาทหน้าที่เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชนเช่นเดิม แต่ลักษณะกิจกรรมและวิธีการบำเพ็ญกุศลนั้นมีขอบเขตกว้างขวางมากขึ้น มีทั้งการบำเพ็ญบุญกุศลในงานมงคลและงานอวมงคลภายในวัด เช่น การจัดบำเพ็ญกุศลศพ การทำบุญตักบาตร การถวายสังฆทาน การทำบุญเลี้ยงพระ การทอดกฐิน เป็นต้น

โดยสรุปแล้วกิจกรรมการบำเพ็ญบุญกุศลภายในวัดของพุทธศาสนิกชนนั้นเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ

- 1) ทานมัย ได้แก่ การทำบุญด้วยการบริจาคทาน เช่น การถวายภัตตาหาร จีวรเครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะที่พักอาศัย ยารักษาโรคตลอดจนการรักษาพยาบาล เป็นต้น
- 2) สีลมัย ได้แก่ บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล เช่น การสมาทานรักษาศีล 5 ศีล 8 และอุโบสถศีลของพุทธศาสนิกชน เป็นต้น
- 3) กาวนามัย ได้แก่ บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา เช่น การเจริญสมาธิ และวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อความบริสุทธิ์สะอาด สว่าง สงบ และเกิดปัญญาของจิตใจ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้วัดทั้งหมดจะมีการจัดกิจกรรมที่เน้นในหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ แต่วัดส่วนใหญ่ก็มักจะเน้นหนักไปในบุญกิริยาวัตถุข้อแรก คือ ทานมัย โดยเฉพาะในส่วนของอามิสทานหรือการจัดกิจกรรมที่เน้นการบริจาควัตถุสิ่งของให้เป็นทาน ทั้งนี้คงเป็นเพราะอามิสทานมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่เด่นชัดสามารถกระทำและมองเห็นได้โดยง่ายกว่าสิ่งอื่นเพราะเกี่ยวข้องกับวัตถุโดยตรงและตรงกับค่านิยมและลักษณะอุปนิสัยพื้นฐานของคนไทยส่วนใหญ่ทั่วไปที่มักจะเป็นคนชอบทำบุญให้ทาน

ส่วนบุญกิริยาวัตถุสองข้อหลัง คือ สีสัมย์ และภาวนามัยนั้น นั้นมีภาวะที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมในแง่ของคำสอนและการปฏิบัติ แต่ก็สามารถที่จะนำมาจัดให้เป็นรูปแบบที่เป็นรูปธรรมได้ เช่น การจัดโครงการปฏิบัติธรรม เปิดอบรมสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน และการจัดให้มีการรักษาอุโบสถศีลในวันธัมมัสสวนะ เป็นต้น เช่นเดียวกับที่บางวัดได้ดำเนินการอยู่ และเป็นกิจกรรมที่ทุกวัดควรจะเน้นให้มากเพราะเป็นกิจกรรมที่สามารถเข้าถึงพฤติกรรมทางกาย วาจา และจิตใจ หรือจิตวิญญาณของบุคคลซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม

6.1.4 เป็นศูนย์กลางชุมชนในการพบปะสนทนาธรรม

การพบปะสนทนาธรรมเป็นกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งตามหลักพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า การได้พบเห็นสมณะและได้สนทนาธรรมกับสมณะนั้นเป็นอุดมมงคลประการหนึ่ง ดังนั้นเมื่อมีกิจกรรมการกุศลต่างๆ ที่วัด ชาวบ้านมักจะเข้าวัดเป็นที่สนทนาธรรมกับพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสด้วยกันเอง แม้แต่พระภิกษุสงฆ์ก็เช่นกันมักจะตั้งหัวข้อธรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาสนทนากันเสมอ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่ที่ประชุมสงฆ์ซึ่งกำลังสนทนากันอยู่ก่อนหน้านั้นก็จะตรัสถามถึงเรื่องที่กำลังสนทนา และพระองค์จะทรงปรารภหัวข้อเรื่องที่สนทนานั้นเป็นเหตุในการแสดงพระธรรมเทศนาแก่หมู่พระภิกษุสงฆ์และประชาชน

ปัจจุบันวัดในพื้นที่ศึกษาไม่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการสนทนาธรรมที่เด่นชัดนัก มีเพียงบางวัดที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาธรรมระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาสที่มาทำบุญและฟังธรรมที่วัด ซึ่งก็มีเพียงบางครั้งบางโอกาสเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการสนทนาภายหลังจากการเทศน์จบลง หากยังพอมีเวลาเหลืออยู่พระภิกษุสงฆ์รูปที่เทศน์ก็จะเปิดโอกาสให้ญาติโยมได้สนทนาธรรมกับท่าน

กล่าวโดยสรุป ปัจจุบันวัดไม่ค่อยมีบทบาทด้านการสนทนาธรรมที่เด่นชัด ประชาชนที่เข้าวัดส่วนใหญ่ก็มักจะไปทำบุญอย่างเดียว ไม่มีการจัดกลุ่มสนทนาธรรมกันอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะ มีอยู่บ้างที่ประชาชนเข้าไปสนทนาธรรมกับพระภิกษุสงฆ์ที่วัดแต่ก็นับว่ามีน้อยมาก ผู้ที่เข้าไปสนทนาธรรมส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่มีปัญหาและมีความรู้จกคุ้นเคยกับพระภิกษุสงฆ์บางรูปที่ตนไวใจเท่านั้น ดังนั้นในการสนทนาธรรมพระภิกษุสงฆ์จึงควรสนทนาตามประเด็นปัญหาที่ญาติโยมมาขอคำปรึกษาแนะนำทั้งปัญหาส่วนตัวและปัญหาสังคมโดยใช้หลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติ และเมื่อมีกิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับการอบรมศีลธรรมจริยธรรมหรือโครงการปฏิบัติธรรมที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก ก็ควรจัดสรรเวลาเปิดโอกาสให้มีการสนทนาธรรมโดยญาติโยมช่วยกันถามและพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถช่วยกันตอบคือให้เป็นไปในรูปแบบของการไขปัญหาวิสัยธรรมก็จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแก่ชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

6.1.5 เป็นสถานที่พักอาศัยของอารามิกชน

บทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักพระธรรมวินัยอีกประการหนึ่งคือการเป็นสถานที่พักอาศัยของอารามิกชน คือคนที่อาศัยอยู่ในวัดหรือคนงานของวัด ในอดีตนั้นผู้ที่เข้าไปขอพักอาศัยอยู่ในวัดมักจะไปด้วยความสมัครใจและเต็มใจ ด้วยเหตุผลที่ต้องการปรนนิบัติรับใช้พระภิกษุสงฆ์และทำงานให้วัดด้วยความศรัทธาอย่างแท้จริง บางคนก็ไปอยู่วัดด้วยเหตุผลส่วนตัว ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ก็ให้ความสงเคราะห์อนุเคราะห์ตามสมควร และเพื่อความเป็นระเบียบของวัดจึงมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ไว้คอยควบคุมดูแลและใช้งานอารามิกชนเหล่านั้น ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ดังกล่าวเรียกว่า อารามิเปสกะ ซึ่งเป็นหนึ่งในเจ้าอธิการแห่งอาราม คือพระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับงานวัด ดังนั้น อารามิเปสกะ จึงหมายถึงพระภิกษุที่ทำหน้าที่คอยควบคุมดูแลและสั่งงานแก่อารามิกชนหรือคนที่อาศัยอยู่ในวัด ซึ่งเท่าที่พบในปัจจุบันนี้ ได้แก่ ศิษย์วัด ผู้ที่พักอาศัยอยู่ในวัด หรือ คนงานวัด เช่น ยาม เจ้าหน้าที่ประจำวิหาร แม่ครัววัด เป็นต้น

ปัจจุบันบทบาทในการเป็นสถานที่พักอาศัยของอารามิกชนของวัดในพื้นที่ศึกษาก็คือ การให้ความสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ศิษย์วัดได้พักอาศัยอยู่ในวัด ซึ่งศิษย์วัดส่วนใหญ่เป็นมักจะเป็นญาติของพระภิกษุสามเณรที่มาจากต่างจังหวัดเข้ามาเรียนหนังสือและทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนศิษย์วัดที่เป็นคนในชุมชนข้างวัดนั้นมีจำนวนน้อย สำหรับคนงานวัดบางส่วนก็มีได้พักอาศัยประจำอยู่ในวัดเป็นแต่มาช่วยงานวัดเท่านั้น เช่น แม่ครัววัด เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยของวัด เจ้าหน้าที่ประจำวิหาร เจ้าหน้าที่ประจำศาลาบำเพ็ญกุศล เป็นต้น ซึ่งคนงานวัดเหล่านี้ส่วนใหญ่ทางวัดจะมีค่าจ้างตอบแทน

สรุปได้ว่า ตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยแล้ววัดนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรโดยตรงแล้วยังอนุโลมให้มีอารามิกชนได้อยู่อาศัย ซึ่งก็เป็นประโยชน์แก่วัดในแง่ของการช่วยทำงานต่างๆ ภายในวัดและการรับใช้พระภิกษุสามเณร และเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่พักอาศัยซึ่งนอกจากจะได้มีที่พักอาศัยที่ดีแล้วยังมีโอกาสได้บำเพ็ญกุศล ได้อยู่ใกล้ชิดพระรัตนตรัย ได้ฝึกฝนอบรมตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

6.1.6 เป็นสถานที่บำเพ็ญการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชน

บทบาทหน้าที่ด้านการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนของวัดนั้นกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทตามหลักพระธรรมวินัยซึ่งวัดประพฤติตามหลักสังคหะธรรม คือ หลักธรรมที่ว่าด้วยการสงเคราะห์ 2 ประการ คือ การสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ และการสงเคราะห์ด้วยธรรมทาน

การสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนที่วัดและพระภิกษุสงฆ์กระทำอยู่นั้นมีหลายประการด้วยกัน แต่สามารถสรุปได้เป็น 2 ลักษณะตามหลักธรรมว่าด้วยการสงเคราะห์ ดังกล่าว คือ

6.1.6.1 การสงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสังคหะ)

การสงเคราะห์ด้วยอามิส ได้แก่ การที่วัดทำการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนด้วยวัตถุสิ่งของและกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น การให้บริการยืมวัตถุสิ่งของของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อใช้ในการทำบุญ การแบ่งพื้นที่ของวัดให้เป็นลานจอดรถไว้บริการแก่ชุมชนการจัดตั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑสถานเพื่อการศึกษา และการที่วัดเป็นที่พำนักอาศัยของพระนักศึกษาและนักเรียนนักศึกษาหรือศิษย์วัดที่อยู่ต่างจังหวัดซึ่งเข้ามาพักอาศัยอยู่ภายในวัด เป็นต้น เรียกว่าเป็นการสงเคราะห์ที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุ สามเณร และนักเรียน นักศึกษาที่อยู่ต่างจังหวัด ซึ่งแม้บทบาทเช่นนี้ในปัจจุบันจะไม่ใช่ไปอย่างกว้างขวางมั่นคงเหมือนในอดีต แต่ก็นับได้ว่าวัดยังสามารถสืบสานบทบาทในด้านนี้มาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

การสงเคราะห์ด้วยอามิสต่างๆ นั้นมิใช่บทบาทหน้าที่โดยตรงของวัดและพระภิกษุสงฆ์แต่เป็นการทำหน้าที่เพื่อสนองตอบความต้องการจำเป็นแก่ชุมชนและต้องไม่เป็นการขัดต่อหลักพระธรรมวินัย การสงเคราะห์ดังกล่าวจึงจะสำเร็จประโยชน์ประชาชนและชุมชนสมดังเจตนาคตามหลักธรรมอย่างแท้จริง

6.1.6.2 การสงเคราะห์ธรรม (ธัมมสังคหะ)

การสงเคราะห์ด้วยธรรม ได้แก่ การที่วัดและพระภิกษุสงฆ์ทำการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนด้วยการแนะนำ สั่งสอนให้ประชาชนและชุมชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า เป็นบทบาทด้านการให้ธรรมเป็นทาน

จากการศึกษาพบว่าวัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษามีการบำเพ็ญการสงเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ธรรมเป็นทาน เช่น จัดให้มีการเทศน์การบรรยายธรรมในวันธัมมัสสวนะ และวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น จัดให้พระภิกษุสามเณรไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด เป็นต้น อันเป็นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมวินัยให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนและชุมชน

บทบาทด้านการสงเคราะห์ด้วยการแสดงหลักธรรมที่แท้จริงให้เป็นทานนั้นนับว่าเป็นบทบาทหลักโดยตรงของวัดและพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง กล่าวคือวัดจะต้องส่งเสริมกระบวนการศึกษาเรียนรู้แก่พระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในหลักพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง จึงจะสามารถทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนด้วยธรรมทานอย่างมีประสิทธิภาพขณะเดียวกันก็ต้องส่งเสริมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการแก่ชุมชนด้วย เช่น การจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาปัญญาแก่ชุมชนดังกล่าวแล้วด้วย

6.2 บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน

จากการศึกษาบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองในพื้นที่ศึกษาพบว่าวัดมีบทบาทต่อชุมชนเมืองตามสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบันอยู่ 7 ด้านใหญ่ๆ ด้วยกัน ดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 5 เมื่อนำบทบาทเหล่านั้นมาวิเคราะห์ตามหลักการของแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคม ทฤษฎีบทบาท และทฤษฎีหน้าที่นิยมแล้วทำให้สามารถวิเคราะห์บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน เป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

6.2.1 วัดมีบทบาทต่อชุมชนในฐานะตัวแทนของการแสดงออกในบทบาทหน้าที่ของศาสนาที่มีต่อชุมชนและสังคม

เมื่อพิจารณาบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นจริงในปัจจุบันโดยอาศัยแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคมตามแนวคิดของเดอริคเคม (Emile Durkheim) ก็พบว่า วัดได้แสดงบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนและสังคมในฐานะตัวแทนสถาบันศาสนา ดังนี้ คือ

6.2.1.1 บทบาทหน้าที่ในการจัดเตรียมและจัดวินัย (Disciplinary and Preparatory function)

บทบาทหน้าที่ในการเตรียมและจัดวินัยนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่ปฏิบัติตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและประเพณีทางศาสนาซึ่งเป็นการฝึกให้บุคคลมีระเบียบวินัยด้วยตนเอง และเป็นการเตรียมคนเพื่อชีวิตที่ดีงามในสังคม ซึ่งวัดได้ดำเนินการอยู่

จากการศึกษาพบว่าวัดในพื้นที่ศึกษาได้ดำเนินบทบาทและกิจกรรมในการเตรียมและจัดวินัยแก่ชุมชนอยู่หลายประการด้วยกัน เช่น

1) การให้บริการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี และอภิธรรม ที่วัดจัดให้บริการแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณร เยาวชน และประชาชนทั่วไปนั้นนับว่าเป็นการจัดเตรียมบุคคลให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น เยาวชนที่เรียนธรรมศึกษา และประชาชนที่เรียนอภิธรรมที่วัดจัดสอนนั้น นอกจากจะได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนในเรื่องคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมแล้วยังได้ฝึกสวดมนต์ไหว้พระ ปฏิบัติสมาธิ ซึ่งจะเป็นการกล่อมเกลาคิดใจให้สงบ เข้มแข็ง มั่นคง และทำให้บุคคลรู้จักความมีระเบียบวินัย พร้อมทั้งจะดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข จึงกล่าวได้ว่าบทบาทด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดดำเนินการอยู่นั้นมีส่วนในการเตรียมและจัดวินัยให้แก่ชุมชนด้วยเช่นกัน

2) พิธีบรรพชาอุปสมบท

การบรรพชาอุปสมบทเป็นพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีไทยที่เคยประพฤติปฏิบัติมาแต่โบราณสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพราะถือว่าการบรรพชาอุปสมบทนั้นเป็นการบำเพ็ญบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ได้ทดแทนพระคุณบิดามารดา และเป็นโอกาสที่จะได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ได้ปฏิบัติขัดเกลาพฤติกรรมทางกาย วาจา และจิตใจให้อยู่ในกรอบแห่งศีล ปฏิบัติตนอยู่ในขอบเขตแห่งพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า

จึงกล่าวได้ว่าประเพณีการบวชเรียนหรือการบรรพชาอุปสมบทนั้นนอกจากจะช่วยให้พระภิกษุสามเณรหรือผู้ที่ผ่านการบรรพชาอุปสมบทได้รับการกล่อมเกลาให้เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เป็นที่เคารพศรัทธาของสังคมแล้ว ยังมีส่วนช่วยทำให้บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้มีสติ ปัญญาเฉลียวฉลาด มีความคิดสุรอบคอบ มีเหตุผล มีความประพฤติสุภาพเรียบร้อยยิ่งขึ้น เมื่อสึกออกไปเป็นฆราวาสก็มักจะเป็นผู้ที่สามารถครองชีวิตได้ดี เป็นผู้ที่มีคุณภาพ เป็นคนดีของสังคม ดังนั้นพิธีการบรรพชาอุปสมบทจึงนับว่าเป็นกิจกรรมที่ทำหน้าที่ในการจัดเตรียมและจัดวินัยให้แก่บุคคลให้มีความพร้อมในดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

ลักษณะการบรรพชาอุปสมบทหรือการบวชที่กระทำอยู่ในวัดต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษานั้น มักจะเป็นการบวชตามประเพณีซึ่งส่วนใหญ่ประชาชนในชุมชนจะนิยมบวชในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา และช่วงฤดูร้อน เพราะในช่วงเวลาเข้าพรรษาเป็นระยะเวลาที่พระภิกษุสามเณรต้องอยู่ประจำที่วัดตลอดไตรมาสเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานกว่า มีการปฏิบัติกิจวัตรค่อนข้างเข้มงวดกว่าช่วงเวลาอื่น ๆ ส่วนในช่วงภาคฤดูร้อนนั้นประชาชนนิยมบวชเพราะเป็นช่วงที่ลาพักร้อนจึงทำให้มีเวลาว่างพอที่จะปลีกตัวมาบวชได้ สำหรับวัดที่บวชนั้นผู้บวชส่วนใหญ่จะเลือกบวชในวัดที่ตั้งอยู่ใกล้บ้านของตนเป็นอันดับแรก เพราะมีความรู้สึกว่าเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนของตน สะดวกต่อการจัดงานและการไปร่วมงานของญาติพี่น้อง

ส่วนรูปแบบของการจัดงานนั้นส่วนใหญ่มักเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพของเศรษฐกิจในปัจจุบัน ทางวัดจะแนะนำให้จัดแบบประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่เน้นการแห่แหนอย่างเอิกเกริก ไม่นิยมการทำขวัญนาคเหมือนที่นิยมทำในต่างจังหวัด แต่จะเป็นการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์เทศน์สอนนาคแทน พิธีกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นแต่เพียงการเน้นให้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและกฎระเบียบคณะสงฆ์ เท่านั้น การจัดงานในลักษณะนี้จึงไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากนัก แต่เจ้าภาพบางคนก็นิยมจัดงานแบบเอิกเกริกใหญ่เพื่อชื่อเสียงหน้าตาหรือเพื่อให้สมเกียรติและศักดิ์ศรีของเจ้าภาพ ซึ่งบางอย่างก็เป็นความสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น ดังนั้นจึงควรจัดแต่เฉพาะในส่วนที่เป็นประเพณีและพิธีกรรมตามหลักพระธรรมวินัย ในรูปแบบที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมค่านิยมที่ถูกต้องและไม่ฟุ่มเฟือยให้เกิดขึ้น

นอกจากการให้บริการทางการศึกษาพระปริยัติธรรมและพิธีการบรรพชาอุปสมบทดังกล่าวแล้วการที่ทางวัดจัดให้พระภิกษุสงฆ์ได้เทศนาสั่งสอนประชาชนเนื่องในโอกาสต่างๆ เช่น ในวันธัมมัสสวนะ วันสำคัญทางศาสนา และในโอกาสอื่นๆ ตามสมควร อันเป็นการศึกษาและอบรมศีลธรรมจริยธรรมโดยอ้อมแก่ชุมชนก็นับว่าเป็นการทำหน้าที่ในการจัดเตรียมและจัดวินัยให้แก่ชุมชนของวัดประการหนึ่ง และกล่าวได้ว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่มีส่วนช่วยในการควบคุมและขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ที่วัดมีต่อชุมชนและสังคม

6.2.1.2 หน้าที่ในการอนุรักษ์สืบสานขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ในอดีตให้คงอยู่ (Revitalizing function)

บทบาทหน้าที่ในการรื้อฟื้น และสร้างศรัทธา ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ประเพณี ในอดีตให้คงอยู่ของวัดนั้นจะเห็นว่าวัดในพื้นที่ศึกษาสามารถทำหน้าที่ในการอนุรักษ์สืบสานขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมบางอย่างให้คงอยู่จนปัจจุบัน แม้วัฒนธรรม ประเพณีเหล่านั้นบางอย่างจะไม่ค่อยได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนเท่าที่ควรก็ตาม แต่บางอย่างก็ได้รับความสนใจและความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี

บทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้พิจารณาได้จากการที่วัดจัดให้มีประเพณีการเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก ประเพณีการตักบาตรเทโว ประเพณีการทำบุญในวันสงกรานต์ซึ่งมีการทำบุญ ตักบาตร ถวายสังฆทาน บังสุกุลอัฐิรวมญาติ สรงน้ำพระภิกษุสงฆ์สามเณร และก่อเจดีย์ทราย ตลอดจนการประกอบพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

นอกจากนี้วัดเองยังเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทยในด้านวัตถุวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ซึ่งในข้อนี้จะเห็นได้อย่างเด่นชัดเมื่อขึ้นไปยังสถานที่ที่มีความสูงมากๆ แล้วมองลงมายังพื้นเบื้องล่างจะเห็นความแตกต่างระหว่างหลังคาโบสถ์ หลังคาสิ่งก่อสร้างภายในวัด กับหลังคาตึกและสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่อยู่รายล้อมวัดซึ่งมีแนวโน้มการก่อสร้างเลียนแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมากขึ้นจนแทบจะมองไม่เห็นสถาปัตยกรรมไทยในสถานที่อื่นนอกจากวัด ดังนั้น บทบาทหน้าที่ในการสืบสานมรดกทางศิลปวัฒนธรรมประเภทวัตถุวัฒนธรรมของวัดในพื้นที่ศึกษานั้น จะเห็นได้จากสิ่งเหล่านี้ คือ

- สถาปัตยกรรม เช่น โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ พระปรางค์ กุฏิ ศาลาการเปรียญ และหอกลอง หอระฆัง เป็นต้น
- จิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ วิหาร ของวัดต่างๆ ในพื้นที่ศึกษาซึ่งมีความวิจิตรงดงามและประณีตเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในวัดมหาพฤฒาราม และวัดหัวลำโพง
- ประติมากรรม เช่น รูปปั้น รูปหล่อ พระพุทธรูป เจ้าแม่กวนอิมอวโลกิเตศวร

และเกจิอาจารย์ต่างๆ เป็นต้น ที่มีอยู่ในวัดนั้นๆ

- วรรณกรรม ได้แก่ การเก็บรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ใบลานต่างๆ

อย่างไรก็ตามบทบาทหน้าที่ในการผนวกรื้อฟื้น ในการสร้างศรัทธาความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี และการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทยของวัดนั้นยังเป็นไปอย่างมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่มีทุนและงบประมาณเพียงพอที่จะมาดำเนินการในด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนากิจกรรมดังกล่าวให้เป็นไปอย่างกว้างขวาง มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามหลักวิชาการอย่างแท้จริง

6.2.1.3 บทบาทหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกรักของคุณค่าและความสุขของการมีชีวิตตลอดจนช่วยสนับสนุนกำลังขวัญของสมาชิกในสังคม (Euphoric function)

จากการศึกษาพบว่าบทบาทของวัดในการสร้างความรู้สึกรักแห่งคุณค่าและความสุขของการมีชีวิตรวมทั้งหน้าที่ในการสนับสนุนกำลังขวัญของสมาชิกในสังคมนั้นสะท้อนออกโดยผ่านการดำเนินกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาของวัด ซึ่งวัดในพื้นที่ศึกษามีกิจกรรมและพิธีกรรมต่างๆ ดังกล่าวพอสรุปได้ดังนี้

1) กิจกรรมที่ส่งเสริมความรู้สึกรักของคุณค่าและความสุขของการมีชีวิต

กิจกรรมของวัดในพื้นที่ศึกษาที่เป็นการส่งเสริมการสร้างความรู้สึกรักแห่งคุณค่าและความสุขของการมีชีวิตที่ตื้นนั้น ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมและการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมที่วัดจัดขึ้นซึ่งมีหลายอย่างด้วยกัน เช่น โครงการบวชนกขัมมจารี โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน การถืออุโบสถศีล และการจัดเข้าค่ายธรรมะ เป็นต้น ซึ่งในกิจกรรมกรรมดังกล่าวจะมีรักษาศีล การสวดมนต์ไหว้พระ การฝึกปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นการฝึกฝนอบรมจิตใจให้สะอาด สว่าง สงบ มีความเข้มแข็งมั่นคง มีสติ สัมปชัญญะ ซึ่งจะนี้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ดี นอกจากนี้ในกิจกรรมดังกล่าวยังมีบรรยายธรรมที่เน้นให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และความสุขที่เกิดจากการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยคุณธรรมและศีลธรรมที่ดีงาม การประพฤติปฏิบัติตนเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นศาสนิกชนที่ดีของศาสนา อันเป็นการส่งเสริมความรู้สึกรักของคุณค่าทางศีลธรรมจริยธรรมและความสุขของการมีชีวิตที่ดีโดยดำเนินตามครรลองแห่งศีลธรรม

2) พิธีกรรมที่ช่วยสนับสนุนขวัญและกำลังใจของกลุ่มสมาชิกในสังคม

พิธีกรรมที่มีส่วนช่วยบำรุงขวัญและกำลังใจของสมาชิกชุมชนและสังคมเท่าที่พบนั้นเช่น พิธีกรรมในการรดน้ำมนต์ การทำบุญสะเดาะเคราะห์ เพื่อความสบายใจ เช่น การถวายสังฆทาน การทำบุญเลี้ยงพระ เป็นต้น ตลอดจนพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลศพที่จัดขึ้นในวัดซึ่งมักจะมีผู้มาร่วมงานจำนวนมาก อันเป็นการแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจและการให้ความร่วมแรงร่วมใจ การมีส่วนร่วมรับรู้ในความทุกข์และชะตากรรมของผู้อื่น ซึ่งจะช่วยให้ญาติพี่น้องของผู้ตายหรือผู้ประสบเคราะห์กรรมดังกล่าวนั้นมีความอบอุ่นใจ ผ่อนคลายความกดดันหรือความเศร้าโศกในจิตใจลงได้บ้าง เพราะบุคคลที่ประสบเคราะห์กรรมนั้นมิใช่ผู้เดียวที่ได้รับทุกข์หรือรู้สึกสูญเสีย แต่กลุ่มสมาชิกในชุมชนและสังคมก็มีส่วนร่วมในความทุกข์นั้นด้วย

6.2.2 บทบาทของวัดเป็นทั้งบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังของสังคม

เมื่อพิจารณาตามหลักการแห่งทฤษฎีบทบาทที่แบ่งบทบาทออกเป็น 3 ประเภท คือ บทบาทตามอุดมคติ บทบาทตามความคาดหวัง และบทบาทที่กระทำจริง ก็พบว่าบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันนั้นเป็นได้ทั้งบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังของสังคมและชุมชน ดังนี้ คือ

6.2.2.1 บทบาทตามอุดมคติของวัด

บทบาทตามอุดมคติของวัดก็คือบทบาทของวัดตามหลักพระธรรมวินัย หรืออีกนัยหนึ่งอาจเรียกได้ว่า บทบาทที่ถูกกำหนด อันได้แก่ บทบาทตามสถานภาพของวัดที่สังคมกำหนดให้ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา ในฐานะที่วัดมีสถานภาพเป็นสถาบันหรือองค์กรทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกันกับชุมชนตั้งแต่แรกเริ่มของการก่อตั้งวัดขึ้นในชุมชน แม้ว่าชุมชนจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดวัดและมีบทบาทในการอุปถัมภ์บำรุงวัดและพระภิกษุสงฆ์ แต่วัดก็มี บทบาทหน้าที่พึงกระทำต่อชุมชนตามฐานะและสถานภาพที่เป็นอยู่ นั่นคือการแสดงบทบาทตามหลักพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนาต่อชุมชน

จากการศึกษาพบว่า วัดในพื้นที่ศึกษามีบทบาทต่อชุมชนตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนาอยู่หลายประการด้วยกัน เช่น

1) บทบาทด้านการศึกษา

บทบาทตามอุดมคติทางการศึกษาของวัด ได้แก่ การที่วัดเป็นสถานที่ให้บริการทางการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี และพระอภิธรรม แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ตลอดจนการเผยแผ่พระธรรมวินัยในลักษณะต่างๆ เช่น การเทศน์ การบรรยายธรรม เป็นต้น ซึ่งนับเป็นการถ่ายทอดหลักพระธรรมวินัยไปสู่ชุมชน

บทบาทด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของวัดนั้นนับว่าเป็นการสืบสานจรโลงหลักพระธรรมวินัยให้คงอยู่ได้เป็นอย่างดี การศึกษาพระปริยัติธรรมจึงนับว่ามีบทบาทในการช่วยรักษาพระธรรมวินัยหรือหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นอุดมคติทางศาสนาให้คงอยู่ ไม่ให้เสื่อมสูญอันตรธานไป หากวัดไม่มีการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้วความเสื่อมสูญเลอะเลือนและอันตรธานไปแห่งพระธรรมวินัยก็จะเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว เพราะความอันตรธานเสื่อมสูญไปแห่งพระธรรมวินัยนั้นย่อมเกิดจากการที่พระปริยัติธรรมอันตรธานก่อน แล้วปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมจึงอันตรธานไปตามลำดับ

2) บทบาทด้านพิธีการทางศาสนา

บทบาทในอุดมคติตามหลักพระธรรมวินัยด้านพิธีการทางศาสนาของวัดนั้น ได้แก่ การที่วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีการต่างๆ ทางศาสนา เช่น การบรรพชาอุปสมบท การปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การฟังธรรมและบำเพ็ญทางการกุศลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชน เป็นต้น อันเป็นการส่งเสริมให้บุคคลเข้าถึงหลักธรรมตามอุดมคติทางศาสนาประการหนึ่ง

3) บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชน

บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชนที่เป็นไปตามอุดมคติและหลักพระธรรมวินัยของวัดนั้น สรุปตามลักษณะของการสงเคราะห์ที่ได้เป็น 2 อย่าง คือ

- การสงเคราะห์ด้วยอามิสหรือวัตถุสิ่งของ (อามิสสังคหะ) เช่น จัดสรรพื้นที่บางส่วนของวัดให้ประชาชนได้สร้างอาคาร ตึกแถว เช่าอยู่อาศัย จัดแบ่งลานวัดให้เป็นตลาดจอตรถและจัดสร้างอาคารที่จอตรถแก่ประชาชน อนุญาตให้การตั้งร้านค้า หาบเร่ แผงลอยในวัดได้ และให้บริการขอยืมสิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบศาสนพิธีต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น

- การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ (ธัมมสังคหะ) ได้แก่ การที่วัดจัดให้มีการแสดงธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะ และวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ตลอดจนการที่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดได้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำ สั่งสอน เผยแผ่หลักพระธรรมวินัย ให้ประชาชนได้รู้จักและเข้าใจในเรื่องความดี ความชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ซึ่งมีลักษณะการสงเคราะห์ที่เป็นนามธรรม รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ของวัดที่เป็นการส่ง

เสริมให้ความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ดั่งงาม ของสังคัม

4) บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ

บทบาทตามอุดมคติของวัดในแง่เป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจหรือจิตวิญญาณตามหลักพระธรรมวินัยนั้น ได้แก่ การที่วัดมีกิจกรรมที่ส่งเสริมความอบอุ่น ความเข้มแข็ง มั่นคง ทางจิตใจ และกิจกรรมเพื่อการขัดเกลาพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาด และมีความสงบสุขตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่น การจัดโครงการปฏิบัติบวชเนกขัมมะบารมี กิจกรรมการรักษาอุโบสถศีล เป็นต้น ตลอดจนการให้คำปรึกษาแนะนำที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย และการประกอบพิธีกรรมบางอย่างที่เป็นส่งเสริมให้เกิดกำลังใจ และความมั่นใจ สบายใจ เช่น การรดน้ำมนต์ ทำบุญถวายสังฆทาน เป็นต้น โดยมีจุดเน้นอยู่ที่การส่งเสริมให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา

6.2.2.2 บทบาทของวัดตามความคาดหวังและความต้องการของสังคัม

จากการศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันพบว่าบทบาทของวัดนั้นนอกจากจะเป็นบทบาทตามอุดมคติแล้วยังเป็นบทบาทที่เป็นไปตามความคาดหวังและความต้องการของสังคัมด้วย และบทบาทตามความคาดหวังต้องการนั้นส่วนหนึ่งก็เป็นบทบาทที่เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนาตั้งกล่าวแล้ว แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นบทบาทที่ไม่ได้เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยโดยตรง แต่เป็นบทบาทที่วัดแสดงออกตามความคาดหวังและความต้องการของสังคัม ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของสังคัมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน เช่น บทบาทด้านการท่องเที่ยว บทบาทด้านการสังคัมสงเคราะห์ชุมชนบางอย่าง โดยเฉพาะการสงเคราะห์ด้วยอามิสซึ่งมีผลประโยชน์ตอบแทน บทบาทด้านเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและกิจกรรมสันทนาการต่างๆ รวมทั้งบทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งบทบาทเหล่านี้มิใช่บทบาทโดยตรงตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติของศาสนาของวัด แต่เป็นบทบาทที่วัดแสดงออกตามความคาดหวังและความต้องการของสังคัมและชุมชน แต่อย่างไรก็ตามวัดก็ได้พยายามดำเนินบทบาทเหล่านี้ให้เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยเท่าที่จะสามารถกระทำได้

6.2.3 สาเหตุของความไม่สอดคล้องระหว่างบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังและความต้องการของสังคัม

ในการแสดงบทบาทและกิจกรรมต่อชุมชนเมืองอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักการทฤษฎีบทบาทตามแนวคิดของโคเฮน (Bruce J.cohen) แล้วพบว่าแม้วัดจะได้พยายามแสดงบทบาทให้เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา แต่ในขั้นตอนของการปฏิบัติ

จริงซึ่งมีรายละเอียดมาก รวมทั้งกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมได้เข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลต่อวัดและพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และส่งผลต่อการแสดงบทบาทและกิจกรรมของวัดที่มีต่อชุมชนอย่างมีอาจปฏิเสธได้ ดังนั้นในการแสดงบทบาทของวัดย่อมต้องก่อปัญหาความไม่สอดคล้องต้องกันระหว่างบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาทที่ถูกกำหนดหรือบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังและความต้องการของสังคมได้ ซึ่งมีสาเหตุดังนี้ คือ

6.2.3.1 การขาดความเข้าใจในบทบาท (Lack of understanding)

การที่วัดขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในบทบาทที่แท้จริงตามหลักธรรมวินัยและบทบาทที่พึงกระทำต่อชุมชนเมืองอย่างเหมาะสมภายใต้สภาพการณ์ในปัจจุบัน นับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชนไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และยังทำให้เกิดปัญหาความไม่สอดคล้องกันระหว่างบทบาทที่กำหนดตามอุดมคติและบทบาทที่เป็นจริง

ปัญหาการขาดความเข้าใจในบทบาทของวัดนั้นสืบเนื่องมาจากการขาดการศึกษาวิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยและวิเคราะห์ชุมชนอย่างเป็นระบบจริงจังแล้วกำหนดบทบาทที่พึงกระทำต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาของชุมชน เมื่อขาดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจน จึงทำให้ขาดการรับรู้ในบทบาทของตนว่าควรจะมีบทบาทอย่างไรภายใต้ความเป็นไปของชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นจึงปรากฏให้เห็นในบางส่วนของบทบาทวัดที่มีพิธีกรรมบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลัง ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ เข้ามาเกี่ยวข้องปะปนอยู่พอสมควร หากมิเป็นการใช้หลักจิตวิทยาหรือกุศโลบายเพื่อชักจูงคนเข้าหาหลักธรรม โดยการประยุกต์หลักคำสอนทางศาสนาเข้าไปประกอบด้วยแล้ว ก็จะเป็นการคลาดจากหลักธรรมวินัยที่แท้จริงได้

การขาดความเข้าใจในบทบาทจึงเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่สอดคล้องกันระหว่างบทบาทในอุดมคติ บทบาทที่คาดหวัง และบทบาทที่เป็นจริง เช่น ประชาชนและชุมชนต้องการบทบาทอย่างหนึ่ง แต่วัดกลับไปเน้นกระทำในบทบาทอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น

6.2.3.2 ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่กำหนด

บางครั้งวัดเองก็มีความเข้าใจในบทบาทที่ถูกกำหนดตามหลักพระธรรมวินัยและความคาดหวังของชุมชน แต่ไม่เห็นด้วยหรือไม่ยอมรับที่จะปฏิบัติตามบทบาทนั้น หรือบางครั้งเห็นด้วยและยอมรับในบทบาทดังกล่าวว่าเป็นสิ่งที่พึงกระทำแต่ไม่พร้อมที่จะทำ ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะและความจำเป็นของแต่ละวัด เช่น ไม่มีทุนและงบประมาณเพียงพอ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง หรือบางครั้งพระลูกวัดต้องการจะทำ แต่เจ้าอาวาสไม่เห็นด้วย เป็นต้น

ความไม่เห็นด้วยและไม่ยอมรับในบทบาทนั้นเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้วัดเพิกเฉยในการแสดงบทบาทที่พึงทำต่อชุมชน และเป็นอุปสรรคที่ทำให้วัดหย่อนประสิทธิภาพในการสร้างสรรค์และพัฒนาวัดให้เป็นสถาบันที่อำนวยความสะดวกต่อชุมชนได้อย่างกว้างขวาง

6.2.3.3 การขาดความสามารถ (Inability) ที่จะแสดงบทบาท

การขาดความสามารถที่จะแสดงบทบาทได้อย่างมีประสิทธิภาพของวัดนั้น สืบเนื่องมาจาก การที่วัดขาดนโยบายและระบบในการสร้างสรรค์และพัฒนาคุณภาพของบุคลากรในวัดที่ชัดเจน โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์สามเณรซึ่งเป็นบุคลากรหลักของวัด เช่น ในเรื่องของการแสดงธรรมหรือการเทศน์นั้น วัดเกือบทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาขาดการฝึกฝนอบรมพระภิกษุสามเณรนักเทศน์นักเผยแผ่อย่างเป็นระบบ ผู้ที่เป็นนักเทศน์ นักเผยแผ่ ส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนชวนขายฝึกฝนด้วยตนเอง แม้จะมีระบบพระธรรมวินัยอยู่แล้วก็ตามแต่ในแง่ของการนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมนั้นยังไม่เป็นไปอย่างกว้างขวางและเพียงพอกับสภาพปัญหาของสังคมและชุมชนที่นับวันจะมีขอบเขตกว้างขวางและรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

นอกจากนี้วัดยังขาดเวทีในการแสดงออกแก่พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ในวัดให้ได้มีโอกาสแสดงออกซึ่งความรู้ความสามารถที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเต็มศักยภาพ และในวัดยังไม่มีการจัดตั้งเครือข่ายหรือกลุ่มกิจกรรมของพระภิกษุสามเณรภายในวัดเดียวกันและต่างวัดที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่การปกครองเดียวกัน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนร่วมกัน จึงทำให้วัดขาดความสามารถและพลังในการแสดงบทบาทได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6.2.4 วัดมีบทบาทในฐานะเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ต้องสนองตอบความต้องการพื้นฐานของชีวิตและชุมชน

เมื่อวิเคราะห์ตามหลักการของทฤษฎีหน้าที่นิยมซึ่งเป็นการมองวัดในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของระบบศาสนาที่อยู่ภายใต้โครงสร้างของสังคม วัดจึงมีหน้าที่เฉพาะของตนตามหลักพระธรรมวินัยและต้องทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกับระบบอื่นๆ ในโครงสร้างสังคมและชุมชนเดียวกันเพื่อรักษาความสมดุลของสังคมและทำให้สังคมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น มองในอีกแง่มุมหนึ่งของทฤษฎี ดังกล่าวตามแนวความคิดของมาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) จะเห็นว่าวัดเป็นผลิตผลทาง วัฒนธรรมของมนุษย์ และวัฒนธรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงมีหน้าที่ของมันและหน้าที่หลักของวัฒนธรรมก็คือการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ดังนั้นหากพิจารณาตามทัศนะของมาลินอสกีแล้ว วัดจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต ซึ่งเขาได้แบ่งความต้องการพื้นฐานดังกล่าวของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) ความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจ (Basic biological and psychological Needs)

บทบาทหน้าที่ของวัดในการตอบสนองความต้องการในข้อนี้จากการศึกษาพบว่าวัดไม่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการสนองตอบความต้องการทางด้านร่างกาย แต่ได้ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการดังกล่าวโดยทางอ้อม เช่น หลักกสิกรรมมงคลวิธี ประโยชน์ คือ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในปัจจุบัน 4 ประการ ได้แก่ การขยันประกอบกิจการงานต่างๆ เพื่อแสวงหาทรัพย์มาโดยชอบ (อุฏฐานสัมปทา) การรู้จักเก็บรักษาหรืออวดคอมทรัพย์ไว้ใช้จ่ายในคราวจำเป็น (อารักขสัมปทา) การรู้จักเลือกคบหาคนดีและแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดี (กัลยาณมิตรตทา) การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ด้วยความรู้จักพอเพียงไม่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย (สมชีวิตา) เป็นต้น ส่วนการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณนั้น เป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงของวัดตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา ซึ่งวัดก็ได้สนองตอบความต้องการในส่วนนี้ของชุมชนและประชาชนทั่วไปได้ในระดับหนึ่ง เช่น การจัดโครงการปฏิบัติธรรมเพื่อฝึกฝนอบรมและขัดเกลาจิตใจ ด้วยการสมาทานรักษาศีล การฝึกสมาธิ และวิปัสสนา ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา เช่น การจัดงานบวช งานศพ การทอดกฐิน เป็นต้น อันเป็นการส่งเสริมและดำรงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม ทั้งยังเป็นการช่วยบำรุงขวัญและกำลังใจแก่ชุมชนและประชาชนผู้ตกอยู่ในภาวะความเศร้าโศกเสียใจที่ต้องพลัดพรากสูญเสียบุคคลและสิ่งของอันเป็นที่รัก เช่น พิธีกรรมในการจัดงานศพที่มีญาติพี่น้องและคนทั่วไปมาร่วมงานจำนวนมาก ทำให้เจ้าภาพรู้สึกอบอุ่นใจและสบายใจที่ได้จัดบำเพ็ญกุศลอย่างถูกต้องตามประเพณีและมีผู้มาร่วมรับทราบเสมือนหนึ่งเป็นผู้ที่ตกอยู่ในชะตากรรมเดียวกันในฐานะเป็นที่เพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน และอยู่ร่วมในสังคัมและชุมชนเดียวกัน

2) ความต้องการทางด้านสังคมอันเป็นการตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคัม (Social Needs)

จากสภาพของสังคัมและชุมชนเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันซึ่งมีปัญหาต่างๆเกิดขึ้นมากมาย ทั้งปัญหาทางด้านวัตถุและปัญหาทางด้านจิตใจ เมื่อปัญหาเหล่านี้ทวีความรุนแรงจนถึงขั้นวิกฤติย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นไปของสังคัมและชุมชนโดยส่วนรวม และเมื่อสมาชิกของสังคัมตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นและยอมรับในปัญหาร่วมกัน ย่อมก่อให้เกิดความพยายามในการแสวงหาทางออกและแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งความพยายามดังกล่าวนี้เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจด้วยเช่นกัน แม้สถาบันต่างๆ ในสังคัมก็ได้ตระหนักถึงภาวะแห่งปัญหาดังกล่าวและได้พยายามแก้ไขอยู่ ซึ่งปัญหาบางอย่างก็ได้รับการแก้ไขบรรเทาไปบ้างแล้ว แต่บางอย่างก็ยังคงอยู่และได้ขยายขอบเขตกว้างขวางยิ่งขึ้น วัดในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคัมและ

ชุมชนก็ได้พยายามแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและชุมชน ดังจะเห็นได้จากการแสดงบทบาท กิจกรรม ประเพณี และพิธีกรรมด้านสังคมของวัดที่มีต่อชุมชน

เมื่อพิจารณาในแง่ความต้องการทางด้านสังคมของชุมชนจะเห็นได้ว่าสมาชิกชุมชนร่วมกันก่อสร้างวัดขึ้นมา ก็เพื่อสนองตอบความต้องการร่วมกันของชุมชน ต้องการมีวัดไว้เป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา จึงกล่าวได้ว่าวัดเป็นสถาบันหรือองค์กรที่ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านสังคมของชุมชน ความต้องการทางด้านสังคมนั้นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม เมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจในระดับหนึ่งแล้วจึงเกิดความต้องการทางด้านสังคมยิ่งขึ้น จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กร และสถาบันต่าง ๆ ขึ้นในสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ซึ่งในวัดก็มีการจัดตั้งหน่วยงาน และมูลนิธิต่าง ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการด้านสังคมของวัดและชุมชนนั่นเอง

3) ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Needs)

เมื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของวัดในแง่ของการสนองตอบความต้องการเชิงสัญลักษณ์ของประชาชนและชุมชน จะเห็นได้ว่าภายในวัดประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ทางศาสนาจำนวนมาก ทั้งในแง่ของวัตถุและพิธีกรรม ในแง่ของวัตถุนั้นจะเห็นได้จากสถาปัตยกรรม ปูชนียวัตถุสถานต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในวัดอันเป็นเครื่องบ่งบอกถึงฐานะและเกียรติยศชื่อเสียงของวัดและชุมชนที่ตั้งวัด วัดต่าง ๆ จึงได้พยายามก่อสร้างถาวรวัตถุให้ใหญ่โตแข็งแรง และมั่นคง ทั้งที่ในแง่ของการใช้ประโยชน์นั้นอาจไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพก็ตาม

ส่วนในแง่ของพิธีกรรมนั้นกล่าวได้ว่าวัดต่าง ๆ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทั้งพิธีกรรมในงานมงคลและงานอวมงคล และวัดยังมีบุคลากรที่คอยอำนวยความสะดวกในการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุสงฆ์สามเณรนั้นกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งทางศาสนา เป็นสมมติสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของพระอริยสงฆ์สาวกซึ่งเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัย เมื่อประชาชนทั่วไปต้องการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์สามเณรไปเพื่อการทำบุญหรือประเพณีกรรมนอกวัด ทางวัดก็พร้อมให้บริการสงเคราะห์ตามความศรัทธาของประชาชนผู้เป็นเจ้าของภาพ ดังนั้นพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดให้บริการแก่ชุมชนจึงเป็นการตอบสนองความต้องการเชิงสัญลักษณ์ที่สร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย และเสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความสามัคคีปรองดอง ความร่วมมือร่วมใจกับสมาชิกในสังคมและชุมชนนั้น ๆ ด้วย

กล่าวโดยสรุปวัดมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนทั้งในแง่ของสัญลักษณ์ทางวัตถุและพิธีกรรม แม้แต่ตัววัดเองก็เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาประการหนึ่งที่บ่งบอก

ถึงความคงอยู่และร่องรอยแห่งปรากฏการณ์ของศาสนา

อย่างไรก็ตามในแง่ของการใช้ประโยชน์จากสัญลักษณ์ที่มีอยู่ภายในวัดเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ศรัทธาชุมชนนั้น วัดหลายแห่งยังไม่มีการบริหารจัดการสัญลักษณ์ที่มีอยู่จำนวนมากเหล่านั้นให้อำนวยประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นวัดทุกแห่งควรเอาใจใส่ต่อการบริหารจัดการสัญลักษณ์ทางวัตถุที่มีอยู่นั้นให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดเต็มศักยภาพที่มีอยู่มากกว่าการที่จะเน้นดำเนินการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ให้ใหญ่โต แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์เท่าที่ควร ซึ่งจะก่อให้เกิดสิ่งงบบประมาณโดยไม่จำเป็นและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

6.3 บทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทของวัดใน 3 ประเด็นหลัก คือ บทบาทตามอุดมคติ บทบาทตามความคาดหวังและบทบาทที่เป็นจริง และศึกษาถึงสภาพทั่วไปของชุมชนเมืองภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้โดยยึดหลักหลักการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ตามที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 2 แล้วพบว่าบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบันนั้น ได้แก่ บทบาทที่สอดคล้องกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา สอดคล้องกับสภาพปัญหาในบริบทของสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและลักษณะทั่วไปของวัดนั้น ดังนี้

6.3.1 เป็นบทบาทที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาตามหลักการของแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคมที่ว่าบทบาทของวัดต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความเป็นไปของสังคมคือสามารถสนองตอบความต้องการด้านใดด้านหนึ่งของสังคมและชุมชนได้ ขณะเดียวกันก็ต้องมีความสอดคล้องกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยด้วยวัดจึงจะสามารถดำรงอยู่ได้ ก็พบว่าบทบาทของวัดส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและบทบาทเหล่านั้นมักจะจะเป็นไปตามสังคหธรรม หรือหลักธรรมว่าด้วยการสงเคราะห์ กล่าวคือทำให้ความสงเคราะห์อันุเคราะห์ประชาชนและชุมชนด้วยวัตถุประสงค์ตามสมควร และการสงเคราะห์ด้วยหลักธรรมคำสอนที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติตาม และหลักบุญกิริยาวัตถุ คือ ทาน ศีล และภาวนาดังกล่าวแล้ว ในส่วนของความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนเมืองนั้น จะเห็นว่าปัจจุบันชุมชนเมืองมีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชญากรรม

แหล่งอบายมุข ยาเสพติดโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางด้านจิตใจที่เกิดจากภาวะความเครียดซึ่งมีสาเหตุมาจากแรงบีบบังคับกดดันทางสังคมที่ต้องต่อสู้ดิ้นรน แข่งขันกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้ผู้คนสับสนในชีวิต มีความท้อแท้ ต้องการที่พึ่งพิงทางจิตใจ ต้องการสมาธิความเข้มแข็งมั่นคงทางจิตใจในการดำเนินชีวิตและประกอบกิจการงานต่างๆ ดังนั้นบทบาทของวัดที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบัน จึงได้แก่ บทบาทด้านการเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ ด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชน และด้านเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ได้แก่ การจัดโครงการปฏิบัติธรรมโดยเน้นการปฏิบัติสมาธิ และวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนในวันธรรมมัสสวนะและวันสำคัญทางศาสนา และการจัดกิจกรรมการเข้าค่ายธรรมะเพื่ออบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนให้ห่างไกลจากยาเสพติดและเป็นคนดีของสังคม

6.3.2 เป็นบทบาทที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและลักษณะทางกายภาพของแต่ละวัด

สำหรับบทบาทที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของแต่ละวัดนั้นนับว่ามีผลต่อการแสดงบทบาทและกิจกรรมของวัดไม่น้อย วัดที่สามารถจัดกิจกรรมได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมภายในวัดมักจะทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพเป็นที่น่าพอใจ สภาพแวดล้อมภายในวัดที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัดให้เป็นไปอย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพนั้น ได้แก่ ศาสนวัตถุสถานที่มีความพร้อม บุคลากรของวัดที่มีคุณภาพ เจ้าอาวาสและพระเถระผู้ใหญ่ในวัดเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชนในชุมชนและความสามัคคีพร้อมเพรียงภายในวัด ตลอดจนทุนและงบประมาณในการจัดกิจกรรมนั้นๆ เมื่อวัดมีความพร้อมทางด้านสภาพแวดล้อมดังกล่าวก็จะเป็นปัจจัยให้วัดสามารถแสดงบทบาทและกิจกรรมได้อย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นไปของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

6.4 ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมืองตามหลักการของแนวคิดเรื่องศาสนากับสังคมจะเห็นว่าหน้าที่สถาบันวัดและพระภิกษุสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับชาวบ้านและชุมชนนั้นสืบเนื่องมาจากการที่วัดและพระภิกษุสงฆ์ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับการอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัยสี่จากชาวบ้านและชุมชน ขณะเดียวกันสภาพและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนก็มีผลเกี่ยวข้องกับความเป็นไปของวัดและพระภิกษุสงฆ์ และเมื่อว่าโดยคุณธรรมคือความเมตตากรุณาแล้ววัดและพระภิกษุสงฆ์ต้องเข้าไปช่วยเหลือเกื้อกูลประโยชน์สุขแก่ชุมชน ดังนั้น วัดและชุมชนจึงต้องมีความ

เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ ซึ่งจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมืองในพื้นที่ศึกษาสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าวในด้านต่าง ๆ ดังนี้

6.4.1 ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่

จากผลการศึกษาข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมืองเขตบางรักพบว่าวัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่ต่อกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือวัดกับชุมชนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ (Space) เดียวกัน เรียกว่าชุมชนเป็นเจ้าของวัดหรือมีวัดเป็นสถาบันทางศาสนาประจำชุมชน เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันของชุมชน

เมื่อวัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกันจึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ ที่เนื่องด้วยตามมา เช่น ในการไปทำบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดนั้นประชาชนจะเลือกไปวัดที่อยู่ใกล้บ้านและที่ทำงานของตนเป็นอันดับแรกเพราะมีความสะดวกในการเดินทางและการเตรียมของทำบุญ ประกอบกับความรูสึกว่าวัดนั้นเป็นวัดของตน เป็นวัดประจำตระกูลที่บรรพบุรุษเคยทำบุญและอุปถัมภ์บำรุงมาก่อนจนสืบเนื่องมาถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน รวมทั้งอิทธิพลหรือกระดุกของบรรพบุรุษก็บรรจุอยู่ที่วัดนั้น ดังนั้นความสัมพันธ์เชิงพื้นที่จึงเป็นปัจจัยแห่งความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนประการหนึ่ง

6.4.2 ความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่

ในแง่ของความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ระหว่างวัดกับชุมชนนั้นกล่าวได้ว่าทั้งสถาบันวัดและชุมชนต่างมีภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ตามหลักการทางศาสนาเป็นพื้นฐาน หน้าที่ของประชาชนและชุมชนพึงปฏิบัติต่อวัดและพระภิกษุสงฆ์ก็คือการถวายความอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัยสี่ ในขณะที่วัดและพระภิกษุสงฆ์ก็มีภาระหน้าที่ในการให้ธรรมทาน คือแนะนำสั่งสอนประชาชนและชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนา

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทั้งสองในการปฏิบัติภาระหน้าที่ดังกล่าวนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าให้ความอุปถัมภ์บำรุงวัดและพระภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหารบิณฑบาต จีวร เสนาสนะ และยา รักษาโรคหรือการรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี กล่าวคือ

ในด้านอาหาร จะเห็นว่าวัดและพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในชุมชนเมืองไม่ต้องเดือดร้อนในเรื่องอาหารการขบฉัน เพราะได้รับความอุปถัมภ์บำรุงอย่างอุดมสมบูรณ์ด้วยดีจากชุมชน บางวัดมี

โรงครัวทำภัตตาหารเลี้ยงพระภิกษุสามเณรที่เรียนพระปริยัติธรรมทุกวันซึ่งในแต่ละวันจะมีญาติโยมรับเป็นเจ้าภาพถวายค่าภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสามเณรดังกล่าวให้สามารถศึกษาเล่าเรียนได้อย่างเต็มที่ บางวัดสามารถนำอาหารที่ได้จากการบริจาคมาแจกจ่ายให้ประชาชนที่ตกงานและคนอนาถาทั่วไปซึ่งมาขอรับที่วัดในแต่ละวันมีจำนวนหลายสิบคน ในวัดบางแห่งพระภิกษุสามเณรหนึ่งรูปสามารถบริจาคเลี้ยงลูกศิษย์ได้ ถึง 5-6 คน อย่างสบายในแต่ละวัน นอกจากนี้วัดในชุมชนเมืองยังมีการทำบุญเลี้ยงพระค่อนข้างดีและพระภิกษุสามเณรมักจะได้รับกิจนิมนต์ไปฉันภัตตาหารเช้าและเพลบ่อยครั้งกว่าวัดในชนบทและต่างจังหวัด

ในด้านเครื่องนุ่งห่มหรือจีวรก็เช่นกัน พระภิกษุสามเณรที่อยู่วัดในชุมชนเมืองไม่ต้องเดือดร้อนในเรื่องจีวรเครื่องนุ่งห่มเพราะประชาชนส่วนใหญ่ได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงแก่วัดและพระภิกษุสามเณรเป็นอย่างดี

ในด้านเสนาสนะ หรือที่พักอาศัยและถาวรวัตถุต่างๆ ภายในวัดก็ได้รับความอุปถัมภ์บำรุงด้วยดีจากประชาชนและชุมชน เมื่อทางวัดต้องการจะก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด เพียงประชาสัมพันธ์ให้ญาติโยมได้รับทราบ ก็จะได้รับความร่วมมือในการบริจาคจตุปัจจัยจากญาติโยมเป็นอย่างดี บางคนมีทรัพย์และศรัทธามากก็รับเป็นเจ้าภาพในการบริจาคงบประมาณค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์นั้นทั้งหมด

ในด้านยารักษาโรคและการรักษาพยาบาล ก็ได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐ และประชาชนในชุมชนเป็นอย่างดี เมื่อพระภิกษุสามเณรเกิดอาพาธก็สามารถใช้บริการด้านการรักษาพยาบาลจากสถานพยาบาลที่มีอยู่ในชุมชนได้ โดยส่วนใหญ่จะไม่เสียค่าบริการแต่ประการใด และโดยปกติวัดส่วนใหญ่ก็จะมีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลแก่พระภิกษุสามเณรที่อาพาธอยู่แล้วโดยความอุปถัมภ์บำรุงจากประชาชนในชุมชน

จึงสรุปได้ว่า วัดและชุมชนเมืองมีความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ต่อกันโดยชุมชนได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงวัดในด้านปัจจัยสี่เป็นอย่างดี ขณะที่วัดก็ได้ให้ความสงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยธรรมทานแก่ชุมชน และได้จัดสรรกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

6.4.3 ความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา

สิ่งที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมืองอีกประการหนึ่งก็คือวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งจะเห็นได้จากบทบาทด้านพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดมีต่อชุมชน รวมถึงกิจกรรมต่างๆ ของวัดที่จัดขึ้นตามประเพณี เช่น การบังสุกุลอัฐิของบรรพบุรุษ การทำบุญตักบาตร และสงฆ์พระในวันสงกรานต์ การเทศน์มหาชาติเวสันดรชาดก พิธีทำบุญตักบาตรเทโว พิธีทำบุญทอดกฐิน

และการประกอบพิธีเวียนเทียนและฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

นอกจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนยังสะท้อนออกจากการประกอบพิธีกรรมทั้งในงานมงคลและอวมงคลทั้งหลายที่วัดและชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เช่น พิธีการบรรพชาอุปสมบท พิธีการสมათนรักษาอุโบสถศีล โครงการปฏิบัติธรรมบวชเนกขัมมะจารี การจัดเข้าค่ายธรรมะ การจัดงานศพ การนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมและพิธีกรรมเหล่านี้ทำให้วัดและชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันและกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีการอนุรักษ์สืบสาน ถ่ายทอด และปรับปรุงให้ทันต่อสภาพความเป็นไปของสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อกันสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน และความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนรากฐานแห่งวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา ที่มีรากฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องบทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักพระธรรมวินัย บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน บทบาทที่เหมาะสมของวัดกับชุมชนเมืองในปัจจุบัน และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมือง โดยเลือกทำการศึกษาในพื้นที่เขตบางรัก ซึ่งมีวัดอยู่ทั้งหมด 5 วัด ได้แก่ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร วัดหัวลำโพง วัดแก้วแจ่มฟ้า วัดสวนพลู วัดม่วงแค และได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพมีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการกับประชากรกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่วิจัยซึ่งมีทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องดังกล่าวสามารถนำมาสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

7.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน และบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ซึ่งผลของการวิจัยสามารถนำมาสรุปลงตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ ดังนี้

7.1.1 สรุปบทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักพระธรรมวินัย

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยแล้วทำให้สามารถสรุปบทบาทดังกล่าวได้ว่า วัดมีบทบาทหน้าที่ในฐานะเป็นองค์กรหนึ่งของชุมชนตามหลักพระธรรมวินัย มีบทบาทเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าถึงธรรม เป็นบุญสถานสำหรับบำเพ็ญบุญกุศลของพุทธศาสนิกชน เป็นศูนย์กลางในการพบปะสนทนาธรรมของชุมชน เป็นสถานที่พักอาศัย

ของอารามิกชน และเป็นสถานที่บำเพ็ญการสงเคราะห์อนุเคราะห์ประชาชนและชุมชนด้วยอามิสทาน และธรรมทาน

7.1.2 สรุปบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน

จากการศึกษาถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันของวัดในพื้นที่เขตบางรัก พบว่าวัดมีบทบาทต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน 7 ด้านใหญ่ ๆ คือ

- 1) บทบาทด้านการศึกษา
- 2) บทบาทด้านการท่องเที่ยว
- 3) บทบาทด้านพิธีการทางศาสนา
- 4) บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน
- 5) บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อนออกกำลังกายและกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ
- 6) บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ
- 7) บทบาทด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย

เมื่อนำบทบาทเหล่านี้ไปศึกษาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 2 จึงสามารถสรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันได้ว่าวัดมีบทบาทต่อชุมชนในฐานะเป็นตัวแทนของการแสดงออกในบทบาทหน้าที่ของศาสนาที่มีต่อชุมชนและสังคม คือ วัดได้ทำหน้าที่ในการเตรียมและจัดวินัย หน้าที่ในการอนุรักษ์สืบสานขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีในอดีตให้คงอยู่ และหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกรักของคุณค่าและความสุขของการมีชีวิตตลอดจนช่วยสนับสนุนขวัญและกำลังใจของสมาชิกในสังคม

บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันเป็นทั้งบทบาทตามอุดมคติ และบทบาทตามความคาดหวังและความต้องการของชุมชน โดยบทบาทที่เป็นไปตามอุดมคติและหลักการแห่งพระธรรมวินัยนั้น ได้แก่ บทบาทด้านการศึกษา ด้านพิธีการทางศาสนา ด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชนและด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ ส่วนบทบาทที่เป็นไปตามความคาดหวังและความต้องการของสังคมและชุมชนนั้น ได้แก่ บทบาทด้านการท่องเที่ยว ด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชนบางอย่าง และบทบาทด้านการเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย รวมทั้งบทบาทตามอุดมคติทางศาสนาก็เป็นบทบาทที่อยู่ในความคาดหวังของชุมชนด้วย ด้วยเหตุที่ชุมชนคาดหวังให้วัดและพระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ชุมชน และเป็นสถาบันที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณแก่ชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนและสังคมก็คาดหวังต้องการให้สถาบันวัดและพระภิกษุเข้าไปมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่อุทิศต่อชุมชน

ส่วนสาเหตุของความไม่สอดคล้องระหว่างบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังต้องการของชุมชนและสังคมนั้น ได้แก่ การขาดความเข้าใจในบทบาท ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่กำหนด และการขาดความสามารถในการแสดงบทบาทได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้วัดยังมีบทบาทในฐานะเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ต้องสนองตอบความต้องการพื้นฐานของชีวิตและชุมชน ทั้งความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจหรือจิตวิญญาณ ความต้องการทางด้านสังคมและความต้องการเชิงสัญลักษณ์แก่ชุมชน

7.1.3 สรุปบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบัน

ในส่วนของบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบันนั้น เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักการแห่งพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาและความเป็นไปของชุมชนเมืองแล้ว สามารถสรุปได้ว่า บทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบันนั้น ได้แก่ บทบาทที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาในบริบทของชุมชนเมืองปัจจุบันและเป็นบทบาทที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและลักษณะทางกายภาพของวัดนั้น ๆ

7.1.4 สรุปความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนเมือง

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเมืองนั้น สรุปได้ว่าวัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ต่อกันใน 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ มีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ซึ่งอยู่ในเขตที่ตั้งเดียวกัน ความสัมพันธ์เชิงภาระหน้าที่ที่มีต่อกัน และความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติต่อกัน โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตสังคมและชุมชนไทย

7.2 อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีประเด็นคำถามหรือปัญหาในการวิจัย คือ การศึกษาว่าวัดต่าง ๆ ในพื้นที่ที่วิจัยมีบทบาทที่เป็นจริงต่อสังคมและชุมชนปัจจุบันอย่างไร บทบาทเหล่านั้นสอดคล้องกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยหรือไม่และบทบาทที่เหมาะสมของวัดในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบันควรจะเป็นอย่างไร มีเหตุปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชน ซึ่งผลจากการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องและประเด็นดังกล่าวสามารถนำมาอภิปราย ได้ดังนี้

7.2.1 ความสอดคล้องระหว่างบทบาทของวัดกับหลักการแห่งพระธรรมวินัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทวัดต่อชุมชนที่ปรากฏตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและบทบาทของวัดในพื้นที่ศึกษาพบว่าบทบาทของวัดส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษามีความสอดคล้องกับบทบาทที่ปรากฏตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย ได้แก่ บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านพิธีการศาสนา บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน และบทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจหรือจิตวิญญาณแก่ชุมชน จะเห็นได้ว่าบทบาทเหล่านี้โดยสรุปแล้วมีความสอดคล้องและเป็นไปตามหลักไตรสิกขาหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ และหลักสังคหกรรม กล่าวคือ

ในหลักไตรสิกขานั้น ได้แก่ การที่วัดจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงามของชุมชน เช่น การจัดแบ่งพื้นที่ของวัดออกเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตสาธารณสงเคราะห์หรือเขตจัดผลประโยชน์ และจัดกิจกรรมการรักษาศีล 5 การเทศนาในเรื่องศีลธรรม การจัดเข้าค่ายธรรมะเพื่ออบรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน เป็นต้น อันเป็นส่วนของศีลสิกขา การจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดเพื่อส่งเสริมความสงบสุข ร่มรื่น ร่มเย็น ทั้งกายและใจ เพื่อให้เกิดสันติภาพและสันติธรรมแก่ชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมได้การสวดมนต์ไหว้พระ เติมน้ำจกรม นั่งสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งจัดบริเวณวัดให้มีความสะอาด สงบ เย็น อันเป็นส่วนของสมาธิสิกขาหรือจิตสิกขา และการจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดเพื่อส่งเสริมการศึกษา เรียนรู้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนในชุมชน เช่น การจัดนิทรรศการวัดคู่บ้าน การจัดป้ายและกระดานความรู้(บอร์ด)ในวันสำคัญทางศาสนา การจัดกิจกรรมการบรรยายธรรม แสดงธรรมซึ่งเป็นการเผยแผ่หลักธรรมไปสู่ชุมชน ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น อันเป็นส่วนแห่งปัญญาสิกขา

ในส่วนที่เป็นไปตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 นั้นได้แก่ การที่วัดเป็นบุญสถานและกุศลสถานหรือสถานที่สำหรับบำเพ็ญบุญกุศลของชุมชน ซึ่งกิจกรรมในการบำเพ็ญบุญกุศลภายในวัดของพุทธศาสนิกชนนั้นมักมีความสอดคล้องและเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ ทานมัย สීමมัย และภาวนามัย เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การถวายสังฆทาน การบริจาคจุดปัจจัยเพื่ออุปถัมภ์บำรุงวัดและพระภิกษุสงฆ์สามเณรเพื่อเป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนา เป็นต้น อันเป็นส่วนแห่งทานมัย คือบุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน การสมาทานรักษาศีล 5 ศีล 8 และอุโบสถศีล เป็นต้น อันเป็นส่วนแห่งสීමมัยคือบุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และการจัดกิจกรรมการเดินจงกรม ฝึกปฏิบัติสมาธิ และวิปัสสนากรรม เพื่อบริหารจิตใจให้สะอาด สว่าง สงบ เป็นต้น อันเป็นส่วนแห่งภาวนามัย คือบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

ในส่วนที่สอดคล้องและเป็นไปตามหลักสังคหกรรมหรือหลักธรรมเรื่องการสงเคราะห์นั้น ได้แก่ บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชนของวัด ซึ่งกิจกรรมด้านการสงเคราะห์ชุมชนของวัดแบ่งเป็น 2 ด้านใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ การสงเคราะห์ทางวัตถุ เช่น การให้บริการยืมวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในงานทำบุญ การแบ่งเขตพื้นที่วัดให้เป็นลานจอดรถแก่ประชาชน การมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนนักศึกษา เป็นต้น และการสงเคราะห์ทางด้านจิตใจ เช่น การให้คำปรึกษาแนะนำ การจัดอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชนและเยาวชน การจัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติธรรมโดยการเดินจงกรม นั่งสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน และการแสดงธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านี้เมื่อว่าโดยหลักการแห่งพระธรรมวินัยแล้วจะเป็นบทบาทที่มีความสอดคล้องและเป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยก็ตาม แต่ในความเป็นจริงของขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติที่มีซับซ้อนเพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องราว สิ่งของ และบุคคล หลายฝ่ายหลายประการดังนั้นจึงอาจมีความไม่สอดคล้องระหว่างบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยได้ โดยเฉพาะบทบาทและพิธีกรรมที่เป็นการสงเคราะห์ประชาชนและชุมชนที่มีผลประโยชน์ทางวัตถุปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง

นอกจากบทบาทดังกล่าวแล้วยังมีบทบาทและกิจกรรมอีกส่วนหนึ่งของวัดในพื้นที่ศึกษาคือ บทบาทด้านการท่องเที่ยว บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อนออกกำลังกายและกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ เป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นสถานศึกษาด้านวิชาชีพ เป็นสถานที่จัดงานศพ รวมทั้งการสงเคราะห์ด้วยการรดน้ำ สวดเคราะห์ ดูดวงหรือทำนายโชคชะตา ดูกุศม์ยาม เป็นต้น นั้นเป็นบทบาทที่ไม่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยโดยตรง แต่เป็นบทบาทที่วัดแสดงออกโดยอนุโลมตามต้องการของประชาชนและชุมชน ซึ่งกิจกรรมบางอย่างก็เป็นเรื่องเฉพาะส่วนตัวของพระภิกษุบางรูป ไม่ได้เป็นกิจกรรมในนามของวัด แต่อย่างไรก็ตามวัดและพระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ก็ได้พยายามดำเนินการให้เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยโดยการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา สอดแทรกเข้าไปด้วย

7.2.2 บทบาทที่เป็นจริงของวัดต่อสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจบทบาทที่เป็นจริงของวัดต่อสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน ทำให้ทราบว่าวัดในพื้นที่ศึกษามีบทบาทที่เป็นจริงต่อชุมชนเมืองปัจจุบันใน 7 ด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านการท่องเที่ยว ด้านพิธีการทางศาสนา ด้านสังคมสงเคราะห์ชุมชน ด้านเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกายและกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ ด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ และเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งผลการวิเคราะห์บทบาทดังกล่าวสามารถนำมาสรุปอภิปรายได้ดังนี้

7.2.2.1 เป็นบทบาทที่วัดแสดงออกในฐานะตัวแทนสถาบันศาสนาที่มีต่อชุมชนและสังคม โดยวัดได้ทำหน้าที่ในฐานะดังกล่าวสรุปเป็น 3 ด้าน คือ

1) หน้าที่ในการจัดเตรียมและจัดระเบียบสังคัม

บทบาทหน้าที่นี้เป็นผลสะท้อนจากกิจกรรมการให้บริการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่ชุมชน โดยเฉพาะการที่วัดจัดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมศึกษาและจัดเข้าค่ายธรรมะเพื่ออบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนนั้นนับว่าเป็นการจัดเตรียมบุคลากรที่เป็นคนดีมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม เพราะสังคมและชุมชนทุกวันนี้ต้องการคนเก่งและคนดี คือนอกจากจะมีวิชาความรู้ดีแล้วต้องมีจรรยา คือความประพฤติดีด้วย การให้บริการด้านการศึกษาและการจัดการอบรมดังกล่าวจึงเป็นการจัดเตรียมบุคคลให้เป็นผู้ที่มีความรู้คู่คุณธรรม

นอกจากกิจกรรมด้านการจัดการศึกษาและอบรมโดยตรงแล้วประเพณีการบรรพชาอุปสมบทหรือการบวชเรียนก็นับว่าเป็นวิธีหนึ่งในการจัดเตรียมและจัดวินัยให้แก่ชุมชนและสังคม เพราะผู้ที่บวชเรียนนอกจากจะมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยแล้วยังมีโอกาสได้ปฏิบัติขัดเกลาฝึกฝนอบรมพฤติกรรมทางกาย วาจา และจิตใจให้อยู่ในกรอบแห่งศีล ในขอบเขตแห่งพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า เมื่อลาสิกขากลับไปเป็นคฤหัสถ์ก็สามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า กิจกรรมด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม การอบรมศีลธรรมจริยธรรม และการบรรพชาอุปสมบทนั้นเป็นบทบาทหน้าที่ของวัดในการจัดเตรียมและจัดวินัยแก่สังคมและชุมชนซึ่งเป็นการควบคุมขัดเกลาทางสังคมที่ดีประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้กิจกรรมด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและการบรรพชาอุปสมบทจะเป็นการจัดเตรียมและจัดระเบียบให้แก่สังคมและชุมชน แต่ในความเป็นจริงยังพบว่า บทบาทด้านนี้ยังไม่เป็นไปอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นมักจะเน้นหนักไปในด้านอักษรวิธีและการท่องจำมากกว่าการศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง จึงทำให้ขาดการบูรณาการองค์ความรู้ต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ในด้านการบรรพชาอุปสมบทก็เช่นกันบางวัดก็ได้เคร่งครัดในกฎระเบียบของวัดอย่างแท้จริง ยังมีการปล่อยปละละเลยทำให้พระภิกษุสามเณรบางรูปย่อหย่อนทั้งในด้านปรีชาและการปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัดเพื่อประโยชน์แก่ชุมชนด้วยเช่นกัน อีกประการหนึ่งประชาชนในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ที่เข้ามาบวชมักจะบวชอยู่ไม่นาน จึงทำให้มีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามหลักพระธรรมวินัยน้อย ประกอบกับความนิยมในการบวชของประชาชนในชุมชนเมืองปัจจุบันนี้นับว่ายังมีอยู่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมดที่มีอยู่ในชุมชน

2) หน้าที่ในการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีในอดีตให้คงอยู่

บทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีในอดีตให้คงอยู่ของวัดในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันนั้นสามารถพิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการรื้อฟื้นและสร้างศรัทธาในการอนุรักษ์ขนบ ธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุโดยตรง ซึ่งมีอยู่หลายวัดในพื้นที่ศึกษาที่ยังอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีแบบเดิมให้คงมีการปฏิบัติอยู่ เช่น ประเพณีการตักบาตเทโวฯ การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ประเพณีงานบุญในวันสงกรานต์ มีการสงฆ์พระพุทธรูปและพระภิกษุสงฆ์สามเณร ก่อเจดีย์ทราย บังสกุลอุจิรวมญาติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม โดยส่วนมากวัดจะทำหน้าที่นี้แต่เพียงด้านการอนุรักษ์สืบสานเพื่อให้วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวยังคงมีการประพฤติปฏิบัติกันอยู่เท่านั้น ซึ่งบางอย่างก็ไม่ได้ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชนเท่าที่ควรโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในวัยหนุ่มสาวรุ่นใหม่ซึ่งไม่ค่อยจะเข้าวัด ไม่ค่อยรู้จักและเข้าใจในความหมายที่แท้จริงแห่งวัฒนธรรม ประเพณี ดั้งเดิมของไทยอย่างถ่องแท้ ส่วนทางวัดก็ยังขาดมิติในด้านการสร้างสรรค์และพัฒนา การรณรงค์ และประชาสัมพันธ์อย่างจริงจัง รวมทั้งความ

ร่วมมือกับทางราชการ ชุมชน และเอกชนในการจัดการรณรงค์ส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยยังไม่ได้รับการตอบสนองอย่างจริงจัง

ลักษณะที่สอง เป็นบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์สืบสานมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุโดยตรงซึ่งได้แก่การที่วัดในพื้นที่ศึกษาได้ทำหน้าที่อนุรักษ์สืบสานวัตถุวัฒนธรรมดังกล่าวที่มีอยู่ในวัด เช่น เจดีย์ โบสถ์ วิหาร กุฏิ รวมทั้งศิลปวัตถุและจิตรกรรมต่าง ๆ โดยการดูแลรักษา บูรณะ ปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม สืบสานของเก่าและสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่โดยคงเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมไทยไว้ บทบาทหน้าที่ในลักษณะที่สองนี้นับว่าเป็นบทบาทที่วัดสามารถกระทำได้ในระดับที่ดี

3) หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกรักของคุณค่าในการดำเนินชีวิตและช่วยบำรุงขวัญ กำลังใจแก่สมาชิกของสังคมและชุมชน

บทบาทหน้าที่ของวัดในส่วนนี้เป็นผลสะท้อนของการดำเนินกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาของวัด ที่มีส่วนช่วยให้บุคคลตระหนักถึงคุณค่าของการดำเนินชีวิตที่ดีงามตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา และช่วยให้บุคคลที่ประสบปัญหาความทุกข์ร้อนทางจิตใจ เกิดกำลังใจ มีความหวังในชีวิต ไม่ท้อถอย หดหู่ สามารถเข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิตได้ อันเป็นการเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อชุมชน สังคม ต่อโลกและชีวิตให้แก่สมาชิกในชุมชนและสังคม ช่วยบำรุงขวัญและกำลังใจให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งกิจกรรมและพิธีกรรมดังกล่าวนี้ ได้แก่ การจัดโครงการปฏิบัติธรรม ฝึกอบรมสมาธิ วิปัสสนา การจัดเข้าค่ายธรรมะ กิจกรรมการรักษาศุภเคราะห์

การฟังธรรม พร้อมทั้งพิธีกรรมต่างๆ เช่น การรตน้ำมันต์ การทำบุญสะเดาะเคราะห์เพื่อความสบายใจ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การถวายสังฆทาน ตลอดจนพิธีบำเพ็ญกุศลในงานศพตามประเพณีนิยม ซึ่งกิจกรรมและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้มีส่วนช่วยให้บุคคลเกิดความเบาใจ สบายใจ และมีขวัญและกำลังใจที่ดีขึ้นได้

7.2.2.2 บทบาทวัดต่อชุมชนเมืองปัจจุบันเป็นทั้งบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังและความต้องการของสังคม

บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองในปัจจุบันตามที่ได้อศึกษามานั้นจะเห็นได้ว่าเป็นทั้งบทบาทตามอุดมคติและบทบาทตามความคาดหวังและความต้องการของชุมชน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

7.2.2.2 (1) บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นไปตามอุดมคติของศาสนา

เนื่องจากวัดเป็นสถาบันอุดมคติทางศาสนาที่ต้องถ่ายทอดหลักพระธรรมวินัยหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันเป็นอุดมคติทางศาสนาไปสู่ชุมชนและสังคมในลักษณะต่างๆ ดังจะเห็นได้จากการดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัดในพื้นที่ศึกษาที่เป็นไปอุดมคติทางศาสนา คือ

1) บทบาทด้านการศึกษา ซึ่งวัดได้ให้บริการทางการศึกษาทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแก่ชุมชน โดยตรง คือ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี และอภิธรรม โดยอ้อม ได้แก่ การอนุญาตให้ใช้พื้นที่วัดเป็นที่ตั้งโรงเรียนฆราวาส การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมและการศึกษาของเยาวชน การจัดกิจกรรมและนิทรรศการเพื่อการศึกษา รวมทั้งการเผยแผ่ศาสนธรรมด้วยการเทศน์ การบรรยาย และการจัดตั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้แก่ชุมชน เป็นต้น

2) บทบาทด้านพิธีการทางศาสนา ซึ่งพิธีการทางศาสนาของวัดต่อชุมชนที่เป็นไปตามอุดมคติของศาสนานั้น ได้แก่ พิธีการบรรพชาอุปสมบท การฝึกปฏิบัติธรรมและอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน การฟังเทศน์ฟังธรรม และเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลการกุศลต่างๆ ของวัดที่มีต่อชุมชน

3) บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชน การสงเคราะห์ชุมชนของวัดนั้นโดยสรุปแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ การสงเคราะห์ทางด้านวัตถุ(อามิสสังคหะ) เช่น การให้บริการยืมวัตถุสิ่งของวัดใช้เพื่อใช้ในบุญพิธีต่างๆ การแบ่งลานวัดให้เป็นที่จอดรถแก่ชุมชน รวมทั้งการมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์ การรวบรวมจุดปัจจัยช่วยเหลือผู้ประสบภาวะวิกฤติจากภัยธรรมชาติต่างๆ เป็นครั้งคราว เป็นต้น การสงเคราะห์ด้วยอามิสที่เป็นอุดมคติตามหลักธรรมนั้นจะต้องเป็นการสงเคราะห์ด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่กุศลและความสุขแก่ผู้รับจริงๆ โดยไม่หวังผลประโยชน์หรือสิ่งตอบแทนใดๆ เป็นการปฏิบัติหน้าที่

เพื่อหน้าที่ตามหลักธรรมคือความเมตตากรุณาอย่างแท้จริง

อีกด้านหนึ่งเป็นการสงเคราะห์ด้วยธรรมทาน (ธัมมสังคหะ) ได้แก่ การทำหน้าที่ของวัดในฐานะเป็นสถาบันทางศาสนาที่ถ่ายทอดหลักธรรมวินัยหรืออุดมคติทางศาสนาไปสู่ชุมชน เช่น การเทศนาธรรม การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การให้คำปรึกษาแนะนำในทางธรรม เป็นต้น รวมทั้งการจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดในส่วนที่ส่งเสริมการศึกษา เรียนรู้ และประพฤติปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาแก่ชุมชนและสังคม

อย่างไรก็ตามบทบาทด้านการให้ธรรมทานหรือการสงเคราะห์ชุมชนด้วยหลักธรรมของวัดนั้นยังไม่เป็นไปอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะวัดส่วนใหญ่ตกอยู่ในสภาพตั้งรับหรือมีบทบาทในลักษณะหยุดนิ่งยังขาดบทบาทในเชิงรุก จะมีบ้างที่พระภิกษุไปสอนวิชา พระพุทธศาสนาตามโรงเรียนและบางวัดที่จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนและเยาวชน เช่น การจัดโครงการบวชนกขัมมะจารี การรักษาอุโบสถศีล และการเข้าค่ายธรรมะ เป็นต้น แต่ก็นับว่ายังไม่เป็นไปอย่างกว้างขวาง มีเพียงวัดบางแห่งและพระภิกษุสงฆ์บางกลุ่มเท่านั้นที่จัดดำเนินการทางการคณะสงฆ์และวัดส่วนใหญ่ยังขาดการส่งเสริมอย่างเป็นระบบ เพื่อส่งเสริมบทบาทด้านนี้ให้เด่นชัดและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นทางวัดจึงควรจัดตั้งกลุ่มหรือทีมงานเพื่อการจัดการอบรมไว้โดยเฉพาะ เมื่อมีหน่วยงานหรือสถาบันใดติดต่อมาก็พร้อมที่จะให้บริการได้ทันที

4) บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจแก่ชุมชนที่เป็นไปตามอุดมคติทางศาสนาของวัดนั้น ได้แก่ การที่วัดและพระภิกษุสงฆ์ให้การสงเคราะห์ทางด้านจิตใจแก่ประชาชนและชุมชน โดยการให้คำปรึกษา แนะนำ สั่งสอน และอบรมประชาชนด้วยหลักพุทธธรรมโดยตรง และโดยการประกอบพิธีกรรมที่เป็นการเสริมสร้างความศรัทธาเชื่อมั่น ช่วยบำรุงขวัญและกำลังใจ แก่ประชาชนที่กำลังประสบกับความทุกข์ ความเดือดร้อนใจเนื่องจากปัญหาต่างๆ รุมเร้า บีบคั้น กดดัน หากทางออกไม่ได้ทำให้เกิดความท้อแท้ หดหู่ ว่างุ่น สับสน ต้องการที่พึ่งและกำลังใจ ซึ่งมีอยู่จำนวนไม่น้อยในชุมชนเมืองปัจจุบันที่เต็มไปด้วยปัญหานานัปการ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ เช่น การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การทำบุญสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาด้วยการถวายสังฆทานและปล่อยนกปล่อยปลา เป็นต้น

นอกจากการให้คำปรึกษาแนะนำและประกอบพิธีกรรมเพื่อบำรุงขวัญและกำลังใจแก่ประชาชนแล้ว การที่วัดจัดกิจกรรมส่งเสริมการปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกอบรมสมาธิและวิปัสสนา แก่ประชาชน ตลอดถึงการที่วัดและพระภิกษุสงฆ์สามเณรประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ปฏิบัติตรงตามหลักพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนาก็นับว่าเป็นทำหน้าที่ในการเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจแก่ชุมชนด้วยเช่นกัน

7.2.2.2 (2) บทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นไปตามความคาดหวังและความต้องการของสังคม

ในส่วนของบทบาทวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นไปตามความคาดหวังและความต้องการของสังคมนั้นสามารถแยกพิจารณาได้เป็นสองประเด็น

ประเด็นแรก คือ ความคาดหวังของสังคม จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่าชุมชนและสังคมคาดหวังให้วัดและพระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยคือให้มีบทบาทหน้าที่ที่เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติของศาสนา ให้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชน พร้อมทั้งทำการเผยแผ่หลักธรรมดังกล่าวลงสู่ชุมชนและสังคม ขณะเดียวกันก็คาดหวังให้วัดและพระภิกษุสงฆ์ได้มีบทบาทในการช่วยเหลือแก้ไข ผ่อนปรนปัญหาของสังคมตามแนวทางแห่งพระธรรมวินัยและตามกำลังความสามารถที่จะกระทำได้

ประเด็นที่สอง คือ ความต้องการจำเป็นของสังคม เนื่องจากปัจจุบันชุมชนและสังคมเมืองมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ซึ่งสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านวัตถุ เทคโนโลยี ข้อมูลสารสนเทศ และกระแสวัฒนธรรมจากตะวันตกที่ถาโถมเข้าสู่สังคมและชุมชนไทย จนทำให้โลกในยุคปัจจุบันดูเหมือนมีขอบเขตเล็กลง ประชาชนในชุมชนและสังคมเมืองจึงต้องปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทุกขณะไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวทางกายและทางใจ เพื่อสร้างความสมดุลและความมั่นคงในการดำรงชีวิต ในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคมและชุมชนเมืองในพื้นที่ศึกษาซึ่งมีความหลากหลายและความสลับซับซ้อนทางสังคมสูงนั้น ได้ปรากฏปัญหาต่างๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาครอบครัว ยาเสพติด อาชญากรรม และแหล่งอบายมุขต่างๆ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ได้ลิดรอนบ่อนทำลายความผาสุก ความอบอุ่น ความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยและสันติสุขของสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นถ้าสถาบันต่างๆ ของสังคมไม่ช่วยกันผนึกกำลังแก้ไขอย่างจริงจัง

ดังนั้นชุมชนและสังคมจึงมีความต้องการจำเป็นในการแก้ไขปัญหาในส่วนนี้ ซึ่งวัดก็ควรเข้าไปมีบทบาทในการช่วยแก้ไขผ่อนปรนปัญหาตามความคาดหวังและความต้องการจำเป็นของชุมชนและสังคมได้ในระดับหนึ่ง เช่น บทบาทด้านการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ที่มีการจัดสร้างอาคารจอดรถ ลานจอดรถ จัดแบ่งเขตพื้นที่และอาคารเช่าในพื้นที่ของวัด เป็นต้น บทบาทเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เล่นกีฬา รวมทั้งบทบาทด้านอนุรักษ์มรดกทางศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีไทย เป็นต้น ซึ่งบทบาทเหล่านี้เป็นไปตามความคาดหวังและความต้องการของสังคมที่อนุวัติตามสภาพความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันจึงเป็นทั้งบทบาทตามอุดมคติของศาสนา ตามความคาดหวัง และความต้องการของสังคมและชุมชนดังที่ได้กล่าวมา

7.2.3 บทบาทที่เหมาะสมของวัดในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบัน

จากผลการศึกษาวិเคราะห์บทบาทของวัดในประเด็นที่ว่าบทบาทที่เหมาะสมของวัดในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบันควรจะเป็นอย่างไร ทำให้ทราบว่าภายใต้สภาพปัญหาและความเป็นไปของชุมชนเมืองในปัจจุบันนี้บทบาทที่เหมาะสมของวัดจะต้องเป็นบทบาทที่มีความสอดคล้องกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาในบริบทของชุมชนเมืองปัจจุบัน และมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและลักษณะของวัดนั้น ๆ กล่าวคือเป็นบทบาทที่วัดสามารถกระทำได้จริงและกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถช่วยเหลือ แก้ไข บรรเทาปัญหาของชุมชนเมืองภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง ขณะเดียวกันก็ไม่ขัดแย้งกับหลักการแห่งพระธรรมวินัย ซึ่งบทบาทดังกล่าวสามารถอภิปรายได้ดังนี้

7.2.3.1 เป็นบทบาทที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพปัญหาในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบัน

จากการศึกษาสภาพปัญหาในบริบทของชุมชนเมืองปัจจุบันพบว่ามีปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความแออัดทางด้านประชากรและที่พักอาศัยของชุมชน แหล่งอบายมุข อาชญากรรม ยาเสพติด การขายบริการทางเพศและสถานเริงรมย์ต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาด้านการจราจรและมลภาวะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเมืองในปัจจุบัน ปัญหาเหล่านี้โดยสรุปแล้วแบ่งเป็นสองด้าน คือ ปัญหาด้านวัตถุ และปัญหาด้านจิตใจ ซึ่งทั้งสองส่วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เมื่อพิจารณาบทบาทของวัดในปัจจุบันจะเห็นว่ามียบทบาทหลายอย่างที่เป็นการช่วยแก้ไขและบรรเทาปัญหาของชุมชน เช่น

ด้านการศึกษาที่มีการจัดการเรียนการสอนวิชาที่พระะยะสั้นขึ้นในวัดแก่ประชาชนทั่วไป รวมทั้งการจัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนนักศึกษาที่เรียนดีมีความประพฤติเรียบร้อยแต่ผู้ปกครองมีรายได้น้อย เป็นต้น นับว่าบทบาทด้านนี้ของวัดเป็นการช่วยลดช่องว่างในสังคมได้ในระดับหนึ่ง หรืออาจเรียกว่าเป็นการเกื้อหนุนในสังคมคือช่วยเกื้อหนุนทรัพยากรจากคนรวยไปช่วยคนจน เป็นการหมุนเวียนทรัพยากรโดยผ่านกิจกรรมการกุศลของวัด ทำให้ผู้มีรายได้น้อยมีโอกาสที่ดีขึ้น

ด้านการท่องเที่ยว วัดที่มีบทบาทเด่นชัดในด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษามีอยู่ 2 วัด คือ วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร และวัดหัวลำโพง ซึ่งเป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และ

จิตรกรรมที่ใหญ่โตและสวยงาม มีการให้บริการนักท่องเที่ยวหลายอย่าง เช่น จัดทำแผนผังแสดงอาคารสถานที่ต่างๆ ในบริเวณวัด ติดตั้งป้ายหรือกระดานความรู้ตามจุดต่างๆ ซึ่งมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อให้ความรู้และข้อมูลต่างๆ ที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว มีห้องน้ำห้องสุขาที่สะอาดไว้บริการเป็นต้น บทบาทด้านการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของวัดนับว่ามีส่วนช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจแก่ชุมชน เพราะทางวัดได้อนุญาตให้ประชาชนตั้งร้านค้า หาบเร่ แผงลอย ภายในบริเวณวัดได้ และนักท่องเที่ยวที่มาพักค้างแรมหลายวันก็มักจะเช่าบ้านพักหรือโรงแรมที่มีอยู่ในชุมชนและมีการจับจ่ายใช้สอยต่างๆ ทำให้มีรายได้เกิดขึ้นแก่ประชาชนซึ่งจะส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น

ด้านพิธีการทางศาสนา เช่น การบรรพชาอุปสมบท การจัดโครงการปฏิบัติธรรม อบรมศีลธรรมจริยธรรม การทำบุญเลี้ยงพระ ถวายสังฆทาน การรดน้ำมนต์ สะเดาะเคราะห์ รวมทั้งการจัดงานศพ เป็นต้น บทบาทด้านพิธีกรรมเหล่านี้มีส่วนร่วมในการช่วยจัดระเบียบวินัย รวมทั้งช่วยบำรุงขวัญและกำลังใจแก่สมาชิกของสังคมและชุมชน ทำให้เกิดความเป็นกลุ่มแห่งความสมัครสมานสามัคคีอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นได้ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุที่มาสมาทานรักษาอุโบสถศีลที่วัด เป็นต้น

ด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชน เช่น การแบ่งพื้นที่ของวัดให้เป็นลานจอดรถ รวมทั้งจัดสร้างอาคารจอดรถขึ้นในวัดเพื่อบริการแก่ประชาชน การอนุญาตให้ตั้งโรงเรียนธรรมวาสนในพื้นที่ของวัด การจัดให้เช่าพื้นที่และก่อสร้างอาคารคึกแถวสำหรับเช่าพักอาศัยแก่ประชาชน เป็นต้น ซึ่ง กิจกรรมเหล่านี้เป็นการช่วยบรรเทาปัญหาความแออัดยัดเยียดด้านที่พักอาศัย และปัญหาการจราจรแก่ชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ส่วนการสงเคราะห์ด้วยธรรมทานนับว่าเป็นส่งเสริมศีลธรรมและจริยธรรมที่ดงามแก่ชุมชน

ด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ เช่น การให้คำปรึกษาแนะนำในทางธรรม การจัดกิจกรรมภาคการปฏิบัติธรรม หรือการฝึกฝนอบรมจิตใจให้สะอาด สว่าง สงบ มีความเข้มแข็งมั่นคงทางด้านจิตใจ ด้วยการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้นับว่าเป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดีแก่ประชาชนและชุมชน ทำให้บุคคลมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจที่จะต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในชีวิตได้ สามารถดำเนินชีวิตให้มีความสุขในสังคมได้ด้วยดี

ด้านเป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจ ออกกำลังกาย เช่น วัดบางแห่งในพื้นที่ศึกษามีการจัดบริเวณวัดให้สะอาด รมรื่น รมเย็น มีการจัดที่นั่งตามจุดต่างๆ มีพื้นที่สำหรับเยาวชนมาเล่นกีฬา เป็นต้น บทบาทด้านนี้นับว่ามีส่วนช่วยส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตแก่ประชาชนได้พอสมควร แต่วัดที่มีบทบาทเช่นนี้มีอยู่น้อยมากในชุมชนเมือง

ด้านเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม และการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ภายในวัดนั้นนอกจากเป็นประโยชน์ในการช่วยอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชาติแล้วยังเป็นการส่งเสริมการด้าน

เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวแก่ชุมชนด้วย เพราะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มาเที่ยวเมืองไทยมักจะนิยมไปเที่ยวที่วัดไปเยี่ยมชมสิ่งที่เป็นศิลปวัฒนธรรมและประเพณีไทยที่มีอยู่ภายในวัด

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าบทบาทของวัดนอกจากจะเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในบริบทของชุมชนเมืองแล้ว ยังสอดคล้องกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยซึ่งบทบาทเหล่านั้นโดยสรุปแล้วมักจะเป็นไปตามหลักไตรสิกขา หลักสังคหัตถุธรรม และหลักบุญกิริยาวัตถุ ดังที่ได้กล่าวไว้ในส่วนของความสอดคล้องระหว่างบทบาทของวัดกับหลักการแห่งพระธรรมวินัย

7.2.3.2 เป็นบทบาทที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพและลักษณะทางกายภาพของวัดนั้น ๆ

เนื่องจากแต่ละวัดมีศักยภาพและลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของอาคารสถานที่และศาสนวัตถุอื่นๆ ที่มีอยู่ภายในวัด เช่น บางวัดมีอาคาร เสนาสนะ และปูชนียวัตถุสถานอยู่จำนวนมาก บางวัดมีอาคารเสนาสนะที่ใหญ่โต ทำให้มีความพร้อมในเรื่องอาคารสถานที่ซึ่งสามารถใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน บางวัดมีข้อจำกัดในเรื่องอาคารสถานที่ซึ่งคับแคบ มีจำนวนน้อยไม่เพียงพอและไม่มีความพร้อมในการใช้จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนรวมทั้งไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มศักยภาพ เป็นต้น หรือในแง่ของบุคลากรโดยเฉพาะบุคลากรหลักของวัด คือพระภิกษุสามเณร เช่น วัดบางแห่งวัดมีพระภิกษุสามเณรอาศัยอยู่จำนวนมาก บางแห่งมีพระภิกษุสามเณรอยู่จำนวนน้อย บางวัดมีพระภิกษุสามเณรที่เป็นจบนักธรรมและเป็นมหาเปรียญชั้นสูงอยู่จำนวนมาก หลักรูปนอกจากจะเรียนนักธรรมบาลีแล้วยังเรียนที่มหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนอีกหลายแห่ง ในขณะที่บางวัดมีพระภิกษุสามเณรที่เป็นเปรียญธรรมเพียงไม่กี่รูป เป็นต้น ในแง่ของทุนทรัพย์หรือรายได้และงบประมาณในการจัดกิจกรรมของแต่ละวัดก็แตกต่างกัน บางวัดมีแหล่งทุนดีมีผู้สนับสนุนให้ความอุปถัมภ์บ้างเวลาที่วัดมีกิจกรรมต่างๆ เป็นอย่างดี เพราะเจ้าอาวาสและพระเถระผู้ใหญ่ในวัดเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัด ดังนั้นวัดต่างๆ จึงควรดำเนินบทบาทและกิจกรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงของแต่ละวัด

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าวัดในพื้นที่ศึกษาหลายวัดที่ได้ดำเนินบทบาทและกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความจริงที่เป็นอยู่ ทำให้แต่ละวัดมีบทบาทที่เด่นชัดแตกต่างกัน เช่น วัดมหาพฤฒารามวรวิหารมีบทบาทเด่นในด้านการศึกษา การเผยแผ่ การอบรม และกิจกรรมภาคการปฏิบัติธรรม เช่น การจัดโครงการปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญของชาติ เป็นต้น วัดหัวลำโพงมีบทบาทเด่นด้านการท่องเที่ยว และด้านการสังคมสงเคราะห์ชุมชน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปบทบาทที่เหมาะสมของวัดในบริบทของชุมชนเมืองนั้น ได้แก่ บทบาทที่มีความสอดคล้องกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติของศาสนา สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความเป็นไปในบริบทของชุมชนเมืองในปัจจุบันและเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและลักษณะที่แท้จริงของแต่ละวัด

7.2.4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชน

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทของวัดต่อชุมชนเมืองทำให้ทราบว่าในการแสดงบทบาทต่อชุมชนของวัดนั้นยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประการด้วยกัน โดยแบ่งเป็นปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในได้ดังนี้

7.2.4.1 ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดนั้น ได้แก่

1) สภาพความเป็นไปของชุมชน

เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์สามเณรและความเป็นไปของวัดต้องอาศัยการอุปถัมภ์บำรุงด้านปัจจัย 4 จากประชาชนในชุมชน เมื่อเกิดภาวะวิกฤติขึ้นในชุมชนย่อมส่งผลกระทบต่อ การดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัดได้เช่นกัน ดังนั้นสภาพปัญหาและความเป็นไปของสังคมและชุมชนจึงมีส่วนในการกำหนดบทบาทของวัด

2) ความศรัทธาของประชาชน

ศรัทธานั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก ดังจะเห็นได้จากสังคมไทยปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีใครเชื่อใคร รัฐบาล นักการเมืองและข้าราชการส่วนใหญ่ไม่ได้รับเชื่อถือศรัทธาจากประชาชน ศรัทธาจึงเป็นเรื่องที่สร้างได้ยาก แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็สามารถที่จะนำมาเป็นทุนหรือพลังในการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมและชุมชนได้ ดังเช่นศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อวัดและพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นสิ่งที่มียุอยู่และยังคงดำรงอยู่ในหมู่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในชุมชนและสังคมปัจจุบัน ดังนั้นหากมีการบริหารจัดการทุนทางศรัทธาดังกล่าวนั้นมาเป็นทุนในการจัดกิจกรรมของวัดที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ศรัทธาต่อชุมชนก็จะทำให้วัดมีบทบาทในการสร้างสรรค์พัฒนาและแก้ไขบรรเทาปัญหาของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

3) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

เนื่องจากวัดอยู่ภายใต้การปกครองตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีบทบัญญัติในส่วนที่ส่งผลกระทบต่อบทบาท เช่น หมวดว่าด้วยวัด และศาสนสมบัติ เป็นต้น ซึ่งวัดจะต้องดำเนินบทบาทและกิจกรรมให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ด้วยเช่นกัน

7.2.4.2 ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในของวัดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัดนั้นได้แก่

1) หลักพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของวัด

หลักพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของวัดนั้นนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดเป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าพระธรรมวินัยเป็นทุนทางด้านปัญญาของวัดซึ่งเกิดจากการที่วัดเป็นสถาบันที่สืบสานพระธรรมวินัยอันเป็นพระบัญญัติตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่สามารถให้คำตอบได้ว่า ชีวิตคืออะไร โลกคืออะไร ชีวิตควรจะเป็นอย่างไร หลักพระธรรมวินัยที่เกิดจากพระบัญญัติตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นนับว่าเป็นปัญญาหรือความรู้ที่แท้จริง(สัจจะ) ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคมและชุมชนไปสู่สันติสุขที่แท้จริงได้ พระธรรมวินัยและกฎระเบียบของวัดมีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดเพราะวัดจะต้องดำเนินบทบาทให้เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย และกฎระเบียบแบบแผนที่ตั้งไว้

2) อาคารสถานที่ของวัด

อาคารสถานที่เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชนวัดที่มีความพร้อมทางด้านอาคาร สถานที่ เช่น ที่ดินอันเป็นพื้นที่ของวัด ตลอดจนอาคาร เสนาสนะ และปูชนียวัตถุสถานต่างๆ ที่มีอยู่ภายในวัดซึ่งเป็นที่สามารถใช้นำเพื่อประโยชน์ที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชนได้ วัดที่มีความพร้อมในด้านอาคารสถานที่ดังกล่าวย่อมสามารถดำเนินบทบาทและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างกว้างขวาง ดังนั้นปัจจัยทางด้านอาคารสถานที่จึงเป็นสิ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชน

3) บุคลากร

ปัจจัยทางด้านบุคลากรนับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการแสดงบทบาทของวัดกับชุมชน บุคลากรหลักสำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชนมากที่สุดภายในวัดนั้นได้แก่เจ้าอาวาส

เนื่องจากเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบริหารปกครองวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ดังนั้น วัดจะมีบทบาทและกิจกรรมมุ่งเน้นไปในทิศทางใดจึงขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสเป็นส่วนสำคัญ หากเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีคุณภาพและศักยภาพสูงเป็นที่เคารพศรัทธาของพระภิกษุสามเณรภายในวัดและเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนในชุมชน ขวนขวายเอาใจใส่ต่อภาระและธุระของพระศาสนา ย่อมสามารถบริหารจัดการวัดให้มีประโยชน์เกื้อกูลต่อชุมชนได้มาก นอกจากเจ้าอาวาสแล้วบุคลากรส่วนใหญ่ของวัดคือ พระภิกษุสงฆ์และสามเณรที่มีอยู่ภายในวัดนั้น ๆ ก็นับว่ามีส่วนสำคัญในการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชนเช่นกัน

ดังนั้นวัดที่มีผู้ปกครองหรือเจ้าอาวาส และพระภิกษุ สามเณร ที่มีคุณภาพสูงย่อมสามารถอำนวยความสะดวกที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อชุมชนได้มาก จึงกล่าวได้ว่าบทบาทและกิจกรรมของวัดต่อชุมชนจะเป็นไปอย่างกว้างขวางแค่ไหนก็มีประสิทธิภาพเพียงไรขึ้นอยู่กับคุณภาพของบุคลากรภายในวัดด้วย

4) ทุน/งบประมาณ

กล่าวได้ว่าวัดเป็นแหล่งทุนหรือแหล่งเคลื่อนย้ายทุนทรัพยากรทางการเงินให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมืองที่แม้จะมีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี แต่ก็มีความเหลื่อมล้ำทางสังคม มีทั้งคนรวยและคนจนจำนวนมาก วัดจึงทำหน้าที่เป็นแหล่งเฉลี่ยในสังคม คือช่วยหมุนเวียนทรัพยากรจากคนรวยไปช่วยคนจน ช่วยแบ่งปันทรัพย์จากคนที่มั่งคั่งได้มากไปช่วยคนที่มั่งคั่งได้น้อย เช่น วัดทั้งหมดในพื้นที่ศึกษาได้จัดมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ที่เรียนดีมีความประพฤติเรียบร้อย แต่ผู้ปกครองมีรายได้น้อย โดยวัดได้จัดหาทุนโดยการตั้งตู้บริจาคและการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาที่มีฐานะดีร่วมเป็นเจ้าภาพบริจาคมอบทุนดังกล่าว เป็นต้น ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เพราะถือว่าการมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนั้นเป็นการบำเพ็ญบุญกุศลอย่างหนึ่งตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าทุนทางการเงินและงบประมาณในการใช้จ่ายเพื่อกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชนประการหนึ่ง เพราะวัดที่มีความสามารถในการจัดหาทุนและงบประมาณได้มากย่อมสามารถที่จะดำเนินบทบาทและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้มาก

5) นโยบาย

นโยบายของวัดนับว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของวัดต่อชุมชน วัดที่มีแนวนโยบายดี มีความชัดเจน มุ่งตรงต่อหลักธรรมและประโยชน์ที่เกื้อกูลต่อชุมชนย่อมสามารถกำหนดแนวทางและแผนงานในการแสดงบทบาทและกิจกรรมของวัดที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ดี

7.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องบทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ครั้งนี้เมื่อได้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์การศึกษา ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในบทบาทและความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนได้ดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

7.3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องที่วิจัย

1) วัดและพระภิกษุสงฆ์สามเณรควรศึกษาวิเคราะห์พระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกและวิจัยชุมชนอย่างเป็นระบบให้มากขึ้น เพื่อจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจและแตกฉานในหลักธรรม รวมทั้งเข้าใจสภาพปัญหาและความเป็นไปของชุมชนและสังคมซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินบทบาทและกิจกรรมของวัดให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2) วัดควรจัดเวทีให้พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ในวัดได้มีโอกาสในการแสดงออกซึ่งความรู้ความสามารถที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนให้มากขึ้น และเมื่อมีกิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับการอบรมศีลธรรมจริยธรรมหรือโครงการปฏิบัติธรรมที่มีผู้เข้าร่วมงานจำนวนมาก ก็ควรจัดสรรเวลาเปิดโอกาสให้มีการสนทนาธรรมโดยญาติช่วยกันถามพระภิกษุสงฆ์ช่วยกันตอบ คือให้เป็นไปในรูปแบบไขปัญหา วิสัชนาธรรมก็จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

3) วัดควรเปิดพื้นที่หรือเวทีทางสังคมให้ประชาชนในชุมชนและคณะสงฆ์ภายในเขตพื้นที่อำเภอเดียวกันได้พบปะสนทนากันเพื่อแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวัดพัฒนาชุมชนและเป็นแนวทางแห่งการรวมกลุ่มที่มีความสามัคคีเอื้ออาทรต่อกัน

4) วัดควรจัดตั้งทีมงานด้านวิชาการและด้านการเผยแผ่อบรมศีลธรรม จริยธรรม แก่ประชาชนและชุมชนไว้โดยเฉพาะ เมื่อมีหน่วยงานหรือสถาบันใดติดต่อมาก็พร้อมจะให้บริการได้ทันที และในเชิงรุกควรมีกุุ่มหรือทีมงานที่มุ่งเน้นออกไปปฏิบัติศาสนกิจในด้านนี้อย่างจริง

5) วัดควรมีระบบในการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพของบุคลากรในวัด เช่น จัดให้มีการฝึกอบรมพระภิกษุ สามเณร ให้เป็นนักพูด นักเทศน์ นักเผยแผ่ และนักบรรยายอย่างเป็นระบบ

6) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในด้านนี้ควรให้ความสำคัญในสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาบทบาทและกิจกรรมของวัดเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนให้มากขึ้น เช่น ร่วมมือกับทางคณะสงฆ์หรือสถาบันการศึกษาอื่นจัดอบรมสัมมนาถวายความรู้แก่พระภิกษุสามเณร พร้อมทั้งพิจารณาอุดหนุนด้านทุนและงบประมาณแก่วัดซึ่งมีบทบาทเป็นประโยชน์ต่อชุมชนให้มากขึ้น

7.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรวิจัยถึงระบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของวัดและพระภิกษุสงฆ์
- 2) ควรวิจัยถึงศักยภาพของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัด
- 3) ควรวิจัยถึงสถานภาพและการบริหารจัดการทางการเงินของวัด
- 4) ควรวิจัยถึงแนวโน้มความต้องการบทบาทของวัดและพระสงฆ์ใน 3 ทศวรรษหน้า

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์. (2527). จิตวิทยาสังคม. ภาควิชาแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2532). วัดกับชีวิตไทย. กรุงเทพฯ : คุรุสภาลาดพร้าว (2539). วัดของเรา. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : คุรุสภาลาดพร้าว
- กองพุทธสถาน กรมการศาสนา. (2541). คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา. กระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา
- การศาสนา, กรม. (2542). รายงานการศาสนา ประจำปี 2542. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา
- กำธน สินธวานนท์, พลอากาศตรี. (2536). สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย โดยพระราชประสงค์ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 17. กรุงเทพฯ : ด้านสุนทรภาการพิมพ์
- กীরติ ศรีวิเชียร. (2526). การพัฒนาวัดของกรมการศาสนา. กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวง ศึกษาธิการ
- คณินันต์ จันทบุตร. (2532). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนัก พิมพ์ภาพพิมพ์
- จรัญ แสงพุ่ม. (2520). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสะดวกในการเข้าถึงเมืองกับจำนวนประชากร ประเด็นในเขตเมือง. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- จรัล พรหมอยู่. (2526). ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์
- จินดา พูนเกษม. (2527). การยอมรับและการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของจังหวัดนครสวรรค์ในโครงการสาธารณสุขมูลฐานกระทรวง สาธารณสุข. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2527). ภูมิศาสตร์เมือง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- ชม ขาวเจริญ, พระมหา. (2540). ค่าใช้จ่ายของวัด : กรณีศึกษาวัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม จังหวัด สมุทรสงคราม, สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกริก
- เชิดชาย เหล่าหล้า. (2520). สังคมวิทยาเมือง. กรุงเทพมหานคร : แพรวพิตยา

- ณรงค์ จิตตโสภโณ, พระมหา. (2527). การจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจนพระราชทานกรมการศาสนา ประจำปี 2527. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา
- ดำรง ฐานดี. (2520). สังคมวิทยาว่าด้วยการอาชีพ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยา มหาวชิราวุฒยาลัยรามคำแหง
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา. (2503). มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย. พระนคร : กรมศิลปากร
- _____. (2514). มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย. (ในประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา) กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
- (2471). ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2540). 100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ.2440-2540. กรุงเทพฯ : คบไฟ
- นนท์ ธรรมสถิตย์. (2532). พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กิตติชัยสาส์น
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). วัฒนธรรมเมือง ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร
- _____. (2538) บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา
- เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ. (2525). วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525). กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- บุญลือ วันทายนต์. (2539). สังคมวิทยาศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 7, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ประยงค์ อุปเสน, พระมหา. (2539). บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารและการจัดการศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดเขตจังหวัดหนองคาย. พัฒนารวมชนบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ประยุทธ์ ปยุตโต, พระมหา. (2513). “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยในปัจจุบัน” ในบันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ร่วมกับสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์, 9-11 สิงหาคม 2512, กรุงเทพมหานคร
- ประเวศ วะสี. (2525). พุทธธรรมกับสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน

- ปรีชาพล ตียนันท์. (2535). การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการใช้หลักพุทธธรรมให้คำปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตแก่ศาสนิกชนในสังคมปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล
- ปลื้ม โชติขจรยางกูร. (2520). คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปทานิ ฐิติวัฒนา. (2523). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- ผจญ คำชูสังข์. (2541). พุทธศาสนาในประเทศไทย. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ฝ่ายพุทธศาสนสถาน. (2525). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1, กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
- พระพุทโธมสะ. (2463). ปฎิถฐุณี. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
- พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช. (2537). 45 พรรษาของพระพุทธเจ้า. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม, กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์
- พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). (2530). สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์
- _____ . (2531). ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม
- _____ . (2532). พุทธศาสนากับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง
- _____ . (2535). ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ 137 มูลนิธิพุทธธรรม
- _____ . (2535). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- _____ . (2535). พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2537). รู้จักพระพุทธศาสนาถึงเวลาชำระล้างหรือยัง. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม
- _____ . (2539). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 8, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม
- _____ . (2539). ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2539). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 9, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม

พระราชวรมุนี (ประยูรท์ ปยุตโต). (2517). สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน. กรุงเทพฯ มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

_____. (2527). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

พระราชวรมุนี (ประยูรท์ ปยุตโต). (2529). การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่ร่อทางออก. กรุงเทพฯ
มูลนิธิโกมลคีมทอง

พระศรีวิจิตรโมลี. (2541). ที่ระลึกพระศรีวิจิตรโมลี (โสภณ โสภณจิตโต ป.ธ.9). กรุงเทพฯ อิมพาวเวอร์

พระสุธีวรญาณ. (2541). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ : รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ
: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

_____. (2541). ประวัติวัดมหาพฤฒารามวรวิหาร. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). (2506). ประวัติพระพุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์
กรรมการศาสนา

พิฑูร มลิวัลย์. (2527). ประวัติวัดสำคัญของพุทธศาสนา ตอน 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรรมการศาสนา

พิพัฒน์ ปารมีชัย. (2544). ความสัมพันธ์ระหว่างความสะดวกในการเข้าถึงเมืองกับกิจกรรมทาง
เศรษฐกิจของชุมชนเมืองในจังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พิสวง ธรรมพันธธา. (2523). สังคมวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

พุทธทาสภิกขุ. (2521). หลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). มหาจุฬาวិชาการฯ : พุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานพ พลไพรินทร์. (2527). คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ : หจก.ชุดิมาการพิมพ์.

ยศ สันตสมบัติ, ศาสตราจารย์. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 กรุงเทพมหานคร สำนัก
พิมพ์อักษรเจริญทัศน์.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. (2525). วินัยมุขเล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 20, พระนครฯ
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- _____ . (2532) ธรรมนูญกฎเกณฑ์ (ภาค 6) พิมพ์ครั้งที่ 12 มหาภูมิบาลวิทยาลัย
 วันดี ยงชูยศ. (2529). การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดกับมัชยิต : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง
 จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ
 มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2539). ศิลปกรรมตามวัด (วัดในกรุงเทพมหานคร). กรุงเทพมหานคร : บริษัทต้นอ่อน
 แกรมมี่ จำกัด
- ศุกกุล เกียรติสุนทร. (2529). กิจกรรมของวัดซึ่งจะเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน. กองแผน
 งาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
- สมคิด ทองสีมา และคณะ. (2526). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1. กองพุทธสถาน กรมการศาสนา
 กระทรวงศึกษาธิการ
- _____ . (2526). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 2. กองพุทธสถาน กรมการศาสนา กระทรวง
 ศึกษาธิการ
- สมชาย เจริญกิจ, พระมหา. (2540). วัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ : ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะ
 และกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดใน
 สังคมไทยปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัย
 มหิดล
- สมชาย เตชะพรหมพันธ์. (2522). ภูมิศาสตร์เมือง. กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ
- สมทรง สิรินโร, พระมหา. (2525). บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต. กรุงเทพมหานคร : แสง
 รุ่ง การพิมพ์
- _____ . (2525). บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2525). พุทธศาสนา พระสงฆ์ กับวิถีชีวิตสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
 ประชาชนจำกัด
- _____ . (2527). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพฯ : สำนัก
 พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____ . (2530). การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา. กรุงเทพฯ :
 บริษัทพิมพ์สวายจำกัด
- สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม. (2537). บทบาทพระสงฆ์ผู้นำในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย.
 กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- สำราญ ต้นเรืองศรี. (2530). บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของสมาชิกกองอาสาสมัครรักษาดินแดน ศึกษาจากทัศนะของเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ สมาชิกกองอาสาสมัครรักษาดินแดน และกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สุทธิพงษ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ. (2541). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา
- สุธรรม ธีรภัทรธำรง. (2537). การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทและกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมสถานภาพของเด็กวัดในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุบรรณ จันทบุตร. (2537). วัดในฐานะเป็นฐานวัฒนธรรมไทยในประมวลบทความเรื่อง การบริการงานวัฒนธรรม 2537. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวง ศึกษาธิการ
- สุภา อุทโท, พระมหา. (2541). บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560). วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เสนาะ ผดุงฉัตร. (2536). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
- โสวัตรี ณ ถลาง. (2537). วัดญวน : บทบาทด้านพิธีกรรมและความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขา มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อนุก ทิพลือชา. (2526). ความคิดเห็นและบทบาทของผู้นำสมาคมทางพุทธศาสนาในการปรับตัวของสมาชิกและประชาชนให้สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทย. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อภิชัย พันธเสน. (2539). การพัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค ความหวัง ทางออก และทางเลือกใหม่. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา
- อารโย ภิกขุ. (2516). ผลกระทบของพุทธศาสนากับสังคมไทยบางด้านในปัจจุบัน. รายงานการวิจัยประกอบหลักสูตรนักวิจัยสังคมศาสตร์ รุ่น 9, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- อุทิศ จึงนิพนธ์สกุล. (2525). เศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร (2325-2453). วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

Brom, Leonard and Selznick, Philip. (1973). Sociology Fifth edition. New York : Harper and Row, Publishers.

Freeman, Michael. (1991). A golden souvenir of the temples of Thailand : their form and function. Asia Books co., Ltd.

Jonhson, James H. (1972). Urban Geography. New York : Pergamon Press Ltd.

Radhakrishnan. (1974). Religion and Society. London : George Allen and Unwin Ltd.

Articles

Bellah, Robert. (1964). Religions Evolution American Sociological Review 14(1964), 358-374

Geertz, Clifford. (1975). Ritual and Social change : a Javaness Example American Anthropologist. 59(1957), 32-54

1. แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับวัด (ชุด ก.)

คำชี้แจง โปรดกรอกรายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูลต่างๆ ในช่วงเวลาปัจจุบัน ตามสภาพที่เป็นจริง ตามรายการข้างล่างให้สมบูรณ์

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไป

วัด..... แขวง เขต.....

รหัสไปรษณีย์ โทรศัพท์.....

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในหัวข้อที่ตรงกับสถานภาพของวัดแห่งนี้

- มหานิกาย ธรรมยุต
- พระอารามหลวง
- วัดราษฎร์ แยกเป็นวัดที่
 1. ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
 2. ไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

ตอนที่ 2 จำนวนพระภิกษุสามเณร ภายในวัด

รายการ	จำนวน		อุปสมบทหรือบรรพชาภาคฤดูร้อน (เม.ย. - พ.ค. 43)
	ในพรรษา	ณ วันที่ 15 พฤษภาคม 43	
พระภิกษุ			
สามเณร			
รวม			

ตอนที่ 3 พระสังฆาธิการ และพระที่ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ภายในวัด

เจ้าคณะภาค.....จำนวน.....รูป รองเจ้าคณะภาค.....จำนวน.....รูป
 เจ้าคณะเขต.....จำนวน.....รูป เจ้าคณะแขวง.....รูป พระอุปัชฌาย์จำนวน.....รูป
 พระธรรมทูตต่างประเทศ.....รูป ผู้ช่วยเจ้าอาวาส.....รูป พระวินยาธิการ.....รูป
 พระเปรียญอาสาพัฒนา.....รูป พระบัณฑิตอาสาพัฒนา.....รูป อื่น ๆ (ระบุ).....รูป

ตอนที่ 4 จำนวนที่ และศิษย์วัด ภายในวัด

รายการ	จำนวน ณ วันที่ 15 พฤษภาคม 2543	กำลังศึกษาในระดับ			
		ประถม	ม.ต้น	ม.ปลาย	สูงกว่าม.ปลาย
ชี					
ศิษย์วัด					
รวม					

ตอนที่ 5 การศาสนสงเคราะห์กิจกรรมที่วัดจัดมีรายละเอียด ดังนี้

5.1 ด้านบำบัด/รักษา

กิจกรรม	จำนวนคน ผู้เข้ารับการบำบัด/รักษา
จัดเป็นสถานบำบัดยาเสพติด	
จัดเป็นสถานที่พักผ่อนช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์	
จัดเป็นสถานรักษาผู้ป่วยเป็นโรคเอดส์	
จัดเป็นสถานที่รักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร	
อื่นๆ (ระบุ).....	

5.2 ด้านบริการชุมชน โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่มีกิจกรรมนั้น ๆ

รายการกิจกรรม	จัด	ไม่ได้จัด
จัดเป็นสวนสมุนไพร		
จัดเป็นห้องสมุด		
จัดเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัตถุโบราณ		
จัดเป็นศูนย์ฝึกวิชาชีพให้แก่ประชาชน		
จัดให้ทุนการศึกษาแก่พรภิกษุสามเณร		
จัดให้ทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียนทั่วไป		
จัดให้ทุนอาหารกลางวันเด็กทั่วไป		
มีการฌาปนกิจฟรีแก่ศพยากจน อนาคต ไร้ญาติ		
มีลานจอดรถหรืออาคารจอดรถในวัด		
มีเขตจัดผลประโยชน์ เช่น ที่ดินเช่า ดิถเช่า ฯลฯ		
อื่นๆ (ระบุ).....		

ตอนที่ 6 การเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่จัดกิจกรรมภายในวัด ประจำปี 2542-2543 มีดังนี้

กิจกรรม	จำนวน		ชื่อสถานที่
	ผู้สอน/อบรม	ผู้เข้าอบรม/ฟัง	
สอนศีลธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา			
แสดงปาฐกถาธรรมตามหน่วยงานต่าง ๆ			
แสดงธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะตลอดปี			
แสดงธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะเฉพาะในพรรษา			
แสดงธรรมเทศนาให้แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำ			
แสดงธรรมเทศนาให้แก่ผู้ป่วยโรคเอดส์			
จัดตั้งหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์			
จัดเข้าค่ายธรรมเพื่ออบรมเยาวชนด้านยาเสพติด			
จัดโครงการปฏิบัติธรรมบวชนกข้ามจาร์ประจำปี			
เปิดอบรมวิปัสสนากรรมฐาน			
เปิดสอนนวกภูมิ			
อื่น ๆ (ระบุ).....			

ตอนที่ 7 การศึกษา

กิจกรรม	จำนวน		ชื่อสถานศึกษา
	ครู	นักเรียน	
จัดเป็นสถานที่สอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม			
จัดเป็นสถานที่สอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมศึกษา			
จัดเป็นสถานที่สอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี			
จัดเป็นสถานที่สอนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา			
จัดเป็นสถานที่สอนพระอภิธรรมแก่ประชาชน			
จัดเป็นสถานที่อบรมเด็กก่อนเกณฑ์			
จัดเป็นสถานที่สอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์			
อื่น ๆ (ระบุ).....			

ลงนาม.....ผู้กรอกรายละเอียด

(.....)

ลงนาม.....ผู้รับรองรายงาน

(.....)

ตำแหน่งเจ้าอาวาส

วันที่.....เดือน..... พ.ศ. 2542

2. แนวคำถามในการสัมภาษณ์

แนวคำถามในการสัมภาษณ์นี้ผู้วิจัยกำหนดไว้เพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เท่านั้น ส่วนในการสัมภาษณ์จริงซึ่งมีทั้งการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการนั้น ย่อมมีรายละเอียดของคำถามในการสัมภาษณ์มากกว่านี้ และในการสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ทั้งพระภิกษุสามเณรและฆราวาส ตามแนวสัมภาษณ์ ดังนี้

แนวสัมภาษณ์พระภิกษุสามเณร

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นพระภิกษุสามเณร

ชื่อ..... ฉายา..... อายุ..... พรรษา..... ที่อยู่
 วัด..... แขวง..... เขต..... กรุงเทพมหานคร ภูมิลำเนา
 เดิม..... วุฒิกการศึกษา สายสามัญ ประถม..... มัธยม..... สูงกว่า
 มัธยม(ระบุ)..... การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม จบกัณฐกรรมชั้น.....
 แผนกบาลี จบเปรียญธรรม..... ประโยค ปัจจุบันกำลังศึกษา..... ชื่อสถาน
 ศึกษา(ระบุ)..... ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน.....

2. ข้อมูลสภาพทั่วไปของวัดที่ทำการศึกษา

- ประวัติการก่อตั้งวัด
- ประเภทของวัด
- ศาสนสถาน/ศาสนวัตถุภายในวัด /การใช้ประโยชน์จากศาสนสถานและศาสนวัตถุ
- พื้นที่/การขยายพื้นที่/การใช้ประโยชน์จากพื้นที่
- ลำดับเจ้าอาวาส และตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์
- จำนวนพระภิกษุ สามเณร แม่ชี ศิษย์วัด และผู้อาศัยวัด
- การรับพระภิกษุ สามเณร แม่ชี ศิษย์วัด และผู้อาศัยวัด
- ระเบียบการบริหารงานและการปกครองภายในวัด
- การจัดการศึกษาภายในวัด

3. ข้อมูลด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับสังคม ชุมชน

- การร่วมมือกับสถาบัน องค์กรสงฆ์ไทยในด้านต่างๆ กิจกรรมโครงการ/ชั้น ตอน/ กระบวนการ/รายละเอียด เป็นอย่างไร

- การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน กิจกรรม โครงการ/ขั้นตอน/กระบวนการ/รายละเอียด เป็นอย่างไร

- งานด้านการให้บริการแก่สังคมและชุมชน
- กิจกรรม โครงการ
- ลักษณะการดำเนินงาน
- บุคลากรที่เกี่ยวข้อง
- สถานที่
- ทุน งบประมาณ
- ปัญหา อุปสรรค เป็นอย่างไร

4. ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของวัด

บทบาทด้านการศึกษา

- ถามถึงการจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรม บาลี ธรรมศึกษา โรงเรียนพุทธศาสนาวินยาตติย การศึกษาปริยัติสามัญ และเปิดการเรียนการสอนอภิธรรมแก่ประชาชนมีหรือไม่ ถ้ามี มีความเป็นมาอย่างไร มีการจัดการอย่างไร วัตถุประสงค์ เป้าหมาย หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การใช้สื่อหรือนวัตกรรมเพื่อการศึกษา จำนวนครู อาจารย์ นักเรียน ชั้นที่เปิดทำการเรียนการสอน ระยะเวลาที่เปิด - ปิด และนิยักัดเป็นอย่างไร ชุมชนและสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไรหรือไม่ หน่วยงานที่สนับสนุนส่งเสริม ทุน งบประมาณ ปัญหา อุปสรรค ฯลฯ

- ถามถึงการใช้พื้นที่เพื่อการศึกษา เช่น วัดมีพื้นที่อื่นเป็นที่ตั้งของโรงเรียนอื่นใดอีกหรือไม่ โรงเรียนเหล่านั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดอย่างไรบ้าง เช่น การขอใช้สถานที่ การเรียนการสอน การส่งเสริมด้านบุคลากร และการมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่นักเรียน

- มีการใช้สถานที่และจัดการกิจกรรมนิเทศการเพื่อการเรียนรู้แก่สังคมชุมชนอย่างไรหรือไม่ เช่น เปิดการอบรมให้ความรู้ทางด้านศาสนา จัดให้มีการบรรยายธรรม ปาฐกถา การสัมมนาทางวิชาการ เปิดการเรียนการสอนอภิธรรมหรือไม่ และเป็นสถานที่อบรมส่งเสริมในด้านวิชาชีพต่างๆ แก่ประชาชนอย่างไรหรือไม่ เช่น ถามถึงลักษณะและรูปแบบ วิธีการ บุคลากร วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ระยะเวลา ทุน งบประมาณ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

- มีการจัดตั้งเป็นศูนย์ศิลป์ วัฒนธรรม หรือพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาหรือไม่ โดยถามถึง

รายละเอียดต่างๆ เช่น ประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ทุน งบประมาณ รูปแบบ วิธีการ แนวคิดในการจัดตั้ง รวมทั้งบุคคลและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ เป็นอย่างไร จำนวนผู้มาใช้บริการ และช่วงเวลาเปิด-ปิด เป็นต้น

- มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ หอสมุด หอพระไตรปิฎกไว้บริการเพื่อการเรียนรู้แก่ประชาชนอย่างไรหรือไม่ ถ้ามี มีลักษณะของการดำเนินการอย่างไร ฯลฯ
- การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ในด้านการศึกษาเรียนรู้แก่ประชาชนมีหรือไม่ ถ้ามี ลักษณะการร่วมมือเป็นอย่างไร มีปัญหาและอุปสรรคมากน้อยแค่ไหน ประชาชนให้ความร่วมมือดีหรือไม่ เพราะอะไร เป็นต้น

บทบาทด้านการท่องเที่ยว

- ถ้ามองถึงการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวของวัด เช่น ทางวัดมีการจัดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง แต่ละวันมีนักท่องเที่ยวผ่านเข้าออกวัดจำนวนเท่าไร นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากไหน และนิยมมาเที่ยวชมวัดในช่วงเวลาใดมากที่สุด ในวัดมีอะไรที่เป็นสิ่งสำคัญที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุด ประชาชนและชุมชนได้รับประโยชน์อะไรจากบทบาทด้านการท่องเที่ยวของวัด เป็นต้น

บทบาทด้านพิธีกรรมทางศาสนา

- การประชุมทำสังฆกรรมตามหลักพระธรรมวินัย เช่น การลงอุโบสถฟังพระปาฏิโมกข์ การอุปสมบท การทอดกฐิน การกรานกฐิน ฯลฯ มีลักษณะของบทบาทการดำเนินกิจกรรมอย่างไร หน่วยงานและบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีใครบ้าง สถานที่ ระยะเวลาและจำนวนบุคคลที่เข้าร่วมใน กิจกรรมทั้งพระสงฆ์และฆราวาส
- ทางวัดมีกิจกรรม หรือโครงการในการสืบสานพระพุทธศาสนาหรือไม่ ถ้ามีรายละเอียดเป็นอย่างไร

บทบาทในด้านประเพณี/พิธีกรรมทางศาสนา

- ทางวัดได้จัดให้มีประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาอะไรบ้าง เช่น งานเทศกาลประจำปี การประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา งานบวช งานศพ งานบุญกุศลต่าง งานอบรมศีลธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน เป็นต้น
- มีวัตถุประสงค์ในการจัดอย่างไร
- รูปแบบการจัดเป็นอย่างไร

- ระยะเวลาที่เริ่มบทบาท
- เวลาที่เลิกบทบาท/สาเหตุ
- สถานที่ใช้ที่ไหน เพราะอะไร
- จำนวนศาสนิกชนที่เข้าร่วมในพิธีกรรม /การขยายตัวเพิ่มขึ้นหรือลดลง/สาเหตุ
- ประเภทของศาสนิกชนที่เข้าร่วม
- ความถี่ของการจัดให้มีกิจกรรม ประเพณี และพิธีกรรมดังกล่าว
- ทางวัดมีเกณฑ์ในการคัดเลือกบุคลากรหรือคณะกรรมการในการดำเนินงานทั้ง พระและฆราวาสอย่างไร

- งบประมาณที่ใช้มาจากไหน พอเพียงหรือไม่
- รายรับรายจ่ายอันเกิดจากการให้บริการของทางวัด
- ความต้องการลดหรือขยายบทบาท/สาเหตุ
- มีการประเมินผลหรือไม่ ถ้ามีเป็นอย่างไร
- แต่ละอย่างดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างไรบ้าง
- มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร
- โครงการที่จะทำในอนาคตเกี่ยวกับบทบาทในด้านนี้

บทบาทด้านการเผยแผ่และสืบสานพระศาสนา

- ถ้ามองถึงการจัดกิจกรรม โครงการ รูปแบบวิธีการในการเผยแผ่และสืบสานพระพุทธศาสนา เช่น จัดให้มีการบรรพชาอุปสมบทหมู่ประจำปี จัดบรรพชา-อุปสมบทภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน จัดให้มีการฝึกอบรมกัมมัฏฐานแก่พระภิกษุ สามเณร นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป การเผยแผ่ธรรมะทางสื่อต่าง ๆ เช่น สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ วารสาร เอกสาร ใบปลิว การ์ตูน แผ่นป้าย และวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น
- การจัดนิทรรศการที่จะเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและประชาชน ในวันสำคัญและโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนจัดฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่และการเป็นศาสนทายาทที่ดีต่อไป
- การติดป้ายหลักกติธรรม พุทธภาษิตไว้ในบริเวณสถานวัด ตามต้นไม้ และศาลาการเปรียญเพื่อให้ประชาชนได้ซึมซับหลักธรรมะ อันเป็นการเผยแผ่ธรรมทางอ้อมแก่ประชาชนทั่วไป

- การจัดอบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรม และการแสดงธรรมเทศนา ปาฐกถา บรรยายธรรมแก่ประชาชนทุกวันพระ วันอาทิตย์ และในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา
- การจัดการดูแลอนุรักษ์ตลอดจนพัฒนาและเผยแพร่จิตรกรรม ภูมิกรรม สถาปัตยกรรม คัมภีร์ พระไตรปิฎก ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ ภายในวัด ช่วงเวลาที่เปิด-ปิด จำนวนผู้ที่มาเยี่ยมชม รายได้ รายจ่าย ปัญหา อุปสรรค เป็นต้น

บทบาทด้านการสาธารณะสงเคราะห์และให้บริการแก่ชุมชน สังคม

- ตามถึงลักษณะของการดำเนินงาน กิจกรรม โครงการ ระยะเวลา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ทุน งบประมาณ ปัญหา อุปสรรค ด้านการสาธารณะสงเคราะห์และการให้บริการแก่ชุมชน สังคม เช่น โครงการเพื่อการบำบัดรักษาพยาบาลโรคต่าง ๆ แก่ประชาชน จัดตั้งศูนย์ให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อแก้ปัญหาทั่วไปแก่ประชาชน การใช้พื้นที่เพื่อบริการประชาชน เช่น การจัดลานจอดรถภายในวัด อุทยาน ภาย อุทยานใจเพื่อการพักผ่อนแก่ประชาชน จัดที่พักสำหรับอาคันตุกะหรือคนเดินทาง ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ไม่มีที่พักอาศัย อนุเคราะห์ที่อยู่อาศัยแก่นักเรียน นักศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด ให้บริการยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ จัดตั้งกองทุนหรือมูลนิธิเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้ประสบอุบัติเหตุ จัดบริการด้านศาสนพิธีแก่ประชาชนเนื่องในงานต่าง ๆ การร่วมมือกับหน่วยงานอื่นและเครือข่ายการทำงานเพื่อการสงเคราะห์และการให้บริการแก่ประชาชน เป็นอย่างไร

บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจ

- ตามถึงการจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมของวัดในการเป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจ ออกกำลังกาย เล่นกีฬา เช่น วัดมีการจัดบริเวณวัดให้สะอาด รมรื่น รมเย็น อย่างไรบ้าง แต่ละวันมีคนเข้าวัดด้วยวัตถุประสงค์เพื่อพักผ่อน ออกกำลังกาย มากน้อยแค่ไหน เป็นต้น

บทบาทด้านเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจหรือผู้นำทางจิตวิญญาณ

- ตามถึงภาวะการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ลักษณะ รูปแบบ วิธีการ และกิจกรรม เพื่อเสริมบทบาททางด้านนี้ เช่น จัดตั้งศูนย์ปรึกษาปัญหาเรื่องสุขภาพจิตและศูนย์อบรมพัฒนาจิตวิญญาณแก่ประชาชนทั่วไป โดยตามถึงลักษณะการดำเนินงาน วัตถุประสงค์ เป้าหมาย แนวคิด อุดมการณ์ ปัญหา อุปสรรค ความคิดเห็นของพระสงฆ์และประชาชนผู้เข้าร่วมในกิจกรรม โครงการ ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย และ จำนวนผู้เข้าร่วม ระยะเวลา การประเมินผล เป็นต้น

บทบาทด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย

- วัดมีการจัดกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์ สืบสาน วัฒนธรรม ประเพณีไทย เช่น ประเพณี การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาด การดักบาตรเทโว ประเพณีสงกรานต์ รวมทั้งการอนุรักษ์และ สร้างสรรค์พัฒนา ศิลป สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือไม้ ถามถึงรายละเอียดในการ ดำเนินงาน ช่วงระยะเวลาที่จัดงาน จำนวนผู้เข้าร่วม ทุน งบประมาณ ค่าใช้จ่ายในแต่ละครั้ง เป็นต้น.

แนวสัมภาษณ์ขราวาส

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชื่อ นามสกุล อายุ เพศ การศึกษา อาชีพ ตำแหน่งหน้าที่ในอดีตและปัจจุบัน ที่อยู่
2. ถามถึงวัตถุประสงค์ที่เข้าวัด ความคุ้นเคยกับวัดและพระภิกษุสงฆ์สามเณรภายในวัด ความถี่ของการเข้าวัดและการทำบุญ ความคาดหวังและความต้องการต่อบทบาทของวัดและ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดและพระภิกษุสามเณรในปัจจุบันอย่างไร ชอบ และพึงพอใจในบทบาทใดของวัด คิดว่าบทบาทของวัดบทบาทใดบ้างที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับ สภาพปัญหาและความเป็นไปของสังคมและชุมชนเมืองในปัจจุบัน เห็นด้วยกับบทบาทของวัดที่เป็นอยู่ จริงในปัจจุบันหรือไม่ เป็นต้น.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาทงชัย บุรณพิสุทธิ
วัน เดือน ปีเกิด	29 ตุลาคม 2511
สถานที่เกิด	จังหวัดอุดรธานี
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2538 พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ.2545 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพัฒนาชนบทศึกษา)
ทุนวิจัยที่ได้รับ	ได้รับทุนวิจัยจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดมรรณพารามวรวิหาร คณะ 2 ถนนตะนาว แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

Executive Summary

THE ROLES OF THE BUDDHIST MONASTERY IN THE URBAN COMMUNITY IN BANG-RAK DISTRICT, BANGKOK.

Summary of abstract

The monastery is identified as an important institution in the propaganda of the principle of Buddhist teaching and ideals for the Thai society and community from the past to the present. The way of life in Thai society and community and culture has been involved with the principles of Buddhism for a long time via the monastery as the center and symbol of the unique civilization of Thai society and community. The objective of this thesis is to study the role of the Buddhist monastery with the community according to the discipline and doctrine of Buddhism, which includes the actual role, the suitable role and the relationship between the Buddhist monastery and the urban community at present.

This is a qualitative study, which has two parts of study: one is a documentary study, which describes the role of the Buddhist monastery according to discipline and doctrine of Buddhism. The second is a field study by using a survey in both participatory and non-participatory observation. Formal and informal interview was used to study the actual and suitable roles of the monastery in the urban community at present.

From the study, it was found that the role of the Buddhist monastery in Bang-rak district's community can be classified into 7 roles: (1) educational role (2) tourism role (3) religious ritual role (4) social welfare role (5) role as a place of relaxation, exercise, and various entertaining activities (6) role as a mental sanctuary (7) role as Thai artistic and cultural heritage conservative source. These roles have been practiced regularly as they were described in the principle of Buddhist teaching and ideals. Also they can be used compatibly with the circumstances of the urban problems. Thus, the relationship between monastery and urban community has been associated supportively for many decades and can be categorized into three ways: (1) relationship in space (2)

relationship of duty (3) relationship of culture, tradition and religious ceremony. These relationships are actually based on the principle of Buddhist teachings which also have an influence on the way of life of Thai society and community.

Recommendations from this research are that authorized departments and private companies should emphasize support and development of the roles as well as activities of the Buddhist monastery to be more useful to the community such as cooperation with Buddhist organizations or educational institutions to provide seminar and training course for monks and novices. Moreover support for budget and educational funds are considerable at the Buddhist monastery, which has a role to solve problems in the community. For many Buddhist monasteries near schools or education institutions, they should place emphasis on their roles as the moral developer by giving moral lecture classes and insight meditation activity or ever more in each school.

Introduction

Buddhism is the national religion since ancient time to the present. About 95% of Thai people are Buddhist. The principle of Buddhism is taken as the theme of all branches of Thai culture which has the monastery being as the center of propagating moral, ethics, culture and various traditions into the community. Consequently, we can explain the reason why Buddhism structure including monastery, monk and Thai people has been firmly interrelated from the past until now by using two parts as follows:

1) **Historical:** Since the time that accurate history has been recorded, Thai people have been respected Buddhism continually until now. It can be said that history of Thailand is the history of Buddhism nation.

2) **Cultural:** the way of life of Thai people has been harmonized with the pattern of belief and practice in Buddhism for a long time and it causes a unique belief and Buddhism practice of Thai people apparently.

An analysis of the role and influence of Buddhism toward Thai society and community, the main components of Buddhist institution must be analyzed, which has

many important components not only Dharma or teaching of Buddha, influencing the way of life of Thai people as a major instrument in socialization. The other formal components are Buddhist monastery and monk, which is having directly interaction to society all the time.

The recently role of Buddhist monastery and institution can be noticed as stability while the society has dramatically changed. Even this moment, some Buddhism monasteries and monks try to adopt their roles to get along with society but still lack of independence and strength in solving social problems unmistakably. Nonetheless, this role adapting has ignored the original principles, which is the theme of Buddhism as well as divergence with the scope of changed circumstance of society at this moment so they fail to solve the social problem. Consequently, Buddhism monasteries and monks need to be well acknowledge and understanding in both principle of Buddhism and social change in order to adapt their role with this changed circumstance appropriately.

However the researcher believes that Buddhist institution including monastery and monk, are necessary being together with social community for long time and ever and it would be one of social institutions which also can be heal and cure the social problem mentally.

Bang-Rak district is one of the huge urban communities, which are overpopulated and located in the center of civilization factors such as economic, social, commerce, industrial, transportation, and etc. For the religious, many Buddhist places and monasteries are located in Bang-Rak district such as Wat Mahaphuetharam,

Wat Hua Ram Phong, Wat Khew Jaam Fa, Wat MuangKae, and Wat Suanpoo. These monasteries have the significant roles for the community especially the way of life. They are located in capital city, which are the center of Buddhist administration and management. There is a large amount of monks, novices living in these monasteries all over Bang-Rak district and they are all bachelors in Buddhist teaching and wisdom as well as graduated in formal and high level of Buddhist education degree.

It can be said that these monasteries are ready in many ways like place, location, property, teaching, and staff. These mentioned factors support each monastery to have an important role on society and community in very activity. This can lead the researcher to the related issue: the study on how actually the roles of the mentioned monasteries have the impacts toward social community and whether these roles go along with the, discipline and doctrine of Buddhism and what is the appropriate role of monastery for the scope of social community at this moment? How many factors are related with the role performing of monastery on community?

The result of this study can find the solutions in assigning the proper or actual role of monastery on the scope of social community from now on

Objectives

1. To study the role of Buddhist monastery to community according to the discipline and doctrine of Buddhism.
2. To study the actual role of Buddhist monastery to urban community at present.
3. To study the suitable role of Buddhist monastery to urban community at present.
4. To study the relationship between Buddhist monastery and urban community

Expected result

1. The role and duty of Buddhist monastery to community according to discipline and doctrine of Buddhism can be realized.
2. The actual role of Buddhist monastery to urban community at present can be realized.
3. The suitable role of Buddhist monastery to urban community at present can be realized.

4. The relationship between Buddhist monastery and urban community can be realized.

5. To obtain a guideline of Buddhist monastery on field study for developing and adapting its role suitably to situation of social and community at present and to be typical model of Buddhist monastery on other area.

6. It is expected to be useful for institution of Buddhist monk and various sections in order to consider, review, renovate, and support the role of Buddhist monastery to be responding to requirement of religion and society under current situation and it still can be used concurrently as database on analyzing study in other aspects involving with Buddhist monastery

Scope

This research can be divided into two parts as followings:

1) Area scope

This thesis is about to study within the observed area: Bang-rak district, Bangkok. There are five Buddhist monasteries on this area: Wat Mahaphuetharamvoravihan, Wat Hualamphong, Wat kaewchampha, Wat Muangkhae and Wat Suanploo.

2) Content scope

This is about to study the actual and suitable role of Buddhist monastery to community and urban community according to the discipline and doctrine of Buddhism currently.

Research of methodology

This research is categorized as Qualitative in order to study the role of Buddhist monastery in urban community in Bang-rak district Bangkok, the researcher has been gathered information by using the following methods respectively:

1. Documentary study
2. Field work that can be divided into 3 parts:
 - 1) Survey - by using the questionnaire-form in which researcher has constructed to gather general information to be used and understanding in the analysis of monastery's role.
 - 2) Observation - using both participated and non-participated observation.
 - 3) Interview - using both formal and informal interview according to interviewing guideline that researcher has created.

Result

This research has shown the actual and suitable roles of Buddhist monastery to urban community currently, relationship between monastery and community together that according to discipline and doctrine of Buddhism in which result of research can be concluded as the followings:

- 1) **The role of Buddhist monastery to community according to discipline and doctrine of Buddhism.**

After researcher had studied and analyzed the role of Buddhist monastery to community according to discipline and doctrine of Buddhism, this can be concluded that: Buddhist monastery is authorized as one of organization in community according to teachings of Buddha. Moreover, it has many roles such as the place to educate and gain the merit deed for Buddhist people spiritually, shelter for ministerial resident, the center of discipline and doctrine discussion among community as well as the place to help and support people and community accurately both reward and non-reward

donation.

2) The actual role of monastery to urban community at present time.

From the study of the actual role of monastery to urban community in Bang-Rak at this moment has found that Buddhism monastery has 7 main roles to community:

(1) educational Role (2) tourism Role (3) religious ritual Role (4) social welfare Role (5) Role as place of relaxation, exercise, and various entertaining activities (6) Role as mental sanctuary (7) Role as Thai artistic and cultural heritage conservative source.

When these roles are analyzed by the concept and theory, which have been presented in chapter 2, this analysis can be concluded that monastery has a role as the Buddhist representative in performing the religious role to community and society. As monastery has provided and disciplined in recreation of faith in culture and tradition from the past to be existed and creating value and happiness of living as well as supporting and encouraging the member of society.

The actual roles of monastery to community in the present can be followed either the ideal or the expected and demand of community. By the way, the ideal role that is followed disciplines and doctrines of Buddhism are the education role, religious ritual Role, social welfare Role, Role as mental sanctuary. For the expected and demand of community role are tourism, various entertaining activities of social welfare about relaxation and exercise, and Thai artistic and cultural heritage conservative source. However, the ideal role is also taken similarly as expected and demand of community role because of community and society expects Buddhist monastery and monk conduct and behave corresponding to the disciplines and doctrines of Buddhism, being a model of good deed, mental and spiritual sanctuary to community as well as participating in all useful activities for community.

For the main causes of divergence among actual role, ideal and expected role of community and society are: misunderstanding in role, disagreement or conflict in

assigned role, and disability to perform the role effectively.

Furthermore, monastery still has the role as the invention of human culture, which is responding to the basic needs of life and community like physical, mental, spiritual, social perception, and symbolical need.

3) The appropriated role of monastery to urban community at present

Form this part of study; the researcher has analyzed the principle and doctrine of Buddhism and situation of urban community in every aspect of problems. Therefore, the conclusion can be found that the appropriate roles of monastery to urban community at present are the corresponding roles that are flexible to the disciplines and doctrines of Buddhism, and adaptable to the various situations of problem in each urban community as well as each monastery.

4) The relationship between monastery and urban community.

The relationship between monastery and urban community can be categorized into 3 main areas: the regional relationship within the same location, the relationship in related authority and the relationship in cultural, traditional, religious ritual activities. Besides these relationships are based on the disciplines and doctrines and Buddhism's teaching, which have significant influence toward the way of life in Thai community.